

ДІАЛЕКТИКА ВИЩОЇ ОСВІТИ

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІД ДЕКЛАРАЦІЇ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ

**ІНТЕГРАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ
ТА СВІТОВИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР**

Головко В. О., Гримблат С. О., Барановський Д. І.,
Кузьмін Б. М., Приходько Ю. О., Хохлов А. М.,
Пасічник В. А., Капієцький В. Ф.

ДІАЛЕКТИКА ВИЩОЇ ОСВІТИ: трансформація від декларації до реалізації

Навчальний посібник

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів
вищих навчальних закладів*

Харків
«Еспада»
2009

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів
Лист № 1.4/18-Г-1740 від 10.07.2008 р.*

Автори:

*Головко В. О., Гримблат С. О., Барановський Д. І., Кузьмін Б. М.,
Приходько Ю. О., Хохлов А. М., Пасічник В. А., Капієцький В. Ф.*

Рецензенти:

*Торкатюк В. І., доктор технічних наук, професор;
Рижков В. Г., доктор економічних наук, професор*

Д 44 Діалектика вищої освіти: трансформація від декларації до реалізації: Навч. посібник /Головко В. О., Гримблат С. О., Барановський Д. І., Кузьмін Б. М., Приходько Ю. О., Хохлов А. М., Пасічник В. А., Капієцький В. Ф. — Харків: Еспада, 2009. — 304 с.

ISBN 978-966-456-025-9

Книга присвячена актуальному питанню сучасності — інтеграції вищої освіти України в Європейський і світовий освітній простір. Розглядаються основні тенденції і критерії вищої освіти як в міжнародних глобальних, так і регіональних аспектах, подаються головні документи міжнародних форумів. Велика увага надається висвітленню приєднання України до Болонського процесу і її участі в інтеграційних процесах, питанням реалізації реформ вищої освіти.

Розрахована на студентів, аспірантів, науковців, викладацький склад закладів освіти, широке коло читачів, що цікавляться даною проблемою.

ББК 74.58

© Головко В. О., Гримблат С. О.,
Барановський Д. І., Кузьмін Б. М.,
Приходько Ю. О., Хохлов А. М.,
Пасічник В. А., Капієцький В. Ф., 2009

ISBN 978-966-456-025-9

© Видавництво «Еспада», 2009

ЗМІСТ

Вступ	7
-------------	---

Розділ 1

Короткий екскурс в історію зародження освіти і динаміка її міжнародної інтеграції

1.1. Витоки виникнення освіти	13
1.2. Історія зародження і розвитку вищої освіти	17
1.3. Історія вищої освіти України	23
1.4. Вища освіта другої половини ХХ століття і передумови створення Болонського процесу	29
1.5. Болонський процес на шляху до Європейського простору вищої освіти	35

Розділ 2

Діалектика регуляторних актів про вищу освіту, що створили передумови Болонського процесу

2.1. Європейська конвенція про еквівалентність дипломів, що сприяє доступу в університети (м. Париж, 11 грудня 1953 року)	38
2.2. Європейська конвенція про еквівалентність періодів університетської освіти (м. Париж, 15 грудня 1956 року)	40
2.3. Європейська конвенція про академічне визнання університетських кваліфікацій (м. Париж, 14 грудня 1959 року)	43
2.4. Протокол до Європейської конвенції про еквівалентність дипломів, що сприяє доступу в університети (м. Страсбург, 3 червня 1964 року)	47
2.5. Конвенція про визнання навчальних курсів, дипломів про вищу освіту і вчених ступенів у державах регіону європи. Конвенція Організації Об'єднаних Націй (21 грудня 1979 року) ..	51
2.6. Європейська конвенція про загальну еквівалентність періодів університетського навчання (м. Рим, 6 листопада 1990 року)	61
2.7. Конвенція про визнання кваліфікацій, що відносяться до вищої освіти в Європейському регіоні (м. Лісабон, 11 квітня 1997 року)	65

- 2.8. Спільна Декларація про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти. Чотирьох міністрів, що представляють Великобританію, Німеччину, Францію та Італію (м. Париж, Сорбонна, 25 травня 1998 року) 84
- 2.9. Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI століття: підходи і практичні заходи. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (м. Париж, 5—9 жовтня 1998 року) 87
- 2.10. Magna charta universitatum — Велика хартія університетів (м. Болонья, 18 вересня 1988 р.) 106

Розділ 3

Болонський процес: формування Загальноєвропейського простору вищої освіти, відповіді на виклики глобалізації

- 3.1. Спільна заява європейських міністрів освіти (м. Болонья, 19 червня 1999 року) 109
- 3.2. Комюніке зустрічі європейських міністрів, що відповідають за вищу освіту (м. Прага, 19 травня 2001 року) 112
- 3.3. Комюніке конференції міністрів вищої освіти Європи (м. Берлін, 19 вересня 2003 року) 117
- 3.4. Комюніке конференції європейських міністрів освіти (м. Берген, 19—20 травня 2005 року) 126
- 3.5. Комюніке конференції міністрів європейських країн, що відповідають за сферу вищої освіти (м. Лондон, 16—19 травня 2007 року) 134
- 3.6. Ключові компетенції для навчання протягом усього життя — європейські рамкові установки. Рекомендації парламенту і Ради Європи від 18 грудня 2006 р. 145
- 3.7. На шляху до Європейського простору вищої освіти — інтегрована робоча програма на 2007—2009 роки 154
- 3.8. Календар болонських заходів на 2008—2009 роки 178

Розділ 4

Європейське співробітництво та інтеграція України в Європейський простір вищої освіти (ЄПВО)

- 4.1. Рівні застосування болонського процесу, види співробітництва та його учасники 182
- 4.2. Вища освіта України — європейський вимір: стан, проблеми, перспективи. Доповідь міністра освіти і науки на підсумковій колегії Міністерства освіти і науки України (21 березня 2008 року, м. Київ) 184

4.3. Основні напрями модернізації структури вищої освіти України	204
4.4. Наказ МОН № 612 від 13.07.2007 р. «Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року	223
4.5. План дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року	224
4.6. Національний звіт України Про впровадження положень Болонського процесу (14 грудня 2006 р.)	238
4.7. Ранжирування університетів — крок до відкритості та прозорості вищої освіти	255
Додатки	267
Список рекомендованої літератури	298

ВСТУП

Освіті належить унікальне становище в суспільстві. В умілих руках вона — найбільш дієва рушійна сила соціально-економічних змін. Разом з тим самі ці зміни ставлять і систему освіти перед необхідністю постійної модернізацій. Невідповідність динаміці розвитку суспільства породжує кризи і в системі освіти, і в суспільстві, і в їх відносинах. Зняти подібні явища можна тільки шляхом побудови стійких і гнучких зв'язків освіти з суспільством. Нині в Україні у відношенні до освіти простежуються дві суперечливі колізії. Перша — це об'єктивне зростання ролі освіти в житті суспільства і суспільна незадоволеність її станом, а друга — недостатнє усвідомлення цієї збільшеної ролі утворення і нездатність держави і суспільства до адекватного її забезпечення. В Україні, як і в інших державах, де за короткий історичний період неодноразово змінювався суспільний лад, де періодично відмовляються від колишніх суспільних форм життєдіяльності, ідеалів, цілей і норм, школи і вищі навчальні заклади знаходяться в стані глибоких потрясінь, оскільки на подолання інерції і перехід на відтворення нових пріоритетів потрібна більша кількість ресурсів, ніж на підтримку існуючого її стану. У наявності системна криза в суспільстві в цілому і в освіті, зокрема. Чи носить нинішня криза унікальний характер? Схоже, що ні. Кожен наступний період розвитку світової освіти засвідчує це історичними прикладами. Тому ми дотримуємося тієї оптимістичної точки зору, що вихід буде знайдений. Простежуючи як вдалі варіанти, так і тупикові ситуації минулого в трансформації освіти, застосувавши модельний, а не дійсний підхід, ми прагнемо показати шляхи, спрямовані на розв'язання кризи. Одним з можливих шляхів подолання кризи є інтеграція вищої освіти України в Європейський і світовий освітній простір.

За останнє десятиліття в більшості країн світу відбулися небачені принципові трансформації системи вищої освіти, що є безперечним визнанням її позитивної ролі в долі будь-якої держави, будь-якого суспільства і кожної людини. Рівень розвитку вищої освіти нині

є одним з надійних критеріїв у структурі інтегральної оцінки цивілізованості окремої країни, регіону або континенту. Численні загальновизнані і загальноприйняті аксіоми, що містяться в головних документах міжнародних і регіональних форумів, які відбулися, засвідчили, що «суспільство все більше базується на знаннях», «вища освіта — це джерело інтелектуальної незалежності, просування і прогрес знань з метою підготовки і формування відповідальних, елітарних, освічених кваліфікованих фахівців, без яких неможливий ні економічний, ні соціальний, ні культурний, ні політичний прогрес ніякої нації, ніякий економічно стійкий розвиток людей і суспільства». «Розвиток вищої освіти належить до найважливіших національних пріоритетів», «сама вона як «стратегічний ресурс» має стати в ХХІ столітті невід’ємним компонентом глобального проекту постійної освіти для всіх», «покликана сприяти вирішенню крупних проблем глобального, регіонального і місцевого масштабу». Нині визначені основні тенденції і критерії вищої освіти як в міжнародних глобальних, так і регіональних аспектах. Основними з них можна вважати такі:

1. Досягнута єдина думка про те, що система вищої освіти повинна бути динамічною і зазнати серйозних змін, застосувавши органічну гнучкість, диверсифікувавши свої інститути, структури, організаційну основу, свої навчальні плани, навчальні курси, моделі і форми організації занять, оволодівши для цього новими інформаційними технологіями. Життєздатність і життєстійкість системи в її постійному розвитку, оновленні, адаптаційнім реформуванні відповідно до реалій сучасного життя, до міжнародної феноменології адаптованості вищої освіти до світу праці, у практичній діяльності вузів стосовно очікувань суспільства.

2. Вища освіта має передбачати еволюцію потреб людини і суспільства і бути готовою до задоволення їх зростаючих запитів, що вимагає дискретного оновлення знань і навичок з переорієнтацією і перепідготовкою, а також з розвитком загальної культури. Еволюція робить вищу освіту особливо сприятливим середовищем для контактів, обміну знаннями, ідеальною моделлю, в якій тонко відбиті всі соціально-політичні, морально-етичні тенденції на рівні національного, регіонального і міжнародного масштабів.

3. Тенденція здобуття вищою освітою масового характеру, з якою вже зіткнулися розвинені країни і яка, врешті-решт, є незворотною.

4. Принцип доступності вищої освіти, яка має бути не для вибраних, а для здатних; можливість доступу до вищої освіти у будь-якому віці впродовж усього життя.

Всі ці та інші проблеми були розглянуті ЮНЕСКО на Всесвітній конференції «Вища освіта в XXI столітті: підходи і практичні заходи». На форумі досягнута домовленість про те, яка вища освіта потрібна, у співпраці з ким її слід забезпечити, для кого і для чого, для якого суспільства і для якого світу. Про грандіозність даного форуму і значущість піднятих проблем свідчить те, що в роботі конференції взяли участь понад чотири тисячі представників 182 країн: керівники освіти і вищої школи, викладачі, дослідники, студенти, парламентарії, представники міжурядових і неурядових організацій. У XX столітті грандіознішого міжнародного форуму ще не було. За наслідками цього форуму стало очевидним, що національні системи вищої освіти не можуть продуктивно розвиватися поза глобальними процесами і тенденціями, поза запитами світового ринку праці. Вищу освіту слід розглядати як загальне надбання, а міжнародна співпраця і обміни — основні шляхи її глобального розвитку.

Найбільш рельєфним прикладом континентальної інтеграції і інтернаціоналізації вищої освіти слугує досвід Європейського союзу, країни-учасниці якого прийняли в 1999 році Болонську декларацію про створення зони Європейського простору вищої освіти, розробили програму її реалізації, розраховану до 2010 року. Вперше в світі вдалося від декларативного характеру глобальних реформ перейти до великомасштабного втілення в життя сторіччями напрацьованого і надбаного досвіду багатьох поколінь. Той факт, що Україна в 2005 році приєдналася до Болонського процесу і бере найактивнішу участь в інтеграційних процесах, у реалізації реформ вищої освіти, дає підставу вважати, що криза буде успішно подолана до 2010 року. Один із принципів розвитку освітньої політики України — це інтеграція вищої та післядипломної професійної освіти в європейські та світові освітні структури за умови збереження, розвитку досягнень і традицій нашої вищої національної школи.

Така інтеграція передбачає модернізацію та реформування системи вищої освіти, основною метою якої є формування потенціалу достатнього для підготовки кваліфікованого спеціаліста відповідного рівня і профілю, конкурентноздатного на ринку праці, що володіє арсеналом інформаційно-комунікативних технологій на рівні світових

стандартів, здатний до постійного професійного росту, мобільності, сповідує і демонструє інноваційну та творчу активність. Тому модернізація та реформування вітчизняної вищої освіти здійснюється в двох напрямках: 1) національної стратегії соціально-економічного розвитку України; 2) Європейської співпраці та інтеграції вищої освіти України в ЄПВО.

Це вимагає подальших колективних зусиль щодо забезпечення відповідності вітчизняної вищої освіти європейським нормам та стандартам з метою успішного входження до ЄПВО як рівноправного партнера. В Україні розпочато роботу з розробки національної системи кваліфікацій, відбувається її обговорення усіма зацікавленими сторонами на загальнонаціональному рівні. Розроблено плани щодо покращення та координації заходів із забезпечення якості вищої освіти на інституційному, національному та європейському рівнях. На рівні вищого навчального закладу має місце певне залучення міжнародних експертів до створення інституційної системи забезпечення якості, що відповідає нормам і стандартам ЕІОА. Це сприятиме наведенню контактів українських університетів з європейськими агенціями з акредитації та подальшої адаптації програм підготовки фахівців з вищою освітою українських університетів у будь-яких європейських, а також і можливо міжнародних агенціях. На національному рівні створено проект Концепції системи забезпечення якості вищої освіти, що узгоджується зі стандартами та нормами Європейської мережі забезпечення якості (ЄМЗЯ-ЕКСА);

Надзвичайно важливим досягненням у забезпеченні якості української вищої освіти європейського рівня є те, що на початку березня 2008 року Україна стала повноправним урядовим членом Європейського реєстру із забезпечення якості (EQAR), засновником якого є Е4 (ENQA) — Європейська мережа із забезпечення якості вищої освіти, ЕUА — Європейська асоціація університетів, ЕURASHE — Європейська асоціація вищих навчальних закладів, що не є університетами, ЕSU, колишня ЕSIB, — Європейська спілка студентів. Саме ці чотири європейські структури є основними консультативними членами БП щодо формування ЄПВО.

Зараз МОН України створена робоча група і розпочато роботу над розробкою проекту нової редакції Закону «Про вищу освіту». До цього залучено найкращих фахівців з вищої освіти провідних університетів України. Обговорення стратегії щодо його створення відбу-

вається усіма зацікавленими сторонами на загальнонаціональному рівні.

Стратегічними напрямками розвитку вищої освіти на сучасному етапі є:

запровадження трициклової системи (бакалавр—магістр—доктор філософії); забезпечення якості; узгодження термінів і періодів підготовки фахівців відповідно до Єдиного простору вищої освіти. Нині зростає також динаміка структурних перетворень у вищій освіті України. Вона пов'язана з появою і розвитком сучасних тенденцій, таких як: оптимізація мережі закладів I—IV рівнів акредитації, визначення сучасних напрямів освіти та підготовки майбутніх фахівців з вищою освітою; розробка національної системи кваліфікацій з високим рівнем її узагальнення, що узгоджується із системою кваліфікацій ЄПВО; розробка концепції та створення системи забезпечення якості вищої освіти відповідно до стандартів та норм якості ЕІОА;

запровадження третього Болонського циклу підготовки фахівців з вищою освітою (доктор філософії); підвищення рівня працевлаштування бакалаврів; мобільність суб'єктів навчального процесу (студентів, викладачів, науковців); розширення зв'язків між вищими навчальними закладами та громадськістю; подальше запровадження інноваційної ЄКТС та Додатка до диплома європейського зразка; навчання впродовж життя; автономія вищих навчальних закладів; відповідальність за якість підготовки майбутніх фахівців та економічна ефективність вищих навчальних закладів.

У даному навчальному посібнику наводяться в короткій і дохідливій формі відомості про появу перших освітніх закладів, їх зростання, трансформацію їх у вищі навчальні заклади, динаміку подальшого розвитку. Для надання темі більшої прикладної, практичної значущості, а виданню статусу навчального посібника, в розділах 2, 3 та 4 наведені основні документи, що регламентують організацію вузівської діяльності, діалектику реформування світової і європейської вищої освіти від другої половини ХХ століття по нинішнього часу.

Книга призначена для студентів, аспірантів, фахівців, науковців, професорсько-викладацького складу вузів, а також широкого кола читачів відповідних напрямів, що цікавляться даною проблемою.

КОРОТКИЙ ЕКСКУРС В ІСТОРІЮ ЗАРОДЖЕННЯ ОСВІТИ І ДИНАМІКА ЇЇ МІЖНАРОДНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

1.1. Витоки виникнення освіти

Школи і вищі навчальні заклади, як світові освітньо-виховні системи, пройшли багатотисячолітній шлях історичного розвитку. З одного боку, вони робили значний вплив на накопичення, збереження і прогрес культури і суспільства в цілому і, з іншого боку, на собі відчували різноманіття кардинальних змін, що відбувалися в суспільстві, науці і культурі всіх країн і народів.

Виникнення школи припало на епоху переходу від громадсько-родового ладу до соціально диференційованого суспільства. Незважаючи на те, що стародавні цивілізації, як правило, існували відособлено одна від одної, вони керувалися принципово загальними основами у сфері освіти людини. За даними вчених-етнографів так званий письмовий або малюнчатий період завершився приблизно до третього тисячоліття до н. е. і надалі намітилася поява клинописної і ієрогліфічної писемності як способів передачі інформації. Саме виникнення і розвиток писемності стали найважливішими чинниками генезису школи. Оскільки письмо стало технічно складнішим способом передачі інформації, оскільки воно вимагало спеціального навчання. Перші навчальні заклади мали різні назви. «Будинками табличок» називалися школи грамоти в стародавній Месопотамії, а в період розквіту Вавилонської держави вони перетворилися на «будинки знань». У Стародавньому Єгипті школи виникли як сімейний інститут, а надалі вони стали з'являтися при храмах, палацах царів і вельмож. У стародавній Індії спочатку з'явилися сімейні школи і лісові школи (навколо гуру-відлюдника збиралися його вірні учні; навчання проходило на свіжому повітрі). У буддійську епоху виникли школи вед, навчання в яких носило світський і кастовий характер. У період відродження індуїзму в Індії (II—VI століття) при храмах організовуються два типи шкіл — початкова (толь) і навчальний заклад вищого рівня (аграхар). У Китаї перші школи з'явилися в III тисячолітті до н. е. і називалися «сян» і «сюю». У Римській імперії оформилися тривіальні школи, зміст навчання в яких представляв тривіум — граматики, риторика, діалектика, і граматичні школи —

навчальні заклади вищого ступеня, де навчали чотирьом предметам — арифметиці, геометрії, астрономії, музиці. Тривіум і квад-ривіум складали програму семи вільних мистецтв. У VI столітті з'явилися риторичні школи, які головним чином готували ораторів і юристів для Римської імперії. Вже на початку I століття християнська церква стала організовувати власні школи катехуменів. Згодом на їх основі були створені школи катехізису, що згодом трансформувалися в кафедральні і єпископальні школи. У епоху становлення триступінчастої системи освіти у Візантії з'явилися граматичні школи (церковні і світські, приватні і державні). Граматичні школи змістовно збагачували програму семи вільних мистецтв. У ісламському світі склалися два рівні освіти. Початковий рівень освіти давали релігійні школи при мечетях, що відкривалися для дітей ремісників, торговців, заможних селян. Другий рівень освіти здобували в просвітницьких групах при мечетях. Тут вивчали шаріат (мусульманське право) і теологію, а також арабську філософію, риторику, логіку, математику, астрономію, медицину. Крім того, існували чотири типи шкіл початкової і підвищеної початкової освіти: школи Корану, персидські школи, школи перської мови і Корану, арабські школи для дорослих.

У період середньовіччя (XIII—XIV століття) з системи учнівства в Європі зародилися цехові і *gyl'deyskue* (гільдійські) школи, а також школи лічби для дітей торговців і ремісників, в яких навчання велося на рідній мові. В цей же час з'явилися міські школи для хлопчиків і дівчаток, де викладання велося як на рідній, так і латинській мовах, навчання мало прикладний характер (окрім латині, вивчали арифметику, елементи діловодства, географію, техніку, природничі науки). В процесі диференціації міських шкіл виділялися латинські школи, які давали освіту підвищеного типу і служили ніби сполучною ланкою між початковою і вищою освітою. Наприклад, у Франції такі школи одержали назву колегій. З середини XV століття колегії організовувалися при університетах. З часом вони перетворилися на сучасні коледжі або загальноосвітні навчальні установи.

Після введення на Русі християнства князь Володимир і церковні лідери зустрілися з величезним завданням розповсюдження на Русі християнської культури, до якого вони віднесли з істинно місіонерським ентузіазмом. До честі Володимира і його радників вони буду-

вали не тільки церкви, але й школи. За обов'язковим хрещенням послідувала обов'язкова освіта. Школи відкривали не тільки в Києві, але й в інших містах. До часу правління Ярослава (1019—1054 рр.) освіта здобула визнання і її користь вже не бралася під сумнів. Приблизно в 1030 р. Ярослав відкрив богословську школу в Новгороді для повчання в «книжковому ученні» трьохсот дітей духівництва і мирян. Приклад Володимира і Ярослава надихнув інших князів XI і XII століть. На початку становлення шкільної освіти на Русі основна функція шкіл була пов'язана із утвердженням цінностей християнства, для чого і церковна влада, і держава виявляли турботу про письменність громадян, перш за все серед духівництва. Мета навчання була суто професійною: підготовка грамотних священнослужителів церкви. Зміни в суспільному житті, подальший розвиток господарської діяльності вимагали все більшої кількості не тільки освічених людей, але і фахівців з різних галузей. У середині XVII ст. при Андріївському монастирі відкривається вперше у Москві «освітня установа», в якій навчалися майбутні служителі російського адміністративного апарату. В кінці сторіччя державне значення освіти починає усвідомлюватися все більше. А вже до кінця XVII ст. в російському суспільстві з'явилася потреба не просто в наявності мережі навчальних закладів, але і в тому, щоб за допомогою школи, як соціального інституту, проводити відбір найбільш здатних для заняття державних посад відповідно до рівня підготовки і незалежно від походження. У цей час кількість освічених людей значно зростає: серед поміщиків таких було 65 %, купецтва — 96 %, посадних людей — близько 40 %, селян — 15 %, стрільців, гармашів, козаків — 1 %. Наявність письменності стає необхідною умовою для торгових і інших занять, грамотні люди могли вступати на службу до державних установ.

Петровська епоха істотно вплинула на утвердження освіти. Масштаби перетворень Петра I були такі грандіозні, що вимагали рішучих дій в цій важливій для Росії справі. Зокрема, виникла потреба в світській освіті, що відповідало завданням державного облаштування. Петровська школа носила яскраво виражений професійний характер, тобто основна функція шкіл полягала в підготовці фахівців, тоді як до Петра головною професійною метою школи була підготовка до духовного звання. Одним з перших кроків у вирішенні проблеми створення загальноосвітньої школи було відкриття при Петер-

бурзькій академії гімназії, випускники якої повинні були скласти ядро академічного університету. У середині XVIII ст. освіта сама по собі ще не була цінністю. Дворянство виступало в ролі споживача науки, розглядаючи заняття нею в кращому разі як розвагу і задоволення. Долаючи різні перешкоди, освіта як соціальний інститут продовжувала розвиватися в XIX ст., успадкувавши від минулого століття проблеми, труднощі, непослідовність політики у галузі освіти. В результаті великих реформ 60—70-х років XIX ст. суспільство по-іншому стало дивитися на роль освіти. Це, зокрема, виявилось в суперечці з приводу реформи середньої школи 1864 року. Вже з початку XIX ст. відбувалося зіткнення думок між прихильниками класичної і реальної освіти. На грані XIX ст. у Росії нараховувалося 550 навчальних закладів і 62 тис. учнів. Ці цифри показують піднесення писемності в Росії і разом з тим її відставання в порівнянні із Західною Європою: в Англії в кінці XVIII ст. нараховувалось понад 250 тис. учнів, а у Франції кількість навчальних шкіл у 1790—1800 роках було понад 8 тис. У Росії на той час вчилася всього два чоловіки із тисячі мешканців. Соціальний склад учнів у загальноосвітніх школах був надзвичайно строкатим. У народних училищах переважали діти майстрових, селян, ремісників, солдатів, матросів і т. д. Неоднаковий був і віковий склад учнів — в одних і тих же класах навчалися і малюки і 22-річні чоловіки. Обов'язкових навчальних програм не було, термін навчання коливався від трьох до п'яти років. Випускники курсів вміли читати, писати, мали початкові знання з арифметики і геометрії. Чималу роль у розвитку освіти відігравали так звані солдатські школи — загальноосвітні училища для солдатських дітей. Це — найдемократичніша за складом початкова школа того часу, що навчала не тільки читанню, письму, арифметиці, але і геометрії, фортифікації, артилерії. Не випадково в другій половині XVIII ст. відставний солдат разом з дячком стає вчителем грамоти і в селі і в місті. Солдатські діти становили основну масу студентів Московського і Петербурзького університетів. Другий тип шкіл в Росії XVIII ст. — це закриті дворянські навчальні заклади: приватні пансіони, інститути благородних дівчат — всього понад 60 навчальних закладів, де навчалася близько 4,5 тис. дворянських дітей. До третього типу навчальних закладів належать духовні семінарії і школи. Їх нараховувалося 66, навчалися в них 20 393 особи. Це були також станові школи, що призначалися для дітей духівниц-

тва; різночинців у них, як правило, не приймали. Головним завданням цих шкіл була підготовка відданих церкві і царю священників, але вихованці семінарії одержували і загальну освіту, нерідко ставали провідниками писемності в своїх приходах.

Бурхливий розвиток освіти припадає на ХХ ст., особливо на його другу половину. У 1949 році відбулася така важлива подія в культурному житті країни, як перехід до загальної обов'язкової семирічної освіти. Країна приступила до реалізації семирічного всеобучу, повсюдного розширення мережі шкіл-семирічок, створення кращих умов для навчання дітей у семирічних школах (організація підвезення учнів, створення пришкільних інтернатів для дітей, що живуть далеко від школи, та ін.). Одночасно була проведена робота по залученню в старші класи повної середньої школи учнів, які закінчили семирічку. В 1957—1958 навчальному році в Україні працювало 30 063 школи, в яких навчалось 5 525 тис. учнів. В кінці 50-х років число тих, що закінчують середню школу, стало значно перевищувати кількість тих, що приймаються у вищі навчальні заклади. У 70-і роки в Україні започатковується загальнообов'язкова середня освіта, з'явилися нові типи виховно-освітніх закладів, змінилася структура шкільної мережі країни.

Становлення України як незалежної держави і входження її до європейської і світової спільноти відбувається на тлі бурхливих процесів глобалізації економічного і політичного життя. Глобальні зміни торкнулися й освіти, почалися глибокі перетворення. Так, з 2001 року в Україні почалася нова освітня реформа. Зараз закінчується перехід до дванадцятирічної програми навчання з введенням спеціалізації в старших класах. Дванадцятирічна школа включає чотирирічну молодшу школу, де діти починають вчитися з шестирічного віку, основну школу (5—9 класи) і старшу школу, навчання в якій триває 3 роки.

1.2. Історія зародження і розвитку вищої освіти

У Стародавній Греції був створений один з перших прообразів вищого навчального закладу. У IV ст. до н. е. Платон організував у гаї поблизу Афін, присвяченому Академу (герой, який допоміг близнятам Кастору і Полідевку звільнити Європу, викрадену Тезеєм), філософську школу, яка одержала назву Академії. Академія існувала понад тисячу років і була закрита 529 року. Арістотель створив

при храмі Аполлона Лікейського в Афінах інший навчальний заклад — Лікей. У Лікеї особливу увагу приділялося вивченню філософії, фізики, математики та інших наук про природу. В історичній перспективі це — попередник сучасного ліцею. В еллінську епоху (308—246 рр. до н. е.) Птолемеєм заснований Мусеум (від лат. *Museum* — місце, присвячене музам). У формі лекційних занять там навчали основним наукам — математиці, астрономії, філології, природознавству, медицині, історії. У Мусеумі викладали Архімед, Евклід, Ератосфен. Саме Мусеум був самим значущим сховищем книг й інших культурних цінностей. У наші дні сучасний музей швидше виконує другу історичну функцію, незважаючи на те, що в останні роки посилюється його освітньо-виховне значення. Іншими варіантами вищих навчальних інститутів у Стародавній Греції були філософські школи та ефебії. Закінчення дворічного навчання в ній давало випускникам право вважатися повноправними громадянами Афін. 425 року в Константинополі була відкрита вища школа — Аудіоріум (від лат. *audiere* — слухати), яка в IX ст. називалася «Магнавра» (золота палата). Школа знаходилася в повному підпорядкуванні імператора і виключала будь-які можливості самоуправління. Як основні підструктури виступали кафедри різних наук. Спочатку навчання тут проходило латинською і грецькою мовами, а з VII—VIII ст. — виключно грецькою мовою.

У XV ст. в програму навчання була повернена латинь і включені нові, так звані іноземні мови. У знаменитій школі, де був зібраний цвіт учительської еліти, вивчали античну спадщину, метафізику, філософію, богослов'я, медицину, музику, історію, етику, політику, юриспруденцію. Заняття проводилися у вигляді публічних диспутів. Більшість випускників вищої школи були енциклопедично досвідчені і ставали громадськими і церковними діячами, наприклад Кирило і Мефодій, творці слов'янської писемності, свого часу вчилися в цій школі. Крім Магнаври, в Константинополі діяли інші вищі школи: юридична, медична, філософська, патріарша. Майже одночасно в будинках заможних та іменитих громадян Візантії стали складатися куфлі-салони, які були своєрідними домашніми академіями, що об'єднували людей навколо інтелектуалів-меценатів і авторитетних філософів. Їх називали «школою усіляких чеснот та ерудиції». Церква відіграла особливу роль у розвитку вищої освіти. Наприклад, монастирські вищі школи належали до ранньохристиянської тра-

диції. Це пов'язано з господарством церкви, сфера освіти відображала релігійну ідеологію.

В ісламському світі поява Будинків мудрості в Багдаді (у 800 році) стала примітною подією в процесі розвитку освіти. Тут збиралися великі вчені та їх учні. Вони дискутували, читали і обговорювали літературні твори, філософські та наукові твори і трактати, готували рукописи, читали лекції. У XI—XIII ст.ст. в Багдаді з'явилися нові вищі навчальні заклади — медресе. Медресе розповсюдилися по всьому ісламському світу, але найзнаменитішим навчальним закладом був медресе Нізамейі в Багдаді, відкритий в 1067 році. У них здобували як релігійну, так і світську освіту. На початку XVI ст. на Близькому Сході склалася ієрархія медресе: столичні, що відкривали випускникам шлях до адміністративної кар'єри; провінційні, випускники яких, як правило, ставали чиновниками.

Великим культурним і освітнім центром ісламського світу була мусульманська Іспанія (912—976 рр.). Вищі школи Кордови, Толедо, Саламанки, Севільї пропонували програми з всіх галузей знань — богослов'я, права, математики, астрономії, історії і географії, граматики і риторики, медицини і філософії. Школи університетського типу (з лекційними залами, багатою бібліотекою, науковою школою, системою самоврядування), що з'явилися на Сході, стали попередниками середньовічних університетів Європи. Освітня практика ісламського світу, особливо арабська, значно вплинула на розвиток вищої освіти в Європі. Кожен новий вищий навчальний заклад обов'язково створював свій статут і знаходив статус серед інших навчальних закладів.

В Індії мусульмани здобували вищу освіту в медресе і монастирських навчальних закладах (даргаб). У Китаї в період «золотого століття» (III—X ст. ст.) з'явилися навчальні заклади університетського типу. У них випускники одержували вчений ступінь фахівця з п'яти класичних трактатів Конфуція: «Книга змін», «Книга етикету», «Весна і осінь», «Книга поезії», «Книга історії». 859 року на кошти, перераховані з Тунісу купецькою сім'єю аль-Фіхри, у Фесе була заснована мечеть, яка стрімко перетворювалася на центр духовної освіти — **Університет Ель-Каравійїн** (розташований в місті Фес (Марокко). Університет є одним з духовних і освітніх центрів, вважається «старим у світі постійно діючим вищим навчальним закладом»). Завдяки заступництву марокканських султанів університет

постійно розширювався, охоплюючи все нові галузі знань. Крім богослов'я, вивчалися також географія і музика. У середні віка Ель-Каравійїн відіграв величезну роль у розвитку культурних зв'язків християнської Європи і мусульманського Сходу. З університетом були пов'язані імена таких вчених і філософів, як Ібн Арабі, Ібн Хальдун, Аль-Ідрісі, Лев Африканський.

У X—XI століттях в Європі майже усе поголовно населення було неписьменним. І навіть священнослужителі не бажали проводити час за вивченням граматики. А якщо тимчасово повернутися на пару століть назад, то побачимо, що уміння читати і писати — це ніщо інше, як чаклунство. Сам Карл Великий (742—814 рр.), що завоював велику частину Європи, до кінця свого життя так і не навчився складати букви в слова, а його батько Григорій I прямо говорив, що неучтво — мати благочестя. Загалом все йшло просто прекрасно: люди не псували собі за книгами ні зір, ні горду поставу, аж поки в XI ст. абсолютно не до ладу не трапилося економічне піднесення. І тут усім торговцям знадобилися помічники, які знали б ази математики, представникам влади — сучасні юристи. Звичайно, при монастирях давно існували школи і скрипторії, де переписувалися старовинні рукописи і вчили читати і писати (такому щастю можна було навчитися за три роки), але було таких грамотіїв дуже небагато. До кінця XI ст. в Європі виділилося декілька міст, що стали центрами різних наук. У Європі на протязі XII—XV ст. починають з'являтися університети. Проте в кожній країні цей процес відбувався по-різному. Як правило, система церковних шкіл виступала як витік зародження більшості університетів.

Найстаріший університет Європи, який існує й сьогодні, знаходиться в італійському місті Болонья. У Болоньї, як і в інших великих центрах Італії, спрадавна вивчали римське право і впроваджували його в життя. Точна дата заснування університету невідома, але безсумнівно, що в Болоньї існувала школа «вільних мистецтв», що користувалася особливою популярністю в X і XI століттях, де учні у вигляді додаткових занять з курсу риторики вивчали римське право. Початок глибокому вивченню права поклав Ірнерій в кінці XI ст. Цей Ірнерій (іноді званий Вернерієм, Варнерієм, Гарнерієм) був викладачем у школі вільних мистецтв; вивчивши сам, без допомоги вчителя, він здобув репутацію легіста. Ірнерій відкрив свої публічні лекції в 1088 р., який вважається роком відкриття школи права,

і займав у ній кафедру до самої своєї смерті (між 1125 і 1137 роками). У Ірнерія виявилось багато учнів, з яких найзнаменитішими були чотири доктори права: Бульгар Мартін, Гозіа, Гуг і Жак де ла Порту Ревеннанте. На початку XII ст. школа права в Болоньї була вже популярнішою рavenської. Проте ще у середині цього століття більшою славою за межами Італії користувалася школа вільних мистецтв. Але вже до кінця століття болонські професори права мали помітну перевагу над іншими ученими Болоньї і набули європейської популярності. Це відбулося завдяки науковим перевагам методу викладання.

У кінці XI — на початку XII ст. ряд кафедральних і монастирських шкіл Європи перетворюються на крупні навчальні центри, які потім стали називатися університетами. Саме так виник Паризький університет (1200 р.), який виріс з об'єднання богословської школи Сорбонни з медичною та юридичною школами. Так само виникли й університети в Неаполі (1224 р.), Оксфорді (1206 р.), Кембриджі (1231 р.), Лісабоні (1290 р.). Навчання в університетах велось на латині. Вони відрізнялися один від одного розмірами: від декількох сотень до 7000 (Париж) і навіть 10 000 учнів (Болонья), а також спеціалізацією. Засади і права університетів підтверджувалися привілеями. Привілеї були особливими документами, які закріплювали університетську автономію (власний суд, управління, право на присудження вчених ступенів, на звільнення студентів від військової служби). Мережа університетів у Європі поширювалася досить швидко. Якщо в XIII ст. їх налічувалося 19, то до XIV ст. їх кількість зросла до 44, в XV ст. — вже до 65, а в XVI ст. вже було відкрито 76 вищих навчальних закладів.

У другій половині XIII ст. в університетах з'явилися факультети, або коледжі. Факультети присуджували вчені ступені — спочатку бакалавра (після 3—7 років успішного навчання під керівництвом професора), а потім — магістра, доктора або ліценціата. В університеті існували «нації», або земляцтва, очолювані виборними деканами. З часом поняття «нації» і «факультету» зливаються, тому сьогодні декан очолює факультет. У 1240 р. магістри отримали право обирати ректора — главу університету. Ректор володів тимчасовими повноваженнями, як правило, вони тривали один рік. Ця посада була вкрай почесна: під час урочистих ходів він йшов відразу за архієпископом і неодмінно входив до складу різних офіційних деле-

гацій, наприклад до короля або до папи Римського. Тільки чотири студенти з десяти закінчували навчання, а одержував учений ступінь всього лише один. Випускник міг стати священнослужителем, правознавцем, лікарем або вченим. Навчальний рік починався першого жовтня і тривав до червня, уриваючись численними святами. Щодо канікул, то поява їх в університетському житті мала сувору причину — чуму. Саме вона кожне літо викошувала значну частину міського населення Європи, і, щоб хоч якоюсь мірою уникнути епідемії, магістри придумали канікули. Проте так тривало до кінця XV століття. Факультети і земляцтва втратили минулий вплив, і головні посадовці університету стали призначатися властями. Університети втратили автономію, і це була перша криза університетської освіти.

Найперші університети мали всього декілька факультетів, проте їх спеціалізація постійно поглиблювалася. Так, Паризький університет славився викладанням теології і філософії, Оксфордський — канонічного права, Орлеанський — цивільного права, університети Італії — римського права, університети Іспанії — математики і природничих наук.

Університети пережили свою другу крупну кризу, коли вимушені були реорганізуватися з середньовічного університету лікарів, юристів і теологів у природничо-науковий університет учених та інженерів. Експериментальне природознавство і наука увійшли до стін університету, розширивши галузь тих знань, яким слід було навчати університетських студентів.

Впродовж століть мережа вищих навчальних закладів швидко розширювалася, утворюючи широкий і різноманітний спектр. Сторіччями головним у визначенні місії університету був відомий вислів Арістотеля: «Усі люди від природи володіють бажанням одержати знання». Проте перш ніж одержати знання, їх необхідно дати. Тому остаточна (як здавалося ще 100 років тому) формула університетської місії полягала в тому, що університети — це установи для досліджень і навчання незалежно від форми застосування результатів цих процесів. Вважалося, що оволодіти знанням — це оволодіти цінністю. Потім стали стверджувати, що цінність знання і в тому, що це засіб будь-якої іншої діяльності, тобто воно має і ціннісний додаток. Щоб розрізнити ці дві цінності, ввели відмінність між поняттями «знання» та «інформація». Під інформацією розуміли збирання дискрет-

них і узагальнених фактів і даних в єдиний корпус знання. Поняття «знання» стало застосовуватися не тільки до суми фактів, зібраних завдяки дослідництву, спостереженню, експериментам, але і до суми ідей, одержаних як висновок з таких фактів, що сприймаються всіма як наукові істини. Знання як самоціль і є місія університету. Вказаній місії сторіччями відповідала і його аудиторія. Ця аудиторія в усіх країнах була національною елітою. Частка населення, яка проходила через університетські класи, була незначною. Проте вже до кінця XIX ст. картина стала мінятися. Темп зростання кількості студентів швидко випереджав темп зростання населення. У XX столітті ця тенденція продовжувалася. Кількість вузів зростала стрімко, створювалися величезні університетські кампуси, розмір деяких університетських співтовариств приголомшував. Частка студентів серед молоді швидко збільшувалася. Це, звичайно, не означало, що відбувалося прискорене зростання елітарної частки. По суті відбувався процес, аналогічний тому, через який ще раніше йшла середня освіта. Загальне початкове навчання плавно перейшло в загальне середнє, а останнє — в загальне повне середнє. Вузівська освіта ще не стала загальною, але дуже давно перетворилося на масову і найвірогідніше поступово рухається до загальної. У будь-якому випадку університетська освіта давно перестала бути сферою навчання інтелектуальної еліти. Більше того, в західних країнах в останні десятиліття університети стали сферою освіти не тільки молоді, але і дорослих, створивши численні програми підвищення кваліфікації і перепідготовки, тобто програми навчання людини впродовж усього її трудового життя. Природно, що в цьому процесі відбувалося розмивання старої організаційно-змістовної структури університетів. На зміну дуже короткому списку факультетів і спеціальностей прийшов час десятків факультетів і сотень спеціальностей. Почалася широка диференціація програм вищої освіти, серед яких абсолютно домінуючими стали прикладні. Це радикальне зрушення викликало природне посилення контакту між університетом та економікою (бізнесом, виробництвом), а також між університетом і суспільством.

1.3. Історія вищої освіти України

Українська система вищої освіти має свої традиції, унікальні риси, визнані в світі досягнення. Історія освіти в Україні тісно пов'я-

зана зі всією історією українського народу. Багатівікове існування в стані роздробленості, під гнітом монголо-татарських орд, польських, литовських та угорських феодалів зробило сильний вплив на розвиток освіти. У 1632 році шляхом об'єднання Київської братської школи і Лаврської школи був створений перший вищий навчальний заклад України — Києво-Могилянська колегія, в якій навчалися переважно діти української шляхти, старшини, духівництва, багатих міщан і козаків. Києво-Могилянська колегія в 1701 р. за царським указом одержала титул і права академії і стала називатися Києво-Могилянською академією, названа на честь свого протектора митрополита П. Могили. Навчання в ній носило переважно загальноосвітній характер. Курс навчання продовжувався 12 років і ділився на 8 класів: фалу (підготовчий клас), інфіму (молодший клас), граматику, синтексу і вищі: поетику, риторику, філософію і богослов'я. Студенти отримували філологічну підготовку, знання мов: слов'янської, української літературної, грецької, латинської, польської, опановували поетичним і риторським мистецтвом, вивчали класичну грецьку, римську і частково середньовічну літературу, історію, географію, філософію та богослов'я. Щорічно тут отримували освіту від 500 до 2000 студентів. Вікових обмежень не було. Для бідних учнів при академії існувала бурса. Київська академія була також важливим просвітницьким центром. Вона зробила значний вплив на організацію, зміст і методи навчання в багатьох навчальних закладах, зокрема в Чернігівському (заснований у 1700 р.), Харківському (1721 р.) і Переяславському (1738 р.) колегіумах, які були створені за прикладом Києво-Могилянської колегії.

Чернігівський колегіум — один з найстаріших навчальних закладів на Лівобережній Україні. Заснований у 1700 р. педагогом, церковним діячем і письменником Іоанном Максимовичем.

Харківський колегіум був заснований у 1722 р. в Білгороді як семінарія, в 1727 р. переведений до Харкова. У ньому вивчали граматику, піїтику, риторику, філософію та ін. У 1765 р. при ньому були відкриті допоміжні класи для світських осіб, яким викладали нові мови, російську літературу і мову, математику, інженерну справу, артилерію, архітектуру, геодезію, географію, малювання, а пізніше — фізику та історію (у 1773 р. ці класи виділилися в окреме Казенне училище). Харківський колегіум був центром освіти Слобідської України

до початку XIX століття. У колегіумі навчалися представники всіх верств населення.

Певну роль у розвитку освіти на західноукраїнських землях відігравав Львівський університет, хоча заклад був заснований (у 1661 р.) з метою посилення колонізації українського населення. У договорі 1658 року між шляхетською Польщею і верхівкою козацької старшини було обумовлено відкриття в Україні двох вищих шкіл-академій на правах університетів. Проте католицькі ієрархи і феодали розгорнули активну діяльність проти цього плану. Прагнувши випередити можливість відкриття академії на основі Львівської братської школи, вони запропонували облаштувати її у Львівській ієзуїтській школі-колегії. Ці старання знайшли підтримку Польського королівського двору. 20 січня 1661 р. король Ян Казимир підписав диплом, який давав Львівській ієзуїтській колегії «статус академії і титул університету» з правом викладання всіх сучасних університетських дисциплін і присвоєння вчених ступенів.

У 1809 р. була заснована Київська гімназія, яка згодом (у 1811 р.) віднесена до вищих навчальних закладів.

1805 року відкрито Харківський університет. У першій чверті XIX ст. виникли привілейовані навчальні заклади, що поєднували курс середніх і вищих шкіл: Кременецький ліцей (1803 р.), Рішельєвський ліцей в Одесі (1817 р.), гімназія вищих наук князя І. А. Безбородька в Ніжині (1820 р.). Після польського повстання 1830—1831 рр. Кременецький ліцей був закритий. У 1834 р. відкрито Київський університет. Окрім привілейованих чоловічих навчальних закладів, відкривалися станові жіночі навчальні заклади — інститути благородних дівчат у Харкові (1812 р.), Полтаві (1817 р.), Одесі (1828 р.), Керчі (1835 р.), Києві (1838 р.). 1865 року відкрився Новоросійський університет в Одесі. У 60—70-і рр. XIX ст. поступово формувалася система підготовки вчителів, зокрема для початкових шкіл. Наприкінці 60—70-х рр. були створені трирічні вчительські семінарії, що будували свою роботу на базі двокласних училищ. Серед перших вчительських семінарій — Коростишевська (1869 р.), Херсонська (1871 р.), Аккерманська (1872 р.), Переяславська (1878 р.). На західноукраїнських землях вчителів для народних шкіл готували вчительські семінарії — Львівська, Чернівецька, Мукачівська, Ужгородська та ін. Вчителів для училищ, повітів, церковно-приходських шкіл, вищих початкових і міських училищ готували вчи-

тельські інститути. Перший вчительський інститут створений у Глухові (1874 р.). До 1914 р. в Україні налічувалося 26 вчительських семінарій і 6 вчительських інститутів.

Харківський університет заснований в 1805 р. за ініціативою В. Н. Каразіна. До революції у ньому були 4 факультети: фізико-математичний, історико-філологічний, медичний та юридичний, 8 наукових товариств, астрономічна обсерваторія, фундаментальна бібліотека. Харківський університет у період 1805—1834 рр. був, по суті, центром організаційно-методичного керівництва народною освітою в Україні і на півдні Росії. До початку 60-х років XIX ст. Харківський університет підготував понад 3200 лікарів, юристів, педагогів. Серед його випускників понад 550 працювали викладачами в середніх навчальних закладах, близько 80 — професорами вітчизняних університетів і ліцеїв.

Кількість студентів в університеті на початку XX ст. збільшилася в середньому більш ніж вдвічі. Соціальний склад студентства університету залишався переважно дворянсько-буржуазним, хоча революція 1905—1907 рр. примусила уряд дещо прочинити університетські двері для вихідців з нижчих станів. Це були, як правило, діти міської і сільської буржуазії. Для вихідців з робітників, середнього і бідного селянства доступ у вузи, як і раніше, залишався практично закритим. Численні наукові школи, що виникли в Харківському університеті, сприяли становленню вітчизняної науки. В університеті вчилися і працювали відомі учені: математики М. В. Остроградській, О. М. Ляпунов, В. А. Стеклов, поет П. П. Гулак-Артемовський, біолог І. І. Мечников, історик М. І. Костомаров, композитор М. В. Лисенко, письменник М. П. Старицький та ін. Харківський університет відіграв важливу роль у розвитку національної культури українського народу. В 1816—1819 рр. видавав журнал «Український вісник», в 1824—1825 рр. — «Украинский журнал». У першій половині XX століття університет виріс в один з найбільших науково-навчальних закладів. На його базі існували Академія теоретичних знань (1920—1921 рр.), Інститут народної освіти (1921—1930 рр.), Інститут професійної освіти і Фізико-хіміко-математичний інститут (1930—1933 рр.). Медичний і юридичний факультети були перетворені на самостійні інститути. Новоросійський університет був заснований за ініціативою М. І. Пирогова в Одесі в 1865 р. на базі Рішельєвського ліцею. Після 1917 р. реорганізовувався в ряд самостійних

вузів. З 1933 р. носить ім'я Одеського. З Новоросійським університетом пов'язана діяльність видатних вчених І. І. Мечникова, І. М. Сеченова, О. О. Ковалевського, Є. М. Щепкіна та ін. Ніжинський історико-філологічний інститут був створений в 1875 р. на базі Ніжинського ліцею. Інститут готував вчителів класичних мов, російської мови та історії для середніх навчальних закладів. Серед студентів були представники селян, міщан та інших верств населення. Закінчили його історик М. С. Державін, художник М. С. Самокиш, педагог П. К. Волинський та ін. У 1920 р. реорганізований в Ніжинський інститут народної освіти. У цей же час почали створюватися вищі навчальні заклади для жінок. Так, після майже двадцятирічних клопотань в 1903 році в Одесі за ініціативою професорів Новоросійського університету М. М. Ланге, Є. М. Щепкіна та інших були відкриті Вищі жіночі педагогічні курси, реорганізовані в 1906 році у Вищі жіночі курси з історико-філологічним і фізико-математичним факультетами. У 1908—1910 рр. вони поповнилися юридичним і медичним факультетами. Останній пізніше був перетворений на жіночий медичний інститут. У 1907 році Вищі жіночі курси відкрилися в Харкові з історико-філологічним, фізико-математичним і юридичним відділеннями. 1910 року в Харкові відкрито жіночий медичний інститут, ректором якого став професор Харківського університету В. Я. Данилевський. У Києві в 1906 році, завдяки зусиллям професорів університету, відновили роботу Вищі жіночі курси, закриті 1889 року. Спочатку тут працювали історико-філологічне та фізико-математичне відділення, а в 1907—1909 рр. тут почали діяти юридичне, медичне та економічно-комерційне відділення. У 1916 році медичне відділення реорганізовується в Київський жіночий медичний інститут, очолюваний професором університету П. І. Морозовим. У 1906 році в Києві були відкриті і Вищі загальноосвітні курси з історико-філологічним та економічно-комерційним відділеннями. Через два роки на базі останнього започаткований комерційний інститут, директором якого став ініціатор створення курсів професор М. В. Довнар-Запольській. 1913 року відбувся перший випуск студентів Київського політехнічного інституту. На урочистостях був присутній великий російський учений Д. І. Менделєєв.

Катеринославське вище гірниче училище в 1912 році було перетворено на гірничий інститут. Протягом 1903—1917 рр. інститут закінчило 457 чоловік, більшість з яких стала працювати на промисло-

вих підприємствах Донбасу і металургійних заводах півдня Росії. Продовжували готувати фахівців з вищою освітою Ніжинський історико-філологічний інститут, технологічний і ветеринарний інститути в Харкові, Київська і Одеська консерваторії та ін. Всього на Україні до 1917 року діяло 27 вузів, у яких навчалось понад 35 тис. студентів.

На території західноукраїнських земель до 1918 року існувало 4 вищі навчальні заклади: університети у Львові і Чернівцях, політехнічний інститут і академія ветеринарної медицини у Львові. Всього до початку 1938/39 навчального року в Україні налічувалося 129 вищих навчальних закладів. З 1950 до 1960 років відбувалося укрупнення вузів. Тому кількість їх в Україні скоротилася з 160 до 135. Одночасно кількість студентів зросла більш ніж удвічі: з 201,5 тис. до 417,7 тис. Зміни в географічному розміщенні вузів сприяли повнішому охопленню вищою освітою жителів усіх областей, наближенню умов навчання до умов праці майбутніх фахівців. Проте головними вузівськими центрами в Україні все ж таки залишалися Харків, Київ, Одеса і Львів. У 1958 р. у цих містах знаходилося 70 вузів із 140, навчалось в них 59 % від загальної чисельності студентів. У Харкові працювали 24 вузи, в Києві — 18, в Одесі — 16, у Львові — 12. Рівень підготовки висококваліфікованих кадрів значною мірою залежав від якісного і кількісного складу науково-педагогічних працівників. Їх кількість за 10 років (з 1950 до 1960 рр.) збільшилася з 14,5 тис. до 24,7 тис. чоловік. Відомі учені, що викладали у вузах, сприяли активізації наукової роботи студентів. Так, у 1955 р. в інститутах України членами наукових гуртків було понад 9 тис. студентів, в 1958 р. їх нараховувалось понад 15 тис. У другій половині 50-х років починається перебудова університетської педагогічної освіти. Були переглянуті навчальні плани і програми для студентів педагогічних спеціальностей університетів, при цьому збільшилася кількість годин, яка відводилася на викладання педагогічних, психологічних і методологічних дисциплін. Оновлення університетської педагогічної освіти великою мірою торкнулося практичної підготовки студентів до роботи в середній школі. За часом педагогічна практика збільшилася більш як втричі. Чітко визначилися три види педагогічної практики: один раз на тиждень здійснювалася практика без відриву від навчальних занять у школі і позашкільних установах з виховної роботи з дітьми, що закінчувалася місячною

практикою в літніх піонерських таборах; практика з відривом від занять, що проходили переважно в міських школах і практика стажування протягом місяця головним чином у сільських школах республіки. На початку 60-х років починає розширюватися мережа державних університетів. В університети були перетворені крупні педагогічні інститути — Донецький і Сімферопольський.

1984 року в Україні функціонувало 146 вищих навчальних закладів, зокрема 9 університетів, 50 технічних вузів, 17 сільськогосподарських вузів, 10 вищих навчальних закладів з економіки і права, 30 педінститутів, 15 — з охорони здоров'я, 3 вузи з фізкультури і спорту, 12 — культури і мистецтва. До мережі вищих навчальних закладів відносяться також 25 філіалів вузів України, 7 спеціалізованих факультетів і відділень та 2 загальнотехнічні факультети.

Після здобуття незалежності (1991 р.) в суверенній Україні почала формуватися власна політика у галузі вищої освіти. Вона орієнтована на досягнення сучасного світового рівня, відродження самобутнього національного характеру, докорінне оновлення змісту, форм і методів навчання, примноження інтелектуального потенціалу країни. Сьогодні в Україні підготовку фахівців з вищою освітою здійснюють 920 вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації та форм власності, у тому разі 184 університети.

1.4. Вища освіта другої половини ХХ століття і передумови створення Болонського процесу

Історія вищої освіти, безперервний розвиток якої налічує декілька сторіч, переконливо продемонструвала свою стабільність, здатність до адаптації, до змін, сприяння перетворенням і прогресу в суспільстві. Бурхливим розвитком вищої освіти характеризується друга половина ХХ ст. Існує декілька причин, що викликали бурхливе зростання соціального попиту на освіту після Другої світової війни. По-перше, необхідність відновлення зруйнованих війною виробничих потужностей з їх одночасною модернізацією, а відповідно і потребою в робочій силі нової якості; по-друге, зростання науково-технічного прогресу, що кардинально вплинув на технологічний базис суспільства і якість життя, по-третє, небачена раніше зацікавленість у розвитку освіти і розширенні доступу до неї в державній політиці багатьох країн, що серйозно вплинуло на громадську думку, що реалізовується в прагненні батьків дати своїм дітям освіту, кращу,

ніж у них, і бажанні знань молодого покоління, чие благополуччя стало багато в чому визначатися освітнім цензом. А також демографічний вибух після Другої світової війни, який послужив поштовхом до зростання соціального попиту на освіту. Ідея європейської єдності народилася з диму над розвалинами міст, спалених Другою світовою війною. Рада Європи була першою організацією, створеною після Другої світової війни в 1949 році. Її метою було вироблення скоординованої політики і застосування створених нею законів і стандартів у країнах — членах Ради. Першим актом, прийнятим Радою Європи, стала Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод, підписана в Римі 4 листопада 1950 року і яка набула чинності 3 вересня 1953 року. Нечуваний раніше принцип рівності країн Європи, які ввійшли до ради, — без ділення на багатих і бідних, маленьких і великих, — дозволив створити новий європейський простір. Незважаючи на післявоєнну розруху, яка завдала величезної шкоди університетській освіті, країни, що входять до Ради Європи, здійснили спільні дії по досягненню вільного доступу європейської молоді до інтелектуальних ресурсів. Йдеться про те, щоб молодь, яка успішно завершила середню шкільну освіту на території країни — члена Ради, могла дістати можливість вступити за своїм вибором в університет, розташований на території інших членів Ради. І вже в грудні 1953 року почалася нова ера в об'єднанні університетів Європи — підписана Європейська конвенція про еквівалентність дипломів, розроблена і підписана в грудні 1956 року Європейська конвенція про еквівалентність періодів університетської освіти, а в грудні 1959 року — Європейська конвенція про академічне визнання університетських кваліфікацій. Як зазначається в конвенціях, країни — члени Ради Європи вважають, що поглибленню взаєморозуміння між європейськими країнами могло б сприяти збільшення числа студентів, зокрема, що вивчають мови, які мають можливість навчатися за кордоном, а також визнання університетських кваліфікацій, одержаних за кордоном. Після 10 років після підписання першої конвенції експерти відзначили, що життя підносить несподівані реалії, що не завжди передбачаються. Зважаючи на цілі Європейської конвенції про еквівалентність дипломів, доцільно доповнити її. У результаті в червні 1964 року країнами — членами Ради Європи був підписаний Протокол до Європейської конвенції про еквівалентність дипломів, що сприяє доступу в університети.

Значний імпульс розвитку співпраці між націями в галузі освіти, науки, культури та інформації надали держави, що зібралися в Хельсінкі 1 серпня 1975 р. У Завершальному акті Наради з безпеки і співпраці в Європі вони висловили намір «покращувати доступ на взаємоприйнятних умовах для студентів, викладачів і науковців країн — учасниць... до навчальних, культурних і наукових установ один одного, зокрема шляхом... взаємного визнання вчених ступенів і дипломів, або на основі урядових угод, де це необхідно, або на основі домовленостей між університетами та іншими вищими навчальними закладами і науково-дослідними установами», а також сприяти «глибшому аналізу проблем порівнянності та еквівалентності вчених ступенів і дипломів». У нараді взяли участь усі країни Європи, а також, що дуже важливо, Сполучені Штати Америки і Канада. Вперше стала формуватися архітектура світової системи вищої освіти. Головними «архітекторами» стали держави — члени Ради Європи, які відіграли стрижневу роль в об'єднанні національних освітніх просторів Західної і Східної Європи, а також Північної Америки». В результаті в грудні 1979 року в Парижі під егідою Організації Об'єднаних Націй була підписана Конвенція про визнання навчальних курсів, дипломів про вищу освіту і вчених ступенів у державах регіону Європи, а в листопаді 1990 року підписана Європейська конвенція про загальну еквівалентність періодів університетського навчання. Та все ж після закінчення п'ятдесятирічного процесу інтеграції європейської освіти бажані результати не були досягнуті. Проте вища освіта і продуктивні дії країн Ради Європи переконливо продемонстрували свою життєздатність і прагнення до змін, сприяння перетворенням і прогресу в суспільстві. У зв'язку з цим у квітні 1997 року в Лісабоні була підписана Конвенція про визнання кваліфікацій, що відносяться до вищої освіти, в Європейському регіоні. Конвенція визнала величезне розмаїття систем освіти в Європейському регіоні, яке відображає культурне, соціальне, політичне, філософське, релігійне і економічне зростання і становить виняткове багатство Європи. Вона розширила права університетів з визнання зарубіжних дипломів і кваліфікацій. У Лісабонській конвенції був зафіксований принцип відмови від таких понять, як «нострифікація» і «еквівалентність», заміна їх єдиним терміном «визнання». В основу співставлення дипломів про вищу освіту було покладено не виявлення близькості або відмінностей у навчальних планах порівнюваних освітніх

програм, а порівняння всієї сукупності знань випускника з поглядом його готовності продовжувати навчання на новому, вищому рівні. У Конвенції дуже чітко виписані визначення і термінологія щодо вищої освіти, визначені: компетенція державних органів; основні принципи, щодо оцінки кваліфікацій; кваліфікації, що дають доступ до вищої освіти; періоди навчання; кваліфікації вищої освіти, інформація з оцінки вищих навчальних закладів і програм; інформація з питань визнання, а також розроблені механізми здійснення підписаних рішень. Цей документ, з одного боку, об'єднав усі напрацювання за післявоєнний період у галузі інтернаціоналізації та інтеграції освіти, а з іншого боку, став фундаментом нової архітектури єдиного освітнього простору в Європі. Значним досягненням Конвенції стало створення на її основі постійно діючого Комітету з визначення кваліфікацій, що відносяться до вищої освіти в Європейському регіоні. Як механізм реалізації Конвенції були затверджені створені в 1994 році під егідою Ради Європи і ЮНЕСКО мережі національних інформаційних центрів ENIC (European Network of National Information Centres on Academic Mobility and Recognition).

У травні 1998 року в Парижі Францією, Італією, Великобританією та Німеччиною була підписана Спільна декларація про гармонізацію архітектури Європейської системи вищої освіти. Знайдене слово «гармонізація» дозволяло обійти неприйнятні для університетів Європи поняття «уніфікація» і «стандартизація». Ще одна лексема в назві декларації — «архітектура» — підкреслювала більше зовнішній, структурний характер майбутніх змін. Вперше проголошувалося гасло «Європа знань», а університетам відводилася стрижнева роль у розвитку континенту У Декларації констатувалося, що «дуже багато студентів закінчують вузи, не скориставшись можливістю навчатися за національними межами». У Декларації прописувалися механізми реалізації єдності простору вищої освіти в Європі: дворівнева система вищої освіти, використання академічних кредитів, їх взаємовизнання і накопичення, навчання по семестрах. Два рівні вищої освіти не одержали власних назв, а проходили під загальними назвами «достепеневої» (undergraduate) і «післястепеневої» (postgraduate). При навчанні на обох рівнях студентам пропонувалося проводити щонайменше один семестр в університетах поза своєю країною; заохочувалися також подібні поїздки дослідників (учених) і викладачів. Як позитивний приклад гармонізації в Декларації згаду-

валися спільні дипломи; заклики до всебічного розширення мобільності поєднувалися з обіцянками сприяти працевлаштуванню випускників вузів. Міністри закликали країни-учасниці Європейського союзу й інші європейські держави приєднатися до них.

Таким чином, країни Європейського союзу показали приклад їх авангардної ролі в світовому освітньому просторі, стали прикладом для інших регіонів нашої планети. Саме з метою розгортання процесу серйозних реформ вищої освіти в усьому світі в жовтні 1998 року в Парижі ЮНЕСКО скликала Всесвітню конференцію з вищої освіти ХХІ століття: підходи і практичні заходи. Після закінчення роботи конференції була прийнята Всесвітня декларація, в якій, зокрема, наголошувалося на ролі вищих утворень, рекомендацій крупних комісій і конференцій, зокрема Міжнародної комісії з освіти ХХІ століття, Всесвітньої комісії з культури і розвитку, 44-ої та 45-ої сесій Міжнародної конференції з освіти (Женева, 1994 і 1996 рр.), рішень 27-ої і 29-ої сесій Генеральної конференції ЮНЕСКО, які стосуються, зокрема, Рекомендації про статус викладацьких кадрів вищих навчальних закладів, Всесвітньої конференції з освіти для всіх (Джомтєн, Таїланд, 1990 р.), Конференції Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.), Конференції з академічної свободи і університетської автономії (Синая, 1992 р.), Всесвітньої конференції з прав людини (Відень, 1993 р.), Всесвітньої зустрічі на вищому рівні на користь соціального розвитку (Копенгаген, 1995 р.), четвертої Всесвітньої конференції зі становища жінок (Пекін, 1995 р.), Міжнародного конгресу з освіти та інформатики (Москва, 1996 р.), Всесвітнього конгресу з вищої освіти і розвитку людських ресурсів для ХХІ століття (Маніла, 1997 р.), п'ятої Міжнародної конференції з освіти дорослих (Гамбург, 1997 р.) і, особливо, порядки денні на майбутнє по темі 2 (Поліпшення умов і якості навчання), в рамках якої передбачається, що «ми зобов'язуємося забезпечити... відкриття шкіл, коледжів і університетів для дорослих, що навчаються, ... користуючись закликом Всесвітньої конференції з вищої освіти» (Париж, 1998 р.), сприяти перетворенню установ післясередньої освіти в навчальні заклади, що забезпечують навчання впродовж усього життя, а також визначити відповідальну роль університетів», які мають утверджувати, що освіта є найважливішою запорукою прав людини, демократії, стійкого розвитку і миру, тому має стати доступною для всіх впродовж усього життя,

що необхідні заходи для забезпечення координації і співпраці між різними видами освіти, особливо між загальною, технічною і професійною середньою і післясередньою, а також між освітніми закладами — університетами, коледжами і технічними навчальними закладами. В цих умовах вирішення проблем, з якими ми стикаємося на порозі ХХІ століття, визначатиметься світоглядом майбутнього суспільства, а також тією роллю, яка відводиться освіті в цілому і вищій освіті, зокрема. На порозі нового тисячоліття вища освіта покликана відстоювати цінності й ідеали культури світу, а для цього необхідна мобілізація інтелектуального співтовариства. Істотна зміна і розвиток вищої освіти, підвищення її якості і адекватності, а також вирішення основних проблем, з якими вона стикається, вимагають активного залучення не тільки урядів і вищих навчальних закладів, але і всіх зацікавлених осіб, включаючи студентів та їх сім'ї, викладачів, представників ділових кіл і промисловості, державний і приватний сектори економіки, парламенти, засоби інформації, співтовариства, професійні асоціації і суспільство. Це вимагає більшої відповідальності вищих навчальних закладів перед суспільством і їх підзвітності в питаннях використання державних і приватних, національних або міжнародних ресурсів. Система вищої освіти повинна зміцнювати свій потенціал функціонування в умовах нестабільності, перетворюватися і одночасно служити джерелом перетворень, задовольняти соціальні потреби і сприяти забезпеченню справедливості і рівності; зберігати і практикувати наукову вимогливість і оригінальність, діючи у дусі безсторонності, що є основоположною умовою досягнення і підтримки необхідного рівня якості. Основна увага має приділятися студентам, виходячи з перспективи освіти впродовж усього життя, з тим щоб забезпечити їх всебічну інтеграцію в глобальне суспільство знань прийдешнього сторіччя. Міжнародна співпраця і обміни є основними шляхами розвитку вищої освіти в усьому світі. В підсумковому документі визначено завдання і функції вищої освіти, сформовано новий підхід до вищої освіти, розроблено рекомендації — від теоретичного підходу до практичних заходів.

1.5. Болонський процес на шляху до Європейського простору вищої освіти

Завдяки винятковим досягненням останнього десятиліття ХХ століття процеси, що відбуваються в Європі, набули конкретнішого характеру, стали більш повно відповідати реаліям країн Європейського союзу і його громадян, а найголовніше — декларації стали реалізовуватися в суспільстві. Перспективи, що відкриваються у зв'язку з цим, разом з відносинами, що поглиблюються, з іншими європейськими країнами забезпечують ще більші можливості розвитку. Тим самим зростає розуміння все більшої частини політичного й академічного світу в потребі встановлення тісніших зв'язків у всій Європі, що розвивається, у формуванні і зміцненні її інтелектуального, культурного, соціального і науково-технологічного потенціалу. «Європа знань» тепер уже широко визнана як незамінний чинник соціального і гуманітарного розвитку, а також як необхідний компонент об'єднання і збагачення європейського громадянства, здатного до надання його громадянам необхідних відомостей для протистояння новим викликам одночасно з розумінням спільності цінностей і приналежності до загального соціального і культурного простору.

Враховуючи те, що спрямованість реформ декількох систем вищої освіти, розпочатих в Європі, довела, що багато урядів мають наміри діяти саме в цьому напрямі, 19 червня 1999 року в м. Болонья зібралися міністри освіти з 29 країн Європи і підписали спільну заяву, яка одержала назву «Болонський процес». Цим актом країни-учасниці погоджували спільні вимоги, критерії і стандарти Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). Було визначено шість цілей з формування ЄПВО: сприйняття системи, заснованої, по суті, на двох основних циклах — достепеневого і післястепеневого; впровадження системи залікових одиниць по типу ECTS — європейської системи перезаліку залікових одиниць трудомісткості; сприяння мобільності суб'єктів навчального процесу; забезпечення якості вищої освіти; гарантія працевлаштування випускників на європейському ринку праці; забезпечення привабливості вищої освіти. Фінальним акордом Болонського процесу стало заплановане створення єдиного простору вищої освіти до 2010 року.

Через два роки після підписання Болонської декларації європейські міністри, що відповідають за вищу освіту і представляють вже 32 країни, що підписали декларацію, зустрілися в Празі, щоб

оцінити досягнуті успіхи і визначити напрямок і пріоритети дій на наступні роки. Міністри знову підтвердили своє зобов'язання по встановленню Зони європейської вищої освіти до 2010 року. У підписаному Празькому комюніке визначені додатково ще три цілі по створенню ЄПВО: навчання протягом усього життя; автономність вищих навчальних закладів і студентське самоврядування; забезпечення позитивного іміджу ЄПВО.

Третя зустріч з питань Болонського процесу відбулася в м. Берліні у вересні 2003 року, в якій взяли участь міністри освіти з 40 країн Європи. Міністри підтвердили важливість соціального аспекту Болонського процесу. Зростання конкурентоспроможності повинне супроводжуватися прагненням поліпшити соціальні параметри загальноєвропейського простору вищої освіти, зміцнити суспільні зв'язки і усунути прояви соціальної нерівності або нерівності за статевою ознакою як на національному, так і на європейському рівні. У цьому контексті міністри підтвердили свою позицію: вища освіта є суспільним благом і відповідальність за нього несуть державні структури. Принципово новим у підписаному комюніке було рішення розширювати загальноєвропейські вимоги і стандарти ще на докторські ступені. У самміті, який пройшов у травні 2005 року у м. Берген (Норвегія), взяли участь 45 міністрів співдружності держав Європейського союзу. У підписаному комюніке підкреслювалася головна роль інститутів вищої освіти, їх працівників і студентів, вони розглядалися як партнери Болонського процесу. Відзначався значний прогрес у досягненні поставленої мети, визначені пріоритетні напрямки розвитку вищої освіти, які поєднують у собі попередні цілі Болонського процесу: введення трициклової системи підготовки фахівців з вищою освітою (бакалавр—магістр—доктор філософії); створення національної системи забезпечення якості вищої освіти, яка узгоджується зі стандартами і нормами європейської мережі забезпечення якості (ЄСОК-ENQA); взаємне визнання ступенів і продовження навчання країнами-учасницями. Вже у грудні 2006 року були розроблені рекомендації Парламенту і Ради Європи, визначені ключові компетенції для навчання протягом усього життя. Компетенції в даному документі визначаються як комбінація знань, навиків і відносин у відповідному контексті. Ключові — це такі компетенції, які необхідні всім індивідуумам для особистої реалізації і розвитку, активної громадянської позиції, соціальної включеності

і зайнятості. Рамкові Установки встановлюють вісім ключових компетенцій:

1. Спілкування на рідній мові.
2. Спілкування на іноземних мовах.
3. Математична грамотність і базові компетенції в науці і технологіях.
4. Комп'ютерна грамотність.
5. Освоєння навиків навчання.
6. Соціальні і цивільні компетенції.
7. Відчуття новаторства і підприємництва.
8. Обізнаність і здатність виражати себе в культурній сфері.

Ключові компетенції розглядаються як однаково важливі, оскільки кожна з них може допомогти успішному співжиттю в суспільстві знань.

На Лондонській конференції міністрів освіти країн Європейського союзу, яка відбулася в травні 2007 року, було прийняте комюніке, в якому відмічені досягнення ЄПВО, визначені основні пріоритети по формуванню Європейського простору вищої освіти на 2009 і 2010 роки і в подальшому. Визначили, що чергове засідання буде організовано Бельгією, Нідерландами і Люксембургом у Льовені 28—29 квітня 2010 року.

Розділ 2

ДІАЛЕКТИКА РЕГУЛЯТОРНИХ АКТИВ ПРО ВИЩУ ОСВІТУ, ЩО СТВОРИЛИ ПЕРЕДУМОВИ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

2.1. Європейська конвенція про еквівалентність дипломів, що сприяє доступу в університети

м. Париж, 11 грудня 1953 року

Уряди країн — членів Ради Європи, що підписали цю Конвенцію, вважаючи, що одна з цілей Ради Європи полягає в проведенні лінії на спільні дії в галузі культури і науки;

вважаючи, що кращому досягненню цієї мети сприятиме вільний доступ європейської молоді до інтелектуальних ресурсів членів Ради;

вважаючи, що університет є одним з головних джерел інтелектуальної діяльності будь-якої країни;

вважаючи, що учнівській молоді, яка успішно завершила середню шкільну освіту на території одного з членів Ради, повинні бути надані всі можливості для вступу за своїм вибором в університет, розташований на території інших членів Ради;

вважаючи, що для забезпечення таких можливостей, надання яких бажано також в інтересах свободи пересування з однієї країни в іншу, потрібне визнання еквівалентності дипломів, що сприяє доступу в університети, домовилися про нижченаведене:

Стаття 1

1. Кожна Договірна сторона з метою прийому в розташовані на її території університети, якщо такий прийом підпадає під контроль держави, визнає еквівалентність дипломів, виданих на території будь-якої іншої Договірної сторони, що є документами про освіту, необхідними для прийому в аналогічні навчальні заклади країни, в якій ці дипломи були видані.

2. Прийняття в будь-який університет залежить від наявності місць.

3. Кожна Договірна сторона залишає за собою право не застосовувати положення пункту 1 відносно своїх громадян.

4. У разі, коли прийняття в університети, розташовані на території однієї з Договірних сторін, не підпадає під контроль держави, то

ця Договірна сторона повинна передати текст цієї Конвенції відповідним університетам і всіляко добиватися прийняття ними принципів, обумовлених у попередніх пунктах.

Стаття 2

Кожна Договірна сторона протягом одного року після набрання чинності цієї Конвенції направляє Генеральному секретарю Ради Європи письмовий перелік заходів, вжитих з метою здійснення положень попередньої статті.

Стаття 3

Генеральний секретар Ради Європи направляє іншим Договірним сторонам інформацію, одержану від кожної з них відповідно до статті 2, та інформує Комітет міністрів про прогрес, досягнутий в імplementації цієї Конвенції.

Стаття 4

Для цілей цієї Конвенції:

а) термін «диплом» означає будь-який диплом, свідоцтво або інший документ про освіту, незалежно від форми його видачі чи реєстрації, який дає право його володарю чи зацікавленій особі подати заяву про прийом до університету;

б) термін «університети» означає:
університети;

освітні установи на території Договірної сторони, що розглядаються нею як аналогічні за своїм характером університетам.

Стаття 5

1. Ця Конвенція відкрита для підписання членами Ради Європи. Вона підлягає ратифікації. Ратифікаційна грамота здається на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

2. Конвенція набирає чинності з дати здачі на зберігання третьої ратифікаційної грамоти.

3. У подальшому щодо будь-якого учасника, що підписав і ратифікував Конвенцію, вона набирає чинності з дати здачі на зберігання ратифікаційної грамоти.

4. Генеральний секретар Ради Європи повідомляє всіх членів Ради Європи про набуття Конвенцією чинності, про Договірні сторо-

ни, які її ратифікували і згодом здали на зберігання ратифікаційні грамоти.

Стаття 6

Комітет міністрів Ради Європи може запросити будь-яку державу, що не є членом Ради, приєднатися до цієї Конвенції. Будь-яка держава, що одержала цю пропозицію, може приєднатися до Конвенції шляхом здачі на зберігання документа про приєднання Генеральному секретарю Ради, який повідомляє про це всі Договірні сторони. Відносно будь-якої держави, що приєднується, Конвенція набуває чинності з дати здачі на зберігання документа про приєднання. На посвідчення цього уповноважені на те особи належним чином підписують цю Конвенцію.

Здійснено в Парижі 11 грудня 1953 року англійською та французькою мовами, при цьому обидва тексти мають однакову силу, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар направляє завірені копії Конвенції кожному з урядів, що її підписали.

2.2. Європейська конвенція про еквівалентність періодів університетської освіти

м. Париж, 15 грудня 1956 року

Уряди держав — членів Ради Європи, що підписали цю Конвенцію,

враховуючи Європейську конвенцію про еквівалентність дипломів, що відкривають доступ в університети, підписану в Парижі 11 грудня 1953 року;

враховуючи Європейську культурну конвенцію, підписану в Парижі 19 грудня 1954 року;

вважаючи, що важливим внеском в поглиблення взаєморозуміння між європейськими країнами могло б стати збільшення кількості студентів, зокрема, що вивчають сучасні мови, та мають можливість деякий час навчатися за кордоном, і визнання з боку вітчизняних університетів успішно складених цими студентами іспитів, а також курсів, пройдених ними в період навчання за кордоном;

вважаючи також, що визнання періодів навчання за кордоном сприяло б вирішенню проблеми нестачі висококваліфікованих наукових кадрів, погодилися про нижченаведене:

Стаття 1

1. Для цілей цієї Конвенції Договірні сторони поділяються на категорії залежно від того, який орган на їх території уповноважений ухвалювати рішення з питань еквівалентності:

- a) державний орган;
- b) університет;
- c) державний орган чи університет, залежно від конкретного випадку.

Кожна Договірна сторона інформує Генерального секретаря Ради Європи про те, який орган на її території уповноважений ухвалювати рішення з питань еквівалентності.

2. Термін «університети» означає:

- a) університети;
- b) освітні заклади на території Договірної сторони, що розглядаються нею як аналогічні за своїм характером університетам.

Стаття 2

1. Договірні сторони, що підпадають під категорію «а», згадану в пункті 1 статті 1, визнають будь-який період навчання, протягом якого студент, що вивчає сучасні мови, проходив курс в університеті іншої країни — члена Ради Європи, еквівалентним подібному періоду навчання в університеті своєї країни за умови, що керівництво першого вищеназваного університету видало такому студенту свідоцтво про те, що він завершив вказаний період навчання для керівництва університету задовільно.

2. Тривалість періоду навчання, вказаного в попередньому пункті, встановлюється повноважними органами відповідної Договірної сторони.

Стаття 3

1. Договірні сторони, що підпадають під категорію «а», згадану в пункті 1 статті 1, вивчать процедури, необхідні для визнання періоду навчання в університеті іншої країни — члена Ради Європи, пройденого студентами інших, крім сучасних мов, дисциплін і особливо студентами, що вивчають теоретичні чи прикладні науки.

Стаття 4

Договірні сторони, що підпадають під категорію «а», згадану в пункті 1 статті 1, докладуть зусиль, щоб за допомогою односто-

ронніх або двосторонніх процедур визначити умови, згідно з якими успішно складений іспит або курс, пройдений студентом у період навчання в університеті іншої країни — члена Ради Європи, може розглядатися як еквівалентний успішно складеному іспиту або пройденому студентом курсу навчання в університеті своєї країни.

Стаття 5

Договірні сторони, що підпадають під категорію «b», згадану в пункті 1 статті 1, направляють текст цієї Конвенції керівництву університетів, розташованих на їх території, і сприяють позитивному розгляду і застосуванню цим керівництвом принципів, викладених у статтях 2, 3 і 4.

Стаття 6

Договірні сторони, що підпадають під категорію «с», згадану в пункті 1 статті 1, застосовують положення статей 2, 3 і 4 відносно тих університетів, для яких вирішення питань, що розглядаються в цій Конвенції, віднесено до відання державних органів, і застосовують положення статті 5 щодо тих університетів, які уповноважені самостійно вирішувати ці питання.

Стаття 7

Кожна Договірна сторона протягом одного року після набрання чинності цієї Конвенції, направляє Генеральному секретарю Ради Європи письмовий перелік заходів, прийнятих з метою здійснення статей 2, 3, 4, 5 і 6.

Стаття 8

Генеральний секретар Ради Європи направляє іншим Договірним сторонам інформацію, одержану від кожної з них відповідно до статті 7, та інформує Комітет міністрів про прогрес, досягнутий в імplementації цієї Конвенції.

Стаття 9

1. Ця Конвенція відкрита для підписання членами Ради Європи. Вона має бути ратифікована. Ратифікаційні грамоти здаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

2. Конвенція набирає чинності з дати здачі на зберігання третьої ратифікаційної грамоти.

3. Надалі відносно будь-якого учасника, що підписав і ратифікував Конвенцію, вона набирає чинності з дати здачі на зберігання ратифікаційної грамоти.

4. Генеральний секретар Ради Європи повідомляє всіх членів Ради Європи про набрання чинності Конвенцією, про Договірні сторони, які її ратифікували і здали на зберігання ратифікаційні грамоти.

5. Будь-яка Договірна сторона може вказати території, відносно яких застосовуються положення цієї Конвенції, надіславши Генеральному секретарю Ради Європи заяву, про що він повідомляє всі інші Договірні сторони.

Стаття 10

Комітет міністрів Ради Європи може запросити будь-яку державу не члена Ради приєднатися до цієї Конвенції. Держава може приєднатися до Конвенції шляхом здачі на зберігання документа про приєднання Генеральному секретарю Ради, який повідомляє про це всі Договірні сторони. Будь-яка держава розглядається як країна — член Ради Європи, що приєдналася для цілей цієї Конвенції. Відносно будь-якої держави, що приєднується, Конвенція набирає чинності з дати здачі на зберігання документа про приєднання.

На посвідчення цього, належним чином уповноважені на те своїми відповідними Урядами, підписали цю Конвенцію.

Здійснено в Парижі 15 грудня 1956 року англійською та французькою мовами, при цьому обидва тексти мають однакову силу, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар направляє завірені копії Конвенції кожному з Урядів, хто підписав її або приєднався до неї.

2.3. Європейська конвенція про академічне визнання університетських кваліфікацій м. Париж, 14 грудня 1959 року

Уряди держав — члени Ради Європи, що підписали цю Конвенцію, беручи до уваги Європейську культурну конвенцію, підписану в Парижі 19 грудня 1954 року; беручи до уваги Європейську конвенцію про еквівалентність дипломів, що відкривають доступ в університети, підписану в Парижі 11 грудня 1953 року;

зважаючи на Європейську конвенцію про еквівалентність періодів університетської освіти, підписану в Парижі 15 грудня 1956 року;

визначаючи за важливе доповнити ці конвенції положеннями щодо академічного визнання університетських кваліфікацій, одержаних за кордоном;

дійшли згоди про нижченаведене:

Стаття 1

Для цілей цієї Конвенції:

а) термін «університети» означає:

I) університети;

II) освітні заклади на території Договірної сторони, розглядувани нею як навчальні заклади, що надають освіту університетського рівня і мають право присвоювати кваліфікації університетського рівня;

б) термін «університетська кваліфікація» означає будь-який документ про присвоєння ступеня, свідоцтво або диплом, виданий університетом, розташованим на території Договірної сторони, який засвідчує завершення повного курсу університетської освіти;

с) документи про присвоєння ступеня, дипломи і свідоцтва, видані за результатами іспитів за неповний курс, не розглядаються як університетські кваліфікації в тому сенсі, як це передбачено в пункті б цієї статті.

Стаття 2

1. Для цілей цієї Конвенції Договірні сторони поділяються на категорії залежно від того, який орган на їх території уповноважений ухвалювати рішення з питань визнання еквівалентності університетських кваліфікацій:

а) державний орган;

б) університет;

с) державний орган або університет, залежно від випадку.

2. Кожна Договірна сторона протягом одного року після вступу згідно з цією Конвенцією інформує Генерального секретаря Ради Європи про те, який орган на її території уповноважений ухвалювати рішення з питань визнання еквівалентності університетських кваліфікацій.

Стаття 3

1. Договірні сторони, що підпадають під категорію «а», згадану в пункті 1 статті 2 цієї Конвенції, забезпечують академічне визнання

університетських кваліфікацій, що надаються університетом, розташованим на території іншої Договірної сторони.

2. Академічне визнання університетської кваліфікації, одержаної за кордоном, дозволяє її володарю:

а) продовжувати курс навчання в університеті і після його завершення скласти іспити, необхідні для отримання наступного ступеня, включаючи докторський, на тих же умовах, які існують для громадян Договірної сторони, в тих випадках, коли прийом для проходження такого курсу навчання і допуск до іспитів залежать від наявності аналогічної національної університетської кваліфікації;

б) використовувати вчене звання, присвоєне іноземним університетом, із зазначенням його походження.

Стаття 4

У зв'язку з підпунктом «а» пункту 2 статті 3 цієї Конвенції кожна Договірна сторона може:

а) у випадках, коли екзаменаційні вимоги до отримання іноземної університетської кваліфікації не включають певні предмети, обов'язкові для здобуття відповідної національної кваліфікації, відмовити у визнанні успішної здачі додаткових екзаменів з цих предметів;

б) вимагати від володарів іноземної університетської кваліфікації пройти перевірку на знання її офіційної мови або однієї з її офіційних мов у тому випадку, якщо їх навчання проходило на іншій мові.

Стаття 5

Договірні сторони, що підпадають під категорію «b», згадану в пункті 1 статті 2 цієї Конвенції, передають текст Конвенції органам, уповноваженим на їх території ухвалювати рішення з питань еквівалентності університетських кваліфікацій, і сприяють схвальному розгляду і застосуванню ними принципів, викладених у статтях 3 і 4.

Стаття 6

Договірні сторони, що підпадають під категорію «с», згадану в пункті 1 статті 2 цієї Конвенції, застосовують положення статей 3 і 4 Конвенції в тих випадках, коли уповноваженими вирішувати питання еквівалентності університетських кваліфікацій є державні органи, і застосовують положення статті 5 у тих випадках, якщо державні органи на це не уповноважені.

Стаття 7

Генеральний секретар Ради Європи може періодично звертатися до Договірних сторін з проханнями про надання письмових звітів про заходи і рішення, прийняті з метою здійснення положень цієї Конвенції.

Стаття 8

Генеральний секретар Ради Європи направляє іншим Договірним сторонам інформацію, одержану від кожної з них відповідно до статей 2 і 7 цієї Конвенції, та інформує Комітет міністрів про прогрес, досягнутий в імплементації цієї Конвенції.

Стаття 9

Ніщо в цій Конвенції не повинно розглядатися як:

а) таке, що зачіпає будь-які сприятливіші положення щодо визнання іноземних університетських кваліфікацій, які містяться в будь-якій конвенції, вже підписаній Договірною стороною, чи робить менш доцільним укладення нової подібної конвенції будь-якої з Договірних сторін,

б) таке, що завдає шкоди зобов'язанню будь-якої особи дотримуватися законів і правил, що діють на території будь-якої Договірної сторони щодо в'їзду, перебування і виїзду іноземців.

Стаття 10

1. Ця Конвенція відкрита для підписання державами — членами Ради Європи. Вона підлягає ратифікації. Ратифікаційні грамоти здаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

2. Конвенція набирає чинності після закінчення одного місяця з дати здачі на зберігання третьої ратифікаційної грамоти.

3. Згодом відносно будь-якої держави, що підписала і ратифікувала Конвенцію, вона набирає чинності після закінчення одного місяця з дати здачі на зберігання ратифікаційної грамоти.

4. Після набрання чинності цієї Конвенції Комітет міністрів може запросити будь-яку державу, що не є членом Ради, приєднатися до цієї Конвенції. Будь-яка країна, що одержала таке запрошення, може приєднатися до Конвенції шляхом здачі на зберігання документа про приєднання Генеральному секретарю Ради. Щодо будь-якої держави, що приєдналася, ця Конвенція набирає чинності після за-

кінчення одного місяця з дати здачі на зберігання документа про приєднання.

5. Генеральний секретар Ради Європи повідомляє всі держави — члени Ради і будь-яку державу, що приєдналася, про здачу на зберігання всіх ратифікаційних грамот і документів про приєднання.

Стаття 11

Будь-яка Договірنا сторона при здачі на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про приєднання чи в будь-який інший час згодом може зробити заяву про те, що ця Конвенція застосовується до деяких чи всіх територій, за міжнародні відносини яких вона несе відповідальність, шляхом направлення повідомлення Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 12

1. Кожна Договірна сторона може вийти з цієї Конвенції у будь-який час після закінчення п'яти років після набрання нею чинності шляхом направлення повідомлення Генеральному секретарю Ради Європи, який інформує про це інші Договірні сторони.

2. Такий вихід набирає чинності щодо відповідної Договірної сторони після закінчення шести місяців з дати отримання відповідного повідомлення Генеральним секретарем Ради Європи.

На посвідчення цього нижче підписали цю Конвенцію особи, належним чином на те уповноважені своїми відповідними Урядами.

Здійснено в Парижі 14 грудня 1959 року англійською та французькою мовами, при цьому обидва тексти мають однакову силу, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар направляє завірені копії Конвенції кожному з тих, що підписали її або Урядам, що приєдналися до неї.

2.4. Протокол до Європейської конвенції про еквівалентність дипломів, що сприяє доступу в університети

м. Страсбург, 3 червня 1964 року

Держави — члени Ради Європи, що підписали цей Протокол, зважаючи на цілі Європейської конвенції про еквівалентність дипломів, що сприяє доступу в університети, підписаної в Парижі 11 грудня

1953 року і надалі іменованої «Конвенція», вважаючи за доцільне доповнити цю Конвенцію, щоб розповсюдити переваги, що надаються Конвенцією, на власників дипломів, що є документами про освіту, які необхідні для прийому в університети, у випадках, коли такі дипломи видаються навчальними закладами, над якими інша Договірна сторона офіційно є опікуном за межами своєї території і чиї дипломи прирівнюються нею до дипломів, що видаються на її території, погодилися про нижченаведене:

Стаття 1

1. Кожна Договірна сторона з метою прийому в розташовані на її території університети, якщо такий прийом підпадає під контроль держави, визнає еквівалентність дипломів, виданих навчальними закладами, над якими інша Договірна сторона офіційно є опікуном за межами своєї території і чиї дипломи прирівнюються нею до дипломів, що видаються на її території.

2. Прийом в будь-який університет залежить від наявності місць.

3. Кожна Договірна сторона залишає за собою право не застосовувати положення пункту 1 відносно своїх громадян.

4. У випадках, коли прийом в університети, розташовані на території однієї з Договірних сторін, не підпадає під контроль держави, то ця Договірна сторона повинна передати текст цього Протоколу відповідним університетам і всіляко добиватися ухвалення ними принципів, обумовлених в попередніх пунктах цієї статті.

Стаття 2

Кожна Договірна сторона направляє Генеральному секретарю Ради Європи список розташованих за межами її території навчальних закладів, офіційним опікуном яких вона є, і які видають дипломи, що є документами про освіту, необхідними для прийому в розташовані на її території університети.

Стаття 3

Для цілей цього Протоколу:

а) термін «диплом» означає будь-який диплом, свідоцтво або інший документ про освіту, незалежно від форми його видачі чи рєстрації, який необхідний для прийому в університет;

б) термін «університети» означає:

- I) університети;
- II) освітні установи на території Договірної сторони, що розглядаються нею як аналогічні за своїм характером університетам;
- с) термін «територія Договірної сторони» означає територію метрополії цієї сторони.

Стаття 4

1. Держави — члени Ради Європи, що є Договірними сторонами Конвенції, можуть стати Договірними сторонами цього Протоколу шляхом:

- а) підписання без застереження щодо ратифікації або ухвалення;
- б) підписання із застереженням щодо ратифікації або ухвалення з подальшою ратифікацією або ухваленням.

2. Будь-яка держава, що приєдналася до Конвенції, може приєднатися до цього Протоколу.

3. Ратифікаційні грамоти, документи про ухвалення або приєднання здаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 5

1. Цей Протокол вступає в силу після закінчення одного місяця, рахуючи від дати, на яку дві держави — члени Ради Європи підписали його без застереження щодо ратифікації або ухвалення, або ратифікували чи прийняли його відповідно до положень статті 4.

2. Щодо будь-якої держави — члена Ради Європи, яка згодом підписує Протокол без застереження відносно ратифікації або ухвалення, або ратифікує чи приймає цей Протокол. Він набирає чинності після закінчення одного місяця з дати підписання або здачі на зберігання ратифікаційної грамоти чи документа про ухвалення.

3. Відносно будь-якої держави, що приєдналася, Протокол набирає чинності після закінчення одного місяця з дати здачі на зберігання документа про приєднання. Разом з тим таке приєднання набирає чинності тільки з дати набрання чинності Протоколу.

Стаття 6

1. Цей Протокол укладається на невизначений термін.

2. Будь-яка Договірна сторона може вийти з цього Протоколу шляхом направлення повідомлення Генеральному секретарю Ради Європи.

3. Такий вихід набирає чинності після закінчення шести місяців з дати отримання відповідного повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 7

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє держави — члени Ради і будь-яку державу, що приєдналася до цього Протоколу:

а) про будь-яке підписання без застереження відносно ратифікації або ухвалення;

б) про будь-яке підписання із застереженням щодо ратифікації або ухвалення;

с) про здачу на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти, документа про ухвалення або приєднання;

д) про дату набуття чинності цього Протоколу відповідно до положення статті 5;

е) про будь-яке повідомлення, одержане відповідно до положень статей 2 і 6.

На посвідчення цього уповноважені на те особи, належним чином підписують цей Протокол.

Здійснено у Страсбурзі 3 червня 1964 року англійською та французькою мовами, при цьому обидва тексти мають однакову силу, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи направляє завірених копії Протоколу кожному з тих, що підписали його, та державам, що приєдналися до нього.

Тлумачна заява

При підписанні цього Додаткового протоколу до Європейської конвенції про еквівалентність дипломів, що сприяє доступу в університети, Комітет міністрів зробив таку тлумачну заяву:

«Цей Додатковий протокол застосовується також до європейських шкіл, дипломи яких відповідають умовам, викладеним в пункті 1 статті 1 цього Протоколу».

2.5. Конвенція про визнання навчальних курсів, дипломів про вищу освіту і вчених ступенів у державах регіону Європи

*Конвенція Організації Об'єднаних Націй
21 грудня 1979 року*

Преамбула

Держави регіону Європи — учасники цієї Конвенції, нагадуючи про те, як неодноразово наголошувалося Генеральною конференцією ЮНЕСКО в її резолюціях про європейське співробітництво, що «розвиток співробітництва між націями в галузі освіти, науки, культури та інформації відповідно до принципів Статуту ЮНЕСКО відіграє істотну роль у справі миру і міжнародного взаєморозуміння», усвідомлюючи існування тісного зв'язку між їх культурами, незважаючи на різноманітність мов і відмінності в соціально-економічних системах і бажаючи зміцнювати своє співробітництво в галузі освіти і підготовки кадрів в інтересах добробуту і постійного процвітання своїх народів, нагадуючи про те, що держави, які зібралися в Хельсінкі, виразили в Завершальному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі (1 серпня 1975 р.) свій намір «покращувати доступ на взаємоприйнятних умовах для студентів, викладачів і науковців держав-учасниць... до навчальних, культурних і наукових закладів один одного, зокрема шляхом... досягнення взаємного визнання вчених ступенів і дипломів або на основі урядових угод, де це необхідно, або на основі безпосередніх домовленостей між університетами та іншими вищими навчальними закладами і науково-дослідними установами», а також сприяти «більш глибокому аналізу проблем порівнянності та еквівалентності вчених ступенів і дипломів», нагадуючи, що більшість Договірних держав для сприяння здійсненню цих цілей вже уклали між собою двосторонні чи субрегіональні угоди, зокрема про еквівалентність або визнання дипломів; проте, сповнені бажання, як і раніше, продовжувати докладати і активізувати зусилля на двосторонній і субрегіональній основі, розповсюдити своє співробітництво в цій галузі на весь регіон Європи, переконані в тому, що велика різноманітність існуючих систем вищої освіти в регіоні Європи є винятковим культурним багатством, яке слід зберігати, і спонукувані прагненням надати можливість всьому населенню своїх країн скористатися повною мірою цим культурним ба-

гатством, полегшуючи громадянам кожної Договірної держави доступ до засобів освіти інших Договірних держав і, зокрема, дозволяючи їм продовжувати свою підготовку у вищих навчальних закладах цих та інших держав, вважаючи, що слід при допущенні до подальших етапів навчання застосовувати Концепцію визнання курсів навчання, яка в перспективі соціальної і міжнародної мобільності дозволяє оцінити досягнутий рівень освіти з урахуванням набутих знань, підтверджених одержаними дипломами і ступенями, а також інших відповідних якостей кожного в тій мірі, в якій вони можуть бути позитивно оцінені компетентною владою, вважаючи, що визнання всіма Договірними державами курсів навчання, свідоцтв, дипломів і ступенів, одержаних у будь-якій з цих держав, має на меті сприяти розвитку міжнародної мобільності осіб і обміну ідеями, знаннями і науково-технічним досвідом і що було б бажано приймати іноземних студентів у вищі навчальні заклади за умови, що визнання їх курсів навчання або дипломів жодною мірою не дасть їм більше прав у порівнянні з правами, якими користуються студенти цих держав, відзначаючи, що таке визнання є однією з необхідних умов для:

1) сприяння найбільш ефективному використанню засобів освіти, що існують на їх територіях;

2) забезпечення більшої мобільності викладачів, студентів, науковців і фахівців;

3) зменшення труднощів, з якими стикаються при поверненні в свої країни особи, що одержали підготовку чи освіту за кордоном; прагнучи забезпечити найбільш широке визнання курсів навчання, свідоцтв, дипломів і ступенів з урахуванням принципів сприяння розвитку безперервної освіти, демократизації освіти, сприйняття і проведення в життя політики освіти, що відповідає структурним, економічним і технічним перетворенням, соціальним змінам і культурним умовам кожної країни; сповнені рішучості закріплювати і будувати майбутнє співробітництво в цих галузях на основі Конвенції, яка стане початковим пунктом узгодженої динамічної діяльності, що проводиться, зокрема, за допомогою вже існуючих національних, двосторонніх, субрегіональних і багатосторонніх механізмів або таких, які можуть виявитися необхідними, нагадуючи, що кінцевою метою, поставленою Генеральною конференцією Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, є «вироблення Міжнародної

конвенції з визнання і дійсності свідоцтв, дипломів і ступенів, що присуджуються вищими навчальними закладами і науково-дослідними установами в усіх країнах», домовилися про нижченаведене.

1. Визначення

Стаття 1

1. В цілях цієї Конвенції під «визнанням» іноземного свідоцтва, диплома чи ступеня вищої освіти розуміється його ухвалення компетентними владами в Договірній державі як посвідчення, що має силу, про освіту і надання його власникові прав, якими користуються особи, що мають національні свідоцтва, дипломи або ступені, до яких можуть порівнюватися документи, одержані за кордоном.

Крім того, визнання визначається таким чином:

(а) Визнання свідоцтва, диплома або ступеня з метою початку або продовження навчання у вищій школі дозволяє його власнику вступати до вищих навчальних закладів і науково-дослідних установ будь-якої Договірної держави, однаково як він був би власником диплома, звання чи ступеня, порівняних з тими, які одержані в даній Договірній державі. Таке визнання не звільняє власника іноземного свідоцтва, диплома або ступеня від необхідності виконувати умови (окрім умов, що стосуються наявності диплома), які можуть знадобитися для вступу в даний вищий навчальний заклад або дану науково-дослідну установу держави, що приймає.

(б) Визнання іноземного свідоцтва, диплома чи ступеня для здійснення професійної діяльності є визнанням професійної підготовленості його власника до роботи по даній спеціальності, не наносячи, проте, шкоди виконанню юридичних і професійних правил і діючих процедур у даних Договірних державах. Це визнання не звільняє власника іноземного свідоцтва, диплома або ступеня від необхідності виконувати інші умови здійснення даної професійної діяльності, які можуть бути встановлені компетентними урядовими чи професійними органами.

(с) Проте визнання свідоцтва, диплома або ступеня не повинне надавати його володарю великих прав в іншій державі в порівнянні з тими правами, якими він користувався б у країні їх отримання.

2. В цілях цієї Конвенції під «частковою освітою» розуміються періоди навчання або підготовки, які не являють собою повного курсу, проте можуть бути істотним доповненням в отриманні знань або навиків.

2. Цілі

Стаття 2

1. Договірні держави мають намір сприяти своєю спільною діяльністю як розвитку активного співробітництва всіх країн регіону Європи в справі зміцнення миру і міжнародного взаєморозуміння, так і розвитку більш ефективного співробітництва з іншими державами — членами ЮНЕСКО з метою кращого використання їх потенціалу у галузі освіти, науки і техніки.

2. Договірні держави урочисто заявляють про свою тверду рішучість тісно співробітничати в рамках своїх законодавств і конституційних структур, а також в рамках діючих міжурядових угод з тим, щоб:

(а) в інтересах всіх Договірних держав найкращим чином і найбільшою мірою відповідно до адміністративних процедур і загальної політики в галузі освіти використовувати ресурси у галузі освіти і наукових досліджень, зокрема:

(I) відкриття якомога ширшого доступу у вищі навчальні заклади студентам або науковцям з будь-якої Договірної держави;

(II) визнання курсів навчання, дипломів і ступенів цих осіб; критеріїв оцінки, які полегшили б застосування системи, що забезпечує порівнянність залікових навчальних циклів, навчальних предметів, дипломів і ступенів;

(IV) застосування з метою допуску до наступних етапів навчання динамічної концепції, яка враховувала б знання, підтверджені одержаними дипломами і ступенями, а також інші відповідні якості кандидатів у тій мірі, в якій вони можуть бути визнані прийнятними компетентними органами;

(V) застосування для оцінки часткової освіти гнучких критеріїв, що базуються на рівні одержаної підготовки і на змісті пройдених програм, а також з урахуванням міждисциплінарного характеру знань на рівні вищої освіти;

(VI) удосконалення системи обміну інформацією про визнання курсів навчання, дипломів і ступенів;

(б) постійно удосконалювати навчальні програми в Договірних державах, а також методи планування і розвитку вищої освіти на основі не тільки вимог економічного, соціального і культурного розвитку, політики кожної країни, а також цілей, намічених у рекомендаціях компетентних органів Організації Об'єднаних Націй з питань

освіти, науки і культури відносно постійного підвищення якості освіти, розвитку безперервної освіти і демократизації освіти, а також цілей повного розвитку людської особи і взаєморозуміння, терпимості і дружби між народами і, загалом, всіх цілей щодо прав людини, поставлених перед освітою Загальною декларацією прав людини і пактами про права людини, прийнятими Організацією Об'єднаних Націй, а також Конвенцією Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури у боротьбі з дискримінацією в галузі освіти;

(с) сприяти регіональному і глобальному співробітництву у вирішенні «проблем порівнянності і еквівалентності вчених ступенів і дипломів», а також у визнанні курсів навчання і атестацій про освіту.

3. Договірні держави погодилися вживати всі здійсненні заходи в національному, двосторонньому і багатосторонньому плані і, зокрема, за допомогою двосторонніх, субрегіональних, регіональних або інших угод, договорів між університетами або іншими вищими навчальними закладами і домовленостей з компетентними національними або міжнародними органами і організаціями з тим, щоб відповідні власті могли досягти поступового виконання цілей, визначених у цій статті.

3. Зобов'язання, що вимагають ухвалення невідкладних заходів

Стаття 3

1. Договірні держави, окрім зобов'язань, що покладаються на уряди, домовилися вживати всіх можливих заходів, щоб заохочувати відповідні компетентні власті визнавати, як це визначено в пункті 1 статті 1, свідоцтва про закінчення середньої школи та інші дипломи, видані в інших Договірних державах, які відкривають доступ до вищої освіти, щоб дозволити їх власникам проходити курс навчання у вищих навчальних закладах, розташованих на відповідних територіях Договірних держав.

2. Проте без шкоди щодо положень статті 1.1 (а) прийом у вищі навчальні заклади може бути поставлений в залежність від наявності місць, а також мовних знань, необхідних для того, щоб з користю проходити відповідний курс навчання.

Стаття 4

1. Договірні держави, крім зобов'язань, що покладаються на уряди, домовилися вживати всіх можливих заходів для заохочення відповідних компетентних властей:

(а) визнавати відповідно до визначення визнання, викладеного в пункті 1 статті 1, свідоцтва, дипломи і ступені з тим, щоб дозволити їх власникам проходити подальше навчання, підготовку і проводити дослідження в своїх вищих навчальних закладах;

(б) визначати, в міру можливості, процедури, згідно з якими можна було б визнавати з метою продовження навчання часткову освіту, одержану у вищих навчальних закладах, розташованих в інших Договірних державах.

2. Положення пункту 2 статті 3, застосовні до випадків, передбачених в даній статті.

Стаття 5

Договірні держави, крім зобов'язань, що покладаються на уряди, домовилися вживати всіх можливих заходів, щоб заохочувати відповідні компетентні власті забезпечувати ефективне визнання виданих компетентними органами інших Договірних держав свідоцтв, дипломів або ступенів з метою здійснення професійної діяльності в рамках положень пункту 1 (б) статті 1.

Стаття 6

У випадках, якщо прийом у навчальні заклади на території Договірної держави знаходиться поза контролем цієї держави, вона направляє текст цієї Конвенції відповідним навчальним закладам і всіляко прагне добитися визнання останніми принципів, викладених у розділах II і III цієї Конвенції.

Стаття 7

1. Вважаючи, що визнання розповсюджується на пройдені курси навчання, а також свідоцтва, дипломи чи ступені, видані або привласнені навчальними закладами, визнаними компетентними властями країни, що видала дипломи або привласнила ступені і звання, положення статей 3, 4 і 5 можуть стосуватися будь-якої особи, що пройшла такий курс навчання або одержала такі свідоцтва, дипломи чи ступені, незалежно від національності, політичного чи юридичного статусу цієї особи.

2. На будь-якого громадянина Договірної держави, що одержав на території держави, яка не є учасником Конвенції, один або декілька дипломів, ступенів або свідоцтв, подібних до тих, які визначені в статтях 3, 4 і 5, можуть розповсюджуватися відповідні положення вказаних статей за умови, що ці свідоцтва, дипломи чи ступені були визнані в його власній країні і в країні, в якій даний громадянин бажає продовжувати своє навчання.

4. Механізм здійснення

Стаття 8

Договірні держави зобов'язуються вживати заходів для досягнення мети, визначеної в статті 2, і зроблять все можливе для забезпечення виконання зобов'язань, викладених у статтях 3, 4, 5 і 6, за допомогою:

- (а) національних органів;
- (б) Регіонального комітету, про який йдеться в статті 10;
- (с) двосторонніх чи субрегіональних органів.

Стаття 9

1. Договірні держави визнають, що досягнення мети і виконання зобов'язань, визначених у цій Конвенції, вимагають у національному плані тісного співробітництва і координації зусиль найрізноманітніших національних органів як урядових, так і неурядових, зокрема університетів, атестаційних органів та інших навчальних закладів. Вони зобов'язуються, таким чином, доручати вивчення проблем, пов'язаних із застосуванням цієї Конвенції, відповідним національним органам із залученням усіх зацікавлених секторів, на які буде покладено завдання пропонувати належні рішення. Договірні держави зобов'язуються, крім того, вживати всіх можливих заходів, необхідних для прискорення ефективного функціонування цих національних органів.

2. Договірні держави співробітничать з компетентними органами іншої Договірної держави, зокрема шляхом надання їм сприяння у збиранні всієї інформації, необхідної для їх діяльності, пов'язаної з курсами навчання, дипломами і ступенями вищої освіти.

3. Кожен національний орган повинен мати у своєму розпорядженні необхідні засоби, що дозволяють йому або збирати, обробляти і класифікувати всю корисну для його діяльності інформацію

щодо курсів навчання, дипломів і ступенів вищої освіти, або негайно одержувати інформацію, необхідну у зв'язку з цим, з окремого Національного центру документації.

Стаття 10

1. Засновується Регіональний комітет, що складається з представників урядів Договірних держав. Забезпечення його Секретаріату доручається Генеральному директору Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури.

2. Недоговірні держави регіону Європи, запрошені взяти участь у Дипломатичній конференції, якій доручено прийняти цю Концепцію, можуть брати участь у нарадах Регіонального комітету.

3. На Регіональний комітет покладено завдання стежити за виконанням цієї Конвенції. Він приймає і розглядає надіслані йому Договірними державами періодичні доповіді про досягнуті результати і про перешкоди, з якими вони стикаються при виконанні цієї Конвенції, а також дослідження, що проводяться його Секретаріатом по цій Конвенції. Договірні держави зобов'язуються представляти доповідь Комітету принаймні один раз на два роки.

4. Регіональний комітет направляє, у разі потреби, державам — учасникам цієї Конвенції рекомендації загального або приватного характеру щодо застосування даної Конвенції.

Стаття 11

1. Регіональний комітет обирає для кожної наради свого Голову і приймає свої Правила процедури. Він проводить чергову нараду принаймні один раз на два роки. Комітет проводить першу нараду через три місяці після здачі на зберігання шостого акта про ратифікацію або приєднання.

2. Секретаріат Регіонального комітету готує порядок денний наради Комітету відповідно до одержаних від Комітету вказівок і згідно з положенням Правил процедури. Він надає допомогу національним органам в отриманні інформації, необхідної для їх діяльності.

5. Документація

Стаття 12

1. Договірні держави проводять обмін інформацією і документацією щодо курсів навчання, свідоцтв, дипломів і ступенів вищої освіти.

2. Вони прагнуть сприяти розробці методів і механізмів по збиранню, обробці, класифікації і розповсюдженню всієї необхідної інформації щодо визнання курсів навчання, свідоцтв, дипломів і ступенів вищої освіти з урахуванням існуючих методів і механізмів, а також інформації, зібраної національними, субрегіональними і міжнародними органами, зокрема Організацією Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури.

6. Співробітництво з міжнародними організаціями

Стаття 13

Регіональний комітет вживає всіх належних заходів для забезпечення якнайповнішого здійснення цієї Конвенції, залучення компетентних міжнародних урядових і неурядових організацій. Це особливо стосується міжурядових установ і органів, на які покладена відповідальність по застосуванню субрегіональних конвенцій чи угод про визнання дипломів і ступенів у державах, що належать до регіону Європи.

7. Вищі навчальні заклади, що знаходяться у віданні Договірної держави, але розташовані поза її територією

Стаття 14

Положення цієї Конвенції розповсюджуються на навчання в будь-якому вищому навчальному закладі, що знаходиться у віданні Договірної держави, і на одержані в ньому свідоцтва, дипломи і ступені, навіть якщо такий навчальний заклад розташований поза територією даної держави, за умови, що компетентні органи Договірної держави, в якій знаходиться цей навчальний заклад, не заперечують проти цього.

8. Ратифікація, приєднання і набуття чинності

Стаття 15

Ця Конвенція відкрита для підписання і ратифікації державами регіону Європи, запрошеними брати участь в Дипломатичній конференції, якій доручена розробка цієї Конвенції, а також Ватиканом.

Стаття 16

1. Інші держави, що є членами Організації Об'єднаних Націй, однієї із спеціалізованих установ чи Міжнародного агентства по

атомній енергії, чи держави, яка є учасниками Статуту Міжнародного суду, можуть одержати дозвіл приєднатися до даної Конвенції.

2. Будь-яке подібне прохання надсилається Генеральному директору Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, який передає його Договірним державам не пізніше як за три місяці до початку наради Спеціального комітету, передбаченої в пункті 3 цієї статті.

3. Договірні держави збираються на нараду Спеціального комітету, що складається з представників Договірних держав, по одному від кожної держави, які мають спеціальні повноваження від своїх урядів для вирішення питання про таке прохання. Рішення в подібних випадках ухвалюються Договірними державами більшістю з двох третин голосів.

4. Ця процедура може бути застосована тільки тоді, коли Конвенція ратифікована щонайменше двадцятьма державами, про які йдеться в статті 15.

Стаття 17

Ратифікація цієї Конвенції або приєднання до неї здійснюється шляхом подання на зберігання Генеральному директору Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури ратифікаційної грамоти або акта про приєднання.

Стаття 18

Ця Конвенція набуває чинності через один місяць з дня здачі на зберігання п'ятої ратифікаційної грамоти, але лише відносно тих держав, які здали на зберігання свої ратифікаційні грамоти. Щодо будь-якої іншої держави Конвенція набере чинності через місяць після того, як вона здасть на зберігання свою ратифікаційну грамоту або акт про приєднання.

Стаття 19

1. Договірні держави мають право денонсувати дану Конвенцію.

2. Письмове повідомлення про денонсацію здається Генеральному директору Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури.

3. Денонсація набирає чинності через дванадцять місяців після отримання повідомлення про денонсацію. Проте особи, що перебувають на навчанні на підставі положень цієї Конвенції на території Договірної держави, яка денонсує Конвенцію, зможуть закінчити розпочатий курс навчання.

Стаття 20

Генеральний директор Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури інформує Договірні держави й інші держави, згадані в статтях 15 і 16, а також Організацію Об'єднаних Націй про здачу на зберігання всіх ратифікаційних грамот або актів про приєднання, згаданих у статті 17, а також про денонсації, передбачені в статті 19 цієї Конвенції.

Стаття 21

Згідно зі статтею 102 Статуту Організації Об'єднаних Націй дана Конвенція реєструється в Секретаріаті Організації Об'єднаних Націй на прохання Генерального директора Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури.

На посвідчення цього, належним чином уповноважені представники підписали цю Конвенцію.

Здійснено в м. Парижі 21 грудня 1979 р. англійською, іспанською, російською та французькою мовами, при цьому всі чотири тексти мають однакову силу, в одному примірнику, який буде зданий на зберігання в Архів Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури. Належним чином завірени копії будуть направлені всім державам, вказаним у статтях 15 і 16, а також Організації Об'єднаних Націй.

2.6. Європейська конвенція про загальну еквівалентність періодів університетського навчання

м. Рим, 6 листопада 1990 року

Держави — члени Ради Європи та інші держави — учасники Європейської культурної конвенції, що підписали цю Конвенцію, враховуючи, що метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між її членами, зважаючи на відкрити для підписання 15 грудня

1956 року в Парижі Європейську конвенцію про еквівалентність періодів університетського навчання, яка застосовується в галузі сучасних мов, керуючись переконанням, що в справу поглиблення взаєморозуміння в Європі був би зроблений важливий внесок, якби більше студентів, що вивчають будь-які дисципліни, могли б протягом визначеного часу навчатися за кордоном і якщо здані такими студентам іспити і пройдений ними протягом цих періодів навчання курс визнавалися б навчальними закладами первинного навчання, сповнені рішучості встановити з цією метою принцип загальної еквівалентності періодів університетського навчання, домовилися про нижченаведене:

Стаття 1

Для цілей цієї Конвенції термін «вищі навчальні заклади» означає:

- a) університети;
- b) інші вищі навчальні заклади, визнані для цілей цієї Конвенції компетентними органами Сторони, на території якої вони знаходяться.

Стаття 2

1. Якщо держава є компетентним органом у даному питанні на їх території, Сторони визнають будь-який період навчання, проведений студентом у вищому навчальному закладі іншої Сторони, як еквівалентний аналогічному періоду, проведеному ним у навчальному закладі первинного навчання, за умови:

— що між вищим навчальним закладом первинного навчання або компетентним органом Сторони, в якій такий навчальний заклад розташований, з одного боку, і вищим навчальним закладом або компетентним органом Сторони, на території якої проходив період навчання, з іншого боку, є попередня угода;

— що адміністрація вищого навчального закладу, в якому проходило навчання, видала студенту довідку про те, що він або вона успішно пройшли курс навчання вказаної тривалості.

2. Тривалість періоду навчання, згаданого в попередньому пункті, визначається компетентними органами Сторони, на території якої розташовано вищий навчальний заклад первинного навчання.

Стаття 3

Якщо вищі навчальні заклади самі є компетентним органом у даному питанні на їх території, Сторони направляють текст цієї Кон-

венції адміністрації цих навчальних закладів і заохочують позитивний розгляд і застосування ними принципів, згаданих у статті 2.

Стаття 4

Положення цієї Конвенції не зачіпають положень Європейської конвенції про еквівалентність періодів університетського навчання, відкритої для підписання 15 грудня 1956 року в Парижі.

Стаття 5

1. Дана Конвенція відкривається для підписання державами — членами Ради Європи та іншими державами — учасницями Європейської культурної конвенції, які можуть висловити згоду виконувати зобов'язання, що випливають з:

а) підписання без застережень стосовно ратифікації, прийняття або схвалення;

б) підписання за умови ратифікації, прийняття або схвалення з подальшою ратифікацією, ухваленням або схваленням.

2. Ратифікаційні грамоти і документи про прийняття або схвалення здаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 6

1. Ця Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення місячного терміну з того дня, коли дві держави — члени Ради Європи висловлять свою згоду нести зобов'язання по Конвенції відповідно до положень статті 5.

2. Відносно будь-якої держави — члена, яка надалі висловить згоду нести зобов'язання по Конвенції.

Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення місячного періоду з дня підписання або здачі на зберігання ратифікаційної грамоти, документа про прийняття або схвалення.

Стаття 7

1. Після набрання чинності цієї Конвенції Комітет міністрів Ради Європи може запропонувати будь-якій державі, що не є членом Ради, і Європейському економічному співтовариству приєднатися до цієї Конвенції на підставі рішення, прийнятого передбаченим у статті 20 «d» Статуту Ради Європи більшістю голосів, і одноголо-

сного рішення представників Договірних держав, що мають право бути представленими в Комітеті.

2. Відносно будь-якої держави, що приєднується, або Європейського економічного співтовариства, у разі його приєднання, Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення місячного терміну з дня здачі на зберігання документа про приєднання Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 8

1. Будь-яка держава може у момент підписання або при здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти, документа про прийняття, схвалення або приєднання вказати територію або території, на які розповсюджуватиметься дія цієї Конвенції.

2. Будь-яка держава може в будь-який пізніший термін шляхом надсилання заяви на ім'я Генерального секретаря Ради Європи розповсюдити дію цієї Конвенції на будь-яку іншу територію, вказану в заяві. Відносно такої території Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення місячного терміну з дня отримання такої заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена відповідно до двох попередніх пунктів, може відносно будь-якої території, вказаної в такій заяві, бути відкликана шляхом надсилання повідомлення на ім'я Генерального секретаря. Відкликання набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення місячного періоду з дня отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 9

1. Будь-яка Сторона може у будь-який час денонсувати цю Конвенцію шляхом направлення повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи.

2. Така денонсація набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення шестимісячного терміну з дня отримання повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 10

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє держави — членів Ради, інших учасників Європейської культурної конвенції, будь-яку державу, що приєдналася, та Європейське економічне співтовариство, якщо воно приєднається до цієї Конвенції, про:

- а) будь-яке підписання;
  - б) заду на зберігання ратифікаційної грамоти, документів про прийняття, схвалення або приєднання;
  - с) будь-яку дату набрання чинності цієї Конвенції відповідно до статей 6 і 7;
  - д) будь-який інший акт, повідомлення щодо цієї Конвенції.
- На посвідчення цього належним чином уповноважені своїми урядами підписали цей Протокол нижчепідписані.

Здійснено в Римі шостого листопада одна тисяча дев'ятсот дев'яностого року англійською та французькою мовами, при цьому обидва тексти мають однакову силу, в єдиному примірнику, котрий буде зданий на зберігання в архів Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи направить завірених копій кожній державі — члену Ради Європи.

**2.7. Конвенція про визнання кваліфікацій,
що відносяться до вищої освіти в Європейському регіоні
м. Лісабон, 11 квітня 1997 року**

Преамбула

Сторони цієї Конвенції, усвідомлюючи той факт, що право на освіту є одним з прав людини і що вища освіта, яка відіграє визначну роль у здобуванні і поглибленні знань, є виключно багатим культурним і науковим надбанням як окремих осіб, так і суспільства;

враховуючи, що вища освіта відіграє життєво важливу роль в утвердженні миру, взаєморозуміння і терпимості, у формуванні взаємної довіри між народами та країнами;

вважаючи, що велика різноманітність освітніх систем в Європейському регіоні відбиває його культурні, соціальні, політичні, філософські, релігійні та економічні особливості і є виключним надбанням, що вартє глибокої поваги;

бажаючи дати можливість усім мешканцям регіону повною мірою користуватися цією багатою різноманітністю шляхом полегшення громадянам кожної з держав та студентам закладів освіти кожної зі Сторін доступу до освітніх ресурсів інших Сторін, зокрема шляхом сприяння їхнім зусиллям, спрямованим на продовження своєї освіти чи на закінчення певного періоду навчання у вищих закладах освіти на території інших Сторін;

враховуючи, що визнання курсів навчання, свідоцтв, дипломів і звань, отриманих в іншій країні Європейського регіону, є важливим засобом сприяння академічній мобільності між Сторонами;

надаючи важливого значення принципу самостійності закладів освіти та усвідомлюючи необхідність підтримки і захисту цього принципу;

впевнені, що справедливе визнання кваліфікацій є ключовим елементом права на освіту та обов'язком суспільства.

Беручи до уваги конвенції Ради Європи та ЮНЕСКО з питань академічного визнання в Європі, зокрема:

Європейську конвенцію про еквівалентність дипломів, які надають допуск до університетів (1953 р., ETS No. 15), та Протокол до неї (1964 р., ETS No. 49);

Європейську конвенцію про еквівалентність періодів навчання в університетах (1956 р., ETS No. 21);

Європейську конвенцію про академічне визнання університетських кваліфікацій (1959 р., ETS No. 32);

Конвенцію про визнання курсів навчання, дипломів і звань з вищої освіти в державах регіону Європи (1979 р.);

Європейську конвенцію про загальну еквівалентність періодів навчання в університетах (1990 р., ETS No. 138);

враховуючи також Міжнародну конвенцію про визнання курсів навчання, дипломів і звань з вищої освіти в арабських і середземноморських європейських державах (1976 р.), що була прийнята в рамках ЮНЕСКО і частково стосується академічного визнання в Європі;

усвідомлюючи, що ця Конвенція має розглядатися також у контексті конвенцій та Міжнародних рекомендацій ЮНЕСКО, що стосуються інших регіонів світу, а також необхідність поліпшення обміну інформацією між цими регіонами;

усвідомлюючи, що у вищій освіті в Європейському регіоні з часу прийняття цих конвенцій відбулися глибокі зміни, внаслідок яких зросла диверсифікація як в середині національних систем вищої освіти, так і між ними, а також необхідність внесення змін у правові документи і практику з метою відображення цих змін;

усвідомлюючи необхідність пошуку спільних вирішень практичних проблем визнання в Європейському регіоні;

усвідомлюючи необхідність удосконалення існуючої практики визнання та надання їй більшої прозорості і кращої відповідності сучасному стану вищої освіти в Європейському регіоні;

переконані в позитивному значенні розробленої і прийнятої під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО Конвенції, що створює підґрунтя для подальшого розвитку практики визнання в Європейському регіоні,

усвідомлюючи важливість забезпечення механізмів постійного впровадження у практику принципів і положень цієї Конвенції, погодились про таке:

Розділ I. Визначення

Стаття 1.1

Для цілей цієї Конвенції нижченаведені терміни мають таке значення:

Доступ (до вищої освіти) — право кандидатів, що мають відповідну кваліфікацію, на звернення з проханням про допуск до вищої освіти та на розгляд такого прохання.

Допуск (до вищих закладів і програм освіти) — акт чи система, яка дає можливість кандидатам, що мають відповідну кваліфікацію, відвідувати курс навчання з вищої освіти в тому чи іншому закладі за тією чи іншою програмою.

Оцінка (закладів або програм) — процедура встановлення якості навчання у вищому закладі або за програмою освіти.

Оцінка (індивідуальних кваліфікацій) — письмова оцінка компетентним органом іноземних кваліфікацій, присвоєних окремії особі.

Компетентний орган з визнання — орган, якому офіційно доручено ухвалювати обов'язкові рішення про визнання іноземних кваліфікацій.

Вища освіта — усі види курсів навчання чи циклів курсів навчання, професійної підготовки або підготовки до наукових досліджень після середньоосвітнього рівня, які визнані відповідними органами Сторони такими, що належать до її системи вищої освіти.

Вищий заклад освіти — заклад, що надає вищу освіту і визнаний компетентним органом Сторони як такий, що належить до її системи вищої освіти.

Програма з вищої освіти — курс навчання, визнаний компетентним органом Сторони як такий, що належить до її системи вищої освіти, після закінчення якого слухачу присвоюється кваліфікація з вищої освіти.

Період навчання — будь-яка частина програми з вищої освіти, оцінена і документально підтверджена, яка, не становлячи повного курсу навчання за програмою, є істотним набутком знань чи навичок.

Кваліфікація

А. Кваліфікація з вищої освіти — будь-яке звання, диплом або інше свідоцтво, що видане компетентним органом і засвідчує успішне закінчення програми з вищої освіти.

В. Кваліфікація, що надає доступ до вищої освіти, — будь-який диплом або інше свідоцтво, видане компетентним органом, що засвідчує успішне закінчення освітньої програми і надає власнику кваліфікації право брати участь у процедурі допуску до вищої освіти (пор. визначення терміну «доступ»).

Визнання

Формальне підтвердження компетентним органом якості іноземної освітньої кваліфікації для доступу до навчання та/або здійснення фахової діяльності.

Вимоги

А. Загальні вимоги — умови, які в усіх випадках повинні виконуватися для доступу до вищої освіти або певного рівня цієї освіти чи для здобуття певного рівня кваліфікації з вищої освіти.

В. Спеціальні вимоги — умови, які на додаток до загальних вимог повинні виконуватися для отримання допуску до конкретної програми з вищої освіти чи для здобуття спеціальної кваліфікації з вищої освіти з конкретної навчальної дисципліни.

Розділ II. Компетенція державних органів

Стаття 2.1

1. Якщо компетенція вирішувати питання визнання належить центральним органам Сторони, така Сторона безпосередньо керу-

ється положеннями цієї Конвенції і вживає всіх необхідних заходів для забезпечення виконання її положень на своїй території.

Якщо компетенція вирішувати питання визнання належить складовим частинам Сторони, така Сторона робить одному з депозитаріїв коротку заяву про свій конституційний чи адміністративно-територіальний устрій під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи приєднання або у будь-який інший час після цього. У таких випадках компетентні органи таким чином визначених складових частин Сторін вживають всіх необхідних заходів для забезпечення виконання положень цієї Конвенції на своїй території.

2. Якщо компетенція вирішувати питання визнання належить окремим вищим закладам освіти або іншим установам, кожна Сторона відповідно до свого конституційного чи адміністративно-територіального устрою надає текст цієї Конвенції цим закладам або установам і докладає всіх можливих зусиль для заохочення до сприятливого розгляду і застосування її положень.

3. Положення пунктів 1 і 2 цієї статті застосовуються *mutatis mutandis* до зобов'язань Сторін, викладених у нижченаведених статтях цієї Конвенції.

Стаття 2.2

Під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи приєднання або у будь-який інший час після цього кожна держава, Святий престол або європейське співтовариство інформують одного з депозитаріїв цієї Конвенції про те, які органи мають право ухвалювати різні категорії рішень щодо визнання.

Стаття 2.3

Ніщо у цій Конвенції не може розглядатися як таке, що порушує будь-які більш сприятливі положення про визнання кваліфікацій, присуджених однією зі Сторін, які містяться у будь-якому чинному договорі або впливають з нього чи можуть міститися або впливати з будь-якого майбутнього договору, учасницею якого Сторона цієї Конвенції може бути або може стати.

Розділ III. Головні принципи, що стосуються оцінки кваліфікацій

Стаття 3.1

1. Володарі кваліфікацій, присуджених однією зі Сторін, мають належний доступ до оцінки цих кваліфікацій, яка здійснюється відповідним органом на їхнє прохання.

2. У зв'язку з цим забороняється будь-яка дискримінація заявника за такими ознаками, як стать, раса, колір шкіри, фізичні вади, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне, етнічне або соціальне походження, належність до національної меншини, майновий стан, народження чи інші обставини, або на підставі будь-яких інших обставин, не пов'язаних із якістю кваліфікації, визнання якої запитується. Для забезпечення цього права кожна Сторона зобов'язується вжити відповідних заходів до того, щоб заява про визнання кваліфікацій оцінювалася тільки на основі набутих знань і навичок.

Стаття 3.2

Кожна Сторона забезпечує прозорість, узгодженість та надійність процедур і критеріїв, які застосовуються під час оцінки та визнання кваліфікацій.

Стаття 3.3

1. Рішення про визнання ухвалюються на основі відповідної інформації про ті кваліфікації, визнання яких запитується.

2. Відповідальність за надання належної інформації покладається насамперед на заявника, який має надати таку інформацію сумлінно.

3. Незважаючи на відповідальність заявника, установи, що присвоїли кваліфікацію, яка розглядається, мають надавати на запит заявника і упродовж розумного терміну відповідну інформацію власнику кваліфікації, установам або компетентним органам країни, якою запитується визнання кваліфікації.

4. Сторони доручають усім закладам освіти, що належать до їхніх освітніх систем, задовольняти будь-який обґрунтований запит щодо інформації, необхідної для оцінки кваліфікацій, отриманих у цих закладах, або у відповідних випадках заохочують їх до цього.

5. Обов'язок доводити, що заява не відповідає належним вимогам, покладається на орган, що здійснює оцінку.

Стаття 3.4

Для полегшення визнання кваліфікацій кожна Сторона забезпечує надання належної і чіткої інформації про свою освітню систему.

Стаття 3.5

Рішення про визнання кваліфікації ухвалюються впродовж розумного терміну, який завчасно визначається компетентним органом з визнання кваліфікацій і обчислюється від часу отримання всієї необхідної інформації по конкретному запиту. У випадку негативного рішення зазначаються причини відмови у визнанні кваліфікації, і заявникові надається інформація стосовно заходів, яких йому треба вжити для визнання його кваліфікації у подальшому. У разі негативного рішення або неприйняття рішення заявник повинен мати можливість його оскарження впродовж розумного терміну.

**Розділ IV. Визнання кваліфікацій,
що надають доступ до вищої освіти****Стаття 4.1**

Для цілей доступу до програм, що належать до її системи вищої освіти, кожна Сторона визнає кваліфікації, що присвоєні іншими Сторонами і відповідають загальним вимогам доступу до вищої освіти на території цих Сторін, якщо загальні вимоги доступу на території Сторони, що присвоїла кваліфікацію, суттєво не відрізняються від загальних вимог доступу на території Сторони, у якій запитується визнання кваліфікації.

Стаття 4.2

Відповідним чином Стороні достатньо надати власнику кваліфікації, присвоєної на території однієї з інших Сторін, можливість отримати оцінку такої кваліфікації на прохання її власника, положення статті 4.1 у такому випадку застосовуються *mutatis mutandis*.

Стаття 4.3

Якщо кваліфікація надає доступ лише до окремих видів вищих закладів чи програм освіти на території Сторони, в якій вона була присвоєна, кожна інша Сторона надає власнику такої кваліфікації доступ до аналогічних окремих програм у вищих закладах освіти, що належать до її системи вищої освіти, якщо вимоги доступу на

території Сторони, що присвоїла кваліфікацію, суттєво не відрізняються від вимог доступу на території Сторони, у якій запитується визнання кваліфікації.

Стаття 4.4

Якщо на додаток до загальних вимог доступу до конкретних програм з вищої освіти залежить від виконання спеціальних вимог, компетентні органи відповідної Сторони можуть також висувати власникам кваліфікацій, присвоєних на території інших Сторін, додаткові вимоги або перевіряти, чи відповідають аналогічним вимогам заявники з кваліфікаціями, присвоєними на території інших Сторін.

Стаття 4.5

Якщо свідоцтва про закінчення школи надають доступ до вищої освіти на території тієї Сторони, в якій вони були отримані, лише після складання додаткових кваліфікаційних іспитів як однієї з передумов доступу, інші Сторони можуть обумовити доступ такими самими вимогами або запропонувати альтернативу для задоволення таких додаткових вимог в їхніх освітніх системах. Будь-яка держава, Святий престол чи європейське співтовариство під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи приєднання або у будь-який інший час після цього може повідомити одного з депозитаріїв про застосування нею положень цієї статті із зазначенням Сторін, до яких вона має намір застосовувати цю статтю, а також причин, що спонукали її до цього.

Стаття 4.6

Без шкоди для положень статей 4.1, 4.2, 4.3, 4.4 і 4.5 допуск до конкретного вищого закладу освіти або конкретної програми у цьому закладі може бути обмеженим чи вибіркоvim. У випадках, якщо допуск до вищого закладу і/або програми освіти є вибіркоvim, процедури допуску мають забезпечувати здійснення оцінки іноземних кваліфікацій згідно з принципами справедливості і недискримінації, викладеними у розділі III.

Стаття 4.7

Без шкоди для положень статей 4.1, 4.2, 4.3, 4.4 і 4.5 допуск до конкретного вищого закладу освіти може бути зумовлений необхід-

ністю володіння заявником достатньою мірою мовою або мовами навчання, що прийнята (прийняті) у відповідному закладі, або іншими визначеними мовами.

Стаття 4.8

На території Сторін, в яких доступ до вищої освіти може бути отриманий на основі нетрадиційних кваліфікацій, аналогічні кваліфікації, присвоєні на території інших Сторін, оцінюються у такий самий спосіб, як і нетрадиційні кваліфікації, присвоєні на території Сторони, у якій запитується визнання кваліфікації.

Стаття 4.9

Для цілей допуску до програм з вищої освіти кожна Сторона може зумовити визнання кваліфікацій, присвоєних іноземними закладами освіти, які функціонують на її території, конкретними вимогами національного законодавства або окремими угодами, укладеними зі Стороною, якій належать такі заклади.

Розділ V. Визнання періодів навчання

Стаття 5.1

Кожна Сторона визнає періоди навчання, завершені в рамках програми з вищої освіти на території іншої Сторони. Це визнання охоплює такі періоди навчання з метою закінчення програми з вищої освіти на території Сторони, у якій запитується визнання, якщо періоди навчання, завершені на території іншої Сторони, суттєво не відрізняються від тієї частини програми з вищої освіти, яку вони мають замінити на території Сторони, у якій запитується визнання.

Стаття 5.2

Відповідним чином Стороні достатньо надати особі, яка завершила певний період навчання в рамках програми з вищої освіти на території іншої Сторони, можливість отримати оцінку цього періоду навчання на прохання заінтересованої особи, положення статті 5.1 у такому випадку застосовуються *mutatis mutandis*.

Стаття 5.3

Кожна Сторона сприяє визнанню періодів навчання, якщо:

а) попередньо була укладена угода між, з одного боку, вищим закладом освіти або компетентним органом, відповідальним за від-

повідний період навчання, і, з іншого боку, вищим закладом освіти або компетентним органом з визнання, відповідальним за визнання, яке запитується;

б) вищий заклад освіти, в якому був завершений період навчання, видав свідоцтво чи виписку із залікової книжки, що підтверджує успішне виконання студентом вимог, які пред'являються до цього періоду навчання.

Розділ VI. Визнання кваліфікацій з вищої освіти

Стаття 6.1

Враховуючи, що рішення про визнання ґрунтується на знаннях і навичках, які підтверджуються кваліфікацією з вищої освіти, кожна Сторона визнає присвоєну іншою Стороною кваліфікацію з вищої освіти, якщо кваліфікація, визнання якої запитується, суттєво не відрізняється від відповідної кваліфікації на території Сторони, у якій запитується визнання.

Стаття 6.2

Відповідним чином Стороні достатньо надати власнику кваліфікації, присвоєної на території однієї з інших Сторін, можливість отримати оцінку цієї кваліфікації на його прохання, положення статті 6.1 у такому випадку застосовуються *mutatis mutandis*.

Стаття 6.3

Визнання на території Сторони кваліфікації з вищої освіти, присвоєної на території іншої Сторони, має один чи обидва з таких наслідків:

а) доступ до подальшого навчання в системі вищої освіти, включаючи складання відповідних іспитів, і/або до підготовки докторської дисертації на таких самих умовах, що висуваються власникам кваліфікацій, присуджених на території Сторони, у якій запитується визнання;

б) використання академічного звання відповідно до законів і правил Сторони або юрисдикції Сторони, у якій запитується визнання.

Крім того, визнання може полегшувати доступ до ринку праці відповідно до законів і правил або юрисдикції Сторони, у якій запитується визнання.

Стаття 6.4

Оцінка на території Сторони кваліфікації з вищої освіти, присвоєної на території іншої Сторони, може здійснюватися у таких формах:

- а) загальна рекомендація для цілей працевлаштування;
- б) рекомендація закладу освіти з метою допуску до його програм;
- с) рекомендація будь-якому іншому компетентному органу з визнання.

Стаття 6.5

Кожна Сторона може зумовити визнання кваліфікацій з вищої освіти, присвоєних іноземними закладами освіти, які функціонують на її території, конкретними вимогами національного законодавства або окремими угодами, укладеними зі Стороною, якій належать такі заклади.

Розділ VII. Визнання кваліфікацій, присвоєних біженцям, переміщеним особам та особам, що знаходяться у ситуації біженців**Стаття 7.1**

Кожна Сторона у межах своєї освітньої системи та згідно зі своїми конституційними, правовими і регулюючими положеннями вживає всіх можливих і обґрунтованих заходів для розробки процедур справедливої та оперативної оцінки того, якою мірою біженці, переміщені особи та особи, що знаходяться у ситуації біженців, відповідають належним вимогам доступу до вищої освіти, до додаткових програм з вищої освіти чи до фахової діяльності, навіть якщо присвоєні їм на території однієї зі Сторін кваліфікації не можуть бути документально підтверджені.

Розділ VIII. Інформація про оцінку вищих закладів і освітніх програм**Стаття 8.1**

Кожна Сторона надає належну інформацію про будь-який заклад, що відноситься до її системи вищої освіти, а також про будь-яку програму, що існує в таких закладах, з метою надання компетентним органам інших Сторін можливості встановити, чи виправдовує якість присвоєних цим закладом кваліфікацій їхнє визнання на тери-

торії Сторони, в якій запитується визнання. Ця інформація надається у такій формі:

а) у випадку Сторін, які мають систему офіційної оцінки вищих закладів і освітніх програм: інформація про методи та результати такої оцінки і про стандарти якості, властиві кожному типу вищих закладів освіти, які присвоюють кваліфікації з вищої освіти, і програми, після закінчення яких присвоюються кваліфікації з вищої освіти;

б) у випадку Сторін, які не мають системи офіційної оцінки вищих закладів і програм освіти: інформація про визнання різних кваліфікацій, які присвоюються будь-яким вищим закладом освіти або в рамках будь-якої програми з вищої освіти, що належить до їхніх систем вищої освіти.

Стаття 8.2

Кожна Сторона вживає належних заходів для підготовки, оновлення та поширення:

а) огляду різних видів вищих закладів освіти, що належать до її системи вищої освіти, із зазначенням специфічних характеристик кожного виду закладів;

б) переліку визнаних закладів (державних і приватних), що належать до її системи вищої освіти, із зазначенням їхніх повноважень щодо присвоєння різних видів кваліфікацій та вимог отримання доступу до кожного виду закладів і програм;

с) опису програм з вищої освіти;

д) переліку закладів освіти, які розташовані за межами її території і які Сторона вважає такими, що належать до її системи освіти.

Розділ IX. Інформація з питань визнання

Стаття 9.1

Для сприяння визнанню кваліфікацій з вищої освіти Сторони зобов'язуються запровадити прозорі системи вичерпного опису кваліфікацій, що присвоюються.

Стаття 9.2

1. Визнаючи необхідність у відповідній точній і найновішій інформації, кожна Сторона створює чи забезпечує функціонування націо-

нального центру інформації, а також повідомляє одному з депозитаріїв про його створення чи будь-які зміни, що його стосуються.

2. На території кожної Сторони національний центр інформації:

а) сприяє доступу до надійної і точної інформації про систему вищої освіти і кваліфікації країни, на території якої він знаходиться;

б) сприяє доступу до інформації про системи вищої освіти і кваліфікації інших Сторін;

с) надає із дотриманням національних законів і правил рекомендації чи інформацію з питань визнання та оцінки кваліфікацій.

3. Кожний національний центр інформації має у своєму розпорядженні засоби, необхідні для виконання своїх функцій.

Стаття 9.3

За допомогою національних центрів інформації або в інший спосіб Сторони сприяють використанню вищими закладами освіти Сторін додатку до диплома ЮНЕСКО/Ради Європи чи будь-якого іншого порівнянного документа.

Розділ X. Механізми застосування

Стаття 10.1

Застосування цієї Конвенції здійснюється під наглядом та за сприяння таких органів:

а) Комітету Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні;

б) Європейської мережі національних центрів інформації про академічну мобільність та визнання (Мережа ЄНЦЦ), створеної рішенням Комітету міністрів Ради Європи від 9 червня 1994 року та Регіонального комітету ЮНЕСКО для Європи від 18 червня 1994 року.

Стаття 10.2

1. Цією Конвенцією створюється Комітет Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні (далі «Комітет»). До його складу входять по одному представнику від кожної Сторони.

2. Для цілей статті 10.2 термін «Сторона» не застосовується до Європейського співтовариства.

3. Держави, зазначені у статті 11.1.1, і Святий престол, якщо вони не є Сторонами цієї Конвенції, Європейське співтовариство

і Голова мережі ЄНЦІ можуть брати участь у засіданнях Комітету як спостерігачі. Представники урядових і неурядових організацій, що займаються питаннями визнання в регіоні, також можуть запрошуватися на засідання Комітету як спостерігачі.

4. Голова Регіонального комітету ЮНЕСКО із застосування Конвенції про визнання курсів навчання, дипломів і звань з вищої освіти в державах регіону Європи також запрошується на засідання Комітету як спостерігач.

5. Комітет сприяє застосуванню цієї Конвенції і здійснює нагляд за її виконанням. Для цього він може ухвалювати більшістю голосів Сторін рекомендації, заяви, протоколи і моделі належної практики для використання компетентними органами Сторін як керівні принципи при застосуванні ними Конвенції та розгляді заяв про визнання кваліфікацій з вищої освіти. Хоча такі документи не мають обов'язкової сили для Сторін, Сторони докладають всіх зусиль для їхнього застосування, доведення до відома компетентних органів і сприяння їхньому застосуванню. До ухвалення своїх рішень Комітет запитує думку мережі ЄНЦІ.

6. Комітет надає доповіді відповідним органам Ради Європи та ЮНЕСКО.

7. Комітет підтримує зв'язки з регіональними комітетами ЮНЕСКО із застосування конвенцій про визнання курсів навчання, дипломів і звань з вищої освіти, укладених під егідою ЮНЕСКО.

8. Кворум складається з більшості Сторін.

9. Комітет приймає свої Правила процедури. Він збирається на чергову сесію принаймні раз на три роки. Перший раз Комітет збирається впродовж року після набуття чинності цією Конвенцією.

10. Секретаріат Комітету забезпечується спільно Генеральним секретарем Ради Європи і Генеральним директором ЮНЕСКО.

Стаття 10.3

1. Кожна Сторона призначає членом Європейської мережі національних центрів інформації про академічні мобільність та визнання (Мережа ЄНЦІ) національний центр інформації, створений або функціонуючий згідно зі статтею 9.2. Якщо на території Сторони згідно зі статтею 9.2 створено або функціонує більше одного національного центру інформації, всі ці центри є членами мережі, але такі національні центри інформації мають лише один голос.

2. Мережа ЄНЦІ, склад якої обмежується центрами інформації Сторін цієї Конвенції, сприяє практичному застосуванню Конвенції компетентними національними органами та заохочує їх до цього. Мережа збирається на пленарну сесію принаймні один раз на рік. Згідно зі своїми повноваженнями вона обирає Голову та Президію.

3. Секретаріат Мережі ЄНЦІ забезпечується спільно Генеральним секретарем Ради Європи і Генеральним директором ЮНЕСКО.

4. Сторони співпрацюють через Мережу ЄНЦІ з національними центрами інформації інших Сторін, зокрема шляхом надання їм можливостей збирати всю інформацію, необхідну національним центрам інформації в їхній діяльності, пов'язаній з академічним визнанням і мобільністю.

Розділ XI. Заключні положення

Стаття 11.1

1. Цю Конвенцію відкрито для підписання:

а) державами — членами Ради Європи;

б) державами — членами ЮНЕСКО регіону Європи;

с) будь-якою іншою державою, що підписала Європейську культурну конвенцію Ради Європи і/або Конвенцію ЮНЕСКО про визнання курсів навчання, дипломів і звань з вищої освіти в державах регіону Європи, або будь-якою Договірною Державою чи Стороною цих конвенцій, якій було запропоновано взяти участь у Дипломатичній конференції з прийняття цієї Конвенції.

2. Ці держави і Святий престол можуть висловити свою згоду на обов'язковість для них цієї Конвенції шляхом:

а) підписання без застереження щодо ратифікації, прийняття чи затвердження;

б) підписання з умовою ратифікації, прийняття чи затвердження з подальшою ратифікацією, прийняттям чи затвердженням;

с) приєднання.

3. Конвенція підписується в одного з депозитаріїв.

Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття, затвердження чи приєднання здаються на зберігання одному з депозитаріїв.

Стаття 11.2

1. Ця Конвенція набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення одномісячного терміну від дати, на яку п'ять

держав, включаючи принаймні три держави — члени Ради Європи та/або ЮНЕСКО регіону Європи, висловили свою згоду на обов'язковість для них цієї Конвенції. Стосовно будь-якої іншої держави Конвенція набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення одномісячного періоду від дати висловлення цією державою своєї згоди на обов'язковість для неї цієї Конвенції.

Стаття 11.3

1. Після набуття цією Конвенцією чинності будь-яка держава, що не належить до однієї з категорій, перелічених у статті 11.1, може подати прохання про приєднання до цієї Конвенції. Кожне таке прохання подається одному з депозитаріїв, який надсилає його Сторонам Конвенції не пізніше, ніж за три місяці до сесії Комітету Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні. Депозитарій інформує про таке прохання також Комітет міністрів Ради Європи та Виконавчу раду ЮНЕСКО.

2. Рішення запропонувати приєднатися до цієї Конвенції державі, яка звернулася з таким проханням, ухвалюється більшістю у дві третини голосів Сторін.

3. Після набуття цією Конвенцією чинності європейське співтовариство може приєднатися до неї на прохання його держав-членів, яке подається одному з депозитаріїв. У такому випадку стаття 11.3.2 не застосовується.

4. Стосовно будь-якої держави, що приєдналася до Конвенції або європейського співтовариства, Конвенція набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення одномісячного періоду від дати здачі на зберігання документа про приєднання одному з депозитаріїв.

Стаття 11.4

1. Сторони цієї Конвенції, які також є учасниками однієї чи більше нижченаведених Конвенцій:

Європейської конвенції про еквівалентність дипломів, які надають допуск до університетів (1953 р., ETS No. 15), та Протоколу до неї (1964 р., ETS No. 49);

Європейської конвенції про еквівалентність періодів навчання в університетах (1956 р., ETS No. 21);

Європейської конвенції про академічне визнання університетських кваліфікацій (1959 р., ETS No. 32);

Міжнародної конвенції про визнання курсів навчання, дипломів і звань з вищої освіти в арабських і середземноморських європейських державах (1976 р.);

Конвенції про визнання курсів навчання, дипломів і звань з вищої освіти в державах регіону Європи (1979 р.);

Європейської конвенції про загальну еквівалентність періодів навчання в університетах (1990 р., ETS No. 138),

- a) у своїх взаємовідносинах застосовують положення цієї Конвенції;
- b) продовжують застосовувати вищезгадані конвенції, учасницями яких вони є, у їхніх відносинах з іншими державами — учасницями цих конвенцій, які не є Сторонами цієї Конвенції.

2. Сторони цієї Конвенції зобов'язуються утримуватися від участі у будь-яких конвенціях, згаданих у пункті 1, якщо вони ще не стали їхніми Сторонами, за винятком Міжнародної конвенції про визнання курсів навчання, дипломів і звань з вищої освіти в арабських і середземноморських європейських державах.

Стаття 11.5

1. Будь-яка держава під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження чи приєднання може визначити територію (території), до якої застосовуватиметься ця Конвенція.

2. Будь-яка держава може в подальшому у будь-який час заявою на ім'я одного з депозитаріїв поширити дію цієї Конвенції на будь-яку іншу територію, визначену в цій заяві. Щодо такої території Конвенція набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення одномісячного терміну від дати отримання такої заяви депозитарієм.

3. Будь-яка заява, зроблена відповідно до двох попередніх пунктів, може стосовно будь-якої території, визначеної в цій заяві, бути відкликана шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я одного з депозитаріїв. Відкликання набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення одномісячного терміну від дати отримання такого повідомлення депозитарієм.

Стаття 11.6

1. Будь-яка Сторона може у будь-який час денонсувати цю Конвенцію шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я одного з депозитаріїв.

2. Така денонсація набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення дванадцятимісячного терміну від дати отримання такого повідомлення депозитарієм. Проте така денонсація не суперечить рішенням про визнання, схваленим раніше відповідно до положень цієї Конвенції.

3. Припинення або зупинення дії цієї Конвенції внаслідок порушення Стороною будь-якого положення, що має суттєве значення для досягнення об'єкту або мети цієї Конвенції, здійснюється відповідно до міжнародного права.

Стаття 11.7

1. Будь-яка держава, Святий престол чи європейське співтовариство під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи приєднання може заявити, що вона залишає за собою право не застосовувати повністю або частково одну чи кілька таких статей цієї Конвенції: стаття 4.8, стаття 5.3, стаття 6.3, стаття 8.2, стаття 9.3. Жодні інші застереження не дозволяються.

2. Будь-яка Сторона, яка зробила застереження відповідно до попереднього пункту, може його зняти повністю або частково шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я одного з депозитаріїв. Зняття набуває чинності з дати отримання такого повідомлення депозитарієм.

3. Сторона, яка зробила застереження щодо положень цієї Конвенції, не може вимагати застосування цього положення будь-якою іншою Стороною; однак якщо її застереження є частковим або умовним, вона може вимагати застосування цього положення у тому обсязі, в якому вона сама його прийняла.

Стаття 11.8

1. Комітет Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні може приймати проекти поправок до цієї Конвенції більшістю у дві третини голосів Сторін. Будь-який прийнятий таким чином проект поправки включається до Протоколу цієї Конвенції. У Протоколі визначаються умови набуття ним чинності, які у будь-якому випадку вимагають висловлення згоди Сторонами, для яких Протокол буде обов'язковим.

2. Жодна поправка не може бути внесена до розділу III цієї Конвенції згідно з процедурою, передбаченою у пункті 1 вище.

3. Будь-яка пропозиція про внесення поправок повідомляється одному з депозитаріїв, який надсилає її Сторонам не пізніше, ніж за три місяці до сесії Комітету. Депозитарій інформує про неї також Комітет міністрів Ради Європи та Виконавчу раду ЮНЕСКО.

Стаття 11.9

1. Депозитаріями цієї Конвенції є Генеральний секретар Ради Європи і Генеральний директор Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури.

2. Депозитарій, якому було здано на зберігання будь-який документ, будь-яке повідомлення, інформує Сторони цієї Конвенції, а також інші держави — члени Ради Європи та/або ЮНЕСКО регіону Європи про:

- a) будь-яке підписання;
- b) заду на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти або будь-якого документа про прийняття, затвердження чи приєднання;
- c) будь-яку дату набуття цією Конвенцією чинності відповідно до положень статей 11.2 та 11.3.4;
- d) будь-яке застереження, зроблене відповідно до положень статті 11.7, і зняття будь-якого застереження, зробленого відповідно до положень статті 11.7;
- e) будь-яку денонсацію цієї Конвенції відповідно до статті 11.6;
- f) будь-які заяви, зроблені відповідно до положень статті 2.1 або статті 2.2;
- g) будь-які заяви, зроблені відповідно до положень статті 4.5;
- h) будь-яке прохання про приєднання, звернене відповідно до положень статті 11.3;
- i) будь-яку пропозицію, зроблену відповідно до положень статті 11.8;
- j) будь-яку іншу дію, будь-яке повідомлення або сповіщення, які стосуються цієї Конвенції.

3. Депозитарій, що отримує повідомлення або надсилає його на виконання положень цієї Конвенції, без затримки інформує про це іншого депозитарія.

На посвідчення цього належним чином уповноважені на те представники підписали цю Конвенцію.

Вчинено у Лісабоні 11 квітня 1997 року англійською, іспанською, російською та французькою мовами, при цьому всі чотири тексти

є однаково автентичними, у двох примірниках, один з яких зберігатиметься в архіві Ради Європи, а інший — в архіві Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури. Засвідчена копія цієї Конвенції надсилається всім державам, згаданим у статті 11.1, Святому престолу, європейському співтовариству та Секретаріату Організації Об'єднаних Націй.

2.8. Спільна Декларація про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти

*Чотирьох міністрів, що представляють Великобританію, Німеччину, Францію та Італію
м. Париж, Сорбонна, 25 травня 1998 року*

У Європейському процесі зовсім недавно було зроблено декілька надзвичайно важливих кроків вперед. Попри всю їх доцільність ми не повинні забувати, що Європа — це не тільки євро, банки і економіка — вона повинна стати також і Європою знань. Ми маємо будувати і посилювати інтелектуальну, культурну, соціальну і технічну базу нашого континенту. Більшою мірою це відноситься до університетів, які продовжують відігравати переломну роль у такому розвитку. Університети з'явилися в Європі, окремі з них три з чвертю століття тому. Наші чотири країни гордяться деякими найстарішими університетами, які зараз святкують свої урочисті роковини, як це робить сьогодні Університет Парижа. У ті часи студенти і вчені могли вільно переміщатися і швидко поширювати знання по усьому континенту. Нині багато з наших учнів все ще закінчують своє навчання, не одержуючи вигоди від часткового навчання поза національними межами. Ми йдемо до періоду істотних змін в освіті і умовах праці, до різноманіття шляхів становлення професійної кар'єри з явною необхідністю навчання і підготовки протягом усього життя. Ми заборгували нашим учням (і нашому суспільству в цілому). В системі вищої освіти їм даватися кращі можливості шукати і знаходити галузі, в яких вони мали б перевагу перед іншими людьми. Відкрита зона європейської вищої освіти несе багатство-позитивних перспектив, звичайно ж, з перевагою наших відмінностей, але вимагає, з іншого боку, продовження зусиль по ліквідації бар'єрів і розробці таких рамок для викладання і навчання, які розширили б мобільність і зробили співробітництво ближчим, ніж коли-небудь раніше.

Міжнародне визнання і привабливий потенціал наших систем освіти безпосередньо пов'язані з їх зовнішньою і внутрішньою зрозумілістю. Здається, з'являється необхідність у системі, в якій для міжнародного порівняння і еквівалентності повинні існувати два основні цикли: доступневий і післяступневий.

У цій системі багато новизни і гнучкості може бути досягнуто через використання семестрів і кредитів (як це зроблено в схемі ECTS). Це забезпечить перевірку правильних одержаних кредитів для тих, хто обирає первинну освіту або продовження навчання в різних європейських університетах і хто хотів би мати можливість одержати ступінь у будь-який слушний для себе час протягом життя. Дійсно, учні повинні мати право увійти до академічного світу у будь-який час їх професійного життя і незалежно від їх попередньої підготовки.

Студенти доступневого циклу повинні мати доступ до диверсифікаційних програм, що включає можливість міждисциплінарних занять, розвитку знання іноземних мов і використання нових інформаційних технологій. Міжнародне визнання першого ступеня як відповідної визначеному рівню кваліфікації важливо для успіху цієї спроби, в якій ми хотіли б зробити наші схеми вищої освіти ясними для всіх. У післяступневому циклі повинен бути вибір між коротшою за тривалістю програмою отримання ступеня магістра і тривалішою програмою отримання докторського ступеня з можливістю переходу від однієї програми до іншої. І в тій і в іншій програмах відповідний акцент повинен бути зроблений на дослідницькій і самостійній роботі. Студенти як доступневого, так і післяступневого циклів повинні заохочуватися до того, щоб вони проводили принаймні один семестр в університетах поза своєю власною країною. Водночас вся більша кількість викладацького і дослідницького персоналу повинна працювати в європейських країнах, відмінних від своєї власної. Швидкозростаюча підтримка Європейським союзом мобільності учнів і викладачів необхідна.

Проблеми вищої освіти

Більшість країн, і не тільки в межах Європи, стали дуже повно відчувати потребу в такій еволюції. Ці проблеми широко обговорювалися на конференціях європейських ректорів, президентів університетів, груп експертів і учених в деяких наших країнах. Минулого

року в Лісабоні була узгоджена Конвенція про визнання в Європі кваліфікацій вищої освіти для академічних цілей. Вона запропонувала багато базових вимог і підтвердила, що окремі країни можуть брати участь в конструктивнішій схемі визнання. Приймаючи цю пропозицію, можна користуватися вимогами Конвенції і йти далі. Вже зараз є багато точок зіткнення у галузі взаємного визнання ступенів вищої освіти для професійних цілей з використанням перспективних директив Європейського союзу. Наші уряди, проте, продовжують відігравати визначну роль в досягненні цієї мети, заохочуючи способи підтвердження набутих знань і кращого визнання відповідних ступенів. Ми чекаємо, що це сприятиме подальшим міжуніверситетським угодам. Прогресивна гармонізація всіх наших ступенів і циклів навчання може бути досягнута через зміцнення вже існуючого досвіду, спільні дипломи, експериментальні ініціативи і діалог з усіма зацікавленими особами. Ми тим самим погоджуємося схвалити створення загальної системи, націленої як на поліпшення зовнішнього визнання і сприяння мобільності учнів, так і на розширення можливостей їх працевлаштування. Сьогодні тут, у Сорбонні, ювілей Університету Парижа дає нам прекрасну можливість брати участь в спробі створити Зону європейської вищої освіти, де національні особливості і загальні інтереси можуть взаємодіяти і підсилювати один одного для блага Європи і її громадян, що вчать. Ми закликаємо решту держав — членів Союзу й інші європейські країни приєднатися до нас для досягнення цієї мети, а всі європейські університети — об'єднатися для посилення положення Європи в світі через плавне регульоване поліпшення і модифікацію освіти для своїх громадян.

Клод АЛЕГРІ

Міністр у справах національної освіти, досліджень і технології
(Франція)

Луїджі БЕРЛІНГУЕР

Міністр суспільного розвитку, університетів і досліджень
(Італія)

Теса Блекстоун

Міністр вищої освіти
(Великобританія)

Юрген РУТТГЕРС

Міністр у справах освіти, науки, досліджень і технологій
(Німеччина)

Спільна декларація про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти. Париж, Сорбонна, 25 травня 1998 року

2.9. Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI століття: підходи і практичні заходи

*Організація Об'єднаних Націй з питань освіти,
науки і культури*

м. Париж, 5—9 жовтня 1998 року

Преамбула

На порозі XXI ст. ми є свідками безпрецедентного попиту на вищу освіту і її широкої диверсифікації поряд з великим усвідомленням її вирішального значення для соціально-культурного й економічного розвитку і створення такого майбутнього, в якому молодші покоління повинні будуть опановувати новими навичками, знаннями та ідеями. Під вищою освітою розуміються «усі види навчальних курсів, підготовки або підготовки для наукових досліджень на останньому рівні, що надаються університетами або іншими навчальними закладами, які визнані як навчальні заклади вищої освіти компетентними державними властями». (Визначення затверджене Генеральною конференцією ЮНЕСКО на її 27-й сесії в листопаді 1993 р. в Рекомендації про визнання навчальних курсів і свідоцтв про вищу освіту.) Скрізь вища освіта стикається з серйозними проблемами і труднощами в таких галузях, як фінансування, створення справедливих умов доступу до навчальних курсів і самого навчання на цих курсах, сприяння підвищенню професійної кваліфікації, орієнтація підготовки на оволодіння конкретними навичками, підвищення і збереження якості викладання, наукових досліджень і послуг, забезпечення адекватності програм, можливості працевлаштування випускників, висновок дієвих угод про співробітництво і забезпечення рівноправного доступу до благ міжнародного співробітництва. Водночас перед вищою освітою відкриваються нові горизонти, пов'язані з технологіями, які сприяють набуттю знань, управлінню ними, їх розповсюдженню, доступу до них і контролю над ними. Рівно-

правний доступ до таких технологій слід забезпечити на всіх рівнях систем освіти.

Друга половина нинішнього сторіччя увійде в історію вищої освіти як період її найбільш бурхливого розвитку: з 1960 р. по 1995 р. чисельність студентів у всіх країнах світу зросла з 13 до 82 млн, тобто більш ніж в шість разів. Водночас у цей же період ще більше зріс і так вже величезний розрив між промислово розвиненими і країнами, що розвиваються, особливо найменш розвиненими, щодо доступу до вищої освіти і наукових досліджень, а також стосовно ресурсів, що виділяються на них. Цей період характеризувався також ще більшим соціально-економічним розшаруванням і зростанням відмінностей з точки зору можливостей отримання освіти у середині самих країн, включаючи деякі найбільш розвинені і багаті. Без адекватної вищої освіти і науково-дослідних установ, що створюють критичну масу кваліфікованих і освічених людей, жодна країна неспроможна забезпечити реального стійкого розвитку на ендогенній основі, а країни, що розвиваються, і бідні не можуть, окрім того, скоротити розрив між ними і промислово розвиненими країнами. Спільне використання знань, міжнародне співробітництво і нові технології здатні відкрити нові можливості для скорочення цього розриву.

Вища освіта, історія якої налічує декілька сторіч, переконливо продемонструвала свою життєздатність і здатність до змін, сприяння перетворенням і прогресу в суспільстві. Масштабність і темпи перетворень такі, що суспільство все більше базується на знаннях, отже, вища освіта і наукові дослідження в даний час виступають найважливішими компонентами культурного, соціально-економічного і екологічно стійкого розвитку людини, співтовариств і націй. У зв'язку з цим перед вищою освітою постають грандіозні завдання, що вимагають її радикального перетворення і оновлення, піддаватися яким самій їй ще ніколи не доводилось, щоб наше суспільство, яке нині переживає глибоку кризу цінностей, могло вийти за межі чисто економічних міркувань і сприйняти більш глибокі аспекти моральності і духовності.

Саме з метою пошуку шляхів вирішень цих проблем і розгортання процесу серйозної реформи вищої освіти в усьому світі ЮНЕСКО скликала Всесвітню конференцію з вищої освіти для XXI століття: підходи і практичні заходи. В ході підготовки до цієї Конференції

ЮНЕСКО в 1995 р. видала «Програмний документ: реформа і розвиток вищої освіти». Згодом були проведені п'ять регіональних консультацій (Гавана, листопад 1996 р.; Дакар, квітень 1997 р.; Токіо, липень 1997 р.; Палермо, вересень 1997 р.; Бейрут, березень 1998 р.). Прийняті на них декларації і плани дій, незважаючи на властиву їм специфіку, належним чином враховані в даній Декларації — як і весь процес аналізу, здійсненого в ході підготовки Всесвітньої конференції.

Ми, учасники Всесвітньої конференції з вищої освіти, присутні в штаб-квартирі ЮНЕСКО в Парижі з 5 по 9 жовтня 1998 р., нагадуючи про принципи Статуту Організації Об'єднаних Націй, Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права і Міжнародного пакту про цивільні і політичні права, нагадуючи про Загальну декларацію прав людини, пункт 1 статті 26 якої свідчить, що «кожна людина має право на освіту» і що «вища освіта має бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного», і, схвалюючи основні принципи Конвенції про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (1960 р.), яка в статті 4 зобов'язує держави, що є Сторонами цієї Конвенції, «зробити вищу освіту доступною для всіх на основі повної рівності і залежно від здібностей кожного», беручи до уваги щодо вищої освіти рекомендації крупних комісій і конференцій, зокрема Міжнародної комісії з освіти для ХХІ століття, Всесвітньої комісії з культури і розвитку, 44-ї і 45-ї сесій Міжнародної конференції з освіти (Женева, 1994 і 1996 рр.), рішення 27-ї і 29-ї сесій Генеральної конференції ЮНЕСКО, щодо Рекомендацій, зокрема про статус викладацьких кадрів вищих навчальних закладів, Всесвітньої конференції з освіти для всіх (Джомт'єн, Таїланд, 1990 р.), Конференції Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.), Конференції з академічної свободи й університетської автономії (Сіная, 1992 р.), Всесвітньої конференції з прав людини (Відень, 1993 р.), Всесвітньої зустрічі на вищому рівні в інтересах соціального розвитку (Копенгаген, 1995 р.), четвертої Всесвітньої конференції зі становища жінок (Пекін, 1995 р.), Міжнародного конгресу з освіти та інформатики (Москва, 1996 р.), Всесвітнього конгресу з вищої освіти і розвитку людських ресурсів для ХХІ століття (Маніла, 1997 р.), п'ятої Міжнародної конференції з освіти дорослих (Гамбург, 1997 р.) і, особливо, Порядку денного на майбутнє по

темі 2 (Поліпшення умов і якості навчання), в рамках якої передбачається, що «ми зобов'язуємося забезпечити... відкриття шкіл, коледжів і університетів для дорослих, що навчаються,... шляхом звернення із закликом до Всесвітньої конференції з вищої освіти» (Париж, 1998 р.), сприяти перетворенню установ післясередньої освіти в навчальні заклади, що забезпечують навчання впродовж усього життя, а також, визначити відповідну роль університетів», керуючись переконанням, що освіта є найважливішою опорою прав людини, демократії, стійкого розвитку і миру і тому повинна стати доступною для всіх упродовж усього життя і що необхідні заходи для забезпечення координації і співробітництва між різними секторами, особливо між загальною, технічною і професійною середньою і післясередньою освітою, а також між університетами, коледжами і технічними навчальними закладами, вважаючи, що в цих умовах вирішення проблем, з якими ми стикаємося на порозі ХХІ століття, визначатиметься світоглядом майбутнього суспільства, а також тією роллю, яка відводиться освіті в цілому і вищій освіті, зокрема, усвідомлюючи, що на порозі нового тисячоліття вища освіта покликана відстоювати цінності й ідеали культури світу і що для цього необхідна мобілізація інтелектуального співтовариства, беручи до уваги, що істотна зміна і розвиток вищої освіти, підвищення її якості і адекватності, а також вирішення основних проблем, з якими вона стикається, вимагають активного залучення не тільки урядів і вищих навчальних закладів, але й усіх зацікавлених осіб, включаючи студентів та їх сім'ї, викладачів, представників ділових кіл і промисловості, державних і приватних секторів економіки, парламентів, засобів інформації, співтовариства, професійних асоціацій і суспільства; а також більшої відповідальності вищих навчальних закладів перед суспільством та їх підзвітності в питаннях використання державних і приватних національних або міжнародних ресурсів, підкреслюючи, що системи вищої освіти повинні зміцнювати свій потенціал функціонування в умовах нестабільності, перетворюватися і одночасно служити джерелом перетворень, задовольняти соціальні потреби і сприяти забезпеченню справедливості і рівності; зберігати і практикувати наукову вимогливість і оригінальність, діючи у дусі неупередженості, що є основоположною умовою досягнення і підтримки необхідного рівня якості; повинні приділяти в своїй роботі основну увагу студентам, виходячи з перспективи освіти протягом всього

життя, з тим щоб забезпечити їх всебічну інтеграцію в глобальне суспільство знань прийдешнього сторіччя, вважаючи також, що міжнародне співробітництво і обміни є основними шляхами розвитку вищої освіти у всьому світі, проголошуємо таке:

Завдання і функції вищої освіти

Стаття 1. Завдання, пов'язане з розповсюдженням освіти, підготовкою кадрів і проведенням наукових досліджень

Ми знову підтверджуємо, що необхідно зберігати, зміцнювати і розширювати головні цілі і цінності вищої освіти, зокрема в тому, що стосується її внеску у стійкий розвиток і вдосконалення суспільства в цілому, а саме:

a) забезпечувати підготовку висококваліфікованих випускників і відповідальних громадян, здатних задовольняти потреби в усіх сферах людської діяльності шляхом надання можливості отримання відповідних кваліфікацій, включаючи професійну підготовку, що поєднують знання і навички високого рівня, на основі використання курсів і навчальних програм, що постійно адаптуються до сучасних і майбутніх потреб суспільства;

b) забезпечувати можливості (*espace ouvert*) для отримання вищої освіти і навчання впродовж усього життя, надаючи тим, що вчаться, оптимальний діапазон вибору і створюючи гнучкі умови початку і припинення отримання вищої освіти в рамках цієї системи разом з можливістю індивідуального розвитку і соціальної мобільності, з метою виховання у дусі громадянськості і підготовки до активної участі в житті суспільства на основі глобального світогляду, а також з метою створення ендогенного потенціалу і зміцнення прав людини, стійкого розвитку, демократії і миру у дусі справедливості;

c) просувати, створювати і поширювати знання шляхом дослідницької діяльності і, як одна з послуг, що надаються суспільству, забезпечувати його необхідними знаннями з метою надання допомоги у галузі культурного, соціального та економічного розвитку, заохочуючи і розвиваючи природничо-наукові і технологічні дослідження, а також дослідження в галузі соціальних і гуманітарних наук і творчу діяльність у сфері мистецтва;

d) допомагати розуміти, інтерпретувати, зберігати, розширювати, розвивати і розповсюджувати національні й регіональні, міжнародні

й історичні культури за умов культурного плюралізму і різноманітності;

е) сприяти захисту і зміцненню суспільних цінностей, забезпечуючи виховання молоді і дусі цінностей, що становлять основу демократичного громадянського обов'язку, здійснюючи критичний і неупереджений аналіз і здійснюючи, таким чином, внесок в обговорення стратегічних напрямів і в розширення перспектив гуманізму;

ф) сприяти розвитку і вдосконаленню освіти на всіх рівнях, зокрема шляхом підготовки викладачів.

Стаття 2. Етична роль, автономія, відповідальність і прогнозування

Відповідно до Рекомендації про статус викладацьких кадрів вищих навчальних закладів, прийнятої ЮНЕСКО в листопаді 1997 р., вищі навчальні заклади, їх співробітники і студенти повинні:

а) зберігати і розширювати свої основні функції, дотримуючись у своїй діяльності наукової та інтелектуальної етики і вимогливості;

б) володіти можливостями, щоб виступати з етичних, культурних і соціальних проблем за повної незалежності і з усією відповідальністю, виступаючи свого роду інтелектуальним авторитетом, який необхідний суспільству, щоб допомагати йому аналізувати, розуміти і діяти;

с) підвищувати ефективність своїх функцій критичного осмислення і передбачення шляхом постійного аналізу виникаючих соціальних, економічних, культурних і політичних тенденцій, спрямовуючи роботу в галузі прогнозування, попередження і запобігання;

д) використовувати свій інтелектуальний потенціал і моральний авторитет для захисту і активного розповсюдження універсально визнаних цінностей, включаючи мир, справедливість, свободу, рівність і солідарність, проголошених у Статуті ЮНЕСКО;

е) користуватися повною академічною свободою і автономією, що розуміються як комплекс прав і обов'язків, будучи при цьому цілком відповідальними і підзвітними перед суспільством;

ф) відігравати певну роль у сприянні виявленню і вирішенню проблем, які позначаються на добробуті громад, країн і світової спільноти.

Формування нового підходу до вищої освіти

Стаття 3. Справедливість доступу

а) Відповідно до статті 26.1 Загальної декларації з прав людини доступ до вищої освіти повинен визначатися здібностями, можливостями, зусиллями, завзятістю і наполегливістю тих, хто хоче здобути таку освіту, і можливість отримання такого доступу може зберігатися впродовж усього життя, щоб нею можна було скористатися у будь-який час при належному визнанні раніше здобутих навиків. Тому неприпустима ніяка дискримінація щодо доступу до вищої освіти за ознакою раси, статі, мови і релігії, а також внаслідок будь-яких економічних, культурних і соціальних відмінностей або фізичних недоліків.

б) Забезпечення рівноправного доступу до вищої освіти має починатися зі зміцнення і, при необхідності, переорієнтації її зв'язків з усіма іншими ступенями освіти, особливо з середнім. Вищі навчальні заклади слід розглядати як складову частину системи освіти, що починається з дошкільного виховання і початкової освіти і продовжується на протязі всього життя; самі вищі навчальні заклади повинні вести в своїх стінах відповідну роботу, щоб бути компонентом цієї системи і сприяти її розвитку.

Вищі навчальні заклади повинні тісно співпрацювати з батьками, школами, учнями, соціально-економічними групами і громадами. Середня освіта має не тільки готувати кваліфікованих кандидатів для отримання вищої освіти шляхом розвитку у них здібностей до навчання на широкій основі, але й відкривати шлях до активного життя за рахунок надання підготовки для найрізноманітнішої роботи. Проте доступ до вищої освіти повинен залишатися відкритим для тих, хто успішно закінчує середню школу або її еквівалент, або надає свідоцтва, необхідні для вступу, причому, наскільки це можливо, в будь-якому віці і без будь-якої дискримінації.

с) У зв'язку з цим швидке і повсюдне підвищення попиту на вищу освіту вимагає, щоб в належних випадках в рамках будь-якої політики перевага відтепер надавалася підходу, що ґрунтується на здібностях кожного, як це визначено в статті 3 «а» вище.

д) Необхідно активно сприяти доступу до вищої освіти представників деяких особливих цільових груп, таких, як корінні народи, культурні і мовні меншини, знедолені верстви населення, жителі окупованих територій та інваліди, оскільки ці групи як в колективному,

так і індивідуальному плані володіють досвідом і талантом, які можуть становити велику цінність для розвитку суспільств і націй. Ті труднощі, з якими ці групи стикаються в питаннях як доступу до вищої освіти, так і її продовження, можуть бути подолані завдяки спеціальній матеріальній і педагогічній допомозі.

Стаття 4. Розширення участі і підвищення ролі жінок

а) Хоча в справі розширення доступу жінок до вищої освіти і досягнуто значного прогресу, в багатьох регіонах світу зберігаються різні перешкоди соціально-економічного, культурного і політичного характеру, які заважають їх повноцінному доступу і ефективній інтеграції. Подолання цих перешкод залишається невідкладним пріоритетним завданням процесу оновлення з метою забезпечення рівноправної, вільної від дискримінації системи вищої освіти, заснованої на принципі врахування здібностей.

б) Необхідно продовжувати зусилля, спрямовані на викорінювання в галузі вищої освіти всіх стереотипів, зумовлених ознакою статі, врахування гендерних аспектів у всіх дисциплінах і розширення участі жінок в усіх ступенях і дисциплінах, де вони недопредставлені, забезпечивши, зокрема, їх більш активну участь у процесі прийняття рішень.

с) Слід сприяти розвитку гендерних досліджень (досліджень з питань положення жінок) як галузі знань, що має стратегічне значення для перебудови вищої освіти і суспільства.

д) Слід докладати зусилля до усунення політичних і соціальних бар'єрів, що обумовлюють недопредставленість жінок і, зокрема, розширення їх активної участі в розвитку політики і ухваленні рішень на різних рівнях в рамках вищої освіти і суспільства.

Стаття 5. Просування знань шляхом проведення наукових досліджень в галузях природничих і гуманітарних наук і мистецтва і розповсюдження їх результатів

а) Просування знань шляхом проведення наукових досліджень є важливою функцією всіх систем вищої освіти, особливо на її третьому етапі. Необхідно заохочувати і зміцнювати новаторство, міждисциплінарність і трансдисциплінарність програм, переслідуючи довгострокову перспективу, орієнтовану на досягнення мети і задоволення потреб у соціальній і культурній сферах. Слід забезпечувати

відповідну збалансованість між фундаментальними і цільовими дослідженнями.

б) Усім членам академічного співтовариства, що беруть участь у наукових дослідженнях, вищі навчальні заклади повинні забезпечувати відповідну підготовку, ресурси і підтримку. Інтелектуальні і культурні права на результати наукових досліджень мають використовуватися на користь людства і охоронятися, щоб вони не могли стати предметом зловживань.

с) Дослідження слід активізувати в усіх дисциплінах, включаючи соціальні і гуманітарні науки, освіту (зокрема вищу), інженерні і природничі науки, математику, інформатику і мистецтво, в рамках національної, регіональної і міжнародної політики в галузі наукових досліджень і розробок. Особливе значення має зміцнення науково-дослідного потенціалу вищих навчальних закладів, що займаються науковими дослідженнями, оскільки підвищення якості освіти і наукових досліджень відбувається в тих випадках, коли забезпечено їх високий рівень в стінах одного і того ж вищого навчального закладу. Цим закладам слід надавати необхідну матеріальну і фінансову підтримку з боку як державних, так і приватних джерел.

Стаття 6. Довгострокова орієнтація на адекватність

а) Адекватність вищої освіти слід оцінювати з погляду того, наскільки діяльність вищих навчальних закладів відповідає очікуванням суспільства. Для цього необхідні етичні норми, політична неупередженість, критичний підхід і, разом з цим, більш високий ступінь актуальності стосовно проблем суспільства і світу праці, до того довгострокова орієнтація повинна ґрунтуватися на соціальних цілях і потребах, включаючи повагу до культур і охорону навколишнього середовища. Завдання полягає в тому, щоб забезпечити широкий доступ як до загальної, так і спеціальної освіти, націленої на конкретну професійну діяльність, часто міждисциплінарну за своїм характером, приділяючи особливу увагу навичкам і здібностям, оскільки ці види освіти готують людину до життя в умовах, що змінюються, отже, щоб вона могла міняти вид своїх занять.

б) Вища освіта повинна зміцнювати свої функції, пов'язані із служінням суспільству, особливо свою діяльність у боротьбі із зuboжінням, нетерпимістю, насильством, неписьменністю, голодом, погіршенням навколишнього середовища і хворобами, головним чином

шляхом застосування міждисциплінарного і трансдисциплінарного підходу до аналізу проблем і питань.

с) Вища освіта має активніше робити свій внесок у розвиток усієї системи освіти, зокрема шляхом удосконалення педагогічної освіти, розробки навчальних програм і досліджень у цій галузі.

д) Кінець кінцем метою вищої освіти повинне бути створення нового суспільства, що не знає насильства й експлуатації, члени якого високо і всебічно розвинені, сповнені ентузіазму, керуються любов'ю до людства і мудрістю.

Стаття 7. Зміцнення співробітництва зі світом праці і аналіз і прогноз суспільних потреб

а) У країнах, економіка яких зазнає перетворення і характеризується появою нових виробничих парадигм, що ґрунтуються на знаннях і їх прикладному використанні, а також обробці інформації, необхідно зміцнювати і оновлювати зв'язки між вищою освітою, світом праці та іншими секторами суспільства.

б) Зв'язки зі світом праці можна зміцнювати шляхом участі його представників у керівництві вищими навчальними закладами, шляхом активнішого використання студентами і викладачами у своїй країні і за кордоном можливостей учнівства, поєднання роботи з навчанням, шляхом здійснення обмінів між світом праці і вищими навчальними закладами, а також шляхом перегляду навчальних програм, щоб тісніше пов'язати їх з робочою діяльністю.

с) Як джерело професійної підготовки, оновлення знань і перепідготовки впродовж усього життя вищі навчальні заклади повинні систематично враховувати тенденції, що виникають у світі праці, а також у сферах науки, техніки та економіки. Щоб реагувати на потреби в робочій силі, системи вищої освіти і світ праці повинні спільно забезпечувати розвиток і оцінку навчального процесу, компенсуючих програм і програм атестації і визнання попереднього навчального досвіду, об'єднуючи воедино теорію і підготовку на робочих місцях. Щодо функції прогнозування, то вищі навчальні заклади можуть сприяти створенню нових робочих місць, що, проте, не повинно бути єдиною метою.

д) Формування підприємницьких навиків і заохочення ініціативи має стати головною турботою вищих навчальних закладів з метою сприяння забезпеченню зайнятості випускників, які все більше ви-

ступатимуть не тільки в ролі тих, хто шукає роботу, але і, перш за все, як творці робочих місць. Вищі навчальні заклади повинні надавати студентам можливість для всебічного розвитку своїх здібностей поряд з почуттям соціальної відповідальності, навчаючи їх тому, щоб вони стали повноправними членами демократичного суспільства і сприяли таким змінам, які сприятимуть рівноправ'ю і справедливості.

Стаття 8. Диверсифікація з метою забезпечення рівних можливостей

а) Диверсифікація моделей вищої освіти, форм і критеріїв набору необхідна як в світлі міжнародної тенденції до масового попиту, так і для забезпечення доступу до різних форм отримання освіти, а також розширення доступу для все більш широких верств населення, маючи на увазі перспективу освіти впродовж усього життя, що припускає наявність постійних відкритих можливостей початку і завершення вищої освіти.

б) Більш диверсифіковані системи вищої освіти характеризуються новими типами навчальних закладів третього ступеня: державних, приватних і, серед інших, некомерційних. Навчальні заклади повинні мати в своєму розпорядженні потенціал для забезпечення широкого різноманіття можливостей у сфері освіти і підготовки кадрів, таких, як традиційні ступені, короткострокові курси, навчання протягом неповного дня, гнучкий розклад, модульні курси, дистанційне навчання з відповідною підтримкою і т. д.

Стаття 9. Новаторські підходи у сфері освіти: критичне мислення і творчість

а) У світі, що переживає період швидких перетворень, відчувається необхідність у новому баченні і парадигмі вищої освіти, яка повинна бути орієнтована на учня, що вимагає в більшості країн серйозних реформ і політики відкритого доступу до такої освіти, щоб охоплювати різноманітні категорії населення, а також нового бачення і парадигми її змісту, методів, практики і засобів забезпечення на основі нового виду зв'язків і партнерства з громадою і з найширшими шарами суспільства.

б) Вищі навчальні заклади повинні забезпечувати таку освіту учнів, яка виховує в них добре інформованих і глибоко мотивованих гро-

мадян, здібних до критичного мислення, аналізу суспільної проблематики, пошуку і вирішень проблем, що стоять перед суспільством, а також до того, щоб брати на себе соціальну відповідальність.

с) Для досягнення цієї мети може виникнути потреба переробки навчальних програм з використанням нових відповідних методів, щоб не обмежуватись когнітивним освоєнням дисциплін.

Необхідно забезпечити доступ до нових педагогічних і дидактичних підходів і їх розвиток, щоб вони сприяли оволодінню навичками і розвивали компетентність і здібності, пов'язані з комунікацією, творчим і критичним аналізом, незалежним мисленням і колективною працею в багатокультурному контексті, коли творчість також ґрунтується на поєднанні традиційних або місцевих знань і навичок з сучасною наукою і технікою. Такі перероблені навчальні програми повинні враховувати аспект, пов'язаний з рівністю чоловіків і жінок, а також конкретні культурні, історичні й економічні умови кожної країни.

Викладання норм у галузі прав людини і вивчення потреб співтовариств в усіх регіонах світу повинні знаходити своє віддзеркалення в навчальних програмах у рамках всіх дисциплін, особливо тих, які забезпечують підготовку до підприємницької діяльності. У визначенні навчальної програми важливу роль мають відіграти викладацькі кадри вищих навчальних закладів.

д) Нові методи освіти також вимагають нових навчально-методичних матеріалів. Вони повинні поєднуватися з новими методами тестування, які розвиватимуть здібність не тільки до запам'ятовування, але і до розуміння, навички практичної роботи і творчість.

Стаття 10. Співробітники і студенти вищих навчальних закладів в якості основних дійових осіб

а) Активна політика підвищення кваліфікації співробітників є істотно важливим елементом діяльності вищих навчальних закладів. Повинна бути розроблена чітка політика, що стосується викладачів вищих навчальних закладів, які сьогодні мають виступати не тільки як джерело знань, але й приділяти першочергову увагу тому, щоб прищеплювати студентам уміння вчитися, уміння брати на себе ініціативу. Слід приділяти належну увагу проведенню наукових досліджень, оновленню і вдосконаленню педагогічних навичок викладачів

на основі відповідних програм підвищення кваліфікації, що стимулюють постійне внесення новаторських елементів у навчальну програму, методи викладання і навчання; при цьому необхідно забезпечити їх відповідне професійне і фінансове становище з метою підвищення рівня наукових дослідів і викладання згідно з відповідними положеннями Рекомендації про статус викладацьких кадрів вищих навчальних закладів, прийнятої Генеральною конференцією ЮНЕСКО в листопаді 1997 р. Для цього більше уваги слід приділяти міжнародному досвіду. Окрім цього, в світлі ролі вищої освіти в справі навчання впродовж усього життя робочий досвід, набутий поза стінами навчальних закладів, слід розглядати як відповідну кваліфікацію співробітників вищих навчальних закладів.

b) Усіма вищими навчальними закладами, що готують вчителів допочаткових, початкових і середніх шкіл, має бути розроблена чітка політика, що стимулює постійне внесення новаторських елементів у програми навчання, використання оптимальної практики, пов'язаної з методами викладання, а також знайомство з різними стилями навчання. Найважливіше значення має використання відповідним чином підготовленого адміністративного і технічного персоналу.

c) Особи, що відповідають за ухвалення рішень на державному і відомчому рівнях, повинні приділяти молоді, що вчиться, і її потребам найпильнішу увагу, розглядаючи її як основних партнерів і відповідальних учасників процесу оновлення вищої освіти. Такий підхід повинен включати залучення її до вирішення питань, пов'язаних з вищою освітою, до оцінки, оновлення методики і програм навчання, а також, в рамках діючих установ, до розробки політики і управління навчальними закладами. В світлі права молоді на організацію і представництво слід гарантувати залучення її до вирішення цих питань.

d) Необхідно розвивати спільно зі студентськими організаціями служби орієнтування і консультування, щоб надавати тим, що вчать, сприяння в переході до вищої освіти в будь-якому віці, а також враховувати потреби все більш диверсифікованих категорій бажаючих навчатися. Слід враховувати потреби не тільки тих, що приходять у систему вищої освіти зі шкільної лави або з інших навчальних закладів, але й тих, що припиняють і відновлюють навчання в рамках процесу, що протікає впродовж усього життя. Така підтримка необхідна для сприяння тому, щоб молодь належним чином освоїла-

ся в навчальному закладі і для зменшення відсіву. Студентам, які все ж таки переривають навчання, у відповідних випадках і в певний час слід надавати необхідні можливості для повернення в систему вищої освіти.

Від теоретичних підходів до практичних заходів

Стаття 11. Оцінка якості

а) Якість у сфері вищої освіти є багатовимірною концепцією, яка повинна охоплювати всі її функції і види діяльності: навчальні й академічні програми, наукові дослідження і стипендії, укомплектування кадрами, студентів, споруди, матеріально-технічну базу, устаткування, роботу на користь суспільства й академічне середовище. Найважливіше значення для підвищення якості має внутрішня самооцінка поряд із зовнішньою оцінкою незалежних спеціалізованих міжнародних експертів, по можливості з дотриманням гласності. Слід заснувати незалежні національні інстанції і визначити порівняльні норми якості, які користуються міжнародним визнанням. Належну увагу слід приділяти конкретним інституційним, національним і регіональним умовам, щоб враховувати різноманіття і запобігти уніфікації. Зацікавлені сторони повинні бути неодмінними учасниками процесу інституційної оцінки.

б) Якість також вимагає, щоб вища освіта мала міжнародний вимір:

обмін знаннями, створення інтерактивних мереж, мобільність викладачів і студентів, міжнародні науково-дослідні проекти разом з урахуванням національних культурних цінностей і умов.

с) Для досягнення і забезпечення якості на національному, регіональному і міжнародному рівнях особливо актуальне значення мають певні компоненти, а саме: ретельний відбір викладачів і працівників вищої освіти, постійне підвищення їх кваліфікації, зокрема шляхом розширення відповідних програм у галузі підвищення кваліфікації, включаючи методiku викладання і навчання, їх мобільність між країнами, між вищими навчальними закладами, а також між останніми і світом праці, поряд з мобільністю студентів усередині країн і між ними. Важливим засобом у рамках цього процесу служать нові інформаційні технології завдяки їх впливу на набуття знань і навичок.

Стаття 12. Можливості і проблеми, пов'язані з технологією

Бурхливий розвиток нових інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ) буде і надалі змінювати характер розвитку, набуття і розповсюдження знань. Важливо також відзначити, що нові технології відкривають можливості для оновлення змісту навчання і методів викладання, а також для розширення доступу до вищої освіти. Проте слід пам'ятати про те, що нова інформаційна технологія не зменшує потреби у викладачах, хоч і видозмінює їх роль в організації навчального процесу, а також про те, що основоположного значення набуває постійний діалог, що перетворює інформацію в знання і розуміння. Вищі навчальні заклади, спираючись на переваги і можливості, що надаються новими інформаційними і комунікаційними технологіями, у дусі відвертості, рівноправності і міжнародного співробітництва повинні відігравати провідну роль і забезпечувати якість і суворі норми практики і результатів освіти шляхом:

a) участі в діяльності мереж, передачі технології, створення потенціалу, розробки навчальних матеріалів і обміну досвідом, застосування цих технологій у галузі викладання, підготовки кадрів і наукових досліджень, забезпечуючи тим самим загальну доступність знань;

b) створення нових форм навчального середовища, починаючи від засобів дистанційної освіти до повноцінних «віртуальних» вищих навчальних закладів і систем, здатних скорочувати відстані і розробляти високоякісні системи освіти на благо соціально-економічному розвитку і демократизації, а також іншим найбільш актуальним пріоритетам суспільства; при цьому, однак, необхідно, щоб діяльність цих віртуальних освітніх комплексів, створюваних на базі регіональних, континентальних або глобальних мереж, здійснювалася на основі поваги до культурної і суспільної самобутності;

c) всебічного використання інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ) в цілях освіти, з приділенням при цьому особливої уваги усуненню кричущих проявів нерівності, що існують як між країнами, так і в країнах щодо доступу до нових ІКТ і виробництва відповідних ресурсів;

d) адаптації ІКТ до національних і місцевих потреб і створення технічних, освітніх, адміністративних та інституційних систем для забезпечення їх стійкого використання;

е) сприяння на основі міжнародного співробітництва, виявленню цілей і інтересів усіх країн, особливо держав, що розвиваються, рівноправному доступу і зміцненню інфраструктур у цій галузі поряд з розповсюдженням таких технологій в рамках усього суспільства;

ф) уважного відстеження еволюції суспільства, знань в цілях забезпечення високої якості і дієвості справедливих правил, що регулюють доступ;

г) враховуючи нові можливості, що відкриваються у зв'язку з використанням ІКТ, важливо усвідомлювати, що йдеться перш за все про використання ІКТ вищими навчальними закладами для модернізації своєї роботи, а не про те, щоб ІКТ трансформували реальні вищі навчальні заклади у віртуальні.

Стаття 13. Удосконалення управління і фінансування у сфері вищої освіти

а) Управління і фінансування у сфері вищої освіти вимагають розвитку відповідних потенціалів і стратегій планування і аналізу політики, що ґрунтується на партнерських зв'язках, що встановлюються між вищими навчальними закладами і державними та національними органами планування і координації, щоб забезпечити належним чином упорядковане управління і використання ресурсів з урахуванням критерію «витрати — ефективність». Вищі навчальні заклади повинні перейти до практики перспективного управління, що відповідає потребам того середовища, в якому вони діють. Особам, що займаються управлінням сферою вищої освіти, мають бути властиві висока відповідальність, компетентність і здатність до регулярної оцінки ефективності процедур і адміністративних правил за допомогою внутрішніх і зовнішніх механізмів.

б) Вищим навчальним закладам повинна бути надана автономія в їх внутрішніх справах, проте така автономія має супроводжуватися чіткою і транспарентною підзвітністю уряду, парламентам, тим, що вчать, і суспільству в цілому.

с) Кінцевою метою управління повинне бути зміцнення інституційної місії вищих навчальних закладів шляхом забезпечення високого рівня викладання, підготовки кадрів і наукових досліджень, а також служіння суспільству. Ця мета вимагає такого керівництва, яке поєднує соціальне бачення, включаючи розуміння глобальних питань з навичками ефективного управління. Таким чином, керівна

роль у сфері вищої освіти має на увазі серйозну соціальну відповідальність і значною мірою може бути посилена шляхом діалогу з усіма партнерами в цій галузі, особливо з викладачами і студентами. Слід приділяти увагу участі викладацького складу в роботі керівних рад діючих вищих навчальних закладів з урахуванням необхідності розумного обмеження чисельного складу керівних органів цих установ.

д) Найважливіше значення має сприяння співробітництву між Північчю і Півднем з метою забезпечення необхідного фінансування для зміцнення вищої освіти в країнах, що розвиваються.

Стаття 14. Фінансування вищої освіти, що знаходиться на службі суспільства

Фінансування вищої освіти вимагає залучення як державних, так і приватних коштів. Державне фінансування вищої освіти зберігає свою важливість.

а) Диверсифікація джерел фінансування є віддзеркаленням тієї підтримки, яку суспільство надає вищій освіті, і потребує подальшого розширення в цілях забезпечення розвитку вищої освіти, підвищення її ефективності і підтримки на належному рівні її якості і адекватності. Державна підтримка вищої освіти і наукових досліджень як і раніше має найважливіше значення для забезпечення збалансованого вирішення освітніх і суспільних завдань.

б) Суспільство в цілому повинне надавати підтримку освіті на всіх рівнях, включаючи вищий, зважаючи на її роль у сприянні стабільному економічному, соціальному і культурному розвитку. Мобілізація сил для цієї мети залежить від інформованості громадськості і участі державного і приватного секторів економіки, парламентів, засобів інформації, урядових і неурядових організацій, студентів і установ, сімей і всіх представників суспільства, причетних до вищої освіти.

Стаття 15. Спільне використання знань і навичок у різних країнах і на різних континентах

а) Принцип солідарності і справжнього партнерства між вищими навчальними закладами усього світу має вирішальне значення для освіти і підготовки кадрів у всіх галузях, що сприяє усвідомленню глобальних проблем, ролі демократичного правління і кваліфікова-

них людських ресурсів у їх вирішенні і необхідності жити разом в умовах існування різних культур і цінностей. Невід'ємною частиною всіх систем вищої освіти повинні бути практика багатомовності, а також програми обміну викладачами і студентами і міжзакладні зв'язки з метою активізації інтелектуального і наукового співробітництва.

б) У взаємовідношеннях між вищими навчальними закладами як країн, що розвиваються, так і розвинених країн слід керуватися принципами міжнародного співробітництва, що ґрунтуються на солідарності, визнанні, взаємній підтримці і справжньому партнерстві, яке рівною мірою служить інтересам партнерів, а також цінностями спільного використання знань і навичок, незважаючи на державні кордони, що повинно приносити користь у першу чергу найменш розвиненим країнам. Слід враховувати необхідність у збереженні інституційних потенціалів вищої освіти в регіонах, що страждають від конфліктів чи стихійних лих. Відповідно, навчальній програмі і процесам викладання і навчання повинен бути властивий міжнародний аспект.

с) Необхідно ратифікувати і запроваджувати в життя регіональні і міжнародні нормативні акти про визнання навчальних курсів, включаючи атестацію навичок, умінь і здібностей, що полегшує студентам зміну навчальних курсів, з метою сприяння мобільності усередині національних систем і між ними.

Стаття 16. Від «відпливу умів» до їх «залучення»

Як і раніше, необхідно стримувати «відплив умів», оскільки вони продовжують залишати країни, що розвиваються, і країни, що переживають перехідний період, висококваліфікованих фахівців, які потрібні для прискорення їх соціально-економічного розвитку. Структури міжнародного співробітництва мають базуватися на довгостроковому партнерстві між установами Півдня і Півночі, одночасно сприяючи розвитку співробітництва Південь — Південь. Пріоритет слід надавати спеціалізованим інтенсивним програмам підготовки кадрів у країнах, що розвиваються, в центрах передових знань, об'єднаних в регіональні і міжнародні мережі, що передбачають короткострокове перебування за кордоном, слід приділяти увагу створенню такої обстановки, яка сприяє залученню і збереженню кваліфікованих людських ресурсів, щоб сприяти поверненню — на постійній або

тимчасовій основі учених і дослідників з високим рівнем підготовки в країні їх походження. Водночас зусилля необхідно спрямовувати на перехід до процесу «залучення умів» за допомогою програм співробітництва, які внаслідок свого міжнародного характеру активізують створення і зміцнення установ і сприяють всебічному використанню місцевого потенціалу. Особливо важливе значення в цьому відношенні має досвід програми УНИТВИН (кафедри ЮНЕСКО) разом з принципами, що містяться в регіональних конвенціях про визнання ступенів і дипломів про вищу освіту.

Стаття 17. Партнерські зв'язки і об'єднання

Могутня сила для управління перетвореннями міститься в партнерстві і зв'язках між зацікавленими сторонами — особами, відповідальними за розробку політики на національному та інституційному рівнях, викладацьким складом та іншими співробітниками, дослідниками і студентами, а також адміністративним і технічним персоналом вищих навчальних закладів, сферою праці і суспільними групами. Ключова роль у цьому процесі належить також неурядовим установам. Таким чином, партнерство на основі спільності інтересів, взаємної поваги і довіри має бути основним методом оновлення вищої освіти.

Ми, учасники Всесвітньої конференції з вищої освіти, приймаємо цю Декларацію і знову заявляємо про право всіх людей на освіту і про право доступу до вищої освіти на основі особистих здібностей і достоїнств.

Ми зобов'язуємося діяти разом, в рамках наших індивідуальних і колективних обов'язків, шляхом вживання всіх необхідних заходів для втілення в життя принципів, що стосуються вищої освіти, які проголошені в Загальній декларації прав людини і Конвенції про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти. Ми урочисто підтверджуємо нашу прихильність миру. З цією метою ми сповнені рішучості сприяти високому пріоритету виховання в дусі миру і взяти участь у проведенні Міжнародного року культури світу в 2000 році.

З урахуванням вищесказаного ми приймаємо цю Всесвітню декларацію про вищу освіту для XXI століття: підходи і практичні заходи.

2.10. Magna charta universitatum

*Велика хартія університетів
м. Болонья, 18 вересня 1988 р.*

Преамбула

Ректори європейських університетів, що зібралися в Болоньї з нагоди дев'ятисотріччя найстарішого в Європі університету, за чотири роки до остаточного скасування кордонів між країнами європейської спільноти, сподіваючись на зростаюче співробітництво між усіма європейськими націями і вірячи, що люди і держави повинні більш, ніж будь-коли усвідомлювати ту роль, яку університети покликані відігравати в суспільстві, що змінюється та все більш інтернаціоналізується, вважають, що:

1) на завершальному етапі цього тисячоріччя майбутнє людства значною мірою залежить від культурного, наукового і технічного розвитку, зосередженого в центрах культури, знання і досліджень, якими є справжні університети;

2) завдання університетів у поширенні знань серед нових поколінь передбачає, що в сьогоdnішньому світі вони також повинні служити суспільству в цілому і що культурне, соціальне й економічне майбутнє суспільства вимагає, зокрема, значного внеску в подальшу освіту;

3) університети повинні давати майбутнім поколінням освіту і виховання, що навчає їх, а через них інших поважати велику гармонію навколишнього середовища і самого життя.

Ректори європейських університетів, що підписалися нижче, проголошують перед усіма державами і перед совістю всіх націй основні принципи, що повинні відтепер і завжди бути основоположними для університетів.

Фундаментальні принципи

1. Університет є самостійною установою усередині суспільств з різною організацією, що є наслідком розходжень у географічній та історичній спадщині. Він створює, вивчає, оцінює і передає культуру за допомогою досліджень і навчання.

Для задоволення потреб навколишнього світу його дослідницька і викладацька діяльність повинна бути морально й інтелектуально незалежною від будь-якої політичної й економічної влади.

2. Викладання і дослідницька робота в університетах повинні бути нероздільні, щоб навчання в них відповідало потребам, що змінюються, запитам суспільства і досягненням у науковому знанні.

3. Свобода в дослідницькій і викладацькій діяльності є основним принципом університетського життя. Керівні органи й університети, кожний у рамках своєї компетентності, повинні гарантувати дотримання цієї фундаментальної вимоги.

Відкидаючи нетерпимість і будучи завжди відкритим для діалогу, університет є ідеальним місцем зустрічі викладачів, що здатні передавати свої знання і володіють необхідними засобами для їхнього удосконалення за допомогою досліджень і інновацій, і студентів, що мають право, здатність і бажання збагатити свій розум цими знаннями.

4. Університет є охоронцем традицій європейського гуманізму. У здійсненні свого покликання він постійно прагне до досягнення універсального знання, перетинає географічні і політичні кордони і затверджує нагальну потребу взаємного пізнання і взаємодії різних культур.

Способи

Для досягнення цих цілей у світлі вищевикладених принципів потрібні ефективні способи, що відповідають нинішнім умовам.

1. Для забезпечення свободи в дослідженнях і викладанні всім членам університетського суспільства мають бути надані необхідні засоби для її реалізації.

2. Викладацький склад і визначення його статусу повинні визнаватися відповідно до принципу невіддільності дослідницької діяльності від викладацької.

3. Кожен університет, з урахуванням конкретних обставин, має гарантувати своїм студентам дотримання свобод і умов, при яких вони могли б досягти своїх цілей у культурі й освіті.

4. Університети, особливо європейські, розглядають взаємний обмін інформацією і документацією, а також збільшення кількості спільних проєктів для розвитку освіти, як основний елемент постійного прогресу знань. Тому, як і в ранні періоди своєї історії, вони стимулюють мобільність викладачів і студентів, а також розглядають загальну політику в питанні рівного статусу, звань, іспитів (без упередженого ставлення до національних дипломів) і присудження сти-

пендій як необхідний інструмент для здійснення своєї місії в переважаючих на сьогоднішній день умовах.

Ректори, що підписалися нижче, від імені своїх університетів беруть на себе зобов'язання зробити усе від них залежне, щоб кожна держава, а також зацікавлені наднаціональні організації формували свою політику, спираючись на положення цієї Великої Хартії, що виражає одностайне бажання університетів, вільно визначене і проголошене.

Велика Хартія університетів — Magna Charta Universitatum — була підписана у Болоньї 18 вересня 1988 року ректорами понад 300 університетів світу. Цей документ є відкритим для підписання ректорами інших університетів.

Розділ 3

БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС: ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ ВИЩОЇ ОСВІТИ, ВІДПОВІДІ НА ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

3.1. Спільна заява європейських міністрів освіти

м. Болонья, 19 червня 1999 року

Завдяки винятковим досягненням останніх декількох років, процеси, що відбуваються в Європі, набули конкретнішого характеру, стали більш повно відповідати реаліям країн Європейського союзу і його громадян. Перспективи, що відкриваються у зв'язку з цим, разом з відносинами, що поглиблюються з іншими європейськими країнами, забезпечують ще більші можливості розвитку. Тим самим, на загальну думку, ми є свідками зростаючого розуміння все більшої частини політичного і академічного світу в необхідності встановлення тісніших зв'язків у всій Європі, що розвивається, у формуванні і зміцненні її інтелектуального, культурного, соціального і науково-технологічного потенціалу. «Європа знань» тепер уже широко визнана як незамінний чинник соціального і гуманітарного розвитку, а також як необхідний компонент об'єднання і збагачення європейського суспільства, здатного до надання його громадянам необхідних відомостей для протистояння викликам нового тисячоліття одночасно з розумінням спільності цінностей і приналежності до загального соціального і культурного простору.

Важливість освіти і освітнього співробітництва в розвитку і зміцненні стійких, мирних і демократичних суспільств є універсальною і підтверджується як першорядна, особливо у зв'язку з ситуацією в Південно-Східній Європі.

Сорбонська декларація від 25 травня 1998 року, яка була ініційована з цих міркувань, підкреслила важливу роль університетів у розвитку європейських культурних цінностей. Вона обґрунтувала створення Зони європейської вищої освіти як ключового шляху розвитку мобільності громадян з можливістю їх працевлаштування для загального розвитку континенту.

Багато європейських країн погодилися з метою, викладеною в декларації, підписали або у принципі схвалили її. Спрямованість реформ декількох систем вищої освіти, розпочатих нині в Європі, довела, що багато урядів мають наміри діяти саме в цьому напрямі.

Європейські вищі навчальні заклади, слідуючи фундаментальним принципам, сформульованим в університетській хартії «*Magna Charta Universitatum*», прийнятій в Болоньї в 1988 році, сприйняли виклик в частині, що їх стосується, і почали відігравати основну роль у побудові Зони європейської вищої освіти. Це має найвищу значущість, оскільки незалежність і автономія університетів дають упевненість у тому, що системи вищої освіти і наукових досліджень будуть безперервно адаптуватися до потреб, що змінюються, запитів суспільства і до необхідності розвитку наукових знань.

Курс був прийнятий у правильному напрямі і зі значущою метою. Проте досягнення більшої спільності і порівняності систем вищої освіти вимагає безперервного руху, щоб бути цілком завершеним. Щоб досягти перших матеріальних результатів, ми повинні підтримати цей курс через виконання конкретних заходів. Зустріч 18 червня, в якій брали участь авторитетні експерти і вчені з всіх наших країн, забезпечила нас дуже корисними пропозиціями за ініціативами, які мають бути прийняті.

Ми повинні, зокрема, розглянути мету збільшення міжнародної конкурентоздатності європейської системи вищої освіти. Життєздатність та ефективність будь-якої цивілізації зумовлені привабливістю, яку її культура має для інших країн. Ми повинні бути впевнені, що європейська система вищої освіти набуває всесвітнього рівня притягання, відповідає нашим екстраординарним культурним і науковим традиціям.

Підтверджуючи нашу підтримку загальним принципам, вказаним у Сорбонській декларації, ми беремо зобов'язання координувати нашу політику, щоб досягти в найближчій перспективі (і, у будь-якому випадку, в межах першого десятиліття третього тисячоліття) таких цілей, які ми розглядаємо як першорядні для створення Зони європейської вищої освіти і просування європейської системи вищої освіти в усьому світі:

— прийняття системи ступенів, що легко розуміються і порівнюються, зокрема через впровадження Додатку до диплома, для забезпечення можливості працевлаштування європейських громадян і підвищення міжнародної конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти;

— прийняття системи, що ґрунтується по суті на двох основних циклах — доступеневому і післяступеневому. Доступ до другого

циклу вимагатиме успішного завершення першого циклу навчання тривалістю не менше трьох років. Ступінь, що присуджується після першого циклу, має бути затребуваним на європейському ринку праці як кваліфікація відповідного рівня. Другий цикл повинен вести до отримання ступеня магістра або ступеня доктора, як це прийнято в багатьох європейських країнах;

— впровадження системи залікових одиниць по типу ECTS — європейської системи перезаліку залікових одиниць трудомісткості, як належного засобу підтримки багатомасштабної студентської мобільності. Залікові одиниці можуть бути одержані також і в рамках освіти, що не є вищою, включаючи навчання протягом усього життя, якщо вони визнаються зацікавленими університетами, що їх приймають;

— сприяння мобільності шляхом подолання перешкод ефективному здійсненню вільного пересування, звертаючи увагу на таке:

— особі, яка навчається, має бути забезпечений доступ до можливості отримання освіти і практичної підготовки, а також до суміжних послуг;

— викладачам, дослідникам і адміністративному персоналу повинні бути забезпечені визнання і залік періодів часу, витраченого на проведення досліджень, викладання і стажування в європейському регіоні, без нанесення збитку їх правам, встановленим законом;

— сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості освіти з метою розробки порівняльних критеріїв і методологій;

— сприяння необхідним європейським переконанням у вищій освіті, особливо щодо розвитку навчальних планів, міжінституційного співробітництва, схем мобільності, спільних програм навчання, практичної підготовки і проведення наукових досліджень.

Ми, тим самим, зобов'язуємося досягти цих цілей (в рамках наших інституційних повноважень і дотримання повної пошани до різноманітних культур, мов, національних систем освіти та університетської автономії), щоб зміцнити Зону європейської вищої освіти. І, нарешті, ми разом з неурядовими європейськими організаціями, компетентними у вищій освіті, будемо використовувати шлях міжурядового співробітництва. Ми чекаємо, що університети дадуть відповідь, як завжди, швидко і позитивно, і активно сприятимуть успіху нашої ініціативи.

Переконані в тому, що створення Зони європейської вищої освіти вимагає постійної підтримки, уважного управління і адаптації до

безперервно мінливих потреб розвитку, ми вирішили зустрітися знову протягом найближчих двох років, щоб оцінити досягнутий прогрес і виробити нові заходи, які необхідно буде прийняти.

3.2. Комюніке зустрічі європейських міністрів, що відповідають за вищу освіту

м. Прага, 19 травня 2001 року

Через три роки після Сорбоннської і два роки після підписання Болонської декларації європейські міністри, що відповідають за вищу освіту і представляють 32 країни, що підписали декларацію, зустрілися в Празі, щоб оцінити досягнуті успіхи і визначити напрями і пріоритети дій на наступні роки. Міністри знову підтвердили своє зобов'язання із заснування Зони європейської вищої освіти до 2010 року. Вибір Праги для проведення цієї зустрічі символізує їх бажання залучити в цей процес всю Європу з погляду розширення Європейського союзу.

Міністри привітали і розглянули звіт «Сприяння Болонському процесу», наданий групою підтримки, і визначили, що цілі, намічені в Болонській декларації, були схвально сприйняті і використовувалися як основа для розвитку вищої освіти більшістю країн, що підписали Декларацію, як і університетами та іншими установами вищої освіти. Міністри знову підтвердили, що мають бути продовжені зусилля з підтримки мобільності, щоб дозволити тим, що вчаться, викладачам, дослідникам і апарату управління отримати вигоду з багатства Зони європейської вищої освіти, що включає її демократичні цінності, різноманіття систем вищої освіти, розмаїття культур і мов.

Міністри прийняли до уваги Конвенцію європейських вищих навчальних закладів, прийняту в Саламанці 29—30 березня, і рекомендації Конвенції європейських студентів, прийнятої в Гетеборзі 24—25 березня, а також оцінили активне залучення до Болонського процесу Європейської асоціації університетів і Асоціації національних спілок студентів у Європі. Вони також відзначили і оцінили багато інших подібних ініціатив, націлених на майбутнє. Міністри прийняли до уваги також конструктивну допомогу Європейської комісії.

Міністри відзначили, що дії, рекомендовані в Декларації щодо структури ступенів, інтенсивно і широко проводилися в більшості країн. Вони особливо оцінили те, як просувається робота над забез-

печенням якості. Міністри визнали необхідність у співробітництві з питань транснаціональної освіти. Вони також визнали потребу в організації у сфері освіти навчання протягом усього життя.

Подальші дії після досягнення шести цілей Болонського процесу

Міністри заявили, що, враховуючи прийняття Болонської декларації, формування Зони європейської вищої освіти є умовою для розширення привабливості і конкурентоспроможності вищих навчальних закладів Європи. Вони підтримали тезу про те, що вища освіта має розглядатися як суспільне благо, що вона була, є і залишиться уважною до суспільних зобов'язань (правил і т. д.), і що студенти — повноправні члени співтовариства вищої освіти. З цієї точки зору міністри прокоментували подальший процес так:

Прийняття системи ступенів, що легко розуміються і порівнюються

Міністри рішуче закликали університети та інші вищі навчальні заклади використовувати всі переваги існуючого національного законодавства та європейських інструментів, націлених на полегшення академічного і професійного визнання розділів курсів, ступенів та інших досягнень, щоб громадяни могли ефективно використовувати свої кваліфікації, вміння і навички у всій зоні європейської вищої освіти. Міністри закликали існуючі організації і мережі типу NARIC і ENIC сприяти на інституційному, національному та європейському рівнях простому, ефективному і справедливому визнанню, що відображає нижчевикладену різноманітність кваліфікацій.

Прийняття системи, заснованої, власне, на двох основних циклах

Міністри із задоволенням відзначили енергійне обговорення і розвиток структури ступенів, заснованої на двох основних циклах, що чітко формулюють вищу освіту для доступневого та післяступеневого навчання. Деякі країни вже прийняли цю структуру, а декілька інших розглядають її з великим інтересом. Важливо відзначити, що в багатьох країнах ступені бакалавра і магістра чи два інші порівняльні ступені можуть бути одержані як в університетах, так і в інших вищих навчальних закладах. Програми, що ведуть до сту-

пеня, можуть і дійсно мають різну орієнтацію і різні конфігурації для пристосування до різноманітності індивідуумів, потреб навчального процесу і ринку праці, як це було визнано на семінарі в Хельсінкі щодо ступенів бакалаврського рівня (лютий 2001 року).

Заснування системи кредитів

Міністри підкреслили, що для більшої гнучкості в процесах навчання і отримання кваліфікацій необхідне встановлення загальних наріжних каменів кваліфікацій, підтриманих кредитною системою типу ECTS чи іншою ECTS-спільною системою, що забезпечує як перезалікову, так і накопичувальну функції. Разом зі взаємно визнаними системами забезпечення якості такі домовленості полегшать доступ студентам до європейського ринку праці і розширять сумісність зі світом праці, привабливість і конкурентоспроможність європейської вищої освіти. Повсюдне використання такої системи залікових кредитів і додатку до диплома сприятиме прогресу в цьому напрямі.

Сприяння мобільності

Міністри знову підтвердили, що поліпшення мобільності студентів, викладачів, дослідників і апарату управління, як це вказано в Болонській декларації, має максимальну важливість. Тому вони підтвердили своє зобов'язання вжити всіх заходів до усунення перешкод вільному пересуванню студентів, викладачів, дослідників і апарату управління і підкреслили важливість соціальних питань мобільності. Вони прийняли до уваги можливості для мобільності, пропонувані відповідно до програм Європейського співтовариства, і прогрес, досягнутий в цій галузі, наприклад запуском Плану дій з мобільності, підтриманого Радою Європи в Найсі 2000 року.

Сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості

Міністри визнали життєво важливу роль, яку відіграють системи забезпечення якості в дотриманні стандартів високої якості і полегшенні порівнянності кваліфікацій в усій Європі. Вони також схвалили тісніше співробітництво між мережами із забезпечення якості і визнання. Вони підкреслили потребу близького європейського співробітництва і взаємної довіри у прийнятті національних систем забез-

печення якості. Потім вони закликали університети й інші вищі навчальні заклади поширювати приклади кращої практики і розробляти сценарії для взаємного прийняття механізмів акредитації/сертифікації і оцінки. Міністри закликали університети й інші вищі навчальні заклади, національні агентства і Європейську мережу забезпечення якості у вищій освіті (ENQA) співпрацювати в кооперації з відповідними організаціями країн, що не є членами ENQA, у встановленні загальних норм прийняття рекомендацій і розповсюдження кращої практики.

Сприяння європейському підходу до вищої освіти

Щоб далі підсилювати важливі європейські вимірювання вищої освіти і можливості працевлаштування випускників, міністри закликали сектор вищої освіти збільшувати розвиток модулів орієнтацією або організацією на всіх рівнях курсів і програм з «європейським» змістом. Особливо це стосується модулів, курсів і програм, пропонує інститутами, що співробітничать, різних країн, які ведуть до спільного визнання ступенів.

Окрім того, міністри підкреслили такі пункти:

Навчання протягом усього життя

Навчання протягом усього життя є істотним елементом Зони європейської вищої освіти. У майбутній Європі, що будується як суспільство і економіка, засновані на знаннях, стратегія навчання протягом усього життя повинна стати віч-на-віч з проблемами конкурентоспроможності і використання нових технологій, поліпшення соціальної єдності, рівних можливостей і якості життя.

Вищі навчальні заклади і студенти

Міністри вітали і підкреслили необхідність залучення університетів, інших вищих навчальних закладів і студентів як компетентних, активних і конструктивних партнерів у заснуванні і формуванні Зони європейської вищої освіти. Інститути продемонстрували важливість, яку вони надають створенню спільної і ефективної, але все-таки різноманітної і пристосовуваної Зони європейської вищої освіти. Міністри також відзначили, що якість — основна умова для довіри, доцільності, мобільності, сумісності і привабливості Зони європейської вищої освіти. Міністри оцінили внесок вищих навчальних закладів

у розвиток програм навчання, що об'єднують академічну якість з сумісністю до довгочасної можливості працевлаштування, і закликали продовжити їх активну діяльність у цьому напрямку.

Міністри підтвердили, що студенти повинні брати участь і впливати на організацію і зміст освіти в університетах та інших вищих навчальних закладах. Міністри також знову підтвердили відзначену студентами **необхідність** брати до уваги в Болонському процесі соціальні питання.

Сприяння забезпеченню привабливості Зони європейської вищої освіти

Міністри погодилися з важливістю розширення привабливості європейської вищої освіти для учнів з Європи та інших частин світу. Зрозумілість і порівнянність європейських ступенів вищої освіти у всьому світі повинні бути розширені розвитком загальних рамок кваліфікацій, як і погодженням забезпеченням якості і механізмами акредитації/сертифікації та збільшенням інформаційних зусиль. Міністри особливо підкреслили, що якість вищої освіти і наукових досліджень є і має бути важливим визначальним чинником міжнародної привабливості і конкурентоспроможності Європи. Міністри погодилися, що повинна бути приділена підвищена увага вигоді Зони європейської вищої освіти від існування інститутів і програм різної конфігурації. Вони закликали до зростання співробітництва між європейськими країнами в частині, що стосується можливого значення і перспектив транснаціональної освіти.

Енергійне продовження

Міністри взяли на себе зобов'язання продовжити співробітництво, засноване на цілях, викладених у Болонській декларації, і побудоване на схожості, що приносять користь різним культурам, мовам і національним системам, привертає всі можливості міжурядового співробітництва і діалогу, який продовжується, з європейськими університетами, іншими вищими навчальними закладами, студентськими організаціями, а також програмами співтовариства.

Після заяв міністрів, що представляють країни, для яких відкриті програми Європейського співтовариства «Сократ», «Леонардо да Вінчі» або підпрограми Темпуса, міністри вітали нових членів, що

приєдналися до Болонського процесу. Вони прийняли заяви від Кіпру, Туреччини і Хорватії.

Міністри вирішили, що нова зустріч підтримки матиме місце в другій половині 2003 роки в Берліні, на якій буде зроблений огляд прогресу і встановлені напрями і пріоритети для наступних стадій процесу руху до Зони європейської вищої освіти. Вони підтвердили потребу в структурі для доведення справи до кінця, що складається з групи сприяння і групи підготовки. Група сприяння повинна бути створена з представників усіх країн, що підписали відповідні документи, нових учасників та Європейської комісії. Вона має бути очолена представником країни, головуючої в цей час у Європейському союзі. Група підготовки повинна бути утворена з представників країн, які приймали на попередній і прийматимуть на наступній зустрічі на рівні міністрів двох держав — членів Європейського союзу і двох країн, що не входять до союзу. Останні чотири представники обиратимуться групою сприяння. Представники головуючої в Європейському союзі країни і Європейської комісії також входитимуть до групи підготовки. Група підготовки очолюватиметься представником країни, що приймає наступну зустріч на рівні міністрів.

Європейській асоціації університетів, Європейській асоціації вищих навчальних закладів, Асоціації національних спілок студентів у Європі і Раді Європи необхідно консультуватися з перевірки ходу розвитку процесу.

Щоб процес йшов далі, міністри просили групу сприяння упорядкувати семінари для проведення досліджень у таких галузях: співробітництво щодо акредитації і забезпечення якості; визнання результатів навчання і використання кредитів у Болонському процесі; розвиток спільних ступенів; соціальні питання, спеціальної уваги до перешкод мобільності, а також розширення Болонського процесу, навчання протягом усього життя і залучення до обговорення студентів.

3.3. Комюніке конференції міністрів вищої освіти Європи м. Берлін, 19 вересня 2003 року

Преамбула

19 червня 1999 року, через рік після прийняття Сорбоннської декларації, міністри вищої освіти 29 європейських країн підписали Бо-

лонську декларацію. Було узгоджено важливі спільні кроки для розвитку ефективного Європейського простору вищої освіти у період до 2010 року. На Празькій конференції 19 квітня 2001 року міністри збільшили кількість завдань та підтвердили свій намір щодо встановлення Європейського простору вищої освіти до 2010 року. 19 вересня 2003 року міністри вищої освіти з 33 європейських країн зібрались у Берліні для того, щоб оцінити досягнуті успіхи та встановити пріоритети й нові завдання на наступні роки, маючи на меті прискорення реалізації проекту створення Європейського простору вищої освіти. Вони погодились з такими поглядами, принципами та пріоритетами.

Міністри підтвердили важливість соціального аспекту болонського процесу. Визнали потребу підвищення конкурентоспроможності, яку слід урівноважити з поліпшенням соціальних характеристик Європейського простору вищої освіти, що надалі посилить соціальну єдність та зменшить соціальну й тендерну нерівність як на національному, так і на європейському рівні. У такому контексті міністри підтвердили свою позицію щодо того, що вища освіта — суспільне благо та відповідальність. Вони наголосили, що в міжнародному освітньому співробітництві та обмінах мають домінувати навчальні цінності.

Міністри приділили належну увагу рішенням Ради Європи, прийнятим у Лісабоні (2000 р.) та Барселоні (2002 р.), щодо перетворення Європи на «найбільш конкурентну і динамічну спільноту, що базується на знаннях економіки, з більшою кількістю робочих місць, найкращої якості та більшою соціальною єдністю» і закликали до подальших дій і тіснішого співробітництва в контексті Болонського процесу.

Міністри взяли до уваги звіт, наданий групою контролю за розвитком Болонського процесу у період між Празьким та Берлінським самітами, та звіт Напрям III, підготовлений Асоціацією європейських університетів (АЕУ), і результати семінарів, організованих кількома країнами — учасницями та закладами вищої освіти, організаціями і студентами. Міністри ознайомилися з національними звітами, які засвідчили значний прогрес, досягнутий у впровадженні принципів Болонського процесу. На завершення вони звернули увагу на повідомлення Європейської комісії і Ради Європи про їхню підтримку процесу.

Міністри погодилися, що треба вжити заходів для зміцнення зв'язків між вищою освітою та науково-дослідною системою відповідних країн. Створення Європейського простору вищої освіти виграє від поєднання з Європейським простором наукових досліджень, посиливши таким чином фундамент створюваної «Європи знань». Мета такого утворення — зберегти культурне багатство та розмаїття Європи, які базуються на успадкованій різноманітності традицій, та сприяти потенціалу інновацій, соціальному та економічному розвитку через зміцнення співробітництва європейських вищих навчальних закладів.

Міністри визнали роль у створенні Європейського простору вищої освіти вищих закладів освіти та студентських спілок. Вони взяли до уваги інформацію Асоціації європейських університетів, яка надійшла від конвенту вищих навчальних закладів в Граці, внески Європейської асоціації вищих навчальних закладів EURASHE та повідомлення ESIB — національних студентських спілок Європи.

Міністри відзначають інтерес інших регіонів світу до створення Європейського простору вищої освіти. Особливо бажана присутність представників європейських країн, які ще не приєдналися до Болонського процесу, представників Європейської комісії, Латинської Америки та Карибського спільного простору вищої освіти як гостей конференції.

Прогрес

Міністри схвалюють ініціативи, що з'явилися з моменту проведення Празького саміту вищої освіти, які роблять систему вищої освіти прозорішою та підвищують якість європейської вищої освіти на рівні навчальних закладів та на національному рівні. Вони високо оцінюють співробітництво всіх партнерів — університетів, студентства та інших зацікавлених сторін.

Міністри наголошують на важливості всіх елементів Болонського процесу для створення Європейського простору вищої освіти й акцентують увагу на потребі активніших дій на рівні навчальних закладів, а також на національному та європейському рівнях. Міністри докладатимуть зусиль для створення високоефективної системи гарантій якості навчання, а також для ефективного використання дворівневої системи освіти й визнання системи курсів та періодів навчання.

Забезпечення якості

Якість вищої освіти, безумовно, є основою створення Європейського простору вищої освіти. Міністри підтримують подальший розвиток гарантій якості на рівні навчальних закладів, національному та європейському рівнях. Вони наголошують на потребі розвитку критеріїв і методологій для загального користування у сфері якості освіти.

Вони також наголошують, що згідно з принципами автономії навчальних закладів відповідальність за якість вищої освіти передусім лежить на кожному окремому навчальному закладі, і таким чином забезпечується можливість перевірки якості системи навчання в національних рамках.

Міністри дійшли угоди, що до 2005 року національні системи забезпечення якості повинні включати:

- визначення відповідальності органів та навчальних закладів, які беруть участь у діяльності;
- оцінку програм закладів, яка передбачає внутрішній контроль, зовнішню перевірку, участь студентів та публікацію результатів;
- систему акредитації, сертифікації або подібні процедури;
- міжнародну участь, співробітництво та створення спілок.

На європейському рівні міністри закликають Європейську мережу забезпечення якості у вищій освіті (ENQA) та її членів у співробітництві з EUA, EURASHE та ESIB розробити узгоджені стандарти, процедури та рекомендації з питань гарантії якості, а також впровадити системи рівноправного розгляду та (або) акредитації закладів чи органів і звітувати про досягнуті результати на зустрічі 2005 року. Належний звіт буде прийнято після випробовування гарантій якості інших асоціацій і організацій.

Структура ступенів, прийняття системи, що базується на двох рівнях

Міністри із задоволенням відзначають, що відповідно до прийнятої в Болоньї декларації про двоциклічну систему у Європейському просторі вищої освіти відбуваються всебічні позитивні зміни. Усі міністри визначили термін для впровадження системи двох циклів — 2005 рік.

Міністри наголосили на важливості консолідації досягнутих результатів та прийняття змін завдяки діалогу в межах навчаль-

них закладів, а також між навчальними закладами та їх працівниками.

Міністри заохочують країн-учасниць детально продумати систему спільних та легко порівнянних кваліфікацій для своїх систем вищої освіти.

Кваліфікації треба описувати з погляду обсягу роботи, рівня, навчального результату, компетентності та профілю. Міністри беруть на себе відповідальність виробити загальну систему кваліфікацій для Європейського простору вищої освіти.

У рамках цієї системи ступені освітньої підготовки мають бути чітко визначені. Ступені першого та другого циклів повинні бути різними за напрямками та профілями, щоб відповідати різноманітності індивідуальних та академічних потреб, а також потребам ринку праці. Ступені першого циклу мають давати доступ за Лісабонською конвенцією до програм другого циклу. Ступені другого циклу даватимуть доступ до здобуття докторського звання.

Міністри наголосили, що вони всіма засобами будуть домагатися доступності вищої освіти для всіх.

Сприяння мобільності

Мобільність студентів, а також викладацького та адміністративного складу — важлива умова створення Європейського простору вищої освіти. Міністри наголошують на важливості мобільності в навчальній, культурній, а також політичній, соціальній та економічній сферах. Вони раді відзначити, що з часу їхньої останньої зустрічі показники мобільності зросли значною мірою завдяки підтримці програм ЄС. Міністри робитимуть наступні кроки щодо підвищення статистичних показників мобільності студентів.

Вони підтвердили свій намір докласти всіх зусиль до знищення будь-яких перешкод для свободи руху в межах Європейського простору вищої освіти.

Створення системи кредитів

Міністри відзначили важливу роль Європейської кредитної трансферної системи (ECTS) у підвищенні мобільності студентства та в розвитку міжнародних навчальних програм. Вони вважають, що ECTS стає все більш вагомим для національних навчальних систем і очікують на її подальший розвиток від просто кредитної системи

до трансферно-нагромаджувальної системи, яку можна використувати у межах Європейського простору вищої освіти.

Визнання ступенів: прийняття порівнюваної та легко зрозумілої системи ступенів

Міністри наголошують на важливості Лісабонської конвенції про визнання дипломів (994_308), яку мають ратифікувати всі країни — учасниці Болонського процесу (994_525), та закликають спілки ENIC і NARIC, а також повноважні національні відомства до подальшого виконання конвенції.

Міністри ставлять за мету, щоб кожний студент, який закінчить університет після 2005 року, автоматично і безкоштовно отримував додаток до диплома.

Додаток має бути виписаний найпоширенішою мовою Європи.

Міністри закликають навчальні заклади до широкого використання додатків до дипломів і, отже, до використання переваг прозорості та гнучкості системи ступенів вищої освіти для сприяння працевлаштуванню та продовженню освіти.

Вищі навчальні заклади та студентство

Міністри підтримують участь вищих навчальних закладів і студентства в Болонському процесі і вважають, що лише активна участь усіх партнерів у процесі може забезпечити його довгостроковий успіх.

Усвідомлюючи, який внесок авторитетні заклади освіти мають зробити в економічний і соціальний розвиток, міністри сходяться на тому, що університети мають бути уповноважені приймати рішення щодо своєї внутрішньої організації та управління. Міністри закликають ці навчальні заклади і надалі впроваджувати реформи в усі сфери свого життя. Міністри відзначають конструктивну участь студентських спілок у Болонському процесі та наголошують на потребі залучати студентство до подальших дій.

Студентство — повноправний партнер в управлінні вищою освітою. Міністри закликають університети і студентство до активнішої участі в управлінні вищою освітою.

Міністри наголошують на потребі забезпечити гідні умови проживання та навчання для студентів, маючи на увазі, щоб вони могли успішно завершити курс навчання упродовж обумовленого строку без перешкод, пов'язаних із соціальною і економічною ситуацією

в їхніх сім'ях. Також міністри відзначають важливість збору даних про соціальне й економічне становище студентства.

Впровадження європейської тематики у вищу освіту

Міністри відзначають, що згідно з їхнім закликом у Празі сьогодні впроваджують додаткові спецкурси, курси та програми за європейською тематикою або орієнтацією.

Міністри відзначають, що університети різних європейських країн започаткували ініціативу щодо об'єднання їх навчальних ресурсів та культурних традицій для розвитку єдиних програм навчання і розробки спільних ступенів на першому, другому та третьому рівнях. Більше того — підкреслили необхідність значного періоду навчання за кордоном у межах програм спільних ступенів для багатомовності та розвитку мовної вправності, для розкриття потенціалу студентів у контексті європейської єдності та підвищення конкурентоспроможності на ринку робочої сили.

Міністри погоджуються докласти зусиль для усунення на національному рівні юридичних перешкод, що можуть заважати встановленню та визнанню спільних ступенів, а також активно підтримувати розвиток гарантій якості та єдиних навчальних програм, які ведуть до встановлення таких ступенів.

Підвищення привабливості Європейського простору вищої освіти

Міністри погоджуються, що слід прагнути до привабливішої та відкритішої європейської вищої освіти. Вони підтверджують готовність і надалі створювати стипендіальні програми для студентів з країн третього світу.

Міністри заявляють, що міжнародний обмін у вищій освіті має орієнтуватися на критерії якості та навчальної цінності і погоджуються сприяти досягненню цієї мети. За всіх обставин таке сприяння має включати соціальні й економічні аспекти.

Вони заохочують співробітництво з іншими регіонами світу через проведення семінарів і конференцій для представників цих регіонів.

Можливість навчатися протягом усього життя

Міністри підкреслюють важливий внесок вищої освіти у впровадження навчання протягом життя в реальність. Вони вживають за-

ходів до того, щоб спрямувати національну політику своїх країн до цієї мети і спонукати вищі навчальні заклади розширити можливості навчання незалежно від віку, включаючи визнання попередньої освіти. Вони наголошують, що такі дії мають бути невід'ємною складовою діяльності у сфері вищої освіти.

Крім того, міністри наголошують на виробленні кваліфікаційних рамок для Європейського простору вищої освіти, щоб розробити широкий спектр гнучких шляхів навчання, можливостей і технологій та доцільно використати кредити ECTS.

Вони відзначають необхідність розширення можливостей для всіх громадян згідно з їхніми бажаннями та здібностями вчитися протягом усього життя.

Додаткові дії

Європейська система вищої освіти та Європейська система наукових досліджень — основні запоруки інтелектуального суспільства.

Розуміючи необхідність тісних зв'язків між обома системами в «Європі знань», а також важливість досліджень як складової частини вищої освіти, міністри вважають за необхідне розширити межі сучасної системи з двох циклів і включити докторський ступінь як третій цикл Болонського процесу. Міністри підкреслюють важливість досліджень і міждисциплінарності для підвищення якості та конкурентоспроможності європейської вищої освіти. Міністри закликають до збільшення мобільності на докторському та післядокторському рівнях і заохочують університети до зміцнення співробітництва у виконанні програм на здобуття докторського ступеня та у підготовці молодих науковців.

Міністри докладатимуть усіх зусиль, щоб європейські університети стали ще привабливішими й ефективнішими партнерами. Міністри звертаються до університетів з проханням приділяти більше уваги дослідженням у технологічних, соціальних і культурних сферах розвитку суспільства.

Міністри розуміють, що існують перешкоди, які вищі навчальні заклади не зможуть подолати самотужки, а тому потребують значної підтримки, зокрема фінансової, та сприяння з боку національних урядів та європейських організацій.

На завершення міністри заявляють про необхідність підтримати наукові осередки на докторському рівні, що стимулюватиме поліп-

шення якості знань і стане невід'ємною ознакою Європейської системи вищої освіти.

Перевірка результатів

З огляду на цілі, встановлені до 2010 року, очікується перевірка результатів Болонського процесу, яка дозволить одержати достовірну інформацію про реальний прогрес, а також дасть можливість у разі потреби внести корективи. Міністри визначили групу контролю для організації перевірки під час саміту 2005 року та для підготовки детального звіту за такими пріоритетними напрямками:

- гарантія якості;
- система двох циклів;
- визнання курсів і періодів навчання.

Отже, країни-учасниці будуть готові надати доступ до потрібної інформації для проведення відповідних досліджень. Доступ до банків даних буде полегшено.

Нові члени

Міністри вважають за потрібне ухвалити статтю про порядок прийняття нових членів.

Країни — учасниці Європейської культурної конвенції можуть бути прийняті у члени Європейського простору вищої освіти, якщо вони доведуть своє бажання і готовність слідувати меті Болонського процесу і втілювати її у своїй освітній системі. Їх заяви мають містити інформацію про те, як вони дотримуються принципів та цілей Декларації.

Міністри вирішили прийняти заяви Албанії, Андорри, Боснії та Герцеговини, Ватикану, Росії, Сербії, Чорногорії та Македонії і привітали їх як нових членів, поширюючи таким чином процес уже у 40 європейських країнах.

Міністри визнають, що членство у Болонському процесі зумовлює значні зміни та реформи у всіх країнах, що приєднуються до нього. Вони згодні підтримувати нових членів на теоретичному та практичному рівнях.

Структура контролю

Міністри покладають вирішення всіх питань, зазначених у комюніке, а також здійснення загального керівництва Болонським проце-

сом, включаючи підготовку до наступної зустрічі міністрів, на Групу контролю, яка складатиметься з представників Болонського процесу, Європейської комісії, а також з консультантів Ради Європи, EUA, EURASHE, ESIB та ЮНЕСКО. Ця група має збиратися не менше двох разів на рік. Очолюватиме її представник тієї країни ЄС, у якій відбуватиметься зустріч міністрів.

Правління, також очолюване президентською владою ЄС, має спостерігати за роботою в періоди між зустрічами. Правління має складатися з голови, віце-голови, попередніх та наступних президентів ЄС, представників трьох країн-учасниць, обраних строком на один рік, та консультантів від Європейської комісії, EUA, EURASHE, ESIB. Група та правління можуть скликати спеціальні робочі групи так часто, як вважатимуть за потрібне.

Загальний контроль виконуватиме секретаріат, до якого ввійдуть представники тієї країни, де відбуватиметься зустріч міністрів.

На першій після Берлінської конференції зустрічі групі доручається окреслити коло обов'язків правління та завдання секретаріату.

Програма роботи на 2003—2005 роки

Міністри просять Групу контролю скоординувати свою діяльність таким чином, щоб досягти результатів, зазначених у комюніке, та звітувати про досягнуте протягом наступної зустрічі міністрів у 2005 році.

Наступна конференція

Міністри вирішили провести наступну конференцію в Бергені (Норвегія) у травні 2005 року.

3.4. Комюніке конференції європейських міністрів освіти

м. Берген, 19—20 травня 2005 року

Ми, міністри освіти країн — учасниць Болонського процесу, зустрілися для проміжного обговорення досягнутих успіхів і визначення цілей і пріоритетів на період до 2010 року. На нашій конференції ми вітаємо Вірменію, Азербайджан, Грузію, Молдову й Україну, що приєдналися до Болонському процесу. Ми поділяємо загальне розуміння принципів, завдань і зобов'язань відносно цього процесу, відбитих у Болонській декларації і наступних комюніке конференцій

міністрів у Празі і Берліні і підтверджуємо готовність координувати нашу політику по створенню Загальноєвропейського простору вищої освіти до 2010 року в рамках Болонського процесу, виражаємо готовність допомагати країнам, які приєдналися, в реалізації цілей процесу.

I. Партнерство

Ми підкреслюємо головну роль інститутів вищої освіти, їх співробітників і студентів і розглядаємо їх як партнерів Болонського процесу. Їх роль у реалізації процесу стає більш значущою на етапі, коли в значній мірі реалізовані необхідні законодавчі реформи; і ми закликаємо їх продовжувати і нарощувати зусилля по створенню загальноєвропейського простору вищої освіти. Ми вітаємо прихильність даного процесу європейських інститутів вищої освіти і визнаємо, що для оптимізації впливу структурних змін на навчальні плани, а, отже, і на введення інноваційних технологій навчання, необхідних Європі, потрібний певний час.

Ми вітаємо підтримку з боку організацій, що представляють бізнес, і соціальних партнерів, і сподіваємося на посилення співробітництва, спрямованого на досягнення мети Болонського процесу. Ми також вітаємо внесок міжнародних інститутів і організацій, які є партнерами процесу.

II. Узагальнюючи досягнуте

Ми відзначаємо значний прогрес у досягненні поставленої мети, відбитий в Генеральній доповіді 2003—2005, наданій робочою групою, в доповіді Європейської асоціації університетів «Тенденції IV» і в доповіді «Болонья очима студентів» Об'єднання національних студентських спілок.

На нашому засіданні в Берліні ми просили робочу групу надати середньостроковий аналіз реалізації трьох пріоритетних напрямів — системи ступенів, забезпечення якості і визнання дипломів і періодів навчання. Доповідь свідчить про значний прогрес у всіх трьох пріоритетних галузях. Оскільки важливо забезпечити узгодженість дій з цих трьох галузей в усіх країнах-учасницях, ми вважаємо за необхідне активізувати обмін досвідом для створення умов реалізації поставлених цілей як на інституційному, так і на національному рівні.

Система ступенів

Ми із задоволенням відзначаємо широке впровадження дворівневої системи ступенів, у рамках якої навчається понад половина студентів у більшості країн. Проте як і раніше існують перешкоди до переходу з одного рівня на інший. Крім того, існує необхідність посилення діалогу між урядами, інститутами і соціальними партнерами з метою підвищення можливостей працевлаштування випускників з кваліфікацією бакалавра, у тому числі і на відповідні посади у державній службі.

Ми приймаємо загальну рамку кваліфікацій у Загальноєвропейському просторі вищої освіти, що складається з трьох рівнів/циклів (включаючи можливість проміжних кваліфікацій на національному рівні) і загального опису кваліфікацій для кожного рівня/циклу, що ґрунтується на результатах, компетенціях і обсягові залікових одиниць по першому і другому рівню/циклу. Ми беремо на себе зобов'язання розробити до 2010 року національні системи кваліфікацій, порівнянні із загальноєвропейською системою кваліфікацій, і почати цю роботу 2007 року. Ми просимо робочу групу підготувати доповідь про впровадження і подальшу розробку загальної рамки кваліфікацій. Ми підкреслюємо важливість забезпечення взаємодоповнення загальної системи кваліфікацій Загальноєвропейського простору вищої освіти і більш широкої системи кваліфікацій для освіти протягом усього життя, що включає як загальну, так і професійну освіту і навчання, яка нині розробляється в Європейському союзі і країнах-учасниках. Ми просимо Європейську комісію в ході реалізації цієї роботи проводити консультації з усіма учасниками Болонського процесу.

Забезпечення якості

Практично всі країни створили умови для впровадження систем забезпечення якості, заснованих на критеріях, сформульованих у Берлінському комюніке. Проте необхідно ще багато зробити, зокрема по таких напрямках як залучення студентів і міжнародне співробітництво.

Крім того, ми закликаємо інститути вищої освіти не послаблювати уваги до питань підвищення якості власної діяльності і на системному рівні впроваджувати внутрішні механізми контролю якості, безпосередньо пов'язані із зовнішніми системами забезпечення якості.

Ми приймаємо стандарти і принципи забезпечення якості для загальноєвропейського простору вищої освіти, запропоновані Європейською мережею із забезпечення якості. Ми беремо на себе зобов'язання використовувати запропоновану модель і принципи, що містяться в ній, критерії для проведення внутрішньої оцінки діяльності структур по забезпеченню якості на національному рівні. Ми вітаємо створення загальноєвропейського реєстру структур по забезпеченню якості, що базується на оцінці, проведеній на національному рівні.

Ми просимо Європейську мережу по забезпеченню якості розробити практичні аспекти реалізації даного рішення у співробітництві з Європейською асоціацією інститутів вищої освіти і Об'єднанням національних студентських спілок і надати нам відповідний звіт через робочу групу. Підкреслюємо важливість співробітництва між структурами, визнаними на національному рівні, спрямованого на розвиток взаємного визнання рішень по акредитації і забезпеченню якості.

Визнання ступенів і періодів навчання

Ми відзначаємо, що 36 із 45 країн, що беруть участь у Болонському процесі, ратифікували Лісабонську конвенцію про визнання. Закликаємо країни, що не ратифікували Конвенцію, зробити це якнайскоріше.

Ми беремо на себе зобов'язання по забезпеченню виконання всіх принципів цієї Конвенції і включення їх у національне законодавство. Ми закликаємо країни-учасниці спрямувати зусилля на вирішення завдань у галузі визнання, які визначені Європейською інформаційною мережею і мережею національних інформаційних центрів з академічного визнання (ENIC/NARIC).

Ми підготуємо національні плани дій по вдосконаленню процесів, пов'язаних з визнанням іноземних кваліфікацій. Ці плани складуть частину національних доповідей до наступної конференції міністрів. Ми підтримуємо тексти, що доповнюють Лісабонську конвенцію про визнання, і закликаємо уряди всіх держав і всі інші зацікавлені сторони забезпечити визнання загальних ступенів/дипломів, що присуджуються в двох або більше країнах Загальноєвропейського простору вищої освіти.

Ми розглядаємо розробку загальноєвропейської і національних систем кваліфікацій як можливість інтеграції вищої освіти в реалізацію стратегії навчання протягом усього життя.

Ми працюватимемо з інститутами вищої освіти та іншими структурами над удосконаленням системи визнання одержаного раніше навчання, включаючи, де це можливо, неформальне і спонтанне навчання, для розширення доступу до програм вищої освіти.

III. Майбутні виклики і пріоритети

Вища освіта і наукові дослідження

Ми підкреслюємо важливу роль вищої освіти для подальшого розвитку наукових досліджень і важливість наукових досліджень як фундаменту розвитку вищої освіти в інтересах економічного і культурного процвітання наших країн і соціальної єдності суспільства.

Ми підкреслюємо, що зусилля по здійсненню структурних змін і підвищенню якості навчання не повинні відволікати уваги від зусиль по розвитку наукових досліджень і інновацій. Ми підкреслюємо значення наукових досліджень і підготовки дослідників у підтримці і підвищенні якості і посиленні конкурентоспроможності і привабливості Загальноєвропейського простору вищої освіти. Для досягнення успішних результатів ми вважаємо за необхідне подальше посилення синергії сектора вищої освіти та інших секторів, що здійснюють науково-дослідну діяльність у всіх наших країнах і в рамках загальноєвропейського простору вищої освіти і Загальноєвропейського простору наукових досліджень. Для досягнення цієї мети кваліфікації докторського рівня повинні бути приведені в повну відповідність з системою кваліфікацій загальноєвропейського простору вищої освіти з використанням підходу, що базується на компетенціях. Ключова складова підготовки докторів наук полягає в отриманні нового знання за допомогою новітніх наукових досліджень. Враховуючи потребу в структурованих програмах рівня докторантури і необхідність забезпечення прозорості керівництва і оцінки таких програм, ми відзначаємо, що нормальне робоче навантаження для третього рівня/циклу в більшості країн становитиме 3—4 роки навчання (повна форма навчання).

Ми закликаємо університети при розробці програм докторського рівня забезпечити розвиток міждисциплінарного навчання і формування мобільних умінь, що сприятиме задоволенню потреб більш

широкого ринку зайнятості. Ми повинні добитися підвищення кількості докторантів, які б у подальшому стали займатися науковими дослідженнями в загальноєвропейському просторі вищої освіти. Ми розглядаємо тих, що навчаються на третьому рівні/циклі одночасно і як студентів, і як початкуючих дослідників. Ми доручаємо робочій групі залучити Європейську асоціацію інститутів вищої освіти та інші зацікавлені сторони до написання доповіді (під керівництвом робочої групи) на тему розробки базових принципів формування програм докторського рівня. Ця доповідь повинна бути підготовлена до зустрічі міністрів у 2007 році. Необхідно уникати зайвої регламентації докторських програм.

Соціальні виміри

Соціальні виміри Болонського процесу є складовою частиною Загальноєвропейського простору вищої освіти і необхідною умовою підвищення його привабливості і конкурентоспроможності. Ми ще раз підтверджуємо нашу прихильність цілям забезпечення доступності до високоякісної вищої освіти для всіх громадян і підкреслюємо необхідність створення відповідних умов для студентів, усунувши всі перешкоди для навчання, пов'язані з їх соціальним та економічним становищем. Соціальні виміри включають заходи урядової фінансової і економічної підтримки студентів, особливо з числа соціально незахищених верств населення, а також надання профорієнтаційних і консультаційних послуг, необхідних для підвищення доступу до освіти.

Мобільність

Ми визнаємо мобільність студентів і викладачів у країнах-учасницях як одне з ключових завдань Болонського процесу. Зважаючи на ще багато невирішених завдань, ми підтверджуємо нашу прихильність сприянню мобільності грантів і позик і поєднанню зусиль у цій галузі для перетворення ідеї мобільності в рамках Загальноєвропейського простору вищої освіти в реальність.

Ми повинні активізувати наші зусилля по усуненню перешкод на шляху розвитку мобільності через спрощення візових процедур і процедур по отриманню дозволів на роботу, а також по розширенню участі громадян в програмах мобільності. Ми закликаємо всі інституційні структури і студентів максимально повно використовувати

можливості програм мобільності і активно виступати за визнання всіх періодів навчання за кордоном в рамках таких програм.

Привабливість Загальноєвропейського простору вищої освіти і співробітництво з іншими континентами

Загальноєвропейський простір вищої освіти має бути відкритий і привабливий для всіх регіонів світу. Наш внесок у досягнення мети «освіта для всіх» повинен базуватися на принципі стійкого розвитку і відповідати здійснюваній у всьому світі діяльності по розробці принципів якості вищої освіти «без меж». Ми ще раз підкреслюємо, що в міжнародному академічному співробітництві повинні превалювати академічні цінності.

Ми розглядаємо Загальноєвропейський простір вищої освіти як партнера систем вищої освіти в інших регіонах світу, який сприяє збалансованому студентському і академічному обміну і співробітництву між інститутами вищої освіти. Ми підкреслюємо значення міжкультурного розуміння і поваги. В процесі обміну досвідом реформування ми сподіваємося на розширення розуміння цілей і завдань Болонського процесу в інших регіонах світу. Ми підкреслюємо необхідність діалогу з питань, що становлять взаємний інтерес. Ми бачимо необхідність визначення регіонів-партнерів і посилення обміну ідеями і досвідом з цими регіонами. Ми просимо робочу групу розробити і погодити відповідну стратегію міжнародних зв'язків («зовнішнього вимірювання»).

IV. Огляд досягнень до 2007 року

Ми доручаємо робочій групі продовжити і розширити процес моніторингу і підготовку доповіді до наступної конференції міністрів. Ми чекаємо, що моніторинг і узагальнення даних будуть здійснені на основі методики, що відповідає даному завданню, і включатимуть такі напрями, як система ступенів, забезпечення якості і визнання дипломів і періодів навчання. Ми також висловлюємо надію, що до 2007 року реалізація цих трьох проміжних пріоритетів буде в основному завершена. Зокрема, ми розраховуємо на прогрес в області:

— впровадження стандартів і принципів забезпечення якості відповідно до пропозицій доповіді Європейської мережі по забезпеченню якості;

- впровадження національних систем кваліфікацій;
- присудження і визнання подвійних дипломів, у тому числі докторських ступенів;
- створення в системі вищої освіти можливостей реалізації гнучких траєкторій навчання, включаючи процедури визнання раніше одержаного навчання.

Ми також доручаємо робочій групі підготувати порівняльні дані про мобільність співробітників і студентів, а також про соціальне і економічне становище студентів у країнах-учасниках, які будуть покладені в основу моніторингу, аналізу і доповіді до наступної конференції міністрів. При підготовці доповіді має враховуватися «соціальне вимірювання», вказане вище.

V. Підготовка до 2010 року

Спираючись на досягнуте в справі розвитку Болонського процесу, ми маємо намір сформувати Загальноєвропейський простір вищої освіти, що базується на принципах якості і прозорості. Формуючи суспільство, засноване на знаннях, ми повинні берегти нашу багату спадщину і культурну різноманітність. У контексті складності сучасного суспільства ми висловлюємо відданість принципу відповідальності держави за вищу освіту. Знаходячись на перетині таких областей, як наукові дослідження, освіта та інновації, вища освіта є одним з чинників забезпечення конкурентоспроможності Європи. У міру наближення 2010 року ми робитимемо все можливе для забезпечення автономії інститутів вищої освіти, необхідної для здійснення узгоджених реформ. Ми також визнаємо необхідність стійкого фінансування інститутів вищої освіти. Структура загальноєвропейського простору вищої освіти охоплює три рівні/цикли, при цьому кожен рівень/цикл готує студентів до виходу на ринок праці, подальшого розвитку компетенції і активної участі в житті суспільства. Ключові характеристики Загальноєвропейського простору вищої освіти також охоплюють загальну систему кваліфікацій, узгоджений набір європейських стандартів і принципів забезпечення якості і визнання дипломів і періодів навчання.

Ми схвалюємо рішення, прийняті в Берліні, щодо включення в робочу групу як консультантів пан-європейської структури міжнародної освіти Європейської асоціації по забезпеченню якості у вищій освіті і Спілка конфедерацій промисловців і працевлаштувачів Європи.

Оскільки Болонський процес припускає створення Загальноєвропейського простору вищої освіти, нам необхідно передбачити заходи по сприянню подальшому розвитку після 2010 року, у зв'язку з чим ми доручаємо робочій групі підготувати відповідні питання.

Наступна конференція міністрів відбудеться в Лондоні в 2007 році.

* *Примітка.* У Болонському процесі беруть участь і є членами робочої групи (Follow-up Group) 45 країн: Албанія; Андорра; Вірменія; Австрія; Азербайджан; Бельгія (Фламандське і Французьке співтовариство); Боснія і Герцеговина; Болгарія; Хорватія; Кіпр; Республіка Чехія; Данія; Естонія; Фінляндія; Франція; Грузія; Німеччина; Греція; Ватикан; Угорщина; Ісландія; Ірландія; Італія; Латвія; Ліхтенштейн; Литва; Люксембург; Мальта; Молдова; Нідерланди; Норвегія; Польща; Португалія; Румунія; Російська Федерація; Сербія і Чорногорія; Республіка Словаччина; Словенія; Іспанія; Швеція; Швейцарія; колишня Югославська Республіка Македонія; Туреччина; Україна; Великобританія. Крім того, членом Робочої групи з правом голосу є Європейська комісія.

Як консультанти до Робочої групи (Follow-up Group) входять:

- Рада Європи;
- національні об'єднання студентів у Європі (ESIB);
- пан-Європейська структура Міжнародної освіти (EI);
- Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти (ENQA);
- Європейська асоціація університетів (EUA);
- Європейська асоціація інститутів вищої освіти (EURASHE);
- Європейський центр вищої освіти (UNESCO-CEPES);
- Співка конфедерацій промисловців і працевлаштувачів Європи (UNICE).

3.5. Комюніке конференції міністрів європейських країн, що відповідають за сферу вищої освіти

м. Лондон, 16—19 травня 2007 року

1. Вступ

1.1. Ми, міністри, що відповідають за вищу освіту в країнах-учасниках, зустрілися в Лондоні для обговорення досягнутого прогресу, з часу нашої останньої зустрічі в Бергені у 2005 році.

1.2. Ми вітаємо Республіку Чорногорію з нагоди її приєднання до Болонського процесу на основі дотримання загальних критеріїв членства країн.

1.3. Досягнення останніх двох років значно наблизили нас до реалізації ідеї Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). Спираючись на багату та різноманітну європейську культурну спадщину, ми створюємо ЄПВО, що базується на інституційній автономії, академічній свободі, рівних можливостях та демократичних принципах, які сприятимуть мобільності, підвищуватимуть можливості працевлаштування, а також привабливість та конкурентоспроможність Європи. Коли ми дивимося в майбутнє, ми розуміємо, що в світі, який постійно змінюється, зростатиме потреба в адаптації наших систем вищої освіти, підтримці конкурентоспроможності ЄПВО, а також можливості ЄПВО належним чином відповідати на виклики глобалізації. Ми розуміємо, що у найближчій перспективі запровадження Болонських реформ — це нелегке завдання і вдячні всім учасникам за підтримку і виконання своїх зобов'язань. Ми вдячні за внесок робочих груп та семінарів, які сприяють просуванню Болонських реформ. Ми погоджуємося працювати надалі разом як партнери, допомагаючи один одному у досягненні спільної мети й обмінюючись корисним досвідом.

1.4. Ми знову підтверджуємо наші зобов'язання підвищувати порівнянність і відповідність систем вищої освіти, одночасно поважаючи їхню різноманітність. Ми усвідомлюємо важливість впливу вищих навчальних закладів на розвиток наших суспільств, що ґрунтуються на традиціях, які є ключовими для навчання, дослідження, творчості і передачі знань, а також для визначення і передачі цінностей, які є основоположними для нашого суспільства. Наша мета — забезпечити продовження виконання вищими навчальними закладами своїх цілей у повному обсязі. Ці цілі включають підготовку студентів до життя в якості активних громадян демократичного суспільства, підготовку студентів для побудови їх майбутньої кар'єри, а також забезпечення можливостей для особистісного розвитку; побудову і вдосконалення широкої та сучасної бази знань, стимулювання дослідницької діяльності і використання інновацій.

1.5. Саме тому ми підкреслюємо важливість існування потужних різноманітних, самостійних, відповідальних закладів з належним фінансуванням. Принципи недопущення дискримінації і рівного доступу мають визнаватися та поширюватися в усьому ЄПВО. Ми обіцяємо дотримуватися цих принципів і виключати будь-які прояви дискримінації по відношенню до студентів, викладачів чи адміністрації.

2. Досягнення ЄПВО

2.1. Наш аналітичний звіт разом із звітом Асоціації європейських університетів (EUA) «Тенденції V» (Trends V), оглядом «Болонья очима студентів», звітом Євридики «Погляд на структуру вищої освіти в Європі» свідчать про чималий прогрес за останні два роки. Ми усвідомлюємо те, що значні успіхи цього процесу стануть важливим кроком до створення вищої освіти, орієнтованої на студента, а не на викладача і у подальшому будемо підтримувати цю важливу тенденцію.

Мобільність

2.2. Мобільність викладацького складу, студентів і випускників є одним з основних положень Болонського процесу, що створює можливості для особистісного розвитку, розвитку міжнародного співробітництва між фізичними особами й установами, покращання якості вищої освіти і наукової діяльності та сприяння Європейському виміру.

2.3. Починаючи з 1999 року, було досягнуто значного прогресу, проте ще залишається чимало проблем. Серед найбільших перешкод на шляху до забезпечення мобільності залишаються питання імміграції, визнання, недостатнього фінансового заохочення і негнучкий механізм виплат допомоги. Ми визнаємо відповідальність урядів окремих країн щодо спрощення процедури видачі віз, дозволів на проживання та на належну роботу. У питаннях, які не входять до нашої компетенції як міністрів вищої освіти, ми зобов'язуємось проводити відповідну роботу серед наших урядів з метою досягнення переконливого прогресу в цій сфері. На національному рівні ми працюватимемо над впровадженням повністю погоджених механізмів і процедур визнання та будемо розглядати шляхи сприяння мобільності як серед викладачів, так і серед студентів. Це передбачає створення умов для суттєвого збільшення кількості спільних програм і запровадження навчальних гнучких програм, а також вимагає підвищення відповідальності усіх вищих навчальних закладів за забезпечення мобільності викладацького складу і студентів, яка має бути однаковою в усіх країнах ЄПВО.

Структура ступенів

2.4. Багато успішних кроків робиться на шляху до досягнення нашої цілі — ЄПВО, що базується на трицикловій системі ступенів

як на рівні країни, так і на рівні навчальних закладів. Значно зросла кількість студентів, які були зараховані на навчальні курси перших двох циклів, а також спостерігається зменшення кількості структурних перешкод при переході з циклу на цикл. Подібним чином зросла кількість структурованих докторських програм. Ми підкреслюємо важливість внесення змін до навчальних програм з метою приведення кваліфікацій у відповідність до потреб ринку праці та уможливлення подальшого навчання. У майбутньому треба зосередити зусилля на усуненні перешкод до рівного доступу до освіти та переходу від циклу до циклу, належному впровадженні системи ECTS, що ґрунтується на результатах навчання та навчальному навантаженні студентів. Ми наголошуємо на необхідності вдосконалення системи працевлаштування випускників, одночасно зазначаючи, що в майбутньому інформацію, накопичену з цього питання, необхідно доповнювати.

Визнання

2.5. Справедливе визнання кваліфікацій вищої освіти, періодів навчання, попереднього навчання, включаючи неформальне і неофіційне навчання, є основними завданнями ЄПВО як в межах окремої країни, так і у міжнародних масштабах. Зрозумілі та порівнянні ступені, а також доступна інформація про системи освіти та системи кваліфікацій є передумовами для мобільності громадян і забезпечення привабливості та конкурентоспроможності ЄПВО. Незважаючи на те, що ми задоволені, що 38 членів Болонського процесу, включаючи Чорногорію, наразі ратифікували Конвенцію Ради Європи/ ЮНЕСКО про визнання кваліфікацій вищої освіти в Європі (Лісабонську конвенцію про визнання (ЛКВ)), ми закликаємо решту країн-учасниць якомога швидше ратифікувати її.

2.6. Було досягнуто певних успіхів у запровадженні положень ЛКВ європейської кредитно-трансферної системи (ECTS) і додатку до диплома, проте підходи до визнання як на державному рівні, так і на рівні навчальних закладів мають бути більш послідовними. З метою вдосконалення процедури визнання ми звертаємося з проханням до Групи супроводу Болонського процесу (BFUG) доручити Європейській мережі з визнання (ENIC/NARIC) ретельно проаналізувати наші національні плани дій та поширити позитивний досвід.

Системи кваліфікацій

2.7. Системи кваліфікацій є важливим інструментом досягнення порівнянності та прозорості в межах ЄПВО і покращання переміщення студентів як всередині, так і між системами вищої освіти. Ці системи кваліфікацій також допомагатимуть вищим навчальним закладам у розробці модулів та навчальних програм, що базуються на результатах навчання та кредитах, а також сприятимуть визнанню як кваліфікацій, так і попереднього навчання, включаючи неформальне та неофіційне навчання.

2.8. Ми відмічаємо те, що вже досягнуто певних успіхів у запровадженні національних систем кваліфікацій, але наразі залишається ще багато завдань. Ми зобов'язуємося запровадити в повному обсязі такі національні системи кваліфікацій, що є відповідними загальної системі кваліфікацій ЄПВО, до 2010 року. Розуміючи, що це дуже складне завдання, ми просимо Раду Європи надати допомогу в обміні досвідом щодо розробки національних систем кваліфікацій.

2.9. Ми задоволені тим, що національні системи кваліфікацій збігаються із загальною системою кваліфікацій ЄПВО, і також будуть узгоджені з пропозицією Європейської комісії щодо європейської системи кваліфікацій навчання впродовж життя.

2.10. Ми вважаємо загальну систему кваліфікацій ЄПВО, про яку ми домовилися в Бергені, основною складовою успішності європейської вищої освіти у світовому масштабі.

Навчання впродовж життя

2.11. Аналітичний звіт показує, що в більшості країн існують певні елементи гнучкого навчання, однак систематична робота з розробки шляхів гнучкого навчання для забезпечення навчання впродовж життя знаходиться ще на початковому етапі. Тому ми просимо BFUG сприяти обміну позитивним досвідом та працювати в напрямку досягнення загального розуміння ролі вищої освіти в процесі навчання впродовж життя. Можна сказати, що лише в декількох країнах ЄПВО успішно запроваджені механізми визнання попереднього навчання для доступу до освіти та присвоєння кредитів. Співпрацюючи з ENIC/NARIC, ми звертаємося до BFUG з проханням внести пропозиції щодо покращання визнання попереднього навчання.

Забезпечення якості та європейський Реєстр агенцій із забезпечення якості

2.12. Стандарти та рекомендації з питання забезпечення якості в ЄПВО, затверджені в Бергені (ЄСР — європейські стандарти і рекомендації), стали визначальним чинником змін у забезпеченні якості. Їх почали запроваджувати всі країни і деякі з них мають значний прогрес. Зокрема, в сфері зовнішнього забезпечення якості досягнуто більше, ніж будь-коли. З 2005 року зросла участь студентів на всіх рівнях, хоча ця сфера все ще потребує суттєвих змін. Вищі навчальні заклади повинні продовжувати розробку внутрішніх систем забезпечення якості. Ми визнаємо прогресивні зрушення щодо взаємного визнання акредитацій та рішень щодо забезпечення якості, а також підтримуємо ідею активного міжнародного співробітництва агенцій із забезпечення якості.

2.13. Перший європейський форум із забезпечення якості, організований спільно EUA, ENQA, EURASHE та ESIB (Група Е4) в 2006 році, сприяв обговоренню досягнень у сфері забезпечення якості в Європі. Ми підтримуємо ці чотири організації у справі проведення щорічних європейських форумів із забезпечення якості, а також у сприянні обміну позитивним досвідом і забезпеченні покращання якості в ЄПВО і надалі.

2.14. Ми вдячні Групі Е4 за практичне втілення нашої ідеї створення Реєстру агенцій із забезпечення якості європейської вищої освіти. Мета реєстру — надати відкритий доступ до достовірних даних про агенції забезпечення якості, які працюють відповідно до вимог європейських стандартів та рекомендацій, усім зацікавленим персонам, а також широкій громадськості. Таким чином, це підвищить довіру до вищої освіти в ЄПВО та поза його межами, а також полегшить процедуру взаємного визнання рішень із забезпечення якості та акредитації. Ми вітаємо створення реєстру Групою Е4, що працює у партнерстві, яке ґрунтується на запропонованій членами цієї групи робочій моделі. Реєстр буде добровільним, функціонувати за рахунок самофінансування, а також незалежним та прозорим. Заявки на включення до реєстру мають оцінюватися на основі повної відповідності вимогам європейських стандартів та рекомендацій, що звичайно підтверджуються даними національного наглядового органу. Ми просимо Групу Е4 регулярно доповідати нам про стан справ через BFUG, а також забезпечити зовнішню оцінку Ре-

естру через два роки його роботи з урахуванням поглядів усіх зацікавлених осіб.

Докторанти та дослідники-початківці

2.15. Важливою метою залишається більш тісне співробітництво ЄПВО з Європейським науковим простором (ЄНП). Ми розуміємо важливість для ЄПВО розробки та підтримки великої кількості різноманітних докторських програм, що базуються на загальній системі кваліфікацій, уникаючи при цьому надмірного регулювання. Разом з тим ми розуміємо, що сприяння розвитку третього циклу, підвищення статусу, перспектив кар'єрного росту та фінансування дослідників-початківців є необхідними передумовами досягнення європейських цілей щодо покращання можливостей здійснення наукової діяльності, підвищення якості та конкурентоспроможності вищої освіти в Європі.

2.16. Тому ми звертаємося до вищих навчальних закладів з проханням докласти зусиль щодо запровадження докторських програм як складової власної стратегії та політики, а також розробити відповідні шляхи побудови кар'єри та надати можливості кар'єрного росту для докторантів та дослідників-початківців.

2.17. Ми просимо EUA і надалі надавати підтримку в рамках обміну досвідом серед вищих навчальних закладів стосовно низки інноваційних докторських програм, що створюються на всій території Європи, а також стосовно інших принципово важливих питань, таких як питання прозорого доступу до освіти, процедур нагляду і оцінювання, розвитку взаємозамінних навичок та шляхів покращання працевлаштування. Ми шукатимемо належних можливостей сприяння більш широкому обміну інформацією стосовно джерел фінансування та з інших питань, що обговорюються урядами наших держав, а також установами, які займаються політикою фінансування.

Соціальний вимір

2.18. Вища освіта має відігравати важливу роль у сприянні соціальної єдності, зменшенні нерівності, підвищенні рівня знань, умінь та компетентності у суспільстві. Політика, таким чином, має бути спрямована на максимальне розкриття потенціалу людей з точки зору їх особистісного зростання та внеску в стале та демократичне

суспільство знань. Ми поділяємо прагнення суспільства, щоб студентство, яке вступає до вищих навчальних закладів, отримує вищу освіту та закінчує навчання на всіх її рівнях, відображало суспільну різноманітність. Отже, ми і у подальшому докладатимемо зусиль, щоб забезпечити більш відповідні потребам студентства послуги, створити більш гнучкі підходи до навчання в системі вищої освіти, а також розширити доступ до вищої освіти на всіх рівнях, забезпечуючи при цьому рівні можливості.

Європейський простір вищої освіти в контексті глобалізації

2.19. Ми із задоволенням зазначаємо, що в багатьох частинах світу Болонські реформи викликали неабияку зацікавленість та породили дискусії серед європейських та міжнародних партнерів стосовно широкого кола питань. Ці питання включають визнання кваліфікацій; переваги співробітництва, заснованого на партнерстві; взаємодовіру та взаєморозуміння; а також ті цінності, що є підґрунтям Болонського процесу. Більше того, ми визнаємо той факт, що в деяких країнах інших частин світу було докладено зусиль до того, щоб привести свої системи вищої освіти у відповідність до положень Болонського процесу.

2.20. Ми підтверджуємо стратегію Європейського простору вищої освіти в глобальному вимірі та продовжимо подальшу роботу за такими основними стратегічними напрямками: покращання інформування про ЄПВО, сприяння покращанню привабливості та конкурентоспроможності ЄПВО; посилення співробітництва на основі партнерства; інтенсифікація стратегічного діалогу; покращання процедури визнання. Ця робота має розглядатися відповідно до Рекомендацій OECD/UNESCO щодо забезпечення якості у вищій освіті.

3. Пріоритети на 2009 рік

3.1. Впродовж наступних двох років ми погоджуємося зосередити увагу на завершенні узгоджених раніше напрямів діяльності, включаючи нинішні пріоритети трициклової системи ступенів, забезпечення якості, визнання ступенів та періодів навчання. Ми зосередимося, зокрема, на таких напрямках діяльності:

Мобільність

3.2. У наших національних звітах за 2009 рік ми звітуватимемо про заходи, що були вжиті на національному рівні щодо покращання мобільності студентів та викладачів, включаючи заходи щодо майбутнього оцінювання. Ми зосередимо увагу на основних національних пріоритетах і завданнях, викладених вище в параграфі 2.3. Ми також погодилися створити мережу національних експертів з метою обміну інформацією та підтримки у визначенні та подоланні перешкод при наданні грантів та позик.

Соціальний вимір

3.3. Також ми звітуватимемо про нашу національну стратегічну політику щодо соціального виміру, включаючи плани дій та заходів щодо здійснення оцінки їх ефективності. Ми запросимо всі зацікавлені сторони до участі та сприяння цій діяльності на національному рівні.

Збір інформації

3.4. Ми визнаємо необхідність покращання збору даних щодо мобільності та соціального виміру в усіх країнах, які беруть участь у Болонському процесі. Тому ми запрошуємо Європейську комісію (Євростат, Eurostat) до співробітництва з Євростудентом (Eurostudent) — розробити порівнянні та надійні індикатори (показники) та дані для визначення прогресу на шляху до досягнення загальної мети стосовно соціального виміру та мобільності студентів і викладачів в усіх країнах Болонського процесу. Такі дані мають стосуватися різних можливостей участі у вищій освіті та працевлаштування випускників. Це завдання необхідно виконати у співпраці з Групою супроводу Болонського процесу (BFUG) та звіт потрібно подати на конференцію міністрів, що відбудеться в 2009 році.

Можливості працевлаштування

3.5. У зв'язку із запровадженням трициклової системи ступенів ми просимо BFUG розглянути більш ґрунтовно питання покращання працевлаштування на кожному з трьох циклів та в контексті навчання впродовж життя. Це сприятиме посиленню відповідальності усіх зацікавлених сторін. Урядам та вищим навчальним закладам

потрібно буде більше обговорювати з роботодавцями та зацікавленими сторонами питання щодо обґрунтування необхідності впровадження реформ. Ми будемо працювати разом з нашими урядами, щоб зробити систему працевлаштування та кар'єри в державному секторі спільною з новою системою ступенів. Ми наполягаємо на тому, щоб освітні заклади й надалі розвивали партнерство та співробітництво з роботодавцями в процесі інноваційних змін навчальних планів, які створюються на основі результатів навчання.

Європейський простір вищої освіти в контексті глобалізації

3.6. Ми висловлюємо прохання до BFUG надати нам звіт про загальні тенденції розвитку в цьому просторі на європейському, національному та інституційному рівнях до 2009 року. Усі зацікавлені сторони повинні відігравати визначальну роль відповідно до сфери діяльності, за яку вони несуть відповідальність. У звіті про впровадження стратегії ЄПВО у глобальному контексті BFUG має зосередитись на двох пріоритетах. По-перше, вдосконалення наявної інформації про ЄПВО шляхом створення веб-сайту Болонського секретаріату та Довідника Болонського процесу, укладеного EUA; по-друге, вдосконалення процедури визнання. Ми закликаємо вищі навчальні заклади, центри ENIC/NARIC та інші компетентні установи з питань визнання в межах ЄПВО проводити оцінку кваліфікацій, отриманих поза межами ЄПВО, з такою самою неупередженістю, яку б вони очікували щодо оцінювання європейських кваліфікацій будь-де в світі, та керуватися при цьому принципами Лісабонської конвенції з визнання (LRC).

Аналіз поточних змін

3.7. Ми висловлюємо прохання на адресу BFUG продовжити процес аналізу поточних змін з урахуванням національних звітів до часу проведення конференції міністрів у 2009 році. Ми прагнемо до подальшого вдосконалення якісного аналізу, зокрема стосовно мобільності, Болонського процесу в глобальному контексті та соціальному вимірі. Аналіз поточних змін повинен і в подальшому торкатися системи ступенів та можливостей працевлаштування випускників, визнання ступенів, періодів навчання та запровадження усіх аспектів забезпечення якості відповідно до Європейських стандартів та ре-

комендацій (ESG). З огляду на розвиток більш результативного, орієнтованого на студента навчання наступним завданням буде вирішення питань, які пов'язані з національними кваліфікаціями, результатами навчання, кредитами, навчанням впродовж життя та визнанням попереднього навчання.

4. Дорогою в 2010 рік і далі

4.1. У міру того, як ЄПВО продовжує розвиватись та відповідати на виклики глобалізації, ми передбачаємо, що необхідність у співробітництві буде існувати і після 2010 року.

4.2. Ми сповнені рішучості у 2010 році, який стане роком переходу від Болонського процесу до ЄПВО, ще раз підтвердити наші наміри зробити вищу освіту ключовим елементом сталого розвитку наших суспільств як на національному, так і на європейському рівнях. Ми вважаємо 2010 рік як можливість для перегляду бачення, яке надихнуло нас на започаткування Болонського процесу у 1999 році і зробити так, щоб дії ЄПВО ґрунтувалися на цінностях та баченнях, які не обмежуються лише структурою та засобами. Ми скористаємося 2010 роком як можливістю так трансформувати наші системи вищої освіти, що вони будуть здатні вирішувати не тільки нагальні питання, але й прогнозувати проблеми, з якими ми можемо зустрітись в майбутньому.

4.3. Ми також просимо BFUG окреслити загальну перспективу розвитку ЄПВО після 2010 року. Це передбачає можливість створення відповідних допоміжних структур, навіть зважаючи на той факт, що зараз неофіційні договори про співробітництво виконуються належним чином і це призводить до безпрецедентних змін.

4.4. Виходячи з попереднього аналітичного звіту, звітів *Тенденції (Trends), Болонья очима студентів*, ми запрошуємо BFUG розглянути питання щодо підготовки звіту на 2010 рік у співробітництві з дорадчими членами організації, надаючи оцінку загальним темпам просування Болонського процесу в межах ЄПВО, починаючи з 1999 року.

4.5. Ми уповноважуємо BFUG прийняти рішення впродовж першої половини 2008 року стосовно форми, змісту та місця проведення засідання міністрів, що заплановане на 2010 рік.

4.6. Наше чергове засідання буде організоване країнами Бенілюкс у Льовені (Leuven/Louvain-la-Neuve) 28—29 квітня 2009 року.

3.6. Ключові компетенції для навчання протягом усього життя — європейські рамкові установки

*Рекомендації парламенту і Ради Європи
від 18 грудня 2006 р.*

Обґрунтування і цілі

Оскільки глобалізація продовжує ставити перед Європейським союзом нові виклики, кожному громадянину потрібен широкий круг компетенції, щоб гнучко адаптуватися до взаємопов'язаного світу, що швидко змінюється. Освіта в її подвійній ролі: як соціальній, так і економічній відіграє провідну роль у забезпеченні оволодіння громадянами Європи ключовими компетенціями, необхідними для того, щоб вони були здатні гнучко адаптуватися до таких змін. Зокрема, спираючись на різні індивідуальні компетенції, необхідно враховувати різноманітні потреби тих, що навчаються, забезпечуючи рівність і доступ для тих груп, які через обмеження, пов'язані з особистими, соціальними, культурними або економічними обставинами, вимагають спеціальної підтримки, щоб реалізувати їх навчальний потенціал. Наприклад, такі групи включають людей з низьким базовим рівнем навиків, зокрема з низьким рівнем письменності, що рано залишили школу, довгий час були безробітними, а також тих, що повертаються на роботу після тривалої відпустки, літні люди, мігранти та люди з обмеженнями.

У цьому контексті основними цілями рамкових установок є:

1. Виявлення і визначення ключових компетенцій, необхідних для особистої самореалізації, активного громадянства, соціальної згуртованості і employability в суспільстві знань.

2. Підтримка роботи держав-членів у забезпеченні того, щоб до кінця початкової освіти і навчання молоді люди розвинули ключові компетенції до рівня, що дозволяє їм бути готовими до дорослого життя; що створює базу для подальшого навчання і праці, щоб дорослі були здатні бути розвивати і удосконалювати свої компетенції впродовж усього життя.

3. Надати інструмент європейського рівня політикам, постачальникам освіти, працедавцям і тим, хто навчається, щоб спрямувати зусилля на європейському і національних рівнях на досягнення взаємоузгоджених завдань.

4. Надати рамки для подальших дій на рівні Співтовариства програмі «Освіта і Навчання 2010», а також Програмам «Освіта і Навчання Співтовариства».

Ключові компетенції

Компетенції в даному документі визначаються як комбінація знань, навичок і відносин у відповідному контексті. Ключові це такі компетенції, які необхідні всім індивідуумам для особистої реалізації і розвитку, активного громадянства, соціальної включеності і зайнятості. Рамкові установки встановлюють вісім ключових компетенцій:

1. Спілкування на рідній мові.
2. Спілкування на іноземних мовах.
3. Математична грамотність і базові компетенції в науці і технології.
4. Комп'ютерна грамотність.
5. Освоєння навичок навчання.
6. Соціальні і цивільні компетенції.
7. Відчуття новаторства і підприємництва.
8. Обізнаність і здатність виражати себе в культурній сфері.

Ключові компетенції розглядаються як однаково важливі, оскільки кожна з них може допомогти успішному життю в суспільстві знань. Багато з компетенцій overlap і взаємопов'язані: аспекти, важливі в одній сфері, підтримують компетентність в іншій. Компетентність у фундаментальних базових навичках з мови, писемності, роботи з числами, інформації і інформаційних технологій є основою для навчання, а навчання підтримує всю освітню діяльність. Є ряд тем, які проходять через весь документ — рамкові установки: критичне мислення, творчий підхід, ініціативність, вирішення проблем, оцінка ризику, прийняття рішень і конструктивне управління відчуттями відіграють роль у всіх восьми компетенціях.

1. Спілкування на рідній мові

Спілкування на рідній мові — це здатність виражати і розуміти поняття, думки, відчуття, факти і думки в письмовій і усній формі (слухання, говоріння, читання і письмо), а також взаємодіяти лінгвістично відповідним чином і творчо в усьому різноманітті суспільних і культурних контекстів; під час навчання, на роботі, вдома і під час відпочинку.

Необхідні знання, навички і відносини, пов'язані з цією компетенцією: комунікативна компетентність є результатом оволодіння рідною мовою, яка внутрішньо пов'язана з розвитком пізнавальних

здібностей індивідуума, вмінням пояснювати світ і спілкуватися з іншими. Комунікація на рідній мові вимагає від індивідуума знання словника, функціональної граматики і функцій мови. Вона включає знання про основні типи вербальної взаємодії, ряд літературних і не літературних текстів, про основні риси різних стилів і рівнів мови, а також про варіабельність мови і комунікації в різних контекстах. Індивідууми повинні володіти навичками як усної, так і писемної комунікації в різних комунікаційних ситуаціях, стежити і адаптувати свою комунікацію до вимог ситуації. Ця компетенція включає також уміння розрізняти і використовувати різноманітні типи текстів, щоб шукати, збирати і обробляти інформацію, вміти формулювати і виражати свої усні і письмові аргументи переконливим способом відповідно до контексту. Позитивне відношення до комунікації на рідній мові включає готовність до критичного і конструктивного діалогу, пошану до естетичних якостей і бажання до них прагнути, а також інтерес до взаємодії з іншими. Комунікація припускає обізнаність про вплив мови на інших і потребу в розумінні і використанні мови позитивним і соціально відповідальним чином.

2. Спілкування на іноземних мовах

Визначення: спілкування на іноземних мовах у широкому сенсі припускає основні навички комунікації на рідній мові. Вона базується на здатності розуміти, виражати і тлумачити поняття, думки, відчуття, факти і думки як в усній, так і у письмовій формі (слухання, говоріння, читання, письмо) у відповідному ряді соціальних і культурних контекстів (в освіті і навчанні, на роботі, удома і на відпочинку) відповідно до бажань або потреб індивіда. Комунікація на іноземних мовах також вимагає таких навичок як медіація міжкультурного розуміння, індивідуального володіння. Вона буде різною в чотирьох сферах (слухання, мовлення, читання і письмо) і в різних мовах і відповідатиме соціальній і культурній підготовці цього індивіда, середовищу, потребам або його ресурсам.

Необхідні знання, навички і відносини пов'язані з цією компетенцією. Компетентність в іноземних мовах вимагає знання словника і функціональної граматики, обізнаності про основні типи вербальної взаємодії і мовні стилі. Важливо також знання соціальних умовностей і культурних аспектів і різноманітності. Необхідні навички для комунікації на іноземних мовах виявляються в умінні розуміти усні

послання, ініціювати, підтримувати і завершувати бесіди, а також читати, розуміти і доводити тексти відповідно до потреб індивіда. Індивіди повинні бути здатні використовувати належним чином допомогу і вивчати мови і неформально, як частину навчання протягом життя. Позитивне відношення включає пошану до культурної різноманітності, а також інтерес і цікавість по відношенню до мов і міжкультурної комунікації.

3. Математична грамотність і базові компетенції в науці і технології

Визначення: А. Математична грамотність — це здатність розвивати і застосовувати математичне мислення для вирішення ряду завдань у повсякденних ситуаціях. При нарощуванні ґрунтового вміння справлятися з цифрами основний наголос робиться на процесі і діяльності, а також на знанні. Математична грамотність включає різні рівні здібностей і бажання використовувати математичні способи мислення (логіка і просторове мислення) і презентації (формули, моделі, конструкти, граfi, таблиці). В. Компетенції в науці стосуються здатності і бажання використовувати основи знань і методології, що пояснює світ, для виявлення проблем і висновків, що базуються на доказах. Компетентність у технології розглядається як застосування цих знань і методології для вирішення людських бажань і потреб. Компетенції в науці і технології включають розуміння змін, що викликаються людською діяльністю, і відповідальності кожного окремого громадянина. Необхідні знання, навички і відносини, що відносяться до цих компетенцій:

А. Необхідні знання в математиці включають ґрунтовне знання цифр, заходів і структур, базових операцій і базових математичних уявлень, розуміння математичних термінів і понять, а також уявлення про питання, до яких математика може запропонувати відповіді. Індивід повинен володіти умінням застосовувати базові математичні принципи і процеси в повсякденному житті вдома і на роботі, а також використовувати і оцінювати ланцюжки аргументів. Індивід повинен бути здатний розмірковувати математично, розуміти математичні докази і спілкуватися на мові математики, а також користуватися відповідним апаратом. Позитивне відношення до математики базується на пошані до істини і бажанні пошуку доказів і оцінки їх достовірності.

В. У сфері науки і технології необхідні знання складаються з базових принципів природного світу, фундаментальних наукових понять, принципів і методів, технологій і технологічних продуктів і процесів, а також розуміння впливу науки і технологій на природний світ. Ці компетенції мають сприяти кращому розумінню індивідом досягнень, обмежень і ризиків наукових теорій, їх впровадження і технологій в суспільствах як таких (по відношенню до прийнятих рішень, цінностей, моральних питань, культури і т. д.). Навики включають здатність використовувати і застосовувати технологічні інструменти і машини, а також наукові дані для досягнення мети або заснованих на доказі рішень чи висновків. Індивіди повинні також бути здатні розпізнавати основні риси наукового доказу і бути здатними повідомити висновки і підстави, що призвели до них. Компетенція включає критичну оцінку і допитливість, інтерес до етичних питань і повагу як до безпеки, так і стійкості, зокрема по відношенню до наукового і технологічного прогресу відносно самого себе, сім'ї, суспільства і в глобальних питаннях.

4. Комп'ютерна грамотність

Визначення: комп'ютерна грамотність включає упевнене і критичне користування технологіями інформаційного суспільства (ТІС) для роботи, дозвілля і комунікацій. Вона підтримується базовими навичками з ТІС: використання комп'ютера для відновлення, оцінки, зберігання, виробництва, презентації і обміну інформацією, для спілкування і участі в мережах, що співробітничують, за допомогою Інтернету. Необхідні знання, навички і відносини, пов'язані з цією компетенцією: комп'ютерна грамотність вимагає хорошого розуміння і знання природи, ролі і можливостей ТІС в повсякденному контексті: в особистому і суспільному житті, а також на роботі. Вона включає основні комп'ютерні додатки, такі як текстові редактори, таблиці, бази даних, зберігання і управління інформацією, а також розуміння можливостей і потенційних ризиків Інтернету й електронних комунікацій (електронна пошта, інструменти мережі) для роботи, дозвілля, обміну інформацією і мережевого співробітництва, навчання і досліджень. Індивід повинен також розуміти, як ТІС може підтримувати творчість і новаторство, бути обізнаним про питання обґрунтованості і достовірності доступної інформації, а також про правові і етичні принципи інтерактивного користування ТІС. Необ-

хідні навички включають здатність пошуку, збору і обробки інформації і використання її критично і системно, оцінювання рентабельності, релевантність — відрізнити реальне від віртуального при користуванні посиланнями. Індивіди повинні мати навички використання інструментів для виробництва, презентації і розуміння складної інформації і бути здатними діставати доступ, шукати і використовувати послуги Інтернету. Індивіди мають бути здатні використовувати ТІС для підтримки критичного мислення, творчості і новаторства. Використання ТІС вимагає критичного і рефлексії відношення до доступної інформації та відповідального використання інтерактивних засобів інформації. Інтерес до залучення співтовариств і мереж з культурною, соціальною або професійною метою також підтримує цю компетенцію.

5. Освоєння навичок навчання

Визначення: *освоєння навичок навчання* — це здатність прагнути і наполегливо продовжувати вчитися, організовувати власне навчання, зокрема ефективно управляючи часом та інформацією як індивідуально, так і в групах. Ця компетенція включає використання власних процесів навчання і потреб, виявлення доступних можливостей і здатність подолання перешкод на шляху до успішного навчання. Ця компетенція означає отримання, обробку і асиміляцію нових знань і навичок, а також пошук і використання керівництва. Освоєння навичок навчання залучає тих, що навчаються, доповнювати попереднє навчання і життєвий досвід, щоб використовувати і застосовувати знання і навички в усьому різноманітті контекстів: удома, на роботі, в освіті і навчанні. Мотивація і упевненість є вирішальними для компетенції індивіда. **Необхідні** знання, навички і відносини, пов'язані з даною компетенцією: якщо навчання спрямоване на конкретну роботу або кар'єрні цілі, індивід повинен бути інформований про необхідні компетенції, знання, навички і кваліфікацію. У всіх випадках освоєння навичок навчання вимагає, щоб індивід знав і розумів переваги стратегії навчання, сильні і слабкі сторони його навичок і кваліфікації, а також був здібним до пошуку можливостей освіти і навчання, доступного керівництва або допомоги. Освоєння навичок навчання вимагає, перш за все, набуття таких фундаментальних базових навичок як мовна грамотність, математична грамотність і ТІС, які необхідні для подальшого навчання. Базуючись

на цих навичках, індивід буде здатний дістати доступ, набути, обробити і засвоїти нові знання і навички. Це вимагає ефективного управління процесом власного навчання, схемами кар'єри і роботи, зокрема здатності бути наполегливим у навчанні, концентруватися тривалий час і критично рефлектувати на цілі і завдання навчання. Індивіди мають бути здатні присвятити час навчанню самостійно і дисципліновано, але одночасно спроможні співробітничати в навчальному процесі, отримувати вигоди з гетерогенної групи і ділитися тим, що вони вже вивчили. Індивідам необхідно організувати власне навчання, оцінити власну роботу, а також шукати поради, інформації і підтримки, якщо це необхідно. Позитивне відношення включає мотивацію і упевненість в отриманні і досягненні успіху в навчанні впродовж життя. Відношення до вирішення проблем підтримує як навчальний процес, так і здатність індивіда мати справу з перешкодами і змінами. Бажання застосовувати одержані раніше знання і життєвий досвід і зацікавлений пошук можливостей для навчання і застосування навчання в різноманітних життєвих ситуаціях є ключовими елементами позитивного відношення.

6. Соціальні та цивільні компетенції

Визначення: соціальні та цивільні компетенції включають особисті, міжособові та міжкультурні компетенції і охоплюють усі форми поведінки, які дозволяють індивідам ефективно і конструктивно брати участь у суспільному і трудовому житті, зокрема у різноманітних суспільствах, також при необхідності вирішувати конфлікти. Цивільні компетенції дозволяють індивідам у всій повноті брати участь у суспільному житті, ґрунтуючись на знанні соціальних і політичних понять і структур і готовності до активної і демократичної участі. Необхідні знання, навички і відносини, пов'язані з даними компетенціями:

А. Соціальна компетенція пов'язана з особистим і суспільним благополуччям, яке вимагає розуміння того, як індивіди можуть забезпечити оптимальне психічне і фізичне здоров'я, зокрема як ресурс для нього і його сім'ї і його найближчого соціального оточення, а також знання про те, як здоровий спосіб життя може цьому сприяти. Для цього перш за все необхідне розуміння норм поведінки і загальноприйнятих у різних суспільствах і сферах манер (наприклад, на роботі). Важливо також бути обізнаним про базові поняття,

що стосуються особи, груп, трудових колективів, гендерної рівності і недопущення дискримінації суспільства і культури. Ключовим є розуміння мультикультурних і соціально-економічних характеристик європейських суспільств і як культурна національна ідентичність взаємодіє з європейською ідентифікацією. Ключові навички цих компетенцій включають здатність конструктивно спілкуватися в різних сферах, демонструвати толерантність, виражати і розуміти різні точки зору, вести переговори, створюючи атмосферу довіри і співчуття. Індивіди повинні бути здатні справлятися із стресом і відчуттям фрустрації і виражати їх конструктивним чином, а також робити відмінність між особистою і професійною сферами. Компетенції базуються на відносинах співробітництва, асертивності і цілісності. Індивіди мають бути зацікавлені в соціально-економічному розвитку і міжкультурній комунікації, цінувати особистість і поважати інших, а також бути готові до подолання забобонів і компромісів.

В. Цивільні компетенції базуються на знанні понять демократії, справедливості, рівності, громадянства і громадянських прав, включаючи текст Хартії про фундаментальні права в Європейському співтоваристві і міжнародних декларацій, а також на знанні того, як вони застосовуються різними інститутами на місцевому, регіональному, національному, європейському і міжнародному рівнях. Вони включають знання як сучасних, так і основних подій і тенденцій національної, європейської і світової історії. Додатково має бути сформоване уявлення про цілі, цінності і політику суспільних і політичних рухів. Вкрай важливо знати процес європейської інтеграції і європейських структур, основні цілі і цінності, бути обізнаним з різноманітністю і культурною ідентифікацією в Європі. Навички у сфері цивільних компетенцій пов'язані із здатністю ефективною взаємодією з іншими в публічній сфері і демонструвати солідарність і зацікавленість у вирішенні проблем, що впливають на місцеві та інші співтовариства. Вони включають критичну і творчу рефлексію і конструктивну участь як в діяльності співтовариств, так і в прийнятті рішень на всіх рівнях: від місцевого до національного і європейського, включаючи голосування. Цілковита повага прав людини, включаючи рівність як основу демократії, повагу і розуміння відмінностей між системами цінностей різних релігійних і етнічних груп є основою для позитивних відносин. Це означає як почуття приналежності до своєї місцевості, країни, ЄС та Європи в цілому, світу, так

і бажання брати участь у демократичному прийнятті рішень на всіх рівнях. Воно включає прояв почуття відповідальності, розуміння і поваги до різних цінностей, таких як повага до демократичних принципів, які необхідні для соціальної згуртованості. Конструктивна участь включає також суспільну діяльність, підтримку соціальної різноманітності і згуртованості і стійкого розвитку, готовність поважати цінності і особисте життя інших людей.

7. Відчуття новаторства і підприємництва

Визначення: *Відчуття* новаторства і підприємництва відноситься до здатності перетворювати ідеї на дії. Воно включає творчість, новаторство, готовність ризикувати, а також здатність планувати і управляти проектами для досягнення завдань. Воно допомагає індивідам не тільки в їх повсякденному житті удома і в суспільстві, але й на робочому місці усвідомлювати зміст своєї роботи і бути здатними скористатися цими можливостями, воно є базою для більш специфічних навичок і знань, необхідних тим, хто організовує або бере участь у суспільній або комерційній діяльності. Відчуття має включати розуміння етичних цінностей і просувати хороше управління. Необхідні знання, навички і відносини, пов'язані з цією компетенцією: здатність виявляти доступні можливості для особистої, професійної діяльності або бізнесу, зокрема «велику картину» питань, які визначають контекст життя і роботи людей, наприклад розуміння роботи економіки, можливостей і викликів, що стоять перед наймачем або організацією. Особистості повинні усвідомлювати етичну позицію підприємств і як вони можуть служити добру, як, наприклад, чесна торгівля або соціальне підприємство. Навички пов'язані з управлінням проектами (наприклад, здатність планувати, організовувати, управляти, керувати і делегувати, аналізувати, спілкуватися, одержувати інформацію, оцінювати і вести облік), ефективною репрезентацією і переговорами, здатність працювати як індивідуально, так і в співпраці з іншими в команді. Здатність бачити і виявляти сильні і слабкі сторони, оцінювати ризики і ризикувати у відповідних випадках є ключовою. Підприємницьке відношення характеризується ініціативністю, активністю, незалежністю і новаторством в особистому і суспільному житті, а також у роботі. Воно включає також мотивацію і рішучість у досягненні цілей: особистих або загальних, зокрема на роботі.

8. Обізнаність і здатність виразити себе в культурній сфері

Визначення: *Поняття* включає творчий вираз ідей, досвіду і емоцій різними особистими засобами, включаючи музику, драматичне мистецтво, літературу й образотворче мистецтво. Необхідні знання, навички і відносини, пов'язані з цією компетенцією: знання місцевої, національної і європейської культурної спадщини і їх місця в світі. Воно охоплює знання основних творів культури, включаючи сучасну популярну культуру. Важливо розуміти культурну і мовну різноманітність в Європі та інших регіонах світу, необхідність їх збереження і важливість естетичних чинників у повсякденному житті. Навички мають відношення як до оцінки, так і до виразу: оцінка і насолода від витворів мистецтва і сценічного мистецтва, а також самовираження через різні засоби з використанням власних здібностей. Навички включають також здатність висловлювати і виражати власні творчі точки зору на думки інших і реалізувати соціальні та економічні можливості в культурній діяльності.

Вираження себе в культурній сфері важливо для розвитку творчих навичок, які можуть бути реалізовані в різноманітних професійних контекстах. Добре розуміння власної культури і почуття ідентичності можуть бути основою для відкритого відношення і поваги до різноманітності способів виразу в культурі. Позитивне відношення охоплює також творчість і бажання розвивати естетичні здібності через художнє самовираження і участь в культурному житті.

3.7. На шляху до Європейського простору вищої освіти — інтегрована робоча програма на 2007—2009 роки

Відповідний параграф у Лондонському комюніке. Досягнення останніх двох років значно наблизили нас до реалізації ідеї Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). Спираючись на багату та різноманітну європейську культурну спадщину, ми створюємо ЄПВО, що базується на інституційній автономії, академічній свободі, рівних можливостях та демократичних принципах, які сприятимуть мобільності, підвищуватимуть можливості працевлаштування, а також привабливість та конкурентоспроможність Європи. Ми погоджуємося працювати надалі разом як партнери, допомагаючи один одному у досягненні спільної мети й обмінюючись корисним досвідом.

Вступ. Задля того, щоб Європейський простір вищої освіти (ЄПВО) став реальністю, найважливішим є досягнення прогресу у запровадженні прийнятих рішень з усіх напрямків дій усіх декларацій і комюніке. Більша частина цієї роботи має виконуватися на національному рівні, проте вона може і буде підтримуватись на загальноєвропейському рівні. З цією метою Група супроводу Болонського процесу (DFUG) на зустрічі в Лісабоні 2—3 жовтня 2007 р. ухвалила робочу програму на період до конференції міністрів 2009 року у Льовені та Льовеніла-Ньов. Цей документ окреслює програму, яка охоплює всі напрямки діяльності, зазначені в Лондонському комюніке, та містить усі болонські заходи, що організовуються на загальноєвропейському рівні з жовтня 2007 до квітня 2009 року. Ця робоча програма є результатом активного процесу консультацій, до якого активно долучилися майже 50 країн і організацій. Про високий рівень зацікавленості свідчить також велика кількість заходів, що були запропоновані та включені до неї. Успішне виконання робочої програми потребує постійної роботи усіх країн і організацій, що є членами Болонського процесу. Велика кількість заходів, включених до робочої програми, надає країнам і організаціям різноманітні шляхи залучення до роботи; необхідними є постійна координація як за окремими напрямками діяльності, так і між ними; а також тісна взаємодія із Групою супроводу Болонського процесу в цілому. Йдеться майже про 20 болонських семінарів, а також різноманітні координаційні і робочі групи, експертну мережу і з підтримки студентів, Групу E4.

Мобільність

Відповідні параграфи у Лондонському комюніке. Мобільність викладацького складу, студентів і випускників є одним з основних положень Болонського процесу, що створює можливості для особистісного розвитку, розвитку міжнародного співробітництва між фізичними особами й установами, покращання якості вищої освіти і наукової діяльності та сприяння Європейському виміру. Починаючи з 1999 року, було досягнуто значного прогресу, проте ще залишається чимало проблем. Серед найбільших перешкод на шляху до забезпечення мобільності залишаються питання імміграції, визнання, недостатнього фінансового заохочення і негнучкий механізм виплат допомоги. Ми визнаємо відповідальність урядів окремих країн щодо

спрощення процедури видачі віз, дозволів на проживання та на належну роботу. В питаннях, які не входять до нашої компетенції як міністрів вищої освіти, ми зобов'язуємось проводити відповідну роботу з нашими урядами з метою досягнення переконливого прогресу в цій сфері. На національному рівні ми працюватимемо над впровадженням повністю погоджених механізмів і процедур визнання та будемо розглядати шляхи сприяння мобільності як серед викладачів, так і серед студентів. Це передбачає створення умов для суттєвого збільшення кількості спільних програм і запровадження навчальних гнучких програм, а також вимагає підвищення відповідальності усіх вищих навчальних закладів за забезпечення мобільності викладацького складу і студентів, яка має бути однаковою в усіх країнах ЄПВО. В наших національних звітах за 2009 рік ми звітуватимемо про заходи, що були вжиті на національному рівні щодо покращання мобільності студентів та викладачів, включаючи заходи щодо майбутнього оцінювання. Ми зосередимо увагу на основних національних пріоритетах і завданнях, викладених вище в параграфі 2.3. Ми також погодилися створити мережу національних експертів з метою обміну інформацією та підтримки у визначенні та подоланні перешкод при наданні грантів та позик.

Загальні примітки. Мобільність студентів і викладачів була одним з ключових компонентів підписаної у 1999 році Болонської декларації, вона спричинила структурні реформи у напрямку трициклової системи ступенів. Між тим ще і донині немає достовірних та порівнянних даних з моніторингу прогресу мобільності. Перешкоди до мобільності студентів і викладачів добре відомі. В Лондонському комюніке зазначаються найбільш відомі та можливо вкрай невідкладні питання щодо імміграції, визнання, недостатнього фінансового стимулювання, негнучкої системи допомоги. До інших перешкод відносяться: різний академічний календар, труднощі, пов'язані з тимчасовою перервою в роботі, сімейні обов'язки, відсутність заохочення, мовний бар'єр або просто брак інформації. Отже, залишається ще багато чого зробити, і з наближенням 2010 року превалює певне відчуття терміновості. Більшість із заходів має виконуватися на національному або інституційному рівні, проте вони можуть підтримуватись різним чином і заходами на загальноєвропейському рівні. Наприклад, шляхом інформування або поширення кращої практики, а також через роботу за іншими напрямками, такими як

розробка спільних програм або співробітництво в галузі забезпечення якості. В дійсності для ефективного сприяння мобільності необхідна не лише робота за напрямками діяльності, але і в сфері політики, оскільки багато з питань виходять за рамки вищої освіти та торкаються соціальної, фінансової сфер, імміграційної політики (включаючи візові питання, дозволи на проживання та роботу) тощо. Отже, очевидно, тут необхідний інтегрований підхід, що поєднує різні сфери та різні види діяльності. Водночас цей інтегрований підхід має бути достатньо гнучким, щоб відповідати вимогам різних країн — членів Болонського процесу. Окреме питання щодо законодавства ЄС, яке стосується лише країн ЄС, проте має розглядатися в контексті ЄС. Заходи, включені до цієї Болонської програми на період до міністерської конференції 2009 року, мають ідеально залучати усі країни-учасниці та організації, проте сфера мобільності, напевно, потребує спільних зусиль усіх партнерів. Як зазначається в Лондонському комюніке, мобільність має бути одним з пріоритетів Болонської робочої програми 2007—2009 років, отже, Група супроводу Болонського процесу домовилася про початок кампанії з мобільності, яка поєднує різноманітні заходи, що організуються різними країнами—членами Болонського процесу та консультативними членами.

Координаційна група. Мета: координація діяльності із супроводу в сфері мобільності, спираючись на роботу за попередні періоди. Зв'язок з іншими болонськими заходами: збір даних, аналіз (відповідно до п. 3.7 Лондонського комюніке), глобальний вимір, соціальний вимір, мережа з підтримки студентів. Голова: Гаян Харутюнян (Вірменія). Учасники: Албанія, Вірменія, Австрія, Бельгія/Французька спільнота, Хорватія, Франція, Німеччина, Угорщина, Мальта, Чорногорія, Португалія, Росія, Іспанія E1, ESU. Розклад і звітність: перше засідання 23 листопада 2007 р. Регулярні оновлені варіанти для WFUG. Протокол на веб-сайті. Остаточний звіт (проект) 15 січня 2009 р. Остаточний звіт (остання версія) 1 березня 2009 року.

Кампанія з мобільності. Матеріали кампанії для підвищення обізнаності, поширення інформації, заохочення студентів і викладачів бути мобільними (також вищих навчальних закладів — дозволяти їм це).

Організатори: E1, ESU, за консультаційної підтримки координаційної групи (див. вище). Розклад: листопад 2007 — жовтень 2008 року.

Веб-сайт для надання студентам і викладачам можливості обміну інформацією, досвідом, позитивною і негативною практикою. Організатори: EI, ESU, за консультаційної підтримки координаційної групи. Барометр мобільності (використовуючи опитувальники) для виміру прогресу з мобільності. Організатори: EI, ESU, за консультаційної підтримки координаційної групи. Контрольна конференція по завершенні кампанії.

Організатори: EI, ESU, за консультаційної підтримки координаційної групи. Дата: 6—8 жовтня 2008. Місце: Лілль (Франція).

Болонські семінари. «Сприяння мобільності студентів: наступні кроки? Залучення зацікавлених сторін для покращання мобільності в середині ЄПВО».

Організатори: Бельгія/Французька спільнота, Австрія, Хорватія, ESU, Нідерланди та експертна мережа з підтримки студентів; за консультаційної підтримки координаційної групи. Дата: 29—30 травня 2008. Місце: Берлін (Німеччина).

«Мобільність персоналу і система допомоги»

Організатори: Німеччина, за консультаційної підтримки координаційної групи. Дата: 12—13 червня 2008.

Конференція з мобільності — Ерасмус Мундус II.

Організатор: Франція, за консультаційної підтримки координаційної групи і Європейської 1 комісії. Дата: 20—21 листопада 2008 р. Місце: Нансі (Франція).

«Спільні програми і мобільність студентів».

Організатори: Росія, за консультаційної підтримки координаційної групи. Дата: 22—23 січня 2009. Місце: Санкт-Петербург (Росія).

Експертна мережа з підтримки студентів. Мета: Надання країнам практичної допомоги для запровадження портативної підтримки студентів, включаючи організацію подолання перешкод.

Зв'язок з іншими болонськими заходами: координаційна група з мобільності, соціальний вимір, збір даних.

Голова: Алдрікінт Хут (Нідерланди), Катлен Робертсон (Шотландія), Лінда Норман-Торванг (Швеція).

Учасники: відкрита для усіх країн — членів Болонського процесу. Країни й організації, що вже приєдналися: Вірменія, Австрія, Бельгія/Французька спільнота, Данія, Фінляндія, Грузія, Німеччина, Ірландія, Литва, Чорногорія, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Швеція, Швейцарія, Великобританія (Англія і Шотландія), ESU, Європейська комісія (Євридика).

Розклад і звітність: засідання в січні, квітні, травні 2008 р. Регулярні оновлені звіти BFUG. Протокол на веб-сайті. Представлення результатів на конференції. «Сприяння мобільності студентів: наступні кроки?» (див. вище). Остаточний звіт (проект): 15 січня 2009 р. Остаточний звіт (остання версія): 1 березня 2009 року.

Структура ступенів

Відповідний параграф у Лондонському комюніке. Ми підкреслюємо важливість внесення змін до навчальних програм з метою приведення кваліфікацій у відповідність з потребами ринку праці та уможливлення подальшого навчання. У майбутньому треба зосередити зусилля на усуненні перешкод рівному доступу до освіти та переходу від циклу до циклу, належному впровадженні системи ЄКТС, що базується на результатах навчання та навчальному навантаженні студентів. Ми наголошуємо на необхідності вдосконалення системи працевлаштування випускників, одночасно зазначаючи, що в майбутньому інформацію, накопичену з цього питання, необхідно доповнювати.

Загальні примітки. Належне запровадження системи ЄКТС, в основі якої — навчальне навантаження студента і результати навчання все ще є пріоритетним. Європейська комісія розпочала процес консультування мережі національних академічних контактних пунктів з метою оновлення ключових особливостей ЄКТС і, в свою чергу, Довідника користувача ЄКТС. BFUG було запрошено зробити свій внесок в обговорення. З самого початку ЄКТС містила як елементи змісту, так і навчального навантаження. В останні роки стало практикою представляти зміст у термінах результатів навчання. BFUG підтримала думку, що обидва аспекти не можуть розглядатися окремо один від одного («навчальне навантаження» має інтерпретуватися як «навчальне навантаження для досягнення результатів навчання»). Оновлений варіант Ключових особливостей і супровідні документи матимуть більш очевидний зв'язок з результатами навчання, навчанням впродовж життя і системою кваліфікацій. Метою запропонованих семінарів є краще розуміння результатів навчання усіма зацікавленими сторонами, включаючи наслідки використання ЄКТС і результати навчання при запровадженні нових педагогічних методів студентсько-центричного і гнучкого навчання, а також для забезпечення якості, визнання кваліфікацій, працевлаштування, мобільності тощо.

Болонські семінари. «ЄКТС на основі результатів навчання та навчального навантаження студентів».

Організатори: Росія у співробітництві з Мальтою, ESU і EUA
Дата: 17—18 квітня 2008. Місце: Москва (Росія).

«Розвиток спільного розуміння результатів навчання ЄКТС».

Організатори: Португалія у співробітництві з EURASHE та ESU
Дата: 19—20 червня 2008. Місце: Порто (Португалія)

Зв'язок з іншими болонськими заходами: врахування обговорення ЄКТС та зв'язок з робочими групами із систем кваліфікацій, навчання впродовж життя і працевлаштування.

Консультації щодо Ключових особливостей ЄКТС. Мета: оновлення Ключових особливостей ЄКТС. Зв'язок з іншими болонськими заходами: системою кваліфікацій, навчання впродовж життя, аналітичним оглядом. Організатори Європейська комісія, за підтримки національних академічних контактних пунктів ЄКТС, президентство Португалії, Болонський секретаріат.

Учасники: усі члени BFUG. Розклад: Проект Ключових особливостей ЄКТС було обговорено на зустрічі BFUG 2—3 жовтня в Лісабоні, після заходу — консультації електронною поштою. Після затвердження Ключових особливостей ЄКТС буде оновлено Довідник користувача ЄКТС (2008).

Працевлаштування

Відповідний параграф у Лондонському комюніке. У зв'язку із запровадженням трициклової системи ступенів, ми просимо BFUG розглянути більш ґрунтовно питання покращання працевлаштування на кожному з трьох циклів та в контексті навчання впродовж життя. Це сприятиме підвищенню відповідальності усіх зацікавлених сторін. Урядам та вищим навчальним закладам потрібно буде більше обговорювати з роботодавцями та зацікавленими сторонами питання щодо обґрунтування необхідності впровадження реформ. Ми будемо працювати разом з нашими урядами, щоб зробити систему працевлаштування та кар'єри в державному секторі спільною з новою системою ступенів. Ми наполягаємо на тому, щоб освітні заклади й надалі розвивали партнерство та співробітництво з роботодавцями в процесі інноваційних змін навчальних планів, які створюються на основі результатів навчання.

Загальні примітки. Працевлаштування — можливість отримати перше місце роботи, бути працевлаштованим та здатним до про-

сування на ринку праці. Однією з цілей вищої освіти має бути працевлаштування випускників усіх трьох циклів.

Робоча група. Мета: підготовка доповіді до Булонської конференції міністрів з питання як покращати працевлаштування на кожному з трьох циклів (проте з особливою увагою до першого циклу), а також у контексті навчання впродовж життя. Звіт має охоплювати такі питання:

- підвищення обізнаності працедавців про результати навчання;
- залучення працедавців до розробки навчальних програм;
- надання профорієнтаційних послуг (кар'єрна допомога);
- державні структури з питань працевлаштування, кар'єри повністю збігаються з новою системою ступенів;
- інноваційні навчальні програми на основі результатів навчання.

Визнання ступенів на ринку праці в усій Європі.

Роль вищої освіти в навчанні впродовж життя та безперервному професійному зростанні. Зв'язок з іншими болонськими заходами. Робота щодо результатів навчання в контексті структури ступенів і систем кваліфікацій, навчання впродовж життя, збір даних, аналітичний огляд.

Голова: Кейт Ендрю (Великобританія). Учасники: Австрія, Бельгія/Французька спільнота, Хорватія, Республіка Чехія, Фінляндія, Франція, Грузія, Німеччина, Угорщина, Люксембург, Мальта, Чорногорія, Польща, Іспанія, Великобританія, BUSINESSEUROPE, E1, ESU, EUA, EURASHE, UNESCO-CEPES.

Розклад і звітність: перше засідання 31 жовтня 2007. Подальші зустрічі заплановані на: січень 2008, липень 2008, вересень 2008 і січень 2009. Регулярні оновлені звіти BFUG. Протокол на веб-сайті. Остаточний звіт (проект): 15 січня 2009 р. Остаточний звіт (остання версія): 1 березня 2009 року.

Болонський семінар. «Працевлаштування — погляд працедавця та наслідки». Організатори: Люксембург у співробітництві з робочою групою.

Дата: 6—7 листопада 2008 р. Місце: Люксембург.

Визнання

Відповідний параграф у Лондонському комюніке. Було досягнуто певних успіхів у запровадженні положень Лісабонської конвенції з визнання (ЛКВ) Європейської кредитно-трансферної систе-

ми (ECTS) і додатку до диплома, проте підходи до визнання як на державному рівні, так і на рівні навчальних закладів мають бути більш послідовними. З метою вдосконалення процедури визнання ми звертаємося з проханням до Групи супроводу Болонського процесу (BFUG) доручити Європейській мережі з визнання (ENIC/NARIC) ретельно проаналізувати наші національні плани дій та поширити позитивний досвід.

Загальні примітки. Мережі EIMIC/NARIC було доручено проаналізувати національні плани дій. Важливо, щоб BFUG отримувала інформацію та мала можливість надати відзив щодо такого аналізу. Виконання планів дій і поширення доброї практики має бути в центрі уваги національних інформаційних центрів (ENIC/NARIC), а також інших компетентних органів з визнання і відповідальних осіб (вищих навчальних закладів, державних установ, спеціалізованих органів з визнання). Мережі ENIC/NARIC наразі працюють над розвитком кращого загального розуміння поняття «істотні відмінності», яке є одним з ключових понять у Лісабонській конвенції з визнання та можливою підставою для невизнання. Мета: сформувати більш широке розуміння поняття істотних відмінностей, щоб лише велика різниця була підставою невизнання, та, наскільки це можливо, оцінювання істотних відмінностей в термінах результатів навчання. Питання болонських заходів з визнання попереднього навчання (2.11) розглядається в розділі «навчання впродовж життя» (див. нижче).

Робоча група ENIC-NARIC. Завдання: аналіз національних планів дій з визнання і поширення кращої практики. Допомога країнам-учасникам Болонського процесу у виконанні національних планів дій та визначення слабких місць.

Організатори: Мережі ENIC and NARIC.

Учасники: Рада Європи, Єврокомісія, UNESCO-CEPES, національні інформаційні центри. Доповідь обговорюватиметься національними центрами з визнання усіх країн — учасниць Болонського процесу.

Розклад: листопад 2007—грудень 2008.

Звітність: звіт про виконану роботу на засіданні BFUG — березень 2008 р. Перший проект звіту буде розглянуто мережами ENIC/NARIC на спільних засіданнях на Мальті в червні 2008 р. Остаточний звіт буде подано на розгляд BFUG мереж ENIC/NARIC до кінця 2008 року.

Система кваліфікацій

Відповідний параграф у Лондонському комюніке. Ми відмічаємо, що вже досягнуто певних успіхів у запровадженні національних систем кваліфікацій, але наразі залишається ще багато завдань. Ми зобов'язуємося запровадити в повному обсязі такі національні системи кваліфікацій, що відповідають загальній системі кваліфікацій ЄПВО, до 2010 року. Розуміючи, що це дуже складне завдання, ми просимо Раду Європи надати допомогу в обміні досвідом щодо розробки національних систем кваліфікацій. Наголошуємо на тому, що системи кваліфікацій мають створюватись таким чином, щоб сприяти підвищенню мобільності студентів і викладачів та покращувати працевлаштування.

Загальні примітки. Основну роботу із запровадження національних систем кваліфікацій, спільних із рамкою кваліфікацій ЄПВО, необхідно виконати на національному рівні, проте вона підтримуватиметься шляхом обміну досвідом, Радою Європи та іншими організаторами європейських і регіональних конференцій. Особливу увагу в цій роботі слід надавати використанню ЄКТС. Рада Європи координуватиме європейські конференції і деякі регіональні конференції. Проте країни закликаються організувати додаткові регіональні та національні конференції за власною ініціативою. Рада Європи і координаційна група можуть допомогти з визначенням міжнародних експертів.

Координаційна група. Мета: надання рекомендацій Раді Європи щодо виконання нею мандата відповідно до п. 2.8 Лондонського комюніке (див. вище). Завдання: Координаційна група слугуватиме форумом для обговорення систем кваліфікацій та надаватиме поради щодо: заходів із сприяння обміну досвідом у розробці національних систем кваліфікацій; окремих питань, пов'язаних з розробкою національних систем кваліфікацій, їх цілей, відповідності кредитів, кваліфікацій, результатів навчання, реформи навчальних програм, а також з питань змісту, належної методології і процедур; експертів, які б могли надати допомогу країнам у розробці їх національних систем кваліфікацій, якщо така допомога потрібна. Координаційна група забезпечує представництво експертів з різних галузей та досвіду; з методології і процедур самосертифікації завершених національних систем кваліфікацій, включаючи (на вимогу) визначення відповідних іноземних експертів, які могли б брати участь у процесі

самосертифікації; публікації звітів із самосертифікації; співробітництва з Європейською комісією з метою забезпечення порівнянності національних систем кваліфікацій із загальною рамкою кваліфікацій ЄПВО, а також з Європейською рамкою кваліфікацій; публічної інформації для сприяння розробці національних систем кваліфікацій; заходів та матеріалів для забезпечення порівнянності між загальною рамкою кваліфікацій ЄПВО і Європейською рамкою кваліфікацій.

Зв'язок з іншими болонськими заходами: Координаційна група надає рекомендації щодо взаємозв'язку між розробкою рамок кваліфікацій та іншими ключовими напрямками Болонського процесу, зокрема щодо визнання кваліфікацій та використання погоджених інструментів прозорості (ЄКТС, Додаток до диплома). Координаційна група також допомагатиме Болонському секретаріату і Аналітичній групі в аналітичному огляді стану справ щодо національних систем кваліфікацій на період до 2009 року.

Зв'язок з іншими напрямками діяльності — через Болонський секретаріат та Голову/Вице голову BFUG. Особливо зв'язок з групами з аналітичного огляду, навчання впродовж життя та працевлаштування.

Головування і секретаріат: Рада Європи. Учасники: Чехія, Грузія, Німеччина, Ірландія, Португалія, колишня Югославська Республіка, Македонія, Туреччина, Великобританія/Шотландія, Рада Європи, Єврокомісія, ESU, EUA, EURASHE, президент мережі ENIC, координатор ECTS, Болонський секретаріат.

Розклад: з кінця 2007 до першого засідання BFUG після конференції міністрів 2009. Засідання щонайменше двічі на рік. Перше засідання: 26—27 листопада 2007 року.

Розклад і звітність: регулярні оновлені звіти BFUG. Протокол на веб-сайті. Остаточний звіт (проект): 15 січня 2009. Остаточний звіт (остання версія): 1 березня 2009 року.

Європейські конференції. форум із систем кваліфікацій для надання країнам можливості скористатися досвідом інших країн поза межами їх регіону, які стикаються з такими ж проблемами; а також надати BFUG хоча б приблизний огляд загального прогресу у питанні національних систем кваліфікацій, порівнянних із загальною рамкою кваліфікацій ЄПВО.

Організатор: Рада Європи.

Учасники: відповідальні за розробку національних систем кваліфікацій в усіх країнах — члени Болонського процесу; Європейська комісія і консультативні члени; можливо також обмежена кількість країн не членів системи ЄПВО; систем національних інформаційних центрів з визнання (ENIC/NARIC).

Дата: 11—12 жовтня 2007. Місце: Головний офіс Ради Європи, Страсбург (Франція).

Наступна конференція: Вища освіта, в основі якої — результати навчання. Досвід Шотландії.

Організатори: Шотландія у співробітництві з Радою Європи і координаційною групою.

Учасники: метою є зібрати велику аудиторію представників з кожної із 46 країн — членів Болонського процесу. Кожна країна може представити декілька учасників: 1—2 з національних центрів якості, 2—3 з викладачів, 1—2 з національного студентського органу. Дата: 21—22 лютого 2008. Місце: Единбург (Шотландія)

Наступна конференція.

Організатор: Грузія у співробітництві з Радою Європи і координаційною групою.

Дата: 27—28 жовтня 2008 р. Місце: Грузія.

Регіональні конференції. Мета: обмін досвідом в окремому регіоні або з країнами, що знаходяться на такому самому етапі розробки своїх національних систем кваліфікацій. Країни заохочуються до організації додаткових конференцій на національному або регіональному рівнях за власною ініціативою.

Організатори: країни-ініціатори за підтримки Ради Європи.

Висловлений інтерес: Вірменія, Чеська Республіка.

Учасники: головним чином відповідальні за розробку національних систем кваліфікацій зацікавлених країн.

Навчання впродовж життя

Відповідний параграф у Лондонському комюніке. 2.11. Аналітичний звіт показує, що в більшості країн існують певні елементи гнучкого навчання, однак систематична робота з розробки шляхів гнучкого навчання для забезпечення навчання впродовж життя знаходиться ще на початковому етапі. Тому ми просимо BFUG сприяти обміну позитивним досвідом та працювати задля досягнення загального розуміння ролі вищої освіти в процесі навчання впродовж

життя. Можна сказати, що лише в декількох країнах ЄПВО успішно запроваджені механізми визнання попереднього навчання для доступу до освіти та надання кредитів. Співпрацюючи з ENIC/NARIC, ми звертаємося до BFUG з проханням внести пропозиції щодо покращання визнання попереднього навчання.

Загальні примітки. Болонські заходи за напрямком навчання впродовж життя мають охоплювати два елементи:

- (а) роль вищої освіти у навчанні впродовж життя,
- (б) визнання попереднього навчання.

Важливо, щоб навчання впродовж життя розглядалося не як окремий напрямок діяльності, а скоріше як усі інші напрямки діяльності з точки зору навчання впродовж життя.

Координаційна група. Мета: забезпечення координації болонських заходів шляхом дослідження аспектів навчання впродовж життя, надання рекомендацій щодо заходів, підтримка огляду болонських заходів із навчання впродовж життя, які відбуватимуться з 2007 до 2009 року. Розгляд висновків усіх болонських заходів з навчання впродовж життя та визначення пунктів для можливого включення до комюніке Льовен та Льовен-ла-Ньов. Група намагатиметься, якомога можливо забезпечити, щоб були охоплені такі аспекти: визнання попереднього навчання (найкраща практика, організація процесу валідації неформального і неформалізованого навчання, забезпечення якості, можливі довідники, окремі приклади тощо), гнучкі траєкторії навчання і розробка національних систем кваліфікацій разом з політикою навчання впродовж життя у вищій освіті; навчання впродовж життя і зв'язок з цілями соціального виміру у вищій освіті, зв'язок з іншими болонськими заходами: визнання, система кваліфікацій, працевлаштування, аналітичний огляд.

Голова: Анн Макві (Великобританія/Шотландія)

Учасники: Боснія і Герцеговина, Болгарія, Кіпр, Франція, Греція, Нідерланди, Словенія, «колишня Югославська Республіка Македонія», Великобританія (Шотландія), ESU, EUA, EURASHE.

Розклад і звітність: координаційна група із навчання впродовж життя працюватиме переважно в режимі електронної кореспонденції. Голова надаватиме поради секретаріату щодо прийняття будь-яких рішень через мережу електронної пошти. Періодично надаватимуться невеликі оновлені версії. Рішення та оновлені версії розповсюджуватимуться для ознайомлення у BFUG, розмішувати-

муться на болонському веб-сайті. Висновки окремих заходів з навчання впродовж життя розглядатимуться BFUG у звичайному порядку. Координаційна група з навчання впродовж життя розглядатиме висновки усіх заходів з навчання впродовж життя та надаватиме рекомендації на теми та з окремих питань для можливого включення до комюніке Льовен та Льовен-ла-Ньов. Основою для цього слугуватиме короткий виклад висновків та рекомендацій семінарів з навчання впродовж життя. Останній термін надання короткого викладу висновків і рекомендацій семінарів та координаційних груп (проект): 15 січня 2009. Остання дата фінальної версії висновків і рекомендацій — 1 березня 2009.

Болонські семіари. Конференція головної країни (президентства) в ЄС щодо ролі університетів у навчанні впродовж життя (загальне розуміння що таке навчання впродовж життя, загальне розуміння що таке навчання впродовж життя у вищій освіті, організаційні аспекти забезпечення навчання впродовж життя в університетах та зв'язок з системами кваліфікацій).

Організатор: Словенія, за консультативної підтримки координаційної групи.

Учасники: усі країни — члени Болонського процесу.

Дата: 10—11 березня 2008. Місце: Словенія.

«Оцінювання попереднього навчання; забезпечення якості і впровадження процедур»

Організатори: Нідерланди у співробітництві з EURASHE, ESU, ENIC/NARIC, за консультативної підтримки координаційної групи.

Дата: 11—12 грудня 2008. Місце: Нідерланди.

Забезпечення якості

Відповідний параграф у Лондонському комюніке. Ми підтримуємо ці чотири організації у справі проведення щорічних європейських форумів із забезпечення якості, а також щодо сприяння обміну позитивним досвідом і забезпечення покращання якості в ЄПВО і надалі. Ми просимо Групу Е4 регулярно доповідати нам про стан справ через BFUG, а також забезпечити зовнішню оцінку реєстру через два роки з початку його роботи з урахуванням поглядів усіх зацікавлених сторін.

Загальні примітки. Як зазначається у звіті Групи Е4 на саміті в Лондоні організації Групи Е4 започаткують у Бельгії Європейський

реєстр агенцій із забезпечення якості вищої освіти (EQAR) як міжнародну неприбуткову асоціацію («Association Internationale Sans But Lucratif — AISBL»). Крім того, країни ЄПВО та інші консультативні члени BFUG зможуть стати повними її членами. Проведення Установчої асамблеї EQAR заплановано на 4 березня 2008 року. Це дозволить розпочати роботу EQAR у червні 2008 р. та прийняти рішення щодо першого подання заявок до вересня 2008 року. Це означає, що зовнішнє оцінювання не буде дійсним до другої половини 2010 року. Реєстраційний комітет має бути заснований в січні 2008 року. На засіданні BFUG в Лісабоні 2—3 жовтня такі країни були обрані як наглядачі Комітету на період 2008—2009 років: Австрія, Данія, Естонія, Ірландія, Португалія.

Європейський реєстр із забезпечення якості вищої освіти

Організатори: Група Е4 (ENQA, ESU, EUA, EURASHE).

Розклад: затверджений до літа 2008.

Звітність: регулярні звіти BFUG про стан справ, остаточний звіт у 2009 р. до міністерської конференції. Відповідні документи на болонському веб-сайті. Остаточний звіт (проект): 15 січня 2009. Остаточний звіт (остання версія): 1 березня 2009 року.

Європейські форуми із забезпечення якості. Мета: сприяння поширенню кращої практики. Спеціальні цілі форуму 2007: досягнення розуміння, як запроваджувати європейські стандарти та рекомендації та визначати деякі з основних принципів. Аналіз факторів успішності та перешкод. Визначення наслідків такого запровадження та дослідження їх впливу та непередбачуваних наслідків. Обговорення спеціальних інструментів (таких як оцінювання студентами, запровадження результатів навчання, огляди агенцій із забезпечення якості).

Організатори: Група Е4. Другий європейський форум із забезпечення якості

Дата: 15—17 листопада 2007. Місце: Рим.

Третій європейський форум із забезпечення якості.

Дата: осінь 2008. Місце: не підтверджено.

Болонський семінар. Конференція із забезпечення якості вищої освіти.

Організатори: Франція, Дата: 24—25 вересня 2008. Місце: Страсбург, Франція.

Третій цикл/докторанти

Відповідний параграф у Лондонському комюніке. Ми запрошуємо ЕУА і надалі надавати підтримку в рамках обміну досвідом серед вищих навчальних закладів стосовно низки інноваційних докторських програм, що створюються на всій території Європи, а також стосовно інших принципово важливих питань, таких як питання прозорого доступу до освіти, процедур нагляду і оцінювання, розвитку взаємозамінних навичок та шляхів покращання працевлаштування. Ми шукатимемо належних можливостей сприяння більш широкому обміну інформацією стосовно джерел фінансування та з інших питань, що обговорюються урядами наших держав, а також іншими установами, які займаються політикою фінансування досліджень.

Болонський семінар. Семінар з докторантури для обміну інформацією щодо фінансування і перспектив кар'єрного росту. Зв'язок з іншими болонськими заходами: зв'язок з ЕУА та врахування результатів попередніх семінарів (Зальцбург і Ніцца).

Організатор: Фінляндія. Дата: жовтень 2008 (ще не підтверджено). Місце: Фінляндія.

Соціальний вимір

Відповідний параграф у Лондонському комюніке. Вища освіта має відігравати важливу роль у зростанні соціальної єдності, зменшенні нерівності, підвищенні рівня знань, умінь та компетентності у суспільстві. Політика, таким чином, має бути спрямована на максимальне розкриття потенціалу людей з точки зору їх особистісного зростання та вкладу в стале та демократичне суспільство знань. Ми поділяємо прагнення суспільства, щоб студентство, яке вступає до вищих навчальних закладів, отримує вищу освіту та закінчує навчання на всіх її рівнях, відображало суспільну різноманітність. Отже, ми і надалі докладатимемо зусиль, щоб забезпечити відповідні потребам студентства послуги, створити більш гнучкі підходи до навчання в системі вищої освіти, а також розширити доступ до вищої освіти на всіх рівнях, забезпечуючи при цьому рівні можливості. Ми будемо звітувати про нашу національну стратегічну політику щодо соціального виміру, включаючи плани дій та заходів щодо здійснення оцінки їх ефективності. Ми запросимо всі зацікавлені сторони до участі та сприяння цій діяльності на національному рівні.

Загальні примітки. У Лондонському комюніке підкреслено важливість соціального виміру як одного з пріоритетів на 2007—2009 роки. Чимало заходів має відбуватися на національному рівні, отже, для країн можуть бути корисними рекомендації щодо розробки національних стратегій, включаючи національні плани дій, обмін досвідом з іншими країнами. Першим кроком у розробці загальноєвропейської стратегії соціального виміру вищої освіти, роботі із збору даних на 2007—2009 роки стане соціальний вимір (див. також нижче розділ *Збір даних*). І останнє, проте не менш важливе: соціальний вимір є наскрізним питанням, що має враховуватись в усіх напрямках діяльності.

Координаційна група. Мета: розробка зразка (рамки) для національних планів дій, допомога країнам у розробці їх національних планів дій, сприяння обміну досвідом. Координація роботи щодо соціального виміру. Зв'язок з іншими болонськими заходами: збір даних, аналітичний огляд (відповідно до п. 3.7 комюніке, див. також розділ з аналітичного огляду), навчання впродовж життя.

Головування: Кіпр. Учасники: Мальта, Угорщина, ESU (організатори семінару), Бельгія/ Французька спільнота, Республіка Чехія, Ліхтенштейн, Литва, Чорногорія, Португалія, Румунія, Росія, Великобританія, EUA, EURASHE, UNESCO-SEPES. Аналітичний огляд і збір даних забезпечує Болонський секретаріат.

Розклад і звітність: зразок (рамка) для національних планів дій подає BFUG до 1 лютого 2008 р. для схвалення на засіданні BFUG у березні 2008 р. Регулярні звіти BFUG про стан справ. Протоколи — на болонському веб-сайті. Остаточний звіт (проект): 15 січня 2009 р. Остаточний звіт (остання версія): 1 березня 2009 р.

Болонські семінари. «Соціальний вимір доступу та рівних можливостей у вищих навчальних закладах».

Організатори: Мальта у співробітництві з ESU. Дата: 25—26 вересня 2008 р.

Місце: Мальта.

«Рівність у суспільстві знань. Як розширити можливості?»

Організатор: Угорщина. Дата: 10—11 листопада 2008 р. Місце: Будапешт (Угорщина).

Глобальний вимір

Відповідний параграф у Лондонському комюніке. Ми підтверджуємо стратегію «Європейського простору вищої освіти в глобаль-

ному вимірі» та продовжимо подальшу роботу за такими основними стратегічними напрямками: покращання інформування про ЄПВО, сприяння зростанню привабливості та конкурентоспроможності ЄПВО; посилення співробітництва на основі партнерства; інтенсифікація стратегічного діалогу; покращання процедури визнання. Ця робота має розглядатися відповідно до Рекомендацій OECD/UNESCO щодо забезпечення якості у вищій освіті. Ми висловлюємо прохання до BFUG надати нам звіт про загальні тенденції розвитку в цьому просторі на європейському, національному та інституційному рівнях до 2009 року. Усі зацікавлені сторони повинні відігравати визначену роль відповідно до сфери діяльності, за яку вони несуть відповідальність. У звіті про впровадження стратегії ЄПВО у глобальному контексті BFUG має зосередитись на двох пріоритетах. По-перше, вдосконаленні наявної інформації про ЄПВО шляхом створення веб-сайту Болонського секретаріату та Довідника Болонського процесу, укладеного EUA; по-друге, вдосконаленні процедури визнання. Ми закликаємо вищі навчальні заклади, центри ENIC/NARIC та інші компетентні установи з питань визнання в межах ЄПВО проводити оцінку кваліфікацій, отриманих поза межами ЄПВО з такою ж неупередженістю, яку б вони очікували щодо оцінювання європейських кваліфікацій будь-де в світі, та керуватися при цьому принципами Лісабонської конвенції з визнання.

Загальні примітки. Для реалізації стратегії «Європейський простір вищої освіти в глобальному вимірі» необхідно провести заходи на загальноєвропейському, національному та інституційному рівнях в усіх п'яти стратегічних областях, зазначених в Лондонському комюніке, а також у зв'язку з Рекомендаціями UNESCO/OECD із забезпечення якості в закордонній вищій освіті. У звіті, що має бути підготовленим до 2009 року, в центрі уваги мають бути два напрями: покращання інформування про ЄПВО, сприяння привабливості і конкурентоспроможності ЄПВО та покращання визнання. Враховуючи прохання міністрів продовжувати роботу з кількісного аналізу в аналітичному огляді щодо питання Болонського процесу в глобальному вимірі, важливо, щоб підготовка цього звіту координувалася з діяльністю робочої групи з аналітичного огляду.

Робоча група «Європейська вища освіта в глобальному вимірі». Мета/Завдання: продовжувати подальшу роботу за п'ятьма основними стратегічними напрямками, зосереджуючи особливу

увагу на «покращанні інформування про ЄПВО, сприяттні привабливості і конкурентоспроможності ЄПВО та покращанню визнання. Зв'язок з іншими Болонськими заходами: аналітичний огляд (відповідно до п. 3.7 Лондонського комюніке), мобільність і забезпечення якості, співробітництво з секретаріатом щодо розробки Болонським секретаріатом веб-сайту для глобальної аудиторії та з EUA щодо Довідника Болонського процесу, співробітництво з Радою Європи, Європейською комісією, ЮНЕСКО та мережами ENIC/NARIC для покращання справедливого оцінювання кваліфікацій інших частин світу, спираючись на Лісабонську конвенцію з визнання, зв'язок з Європейською комісією щодо ініціатив та програм ЄС зі всесвітнього розвитку та співробітництва, включаючи мережу болонських експертів, пошук шляхів використання «Рекомендацій UNESCO/OECD із забезпечення якості в закордонній вищій освіті» в діяльності робочої групи, зокрема шляхом тісного співробітництва з ENQA на семінарі, зазначеному нижче. Усі організатори семінарів мають зважати на участь зацікавлених партнерів з інших частин світу.

Голова: Барбара Вайтгрубер (Австрія). Учасники: Вірменія, Австрія, Бельгія/Французька спільнота, Франція, Німеччина, Греція, Ватикан, Чорногорія, Нідерланди, Норвегія, Румунія, Словацька Республіка, Іспанія, колишня Югославська Республіка Македонія, Великобританія, Рада Європи, Європейська комісія, EI, ENQA, ESU, EUA, EURASHE, UNESCO/CEPES, ACA.

Розклад: перше засідання 22 листопада 2007 р. Подальші засідання: січень 2008, весна 2008, літо 2008 (при необхідності), осінь 2008, залежно від прогресу в роботі і процесу консультацій (електронною поштою) при завершенні звіту засідання буде заплановано на кінець 2008 або початок 2009 року.

Звітність: регулярні звіти зі стану справ до BFUG. Протокол на болонському веб-сайті. Остаточний звіт (проект): 15 січня 2009 р. Остаточний звіт (остання версія): 1 березня 2009 року.

Болонський семінар. «Транснаціональна освіта і Рекомендації UNESCO/OECD із забезпечення якості в закордонній вищій освіті».

Мета: наближення Рекомендацій UNESCO/OECD та глобальної стратегії BFUG; сприяння співробітництву з регіональними мережами із забезпечення якості тощо. Зв'язок з іншими болонськими заходами забезпечення якості.

Організатор: ENQA у співробітництва з ЮНЕСКО. Учасники: представники регіональних мереж (Азійсько-тихоокеанської, Південної Америки, Африки тощо).

Дата: 1—2 грудня 2008 р. Місце: Англія (не підтверджено).

Збір даних

Відповідний параграф у Лондонському комюніке. Ми визнаємо необхідність покращання збору даних щодо мобільності та соціального виміру в усіх країнах, які беруть участь у Болонському процесі. Тому ми просимо європейську комісію Євростат (Eurostat) у співробітництві з Євростудентом (Eurostudent) розробити порівнянні та надійні індикатори (показники) та дані для визначення прогресу на шляху досягнення загальної мети щодо соціального виміру та мобільності студентів і викладачів в усіх країнах Болонського процесу. Такі дані мають стосуватися рівних можливостей участі у вищій освіті та працевлаштуванні випускників. Це завдання необхідно виконати у співробітництві з Групою супроводу Болонського процесу (BFUG), звіт подати на конференцію міністрів, що відбудеться в 2009 році.

Загальні примітки. Євростат і Євростудент отримали в Лондоні мандат на проведення роботи зі збору даних та розробки показників для підтримки моніторингу/аналітичного огляду запровадження положень Болонського процесу за напрямками соціальний вимір і мобільність. У 2007—2009 роках увагу буде зосереджено на соціальному вимірі, зокрема на рівноправності участі та можливостях працевлаштування. Крім того, Евридика надасть оновлену інформацію щодо інструментів прозорості (ЄКТС, Додаток до диплома, система кваліфікацій) для усіх 46 країн та для 31 країни щодо портативності підтримки студентів. Вкрай важливо, щоб географія досліджень сягала усіх 46 країн ЄПВО. Отже, Євростат має продовжувати тримати зв'язок з національними статистичними центрами країн, що не є членами ЄС. Робота відбуватиметься за підтримки керівної групи BFUG, що забезпечить врахування політичного аспекту та іншої інформації.

Керівна група. Мета: ухвалення показників, запропонованих Євросатом та Євростудентом: визначити, яка контекстуальна інформація необхідна, які параметри слід враховувати. Зв'язок з іншими

Болонськими заходами: аналітичний огляд, мобільність, соціальний вимір, працевлаштування.

Голова: Герман Донделінгер (Люксембург). Учасники: Євростат, Євростудент, DG EAC, Боснія і Герцеговина, Хорватія, Франція, Німеччина, Угорщина, Італія, Латвія, Росія, Швейцарія, Великобританія, Міжнародна освіта, ESU, EUA, ASA.

Розклад: перше засідання 9 листопада 2007 р. До весни 2008 р.: розробка концепції і визначення показників. До осені 2008 р.: пошук і розробка індикаторів (and production of indicators) розмежування і формування необхідної контекстної інформації.

Звітність: регулярні звіти зі стану справ до BFUG. Протоколи на Болонському веб-сайті. Остаточний звіт (проект): 15 січня 2009 р. Остаточний звіт (остання версія): 1 березня 2009 року.

Аналітичний огляд

Відповідний параграф у Лондонському комюніке. Ми висловлюємо прохання до BFUG продовжити процес аналізу поточних змін з врахуванням національних звітів до часу проведення конференції міністрів у 2009 році. Ми прагнемо до подальшого вдосконалення якості аналізу, зокрема стосовно мобільності, Болонського процесу в глобальному контексті та соціальному вимірі. Аналіз поточних змін повинен і в подальшому торкатися системи ступенів та можливостей працевлаштування випускників, визнання ступенів, періодів навчання та запровадження усіх аспектів забезпечення якості відповідно до європейських стандартів та рекомендацій (ESG). З огляду на розвиток більш результативного, орієнтованого на студента навчання наступним завданням буде вирішення питань, які пов'язані з національними кваліфікаціями, результатами навчання, кредитами, навчанням впродовж життя та визнанням попереднього навчання.

Загальні примітки. Робота з аналітичного огляду 2009 року буде останньою в цьому десятиріччі, отже, торкатиметься як періоду за останні два роки, так і загального розвитку впровадження положень Болонського процесу. Як загальний напрямок діяльності, дуже важливо, щоб усі інші напрямки доповнювали аналітичний огляд, що необхідно враховувати при плануванні заходів. Звичайно, планування роботи із аналітичного огляду має бути максимально корисним при використанні результатів інших оглядів, таких як огляд Евридики щодо інструментів прозорості (ЄКТС, додаток до дипло-

ма, система кваліфікацій) та щодо портативності підтримки студентів, а також роботи, яка виконується EUA та ESU. Крім того, аналітичний огляд має використовувати надійні показники, а отже, здійснюватися у тісному співробітництві з робочою групою із збору даних.

Робоча група. Мета: продовження виконання аналітичного огляду на основі національних звітів, подальше вдосконалення якості аналізу, особливо щодо мобільності в глобальному контексті та соціальному вимірі, зв'язок з іншими болонськими заходами, необхідні допоміжні матеріали з усіх інших напрямків, включаючи роботу із збору даних.

Голова: Андрейс Раухваргерс (Латвія). Учасники: Вірменія, Грузія, Німеччина, Італія, Латвія, Чорногорія, Норвегія, Румунія, Туреччина, Великобританія/Шотландія, Європейська комісія (Євридика), EUA.

Розклад і звітність: перше засідання 8 листопада 2007 р. Зразок для національних звітів і часові рамки затверджуються на засіданні BFUG у березні 2008 р. Регулярні звіти зі стану справ подаються до BFUG. Протоколи — на болонському веб-сайті. Остаточний звіт (проект): 15 січня 2009 р. Остаточний звіт (остання версія): 1 березня 2009 року.

Після 2010

Відповідний параграф у Лондонському комюніке. В міру того, як ЄПВО продовжує розвиватись та відповідати на виклики глобалізації, ми передбачаємо, що необхідність у співробітництві буде існувати і після 2010 року.

Ми сповнені рішучості у 2010 році, який стане роком переходу від Болонського процесу до ЄПВО, ще раз підтвердити наші наміри зробити вищу освіту ключовим елементом сталого розвитку наших суспільств як на національному, так і на європейському рівні. Ми вбачаємо 2010 рік як можливість для перегляду бачення, яке надихнуло нас на започаткування Болонського процесу у 1999 році, і прагнемо зробити так, щоб дії ЄПВО ґрунтувалися на цінностях та баченнях, які не обмежуються лише структурою та засобами. Ми скористаємося 2010 роком як можливістю трансформувати наші системи вищої освіти таким чином, що вони будуть здатні вирішувати не тільки нагальні питання, але й прогнозувати проблеми, з яки-

ми ми можемо зустрітися в майбутньому. Ми просимо BFUG окреслити загальну перспективу розвитку ЄПВО після 2010 року. Це передбачає можливість створення відповідних допоміжних структур, хоч зараз неофіційні договори про співробітництво виконуються належним чином, і це призводить до безпрецедентних змін. Виходячи з попереднього аналітичного звіту, звітів Тенденції (Trends), «Болонья очима студентів», ми просимо BFUG розглянути питання щодо підготовки звіту на 2010 рік у співробітництві з дорадчими членами організації, даючи оцінку загальним темпам просування Болонського процесу в межах ЄПВО, починаючи з 1999 року.

Загальні примітки. При обговоренні питання «Після 2010» важливо розрізнити два звіти, що вимагаються міністрами в Лондонському комюніке.

а) 2009 рік: представлення BFUG звіту, яким чином ЄПВО може розвиватися після 2010 року (включаючи допоміжні структури);

в) 2010 рік: надання BFUG звіту з незалежною оцінкою загального прогресу Болонського процесу, починаючи з 1999 року.

Хоча такий звіт має з'явитися лише в 2010 році, його підготовку потрібно розпочинати вже в цей робочий період. Першочерговим пріоритетом для BFUG має бути узгодження умов проведення такого незалежного оцінювання. В той же час необхідно розпочати роботу над звітом 2009. Виходячи з того, що обговорення питання «Після 2010 року» є досить вразливим, міністри відкрито попросили BFUG розглянути подальший розвиток Болонського процесу. Оскільки може виявитися, що регулярних засідань BFUG недостатньо для більш ґрунтового обговорення теми, для того, щоб розглянути її відповідним чином, можливо проведення одного або двох позачергових засідань. Звичайно, таке обговорення потребує відповідної підготовки, але може статися, що звичайні робочі групи не відповідатимуть такій підготовці, оскільки імовірно, що майже всі країни і організації будуть зацікавлені увійти до складу такої групи. Альтернативою може стати Правління BFUG за підтримки секретаріату. У будь-якому випадку важливо, щоб звіт «Після 2010» готувався відкрито і прозоро, із залученням усіх країн і організацій — учасників Болонського процесу, шляхом регулярних консультацій, електронною поштою чи на (спеціальному) засіданні BFUG. З метою більш широкого підходу до питання та відкритості новим ідеям пропонується отримати інформацію з-поза внутрішнього Болонського кола, використовуючи комбінацію оглядів, публікацій і семінарів.

Консультації експертів і зацікавлених сторін. (1) Огляд міжнародними експертами вищої освіти. (2) Публікації зацікавлених сторін, з якими проведені консультації. Мета: визначення найбільших викликів ЄПВО у наступному десятиріччі та можливі пропозиції нових напрямків діяльності.

Організатор: Бельгія/Фламандська спільнота, Люксембург у співробітництві з господарем семінару та за консультаціями з VFUG. Учасники: міжнародні експерти вищої освіти (огляд), інші зацікавлені сторони, політики, науковці, студенти, представники бізнесу (публікація).

Розклад: (1) Огляд: жовтень—березень 2008; (2) публікація есе: середина 2008 р.

Семінар. Мета: обговорення та затвердження висновків вищезазначених оглядів та консультації зацікавлених сторін.

Організатор: Бельгія/Фламандська спільнота, Люксембург. Учасники: усі країни й організації — учасники Болонського процесу. Дата: 19—20 травня 2008 року.

Ряд семінарів, що організовуються консультативними членами. Мета: визначення майбутніх викликів для ЄПВО; формування загального погляду на роль вищої освіти після 2010 року.

Консультації електронною поштою. Мета: обговорення та затвердження висновків вищезазначених семінарів

Організатор: Болонський секретаріат. Учасники: усі країни й організації — учасники Болонського процесу

Розклад: результати мають бути готовими до 15 січня 2009 року.

Обговорення на засіданнях VFUG. «Після 2010» стане регулярним питанням порядку денного VFUG. З метою проведення додаткових дискусій регулярно засідання VFUG, можливо, триватиме на один день більше, та/або VFUG зможе прийняти рішення про проведення окремого засідання, цілком присвяченого питанню «Після 2010», можливо, в іншому форматі (наприклад, використовуючи комбінацію секційних засідань і об'єднаних сесій), можливо, пов'язаних з конференцією на цю тему. Супровідні матеріали до засідання VFUG можуть бути підготовлені Правлінням.

Голова: відповідне президентство (за підтримки Болонського секретаріату).

Учасники: усі члени VFUG.

Оціночний звіт/незалежне оцінювання. Обговорення повноважень/обов'язків.

Голова: президентство Словенії. Учасники: усі члени BFUG.

Розклад: засідання BFUG: березень 2008 р., можливо, після попередніх консультацій електронною поштою.

Керівництво BFUG незалежним оцінюванням.

Chair: наступні президентства.

Учасники: усі члени BFUG.

Розклад: 2008—2010.

3.8. Календар болонських заходів на 2008—2009 роки

№ п/п	Назва заходу	Дата проведення	Місце проведення
1	Європейська вища освіта у глобальному вимірі	11 січня 2008 р.	Відень (Австрія)
2	Засідання Правління	16 січня 2008 р.	Любляна (Словенія)
3	Система підтримки студентів	22—23 січня 2008 р.	Стокгольм (Швеція)
4	Робоча група з працевлаштування	1 лютого 2008 р.	Лондон (Великобританія)
5	Аналітична робоча група	7 січня 2008 р.	Берлін (ФРН)
6	Конференція з систем кваліфікації і результатів навчання	21—22 лютого 2008 р.	Единбург (Шотландія)
7	Координаційна група з систем кваліфікації	22 лютого 2008 р.	Страсбург (Франція)
8	Робоча група по збору даних	25 лютого 2008 р.	Люксембург
9	Конференція, підсумки різних сценаріїв розподілу фінансів у вищій освіті	28—29 лютого 2008 р.	Берлін (ФРН)
10	Засновницька асамблея Європейського реєстру із забезпечення якості у вищій освіті	4 березня 2008 р.	
11	Семінар з питань міжкультурного діалогу у вищій освіті	4—5 березня 2008 р.	Страсбург (Франція)

12	7-а пленарна сесія Керівного комітету з питань вищої освіти і науки	6—7 березня 2008 р.	Страсбург (Франція)
13	Конференція: Роль університетів у навчанні впродовж життя	10—11 березня 2008 р.	Любляна (Словенія)
14	Засідання правління і групи супроводу BFUG	13—14 березня 2008 р.	Любляна (Словенія)
15	Форум з вищої освіти. Конгрес мережі університетів Причорномор'я	2—5 квітня 2008 р.	Київ (Україна)
16	Семінар з ЄКТС за результатами навчання і навантаження студентів	17—18 квітня 2008 р.	Москва (РФ)
17	Семінар «Болонський процес після 2010 року»	19—20 травня 2008 р.	Гент (Бельгія)
18	Семінар «Сприяння мобільності студентів: подальші кроки»	29—30 травня 2008 р.	Брюссель (Бельгія)
19	Засідання Правління BFUG	9 червня 2008 р.	Блем
20	Семінар з мобільності персоналу і системи допомоги	12—13 червня 2008 р.	Берлін (ФРН)
21	Семінар «Розвиток спільного розуміння результатів навчання і ЄКТС»	19—20 червня 2008 р.	Порто (Португалія)
22	20-а щорічна конференція Європейської асоціації міжнародної освіти	10—14 вересня 2008 р.	Антверпен (Нідерланди)
23	Семінар із структури навчання медиків	11—12 вересня 2008 р.	Берлін (ФРН)
24	Координаційна група з мобільності	19 вересня 2008 р.	Єреван (Вірменія)
25	Конференція із забезпечення якості у вищій освіті	24—25 вересня 2008 р.	Страсбург (Франція)
26	Семінар із соціального вимірювання доступу і рівних можливостей у вищих навчальних закладах	25—26 вересня 2008 р.	Мальта
27	Конференція з міжнародної освіти і європейських	6—8 жовтня 2008 р. (дата	Ліль (Франція)

	студентських спілок з мобільності	уточнюється)	
28	Аналітична робоча група	13 жовтня 2008 р.	Париж (Франція)
29	Засідання BFUG	14—15 жовтня 2008 р.	Париж (Франція)
30	Конференція EUA	23—24 жовтня 2008 р.	Роттердам (Нідерланди)
31	Конференція з Європейської системи кваліфікацій	27—28 жовтня 2008 р.	Грузія
32	Семінар з докторантури	Дата уточнюється	Фінляндія
33	Семінар «Працевлаштування: погляд працедавця і наслідки»	6—7 листопада 2008 р.	Люксембург
34	Семінар «Рівноправність у суспільстві знань. Як розширити можливості»	10—11 листопада 2008 р.	Будапешт (Угорщина)
35	Конференція з мобільності — Ерасмус Мундус II	20—21 листопада 2008 р.	Нансі (Франція)
36	Третій Європейський форум із забезпечення якості	Дата уточнюється	
37	Транснаціональна освіта (TNI) і Рекомендації OECD-UNESCO із забезпечення якості в міжнародній вищій освіті	1—2 грудня 2008 р.	Місце уточнюється
38	Координаційна група з мобільності	8 грудня 2008 р.	Місце уточнюється
39	Семінар з питань акредитації попереднього навчання	11—12 грудня 2008 р.	Амстердам (Нідерланди)
40	Засідання правління BFUG	13 січня 2009 р.	Прага (Чехія)
41	Семінар «Спільні програми і мобільність студентів»	22—23 січня 2009 р.	Санкт-Петербург (РФ)
42	Аналітична робоча група	26—27 січня 2009 р.	Брюссель (Бельгія)
43	Засідання BFUG	12—13 лютого 2009 р.	Прага (Чехія)
44	Аналітична робоча група	13 березня 2009 р.	Рига (Латвія)

45	Засідання VFUG	27 квітня 2009 р.	ЛЬОВЕН
46	Конференція міністрів	28—29 квітня 2009 р.	Louven (Louven-la- Neuve)

Розділ 4

ЄВРОПЕЙСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ТА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР ВИЩОЇ ОСВІТИ (ЄПВО)

4.1. Рівні застосування Болонського процесу, види співробітництва та його учасники

Нині існує три рівні застосування Болонського процесу: міжнародний, національний та інституційний.

1. Міжнародний рівень

Щодо *міжнародного рівня*, то існує декілька видів співробітництва і декілька структур, що розвивають Болонський процес. Серед структур, що спостерігають за розвитком Болонського процесу, можна зазначити такі:

- Група з перевірки виконання Болонського процесу (Bologna follow-up group (BFUG)) складається із:
  - усіх країн-учасниць,
  - Європейської комісії (European Commission),
  - Ради Європи.
- Асоціація європейських університетів (The European University Association (EUA)).
- Національні спілки студентів Європи (ESIB — The National Unions of Students in Europe).
- Європейська асоціація закладів вищої освіти (European Association of Institutions in Higher Education (EURASHE)).
- Європейський центр вищої освіти ЮНЕСКО (the European Centre for Higher Education (UNESCO-CEPES)).
- Європейська асоціація із забезпечення якості вищої освіти (the European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA)).
- Освітня Міжнародна пан-європейська структура (Educational International Pan-European Structure).
- Союз конфедерацій промисловців та роботодавців Європи (UNICE) у якості консультативного члена.

До того ж організовуються численні семінари по всій території Європи, що проходять під офіційним знаком «Болонські семінари». На них обговорюються різноманітні документи щодо Болонського

процесу, перешкоди на шляху його впровадження, можливості для співробітництва.

2. Національний рівень

На *національному рівні* здебільшого задіяний уряд, міністри, відповідальні за вищу освіту, ректори конференцій та університетських організацій, студентські спілки, у деяких випадках — страхові агенції, роботодавці. Багато європейських країн вже змінило своє законодавство відповідно до цілей Болонського процесу, а інші готуються зробити це. В залежності від країни та ступеня розвитку її системи вищої освіти деякі країни вводять європейську кредитно-трансферну систему (ECTS), обговорюючи структуру своїх наукових ступенів та кваліфікацій, фінансування та управління вищою освітою, програми мобільності тощо.

3. Інституційний рівень

На *інституційному рівні* задіяні заклади вищої освіти, їхні факультети та відділення, студенти, викладацький склад та багато інших діячів. Пріоритети різняться в залежності від країни на закладу. Проте важливо відзначити, що без впровадження на інституційному рівні мало чого можна досягти у Болонському процесі. Після Конференції міністрів у Бергені (2005 р.) у Болонському процесі беруть участь 46 країн:

— з 1999 року: Австрія, Бельгія, Болгарія, Великобританія, Греція, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Ісландія, Іспанія, Ірландія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Словацька Республіка, Словенія, Угорщина, Чеська Республіка, Швеція, Швейцарія;

— з 2001 року: Хорватія, Кіпр, Ліхтенштейн, Туреччина;

— з 2003 року: Албанія, Андорра, Боснія та Герцеговина, Ватикан, Росія, Сербія та Чорногорія, колишня Югославська Республіка Македонія;

— з 2005 року: Вірменія, Азербайджан, Грузія, Молдова, Україна.

Крім цих країн (що є членами Bologna follow-up group — BFUG) та Європейської комісії, у Болонському процесі беруть участь такі міжнародні організації (у якості консультативних членів):

- Рада Європи;
- Асоціація європейських університетів;

- Європейська асоціація закладів вищої освіти (EURASHE);
- Національні спілки студентів Європи (ESIB);
- Європейський центр вищої освіти ЮНЕСКО (UNESCO-CEPES);
- Європейська асоціація із забезпечення якості вищої освіти (ENQA);
- Освітня Міжнародна пан-європейська структура;
- Союз конфедерацій промисловців та роботодавців Європи (UNICE).

4.2. Вища освіта України — європейський вимір: стан, проблеми, перспективи

*Доповідь міністра освіти і науки на підсумковій колегії
Міністерства освіти і науки України
21 березня 2008 року, м. Київ*

Освіта і наука є стратегічним резервом розвитку держави, суспільства, економіки та багатовимірним полем нашої інтеграції у світову спільноту. Це ставить перед нами завдання проведення глибоко продуманої реформи вищої освіти України з науковим прогнозуванням її результатів із збереженням та розвитком нашої національної духовної культури. Президент України В. А. Ющенко 26 лютого цього року провів нараду з представниками освіти та науки, головами обласних державних адміністрацій. За результатами цієї наради Президент України підписав 20 березня цього року Указ «Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні». Детальний аналіз діяльності вищої школи у 2007 році наведений у розданих вам матеріалах. Розвиток освіти та науки — один з основних пріоритетів програми діяльності уряду. На реалізацію її завдань з ініціативи Прем'єр-міністра України Ю.В. Тимошенко кожне міністерство визначило, а уряд схвалив п'ять пріоритетів.

Щодо Міністерства освіти і науки, то такими пріоритетами є:

- забезпечення рівного і справедливого доступу до якісної освіти, зокрема запровадження всеохопного незалежного зовнішнього оцінювання навчальних досягнень (у формі тестування) випускників загальноосвітніх шкіл і вступників до вищих навчальних закладів;
- розробка програми «Підручник», що передбачатиме підвищення якості змісту підручників і навчальних посібників і дасть можливість запровадити прозору й ефективну процедуру використання державних коштів на їх виготовлення та розповсюдження;

- створення нової моделі економічної діяльності вищих навчальних закладів, яка базується на солідарній участі держави, бізнесових кіл і громадян;
- приведення системи вищої освіти у відповідність до вимог Бонської декларації, розширення автономії вищих навчальних закладів як необхідної передумови інтеграції української освіти в європейський освітній простір;
- підвищення конкурентоспроможності української науки та її інтегрованості в світовий науковий процес.

Організація вступної кампанії 2008 року

Міністерство запровадило зовнішнє оцінювання навчальних досягнень усіх випускників системи загальної середньої освіти, які виявили бажання вступати до вищих навчальних закладів. Цей масштабний проект здійснюємо відповідно до Указу Президента України від 4 липня 2005 року «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні», а також Програми діяльності Кабінету Міністрів України і відповідних урядових постанов. За останні роки це найбільш суспільно значуща як за масштабами, так і за складністю реформа в українській освіті. Метою впровадження незалежного тестування є:

- забезпечення рівного та справедливого доступу до якісної освіти для всіх без винятку молодих людей;
- проведення загальнонаціонального моніторингу справжнього рівня нашої середньої освіти;
- ревізія усталених і сформованих упродовж багатьох років традицій, які на сьогодні вже стали гальмом для розвитку освіти;
- усунення нічим не виправданого психологічного навантаження на школярів, які з одного й того ж предмета складають екзамени двічі поспіль — спочатку у школі, а потім у вищому навчальному закладі.

Ми розуміємо, що всеохоплююче тестування викликає в окремих громадян, керівників і політиків критику, опір, несприйняття і навіть роздратування. Проте практично увесь світ перейшов на незалежне тестування. На колишньому радянському просторі лише Україна вперто зберігає стару систему вступу. Європейський вибір України, який задекларувала наша держава, вимагає, щоб суспільство пережило і цей катарсис. Ми успішно пройшли етап реєстрації бажуючих

вступити до вищих навчальних закладів. Сьогодні зареєстровано 522 тис. молодих людей. Водночас перші кроки повномасштабного запровадження нової моделі вступу продемонстрували, що вищі навчальні заклади у багатьох випадках до неї не готові організаційно, а окремі навіть почали шукати шляхи її спрощення. Наприклад, користуючись демократичністю Умов прийому, деякі державні вищі навчальні заклади наважились встановити, як конкурсний, лише один сертифікат — з української мови і літератури, навіть при вступі на складні напрями підготовки, хоча у минулому році вступні випробування на ці спеціальності проводили як мінімум із двох предметів. Є випадки встановлення різної кількості сертифікатів на один напрям для денної та заочної форм навчання. Щоб уникнути низки організаційних проблем, за час, що залишився до початку вступної кампанії, необхідно:

- посилити інформування вчителів, учнів та їх батьків, а також випускників шкіл попередніх років щодо форми, змісту та процедури зовнішнього тестування;
- усунути помилки, виявлені при пробному тестуванні;
- максимально зменшити кількість завдань у тестах, які вимагають «ручної перевірки»;
- забезпечити науково-методичний супровід і постійне вдосконалення національної системи зовнішнього тестування.

Необхідно також вжити радикальних антикорупційних заходів щодо забезпечення об'єктивності результатів зовнішнього незалежного тестування, а саме:

- забезпечити громадський контроль під час проведення незалежного зовнішнього оцінювання;
- максимально скоротити термін від проходження тестування до оголошення результатів та видачі сертифікатів зовнішнього незалежного тестування;
- забезпечити учасникам тестування можливість апеляції;
- створити сприятливі умови доступу сільської молоді до якісної середньої освіти та забезпечити впродовж 2008—2010 років особливі умови прийому до вищих навчальних закладів за результатами зовнішнього незалежного тестування для випускників сільських шкіл і шкіл населених пунктів, які мають статус міських;
- розробити програму «Обдаровані діти села»;
- забезпечити доступ до якісних освітніх послуг особам з особливими потребами.

Прошу керівників вищих навчальних закладів вкрай обережно застосовувати пункт 15 Умов прийому, аби не спровокувати хвилю судових позовів абітурієнтів та їхніх батьків, пов'язаних зі встановленням суб'єктивних критеріїв зарахування, бути уважними до проблем кожного абітурієнта, максимально уникати формалізації та бюрократизму під час прийняття рішень щодо зарахування вступників на навчання. Треба обов'язково провести відповідне навчання персоналу приймальних комісій з урахуванням специфіки проведення конкурсного відбору.

Головний критерій для зарахування абітурієнта на 1-й курс — це кількість балів у сертифікаті. Якщо абітурієнт з високим балом сертифікату «не пройде» через п. 15 Умов прийому, а інший, з нижчим балом, буде зарахований, то цей конфлікт суд розв'яже на користь вищого балу сертифікату, оскільки в Умовах прийому застережено, що вищий навчальний заклад вступних випробувань не проводить.

Пункт 15 Умов прийому — це кредит довіри до керівників вищих навчальних закладів. Саме цей пункт яскраво висвітлить абітурієнтам та батькам, усій громадськості наше справжнє бажання до змін і дасть відповідь на запитання: є чи нема корупції при вступі у вищі навчальні заклади? Якщо є, то в які саме? Це також кредит довіри і до Українського центру оцінювання якості освіти, й до тих, хто проводить учнівські олімпіади різного рівня — щоб не сталось так, що переможці будуть мати сертифікати з непрохідним балом, тобто нижче, ніж 124 бали (чи 4- у 12-бальній шкалі). Після проведення вступної кампанії ми опублікуємо повний порівняльний аналіз її результатів. Зі свого боку, аби попередити виникнення проблем в окремих вищих навчальних закладах, пов'язаних з можливим високим конкурсом, міністерство розпочало роботу щодо розміщення на спеціальному сайті МОН оперативної (щоденної) інформації про конкурсну ситуацію у кожному вищому навчальному закладі. Ще про один компонент незалежності у тестуванні. Після завершення тестування орієнтовно у жовтні-листопаді рішенням уряду буде введено Український центр оцінювання якості освіти з-під підпорядкування МОН. Його теперішній статус історично успадкований і є тимчасовим; надалі Центр під громадським контролем має повністю відповідати за підготовку і проведення незалежного тестування. Що ж до міністерства, то його роль полягатиме у встановленні термінів проведення зовнішнього оцінювання, визначенні

переліку навчальних предметів, які виносяться на тестування, та затвердженні їх програм, порядку проведення зовнішнього незалежного оцінювання. Ще раз наголошую, що вступна кампанія 2008 року — це випробування вищої школи на довіру суспільства. Її успішне проведення засвідчить, передусім, про рівень академічної культури та суспільної відповідальності вищих навчальних закладів.

Автономія

Як свідчить практика багатьох європейських країн, однією з умов підвищення якості вищої освіти є підвищення відповідальності вищих навчальних закладів за результати діяльності шляхом розширення демократичних засад їх функціонування та поглиблення університетської автономії. Водночас очевидним є і те, що ширша автономія вищих навчальних закладів неминуче призведе до більшої залежності їх від громадського контролю, а отже, й громадської підтримки. Нині окремі питання автономії українських університетів та їхні академічні свободи регламентує Закон України «Про вищу освіту». Однак залишаються невирішеними проблеми розширення прав вищих навчальних закладів щодо розподілу фінансових ресурсів, прозорості та доступності для громадсько-державного контролю всієї їхньої академічної та фінансової діяльності. Існують також очевидні перешкоди і на шляху урізноманітнення джерел фінансування вищої школи, зокрема чинне податкове законодавство та статус неприбуткової організації не дозволяють проводити інноваційну діяльність вищого навчального закладу чи надавати науково-технічні, обслуговуючі та господарські платні послуги зовнішнім організаціям. Виникає парадоксальна ситуація: з одного боку, держава не виділяє достатньо коштів для господарських потреб вищих навчальних закладів, а з другого, заклади не можуть заробляти для себе кошти, продаючи свої наукові розробки, оскільки при цьому втрачають статус неприбуткової організації. Не є досконалою сьогоднішня законодавча база для регулювання позабюджетної діяльності вищих навчальних закладів. Чинне законодавство не сприяє політиці ринкового маневрування ВНЗ. Визначальними тут повинні бути відкритість і прозорість, що означає залучення вищих навчальних закладів до процесу формування та обговорення проекту бюджету, а також щорічне оприлюднення Міністерством освіти і науки у друкованих засобах масової інформації, на сторінках Інтернету звітів про використання

бюджету з поясненням змін, які виникли впродовж бюджетного року. Щодо самого бюджету, то чітко мають бути прописані критерії його формування для вищих навчальних закладів різного типу; його структура — прозорою і зрозумілою, а витратна частина — бездоганно вмотивованою. Міністерство підтримало ініціативу восьми університетів щодо проведення експерименту з розширення автономії вищих навчальних закладів IV рівня акредитації. Передбачалося, що такий експеримент підготує модель функціонування навчальних закладів із розширеними правами автономії і дасть змогу визначити механізм реалізації згаданого статусу та зробити цей процес керованим з боку Міністерства освіти і науки. Проте окремі міністерства, спираючись на формальні мотиви, нібито невідповідності програми експерименту чинному законодавству, на жаль, не підтримали його. Однак враховуючи, що однією з вимог Болонської декларації є реалізація принципу автономії, ми повертаємося до цього питання вже в рамках державних зобов'язань через нову редакцію Закону України «Про вищу освіту».

У зв'язку із зазначеним нам необхідно найближчим часом:

- визначити проблеми та перешкоди на шляху розвитку академічних свобод і університетської автономії, розробивши акти нормативно-правового врегулювання розвитку академічних свобод та забезпечення автономії університетів в Україні, насамперед через зміни та доповнення до Закону України «Про вищу освіту», який ми повинні подати до комітету Верховної Ради з питань науки і освіти України до 1 червня 2008 року;

- розширити участь вищих навчальних закладів у формуванні державного замовлення з метою підвищення його ефективності, відповідності ринку праці та довгостроковій стратегії розвитку країни;

- забезпечити посилення ролі університетів у присудженні наукових ступенів і присвоєнні учених звань та ролі професійних асоціацій у їхньому підтвердженні;

- здійснити перегляд нормативів і форм оплати праці наукового та науково-педагогічного складу;

- підвищити роль і вдосконалити організацію діяльності наглядових рад університетів. (Сьогодні Наглядова рада — це лише ритуальний жест законодавчим органам);

- розробити нову систему суспільно-державного контролю та оцінки діяльності вищих навчальних закладів;

- прийняти рішення щодо відповідальності університетів у разі зловживання своїми правами, що погіршують якість освітніх послуг;
- розробити критерії оцінки діяльності вищих навчальних закладів для визначення їх рейтингів, які застосовуватимуться для публічного моніторингу. Ці критерії повинні бути не надумані та бутафорні, а суголосні загальноприйнятим тенденціям і нормам міжнародного оцінювання, які справді визначали б якість і рівень освіти та науки у вищих навчальних закладах, давали б оцінку його культурній та просвітницькій діяльності;

- обов'язковим елементом автономії університетів повинно також стати розширення участі студентів в управлінні діяльністю навчального закладу, удосконалення форм і методів функціонування студентського самоврядування у вищих навчальних закладах. Але йдеться про участь справжню і компетентну, а не формально проголошену чи неприродно гіпертрофовану.

У своїй програмі, коли давав згоду на призначення мене на посаду міністра освіти і науки, я задекларував, що вже сьогодні, в межах чинного законодавства, можна частину повноважень МОН передати до вищих навчальних закладів. Зокрема пропоную:

1) скасувати вже з наступного навчального року порядок погодження з міністерством, Інститутом інноваційних технологій та змісту освіти, Науково-методичними комісіями навчальних планів вищих навчальних закладів. Відповідальність за дотримання державних стандартів повністю лягає тепер на керівника вищого навчального закладу і буде прискіпливо контролюватися при процедурах ліцензування та акредитації;

2) надати керівникам вищих навчальних закладів право затверджувати штатний розпис;

3) надати керівництву ВНЗ право самостійно вносити зміни до кошторису, плану асигнувань загального фонду бюджету, плану надання кредитів з цього фонду, використання бюджетних коштів, що забезпечить раціональніше витрачання власних коштів;

4) перекласти обов'язок надання копій Паспортів бюджетних програм із навчальних закладів на Державне казначейство, що дозволить усунути зайві ланки у схемі відносин «міністерство — вищий навчальний заклад» і унеможливить випадки, коли вищі навчальні заклади не обслуговуються через відсутність Паспортів. Вже сьогодні даю доручення відповідним підрозділам Міністерства,

зокрема департаменту економіки і фінансування, впродовж місяця підготувати проекти змін до відповідних постанов.

Шановні колеги, вам також роздані проекти нормативних документів щодо організації навчального процесу у вищих навчальних закладах, які прошу обговорити на вчених та педагогічних радах і подати пропозиції до 1 червня цього року.

Ліцензування та акредитація

Скільки років існує система ліцензування та акредитації, стільки років і висловлюються пропозиції щодо її вдосконалення, спрощення, відміни, стільки ж років ця ланка управління освітою має недобру славу. Справді, з одного боку, треба рухатися до системи ліцензування й акредитації, максимально професійної та незалежної для споживачів освітніх послуг. З іншого, ослабити сьогодні контроль за цим процесом, як показує прикрий досвід, передчасно. Можливо, нам варто з урахуванням міжнародного досвіду не вдосконалювати існуючу систему акредитації, а створити принципово нову систему акредитації та Національний освітній акредитаційний центр. Міністерство ініціювало розробку низки законодавчих актів та положень, які б на стадії відкриття навчального закладу надавали певну гарантію його майбутньої успішної діяльності. Але, на жаль, процедури ліцензування й акредитації і надалі залишаються громіздкими та надмірно бюрократизованими, з формальними нібито перевірками потоку не сотень, а тисяч документів. Вважаю, що слід докорінно переглянути роль і завдання Науково-методичних комісій, зосередивши їх потенціал на експертизі змісту освіти, масштабних освітніх проектів, а також підручників і посібників. Нам потрібно автоматизувати контроль за дотриманням вищими навчальними закладами законодавчих актів і нормативно-правових документів про вищу освіту, унеможливити подачу недостовірної інформації про реальний стан справ у навчальному закладі, здешевити вартість ліцензування та акредитації.

Оптимізація мережі

Задавненими є проблеми мережі вищих навчальних закладів. На сьогодні найгострішими є чотири з них: по-перше, в Україні на 46 млн населення, яке щорічно зменшується, є аж 904 вищі навчальні заклади, коли у розвинених країнах з таким самим населен-

ням їх кількість не перевищує й сотні. Це є прикритим джерелом недовіри світової спільноти до якості освіти в Україні, що формує далеко не найкращий імідж нашій нації. Потрібно дати чітке, усім зрозуміле означення терміну «вища освіта», бо повторювання «I—IV», чи там «III—IV» рівень акредитації яскраво свідчить, що тут ми розминулися з правдою. Чи не зняти нам ці рівні акредитації? По-друге, вищі навчальні заклади державної форми власності підпорядковані 26 міністерствам і відомствам, що теж є далеким від оптимальності. Це своєрідне «натуральне господарство», хоч як би не захищали представники галузей «свої» навчальні заклади. По-третє, середня кількість студентів у вищих навчальних закладах України становить 6,6 тис. осіб. До того в половині з них цей показник менший за середній, а у комунальних і приватних — значно нижчий. По-четверте, однією з найболючіших проблем вищої школи є відокремлені структурні підрозділи. На сьогодні їх зареєстровано 1005 (а є й такі, про які ніхто й не знає), тобто більше, ніж самих навчальних закладів. Без сумніву, окремі з них відповідають своєму призначенню, але абсолютна більшість — ні. І особливо ті, що здійснюють повномасштабну підготовку від прийому до випуску. До речі, диплом про вищу освіту, здобуту у відокремленому структурному підрозділі, видає базовий навчальний заклад. Я прошу ректорів ще раз повернутися до розгляду цього питання і дати, передусім собі, відповідь на запитання: чи співрозмірні ті гроші, що вносять студенти як плату за навчання у відокремлених структурних підрозділах, тому негативному розголосу, якого набуде весь навчальний заклад після ретельної перевірки їхньої діяльності відповідними контролюючими органами з оприлюдненням матеріалів перевірок? Серйозною проблемою діючої мережі вищих навчальних закладів є також багаторічне дублювання підготовки з окремих напрямів і спеціальностей у межах певного регіону. Я думаю, що на часі кардинально переглянути мережу вищих навчальних закладів, визначальним критерієм яких має стати стан і якість наукових досліджень у них. Адже, як результат, реальні наукові дослідження проводяться лише у 164 з 351 діючого вищого навчального закладу III—IV рівнів акредитації. Для цього у першу чергу необхідно:

- провести поетапну та добре продуману передачу вищих навчальних закладів, які підпорядковані іншим міністерствам і відомствам, до сфери управління Міністерства освіти і науки;

- оптимізувати впродовж 2009—2010 років мережу вищих навчальних закладів шляхом їх об'єднання і створення ефективних університетів з урахуванням регіональних і загальнодержавних потреб щодо фахівців з вищою освітою.

Це дозволить:

- створити регіональні, дослідницькі університети, в яких буде зосереджено високий науковий, педагогічний, методичний і виховний потенціал;
- вирішити проблеми якісного кадрового забезпечення як для навчального процесу, так і для наукових досліджень;
- уникнути дублювання та підготовки надлишкової кількості фахівців з окремих напрямів і спеціальностей.

Сподіваюся, що Міністерство матиме розуміння з боку галузевих міністерств і підтримку уряду у справі централізації управління вищими навчальними закладами.

Переліки напрямів і спеціальностей

Проблемним питанням на етапі повної реалізації наших міжнародних зобов'язань щодо запровадження двоступеневої освітньої структури бакалавр—магістр може стати новий перелік напрямів підготовки бакалаврів. Слід визнати, що як ключовий документ системи вищої освіти «Перелік-2006» не є зовсім вдалим і адекватно не відображає ні реалій вищої школи, ні перспективи її розвитку. Причина цього, на мою думку, — покvapливість його прийняття. Про це свідчить хоча б той факт, що відразу після його затвердження виникла необхідність внесення змін. Після «скорочення» діючого раніше «Переліку-1997» кількість напрямів зросла з 76 до 146. Це практично унеможливило підготовку академічних і професійних бакалаврів з багатьох напрямів, повернуло нас до практики підготовки фахівців за одноступеневою (радянською) схемою. Дивує те, що наполегливі пропозиції подальшого розширення цього переліку продовжують надходити. Більше того, новий перелік бакалаврських програм запровадили без визначення нормативного змісту освіти. Чому і на якому рівні саме навчати за новими напрямками — незрозуміло нікому. Аналогічна ситуація складається і з проектом переліку спеціальностей з підготовки магістрів, кількість спеціальностей у якому, порівняно з чинним Переліком, помітно зростає. До того ж пропозиції часто надходили і надходять з урахуванням інтересів

лише навчальних закладів, без урахування факту відсутності в структурі економіки України не тільки окремих спеціальностей, але й цілих галузей виробництва із сумнівними перспективами їх відродження. Головною причиною такої ситуації є те, що було зроблено «ямковий ремонт» діючого Переліку. Не було враховано ні досвіду європейських країн, де кількість напрямів зазвичай не перевищує кількох десятків, ні надання можливості студенту «за вільною траєкторією» здобути повну вищу освіту в рамках одного напряму і галузі знань. Тому ці переліки слід вважати на певний період часу перехідними з наступною їх адаптацією до тих, які діють у країнах Європи та інших регіонах світу. Розпочати цей процес необхідно невідкладно зі створення уже в квітні цього року міжгалузевої робочої групи та визначення концептуальних засад формування нового переліку, зрозумілого і прийняттого для навчальних закладів і роботодавців. Невідкладним завданням є також формування національної системи кваліфікацій, адаптованої до європейської, що зумовлено необхідністю реалізації стратегії навчання впродовж усього життя та усунення бар'єрів між країнами через відсутність прозорості кваліфікацій.

Зміни до Закону України «Про вищу освіту»

Сьогодні можна стверджувати, що регуляторний ресурс чинного Закону України «Про вищу освіту» вичерпано. Невизначеність окремих його статей іноді викликає як суперечливі дії суб'єктів освітнього процесу, так і неоднозначні наслідки. Тому найближчим часом, не випускаючи з уваги долю попереднього варіанту змін до цього закону, слід використати всі засоби, у тому числі обов'язкове тісне співробітництво з народними депутатами України, комітетом з питань науки і освіти Верховної Ради України та депутатами-освітянами для його прийняття. Ми сподіваємось на розуміння і підтримку кожного народного депутата України, оскільки питання освіти безпосередньо стосується усіх громадян нашої держави. А самі зміни мають бути системними. З огляду на це ми, у першу чергу, маємо визначити структуру вищих навчальних закладів, зокрема доуніверситетські (професійні коледжі) та університетські (університети, академії, коледжі), і дати їм чіткі й однозначні визначення. Треба прийняти остаточне рішення щодо доцільності застосування понять «рівень акредитації», «освітньо-кваліфікаційний рівень», «рівень

освіти». Значним етапом у подоланні проблем вищої освіти має стати запровадження зрозумілої на ринку праці ступеневої освіти, що узгоджується з європейським форматом — трициклова система підготовки фахівців з вищою освітою: бакалавр, магістр, доктор філософії (PhD). При цьому треба термінологічно чітко визначити такі поняття:

- кваліфікації короткого циклу (молодший спеціаліст) — для студентів, які пройшли відповідну підготовку в професійних коледжах;
- кваліфікації першого циклу — бакалавра — з конкретним профілем програми академічної або професійної підготовки; кваліфікації другого циклу — магістра — з диверсифікацією програм за критеріями академічності та професійності, наприклад магістра академічного та магістра професійного спрямування;
- кваліфікації інтегрованого магістра за окремими спеціальностями (медицина, ветеринарія, мистецькі і педагогічні напрями тощо);
- кваліфікації третього циклу (кандидата наук або доктора філософії (PhD) як ступеня, який присвоюється після успішного завершення відповідної програми дослідження.

Слід внести конструктивні зміни у фінансовий блок закону, щоб відповідні його статті стали інструментом динамічного реагування на потреби фінансового ринку та економічної ситуації в країні. Робоча група міністерства, до складу якої увійшли ректори провідних університетів, представники інших міністерств, профспілок і студентських організацій, підготувала першу ітерацію проекту закону, який вам сьогодні роздано. Закликаю кожного з вас не стояти осторонь процесу підготовки кінцевої редакції Закону і взяти активну участь в обговоренні та доопрацюванні. Цей закон для нас з вами, й ми, а не хтось інший, несемо відповідальність за його якість та повинні відстояти його у залі Верховної Ради України.

Коледжі і технікуми

Одним з традиційних питань, яке розглядається вже кілька років, є існування в структурі вищої освіти технікумів і коледжів. Сьогодні система неповної вищої освіти посідає значне місце в задоволенні освітніх потреб особистості й суспільства, а диплом молодшого спеціаліста здобуло майже чверть населення України. Країни, що підписали Болонську декларацію, максимально зберегли у своїх національних освітніх системах набутий позитивний досвід і практи-

ку діяльності таких навчальних закладів, інтегрувавши їх у загальну систему вищої освіти. Думаю, що і ми не повинні руйнувати вже усталену структуру підготовки фахівців середньої ланки. Але при цьому необхідно здійснити низку заходів, зокрема:

- привести назви і зміст діяльності цих навчальних закладів у відповідність до нових завдань професійного коледжу;
- оптимізувати мережу цих закладів, особливо у депресивних регіонах, здійснивши об'єктивний моніторинг їх діяльності;
- повернути професійні коледжі до виконання ними прямих завдань — підготовки молодших спеціалістів у тісному контакті з галузями — замовниками фахівців;
- ліквідувати вже в наступному 2008/2009 навчальному році дублювання підготовки бакалаврів у коледжах і університетах, структурними підрозділами яких вони є.

Є ще одна проблема, якої не можна оминати. Це підготовка молодших спеціалістів у вищих професійно-технічних училищах, яка за кількісними показниками скоро наблизиться до показників технікумів і коледжів.

Моніторинг якості вищої освіти та моніторинг якості викладання

Якщо запровадження кредитно-модульної системи дозволить нам з часом і в міру її вдосконалення та відпрацювання забезпечити об'єктивний контроль за якістю знань студента, то якість роботи викладача залишається поза зоною досяжності. Однак є спосіб вирішення і цього питання. У деяких навчальних закладах накопичено значний досвід упровадження системи оцінки діяльності викладача безпосереднім споживачем його послуг — студентом. Ця оцінка анонімна, тому її результати є коректними. Мотивація і ставлення до роботи викладача, який отримав негативну оцінку студентів, різко змінюються і здебільшого у позитивний бік. Поза всіляким сумнівом, слід активніше використовувати такий інструментарій впливу на підвищення якості навчання.

Проблеми природничо-математичної підготовки

Об'єктивний аналіз результатів вступних випробувань показує, що рівень природничо-математичної освіти у середній школі знизився до загрозливої, критичної межі. І хоча міністерство здійснює

цілеспрямовану роботу щодо виявлення, розвитку та реалізації творчих здібностей студентів з математики та природничих наук, проблем, на жаль, не меншає. Це проблема не лише освітянська, її загальнонаціональний масштаб свідчить про тривожні перекоси у суспільній свідомості. Це питання національної безпеки України. Необхідно найближчим часом розробити і затвердити на урядовому рівні заходи щодо розвитку природничо-математичної освіти в Україні, передбачивши, зокрема:

- мотиваційні механізми залучення до цієї освіти;
- удосконалення системи відбору вступників на навчання за спеціальностями природничо-математичного напрямку;
- розробку та видання для середньої школи підручників нового покоління з природничо-математичних дисциплін;
- створення умов для реального підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників у галузі природничо-математичної освіти та опанування ними новітніх технологій;
- реалізацію Комплексної програми забезпечення загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів сучасними технічними засобами навчання з природничо-математичних і технічних дисциплін.

Викладання державною мовою

Одним з найпріоритетніших завдань Міністерства освіти і науки є запровадження в повному обсязі викладання у вищих навчальних закладах державною мовою. Ми вже провели моніторинг проблем викладання української мови в школах з навчанням мовами національних меншин і обговорили план дій щодо поліпшення викладання української мови у цих навчальних закладах 18 березня поточного року на першій Всеукраїнській нараді учителів української мови та літератури. Такий план дій щодо поліпшення викладання українською мовою ми затвердимо і для вищих навчальних закладів. Для виконання цієї програми, як перший крок, прошу ректорів вищих навчальних закладів до 19 квітня подати до департаменту вищої освіти повну і розширену інформацію про перелік дисциплін, які вивчаються державною мовою у ваших навчальних закладах і окремо, які вивчаються іншими мовами. Також прошу подати короткий аналіз причин того, чому викладання здійснюється недержавною мовою і надати інформацію про рівень викладання українською мовою у від-

сотках з математики, гуманітарних, природничих і технічних дисциплін. Департаменту вищої освіти опрацювати цю інформацію, узагальнити її окремо по кожному вищому навчальному закладу, підготувати питання на розгляд колегії МОН і затвердити план дій на три роки, де, зокрема, буде передбачена Болонською декларацією мобільність у рамках України викладачів і студентів.

Наука у вищих навчальних закладах

Проблемні питання університетської науки вже обговорювались на Міжгалузевій нараді з питань розвитку науки у вищих навчальних закладах у грудні 2006 року, за результатами якої було розроблено і затверджено Державну цільову науково-технічну та соціальну програму «Наука в університетах» на 2008—2012 роки. Проблем у нашої університетської науки є чимало. Зупинюся на окремих з них — найгостріших і тих, які потребують негайного вирішення. По-перше, це забезпечення доступу до паперових та електронних наукових видань, різноманітних баз даних та створення разом з Вищою атестаційною комісією електронних версій наукових фахових видань. Тому доручаю керівникам вищих навчальних закладів спільно з департаментами науково-технологічного розвитку, економіки та фінансування:

- провести роботу з пошуку джерел фінансування відповідних програм;
- вжити термінових заходів щодо комп'ютеризації бібліотек;
- поліпшити забезпечення інформаційних потреб навчальних закладів.

По-друге, фінансування закупівлі сучасних приладів для вищих навчальних закладів, де є сформовані ефективні наукові школи. Гроші на це ми знайдемо, і вже в цьому році. Заявки на конкурс «дорогих» приладів прошу подавати до кінця квітня. Сподіваюсь, до того часу парламент ухвалить запропоновані нами поправки до бюджету, що передбачають кошти на купівлю обладнання. Наголошу: фінансувати на конкурсних засадах будемо не університети в цілому, а конкретний проект, вченого чи лабораторію, які мають міжнародне або загальнонаціональне визнання і спроможні отримати вагомі наукові здобутки. Не треба також забувати і про можливість створення центрів колективного користування науковим обладнанням. Унікальне наукове обладнання та прилади, які є в таких

центрах, дадуть змогу університетам долучитися до престижних програм міжнародних інституцій.

По-третє, підтримка вчених, які публікуються у наукових виданнях з високим рейтингом. Проблемою для таких публікацій є суворість зовнішньої експертизи. Як наслідок, наші вчені опублікували 2006 року в реферованих міжнародних журналах лише 4 тис. статей з природничих і технічних наук (учені Великої Британії — понад 96,5 тис., Росії — 23 тис., Польщі — майже 17 тис., Ізраїлю — 14 тис.). І зовсім катастрофічною є ситуація з публікаціями в галузі соціогуманітарних наук — таких було лише 66! Весь інший масив публікацій ішов тут у різних українських чи СНД-нівських «Записках» і «Вісниках», які інколи не мають навіть англomовних резюме. Отже, світ часто елементарно не знає про те, що роблять українські науковці. Але ж у нас є наукові роботи, що можуть отримати міжнародне визнання. Тому треба максимально сприяти вирішенню цього питання, сприяти публікаціям наших вчених у часописах з високим імпаکت-фактором. Для цього міністерство планує започаткувати з наступного року спеціальну програму, яка спонукає й українські наукові видання постійно підвищувати свій рейтинг.

Підготовка кадрів вищої кваліфікації

Окремої уваги потребує питання атестації науково-педагогічних кадрів. За багаторічну практику присвоєння вчених звань ми звикли до того, що для здобуття вченого звання доцента кандидатів наук треба написати декілька методичних вказівок, а звання професора докторів наук присвоюється майже автоматично. Такий підхід призвів до певної девальвації цих звань, хоча за визначенням вони мають свідчити про найвищий рівень викладацької та методичної майстерності. І якщо кількість атестаційних справ, які розглянуло міністерство у 2007 році, перевищила 2,5 тис., то це зовсім не є показником якості цього процесу. Стало звичним присвоєння вчених звань з приставкою «як виняток». У цій проблемі треба шукати рішення тільки в двох напрямках: розробці справді об'єктивних критеріїв права на присвоєння вченого звання з поданням до розгляду атестаційною комісією, як мінімум, одного підручника чи навчального посібника державною мовою і мінімізації будь-яких винятків. Усе це має знайти відображення у відповідному Положенні.

Не менше у нас проблем з підготовкою кандидатів та докторів наук як одного із основних шляхів поповнення та оновлення наукового і викладацького складу вищого навчального закладу. І хоча ефективність діяльності аспірантури і докторантури за останні три роки зросла з 18 до 24 відсотків, результати цієї роботи не влаштовують ні за кількістю, ні за якістю. Є декілька шляхів вирішення цієї проблеми. У першу чергу це:

- підвищення якості підготовки кандидатів і докторів наук за рахунок оновлення змісту та вдосконалення форм їх підготовки з посиленням відповідальності наукових керівників і консультантів;
- забезпечення взаємозв'язку підготовки кандидатів і докторів наук з бюджетними і договірними науковими дослідженнями;
- збільшення терміну навчання аспірантів до 4 років й перетворення аспірантури на повноцінний аналог graduate school.

Водночас хочу нагадати, що одним з ключових зобов'язань України щодо Болонського процесу є перехід на ступеневу вищу освіту з підготовкою на останньому ступені доктора філософії (PhD). Вже сьогодні і законодавство України, і низка міжнародних угод закріпили відповідність ступенів доктора філософії, що надаються уповноваженими університетами на Заході, і нашого кандидата наук. Але помилкою було б просто перейменувати наших кандидатів на докторів. Очевидно, в подальшій перспективі й система підготовки кандидата (доктора філософії), й правила захисту мусять бути приведені у відповідність до міжнародних стандартів. Але ці реформи потребують зваженості. А надання всім університетам права присуджувати науковий ступінь може в наших умовах призвести до розмивання критеріїв наукової праці. Окреме питання — що робити з нашим сьогоднішнім ступенем доктора наук. Взагалі кажучи, його наявність не суперечить Болонській декларації, яка вітає ідею неперервного наукового вдосконалення. Хочу спеціально наголосити: питання назв ступенів у майбутньому аж ніяк не є першочерговим. Важливий їхній зміст. А назви буде усталено під час обговорення в рамках самого академічного середовища. Але для здійснення таких кроків має бути створено декілька передумов, зокрема необхідно виробити прості й зрозумілі механізми безперервного контролю та самоконтролю проведення реформ, а також забезпечити належний рівень їх фінансування, насамперед через «експериментальні майданчики» на рівні кількох провідних університетів.

Соціальний захист викладачів і студентів

Робота зі студентами з обмеженими можливостями. Співробітництво з профспілками. У 2007 році видатки на оплату праці освітянам зросли на 2,1 млрд гривень. Вже тричі збільшувались розміри посадових окладів освітян, а у Державному бюджеті на 2008 рік передбачено зростання розміру оплати праці педагогічних та науково-педагогічних працівників з січня 2008 р. на 12 відсотків, з квітня — на 2 відсотки, з жовтня — на 4 відсотки, а з грудня — ще на 11 відсотків.

Триває погашення кредиторської заборгованості з виплат, передбачених статтею 57 Закону України «Про освіту». За три роки держава повернула педагогічним працівникам кошти на загальну суму понад 2 млрд гривень. Вжито низку заходів для поліпшення соціального забезпечення студентів вищих навчальних закладів. Зокрема, суттєво зріс розмір академічних та інших стипендій. В усіх питаннях забезпечення належного статусу педагогічних і науково-педагогічних працівників, підвищення рівня соціально-економічного захисту освітян, студентів ми повинні активно співпрацювати з профспілкою працівників освіти і науки України та іншими профспілками.

Нам необхідно активізувати роботу для забезпечення виконання положень Галузевої угоди щодо розробки нових та удосконалення чинних нормативно-правових актів у галузі трудових відносин. Хочу також звернути увагу керівників навчальних закладів на роботу зі студентами з особливими потребами. Як відомо, одним із найважливіших чинників демократичного розвитку суспільства є гуманне, милосердне та дбайливе ставлення до людини, яка позбавлена можливості вести повноцінне життя внаслідок обмежень стану здоров'я. Сьогодні, досягнувши певного рівня економічного розвитку, ми вже спроможні запропонувати молоді з особливими потребами широкий вибір безбар'єрних форм організації навчального процесу, зокрема інтегровану (інклюзивну) форму навчання, яка дає можливість молоді зазначеної категорії навчатися в звичайних академічних групах.

Шановні колеги, впевнений, що до початку нового навчального року ви знайдете кошти, наприклад за рахунок зменшення витрат на представницькі цілі та святкування ювілеїв, і вирішите питання технічного забезпечення навчання студентів з обмеженими можливостями, зокрема обладнаєте пандуси, поручні, санітарні і медичні кім-

нати для хворих, вирішите питання забезпечення сурдоперекладом, апаратами для осіб із вадами слуху, подбаєте про умови їх проживання в гуртожитках. Прошу, шановні колеги — керівники вищих навчальних закладів, подати у вересні 2008 року звіт про виконання цього завдання. Водночас ми маємо терміново вирішити питання щодо забезпечення фінансування видання підручників і навчальних посібників для студентів з корекційної психопедагогіки, логопедії, сурдопедагогіки.

Окремі проблеми виховної роботи

Мабуть, немає складнішої теми для вищої школи, ніж виховна робота. Молода людина перебуває під постійним тиском часом велими агресивного зовнішнього середовища, тому складно давати конкретні поради. Кожний вищий навчальний заклад напрацював свої форми і методи виховної роботи. Зупинюся на окремих аспектах, які мають стати пріоритетними. Виховна роль вищих навчальних закладів полягає у залученні академічної спільноти до світової культурної спадщини та формуванні національної складової світогляду. Це включає:

- формування високого рівня освіченості, вихованості, духовності;
- вивчення національних традицій, культурних надбань українського народу;
- усвідомлення наших цінностей і почуття національної гідності;
- високу культуру державної мови, як мови навчання у вищих навчальних закладах.

Виховний процес повинен базуватися на універсальних людських цінностях та мати яскраво виражений національний характер. У квітні цього року МОН проведе нараду проректорів вищих навчальних закладів, які відповідають за виховну роботу. Мета наради — обмінятися досвідом, виробити загальні принципи виховної роботи на сучасному етапі та консолідувати зусилля з планом дій на найближчі три роки. І ще одним дієвим інструментом формування свідомої молодшої людини є розвиток екологічної складової. Міністерство освіти і науки за ініціативи Президента України Віктора Ющенка оголосило з 15 березня по 15 квітня 2008 року місячник з оздоровлення довкілля із залученням учнівської та студентської молоді. У зв'язку з цим прошу шановних керівників вищих навчальних за-

кладів розробити та впровадити комплекс заходів з оздоровлення довкілля на регіональному й місцевому рівнях, зокрема провести впорядкування зелених зон, парків, скверів, створити нові зелені насадження у кожному населеному пункті, відроджувати традиційне для українського народу шанобливе ставлення до природи.

Фінансування вищої освіти

У 2008 році обсяг фінансування зріс у порівнянні з попереднім на 42,8 відсотка, що становить в абсолютних цифрах 11,2 млрд гривень. У запланованих видатках враховано:

- поетапне збільшення мінімальної заробітної плати та введення третього етапу Єдиної тарифної сітки, що дасть можливість підвищити посадові оклади освітянам майже на 5 відсотків;
- збільшення стипендій учням і студентам порівняно з 2007 роком у 3 рази, учням і студентам з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, — в середньому у 4 рази;
- збільшення видатків на пільговий проїзд студентів та учнів на 20 відсотків.

Але, на жаль, «більше» зовсім не означає «достатньо». Адже впродовж останніх років фінансування вищої освіти здійснювалося лише за соціальними статтями витрат: на заробітну плату, стипендію і частково на покриття комунальних послуг. Придбання обладнання, матеріалів, поточні й капітальні ремонти приміщень в основному фінансувалися за рахунок позабюджетних коштів вищих навчальних закладів. Значну частину посад, які раніше утримувалися за рахунок державного бюджету, за останні роки переведено на утримання за рахунок коштів спеціального фонду. Тому вищі навчальні заклади змушені розширювати сферу платних послуг з урахуванням того, що кількість осіб, які здобувають освіту за власні кошти, вже помітно зменшується. Отже, необхідно розвивати інші напрямки платних послуг і передусім у галузі науки.

Та навіть за цих умов модель взаємовідносин вищого навчального закладу з Міністерством освіти і науки має бути іншою. Вона повинна ґрунтуватися на принципах відкритості та прозорості, чітко прописані критерії формування бюджету для вищих навчальних закладів різного типу. Механізми платної освіти також мають бути прозорими й зрозумілими для платників, які повинні знати: за що саме вони платять і які послуги отримують. І ми зробимо це у 2008 році.

Не можу не наголосити на питанні дотримання керівниками вищих навчальних закладів фінансової дисципліни. Хочу закликати вас до господарської акуратності, щоб система вищої освіти через прикри недоліки в роботі не ставала об'єктом пильної уваги КРУ, прокуратури та засобів масової інформації. Сьогодні можна з певністю твердити, що в прогнозованому періоді підтримка вищої освіти з боку держави буде суттєво зростати. Але все це неможливо буде реалізувати, якщо вища освіта і наука найближчим часом не стануть реальним найпотужнішим фактором розвитку економіки, не зможуть відповісти на всі виклики економічного та суспільного розвитку України.

На завершення дякую від щирого серця всім, хто докладав свого розуму, душі й рук для того, щоб наша освітянська і наукова галузь розвивалася. Я висловлюю глибоку вдячність усім викладачам і науковцям, професорам і ректорам, працівникам управлінь освіти і центрального апарату Міністерства за прагнення зробити нашу вищу освіту сучасною та якісною. Я переконаний, що спільними зусиллями ми зуміємо зробити Україну по-справжньому високоосвіченою та здатною дивувати світ науковими та високотехнологічними досягненнями, своїм гідним внеском у світову культуру.

4.3. Основні напрями модернізації структури вищої освіти України

Василь Шинкарук, заступник міністра освіти і науки України

Вища освіта є фундаментом людського розвитку та прогресу суспільства, а також виступає гарантом індивідуального розвитку, сприяє формуванню інтелектуального, духовного та виробничого потенціалу суспільства. Розвиток держави, структурні перетворення на мікро- і макроекономічному рівнях повинні гармонійно поєднуватися з модернізацією освіти, щоб задовольнити потреби й прагнення людей, особливо молоді, встановити нову систему суспільних цінностей у сфері діяльності як в громадському, так і у приватному секторах. Адаптованість системи освіти та професійної підготовки до динамічних змін кон'юнктури попиту та пропозиції на світових ринках праці, забезпечення підготовки робочої сили, професійно-кваліфікаційні параметри якої відповідають потребам соціально-економічного розвитку суспільства, виступають як визначальні чинники росту конкурентоспроможності людських ресурсів. В умовах фор-

мування інноваційного суспільства функціональними особливостями освіти виступає не тільки здатність надавати тим, хто навчається, нагромаджений у попередні роки обсяг знань та навичок, але й підвищувати здатність до сприйняття та використання на практиці нових наукових ідей, технічних інструментів та методів виробництва, формувати у працівників новаторські здібності, ініціативу та підприємливість. Для більшості країн з високим рівнем конкурентоспроможності національних економік характерним стає перехід від екстенсивного використання людських ресурсів з низьким рівнем базової професійної підготовки до інтенсивного використання висококваліфікованої робочої сили, більш гнучкої в сфері прийняття рішень і процесів адаптації до нових технологій. Закономірним для високотехнологічних секторів економіки стає превалювання тенденції до збільшення обсягів попиту на висококваліфікованих спеціалістів-універсалів, котрі мають не тільки спеціалізовану професійну підготовку, але й успішно оволодівають навичками підприємницької та управлінської діяльності.

Вирішення соціальних та економічних проблем, що стоять перед вищою освітою, буде залежати від того, чи вдасться забезпечити максимальну мобілізацію можливостей і реалізацію здібностей кожної людини як суб'єкта діяльності. У цьому контексті вирішальним у боротьбі за якість продукції вищої освіти як сектора економіки держави стає людський капітал. Людський капітал визначається як сукупність якостей людини, що ґрунтуються на таких поняттях як здоров'я, природні здібності, освіта, професіоналізм і мобільність. Кожен член суспільства повинен бути оптимально пристосований до професійної діяльності за рахунок максимального використання індивідуальних здібностей.

Для досягнення цієї мети необхідно забезпечити інвестиції у вищу освіту і підвищення кваліфікації людей, а також домогтися прискорення прогресу у вирішенні фундаментального завдання модернізації національної системи освіти, щоб кожна людина могла отримати нові знання, навички та компетенції, які їй будуть потрібні в процесі навчання впродовж життя [8]. Для підвищення якості освітніх послуг створено систему безперервної освіти *life-long education*, що сприяє оптимізації професійно-кваліфікаційної структури робочої сили та підвищення рівня її конкурентоспроможності. Завдання вищої школи як соціального інституту полягає в тому, щоб сприяти

професійній самореалізації індивіда, навчаючи його професійно спрямованій взаємодії з навколишнім природним і соціальним середовищем. Нагальна потреба у ліквідації недоліків вищої школи вимагає концептуального удосконалення освіти і професійної підготовки фахівців у таких напрямках:

- формування відношення до людини як мети соціального прогресу, а не засобу;
- орієнтація на активізацію людського капіталу у вищій освіті і професійній підготовці, що базується на концепції гармонійного розвитку людини;
- реформування системи вищої освіти і професійної підготовки є стратегічним для забезпечення якості фахівців;
- продукування в процесі підготовки глибокої професійної компетентності і соціальної відповідальності при вирішенні завдань науково-технічного прогресу, соціального і культурного розвитку [10].

Вирішення проблеми інвестування в розвиток вищої освіти, «людського капіталу» дозволить досягти не лише короткотермінового економічного успіху, а й закласти засади для формування сталих довготермінових тенденцій розвитку національної економіки з її подальшою інтеграцією в Європейський простір вищої освіти. Оцінюючи рейтингові позиції України щодо якості навчальних закладів з підготовки менеджменту (на основі даних *World Economic Forum* за 2006 рік), можна зробити висновки щодо збереження значного відставання України від країн — лідерів інноваційного розвитку.

Перепис населення 2001 року зафіксував абсолютно неприйнятну динаміку: уперше за всі повоєнні часи питома вага осіб з вищою освітою у складі населення віком від двадцяти п'яти до тридцяти п'яти років зменшилась. Така ситуація склалася попри збільшення на 60 % обсягів підготовки фахівців з вищою освітою — люди виїхали з України. Це означає, що наше уперте небажання перейти на іншу модель обертається тим, що мільйони бюджетних коштів, які ми вкладаємо у вищу освіту, потім дають поштовх зростанню ефективності економіки інших країн, але не України.

Процес євроінтеграції передбачає створення загальноєвропейського освітнього і наукового простору на основі розробки єдиних критеріїв і стандартів у галузі освіти та науки з метою визнання періодів та термінів підготовки фахівців з вищою освітою, що сприятиме співробітництву між вищими навчальними закладами Європи, мо-

Індикативні показники конкурентоспроможності країн у контексті розвитку людського капіталу (2005 рік)

Індикативні показники	Фінляндія	США	Швеція	Сінгапур	Німеччина	Індія	Чехія	Угорщина	Латвія	Польща	Казахстан	Російська Федерація	Україна
Якість освітньої системи	6,0	4,9	4,5	6,1	4,4	4,5	4,7	4,2	4,1	4,1	3,9	3,9	3,9
Наукове співробітництво університетів та підприємств	5,4	5,7	5,0	5,0	5,1	3,3	3,9	3,3	2,9	3,2	3,0	3,2	3,1

Джерело: *The Global Competitiveness Report*. — G., — PP. 505, 506, 508, 522

більності викладацького складу та студентів. У рамках Болонського процесу формується Європейський простір вищої освіти (далі — ЄПВО), що визначений географічними та інституційними нормами Європейської культурної конвенції. Болонський процес передбачає структурне реформування національних систем вищої освіти країн Європи, зміну освітніх програм і проведення необхідних інституційних перетворень у вищих навчальних закладах Європи. Проте він не передбачає уніфікації змісту освіти. Навпаки, у багатьох документах Болонського процесу зазначається, що кожна країна-учасниця повинна зберегти національну палітру, самобутність та надбання у змісті освіти і підготовці фахівців з вищою освітою, а далі запровадити інноваційні прогресивні підходи до організації вищої освіти, які є властивими ЄПВО.

На всіх етапах Болонського процесу було проголошено, що цей процес добровільний, полісуб'єктний; такий, що ґрунтується на цінностях європейської освіти і культури; такий, що не нівелює національні особливості освітніх систем різних країн Європи; багатоваріантний, гнучкий, відкритий, поступовий. Кінцевою метою процесу є забезпечення відповідної суспільним, особистісним та виробничим потребам якості вищої освіти, що продукуватиме конкурентоспроможного фахівця, здатного легко адаптуватися в економічному про-

сторі європейських країн. Останній аналіз цих питань здійснено у Франції (м. Страсбург) 20—21 листопада 2007 року Радою Європи на настановчій конференції «Нові виклики європейській вищій освіті — подолання складнощів у глобалізованому суспільстві». На конференції розпочато реалізацію 3-го проекту Ради Європи з подальшої реформи вищої освіти в країнах — учасницях Болонського процесу. Основна проблема, яка висвітлювалася учасниками конференції, — це університет між гуманізмом і ринком: переосмислення цінностей та його ролі у XXI сторіччі. Ці питання є стратегічними для забезпечення якості вищої освіти України, її інтеграції в європейський освітній простір та важливим чинником модернізації структури вищої освіти на період до і після 2010 року. Саме цей термін визначений сорока шести країнами, що беруть участь у Болонському процесі, як період створення Європейського простору вищої освіти і науки.

Запропонований Радою Європи проект з подальшої реформи європейської вищої освіти передбачається реалізовувати в кілька етапів. На першому етапі вирішуватиметься питання щодо формування готовності суспільства і кожної людини, зокрема до викликів сучасного світу.

Надалі має визначитися тип адекватної проблемам світового розвитку структури вищої освіти. Сучасна освіта повинна забезпечувати виконання низки завдань, зокрема економічний успіх, політичну стабільність, сталий розвиток суспільства тощо. Ці завдання реалізуються через таку організацію підготовки фахівців, яка повністю відповідає запитам ринку праці та здатна прогнозувати його розвиток, підготовку до життя активних громадян демократичного суспільства, їх особистісний розвиток, виокремлення таких наукових та освітніх пріоритетів, які забезпечать якісну підготовку фахівців.

Стратегія розвитку вищої освіти України в умовах Болонського процесу передбачає створення інфраструктури, яка дозволить вищим навчальним закладам (університети, коледжі тощо) максимально реалізувати свій індивідуальний потенціал у плані задоволення високих вимог європейської системи знань та адаптувати систему вищої освіти України до принципів, норм, стандартів і основних положень Європейського простору вищої освіти, прийнятних і ефективних для нашої держави і суспільства.

Гармонізація вищої освіти України відповідно до вимог ЄПВО, її розвиток здійснюватимуться за певними принципами. Насамперед пріоритетне запровадження інноваційних досягнень освіти і науки. Адже відомо, що саме інноваційний шлях розвитку суспільства можна забезпечити, сформувавши покоління людей, які мислять та працюють по-новому. Як наслідок, основна увага приділятиметься загальному розвитку особистості, її культурологічній і комунікативній підготовленості, здатності самостійно здобувати і розвивати знання, формувати інформаційні та соціальні навички [3].

Важливо також забезпечити соціальний контекст вищої освіти, що дозволить випускникам вищих навчальних закладів формувати успішну професійну кар'єру на принципах соціальної справедливості, відповідальності, загальнолюдських цінностей.

Ніколи ще проблема якості вищої освіти в Україні не мала такого важливого ідеологічного, соціального, економічного значення, як сьогодні. Висунення проблеми якості на перший план визначається низкою об'єктивних чинників:

по-перше, від якості людських ресурсів залежить рівень розвитку країни та її глобальної економічної конкурентоспроможності;

по-друге, якість освіти набуває все більшого значення в забезпеченні конкурентоспроможності випускників вищої школи на ринку праці.

У системі вищої освіти України успішно здійснено низку важливих практичних кроків з реалізації вимог Болонського процесу та її подальшої модернізації:

— Урядом затверджено новий Перелік напрямів освіти, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра, котрий адаптовано до потреб галузей економіки та до європейських вимог;

— прийнято ряд урядових рішень, зокрема з питань заснування нових академічних стипендій та надання одноразової адресної грошової допомоги випускникам педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів;

— здійснено важливі заходи щодо скорочення і упорядкування мережі вищих навчальних закладів, насамперед подано Кабінету Міністрів України проект постанови щодо передачі відомчих вищих навчальних закладів у підпорядкування МОН;

— створено модель національної системи кваліфікацій, яка в перспективі гармонізуватиме із системою кваліфікацій ЄПВО;

— запроваджено двоциклову систему підготовки фахівців (бакалавр, магістр), що дає можливість перейти найближчим часом до трициклової системи вищої освіти як у ЄПВО;

— з 2006—2007 навчального року в усіх вищих навчальних закладах України III—IV рівнів акредитації навчальний процес здійснюється у відповідності з рекомендаціями Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS);

— розроблено рекомендації та здійснюються організаційні заходи щодо запровадження додатку до диплома європейського зразка (Diploma Supplement);

— розроблено механізми залучення студентської молоді до управління навчальним закладом, контролю якості навчального процесу та реалізації суспільного життя студентів у всіх його проявах.

З метою підвищення рівня усвідомленості та загального розуміння принципів і завдань Болонського процесу з ініціативи МОН проведено низку конференцій, семінарів, засідань різного рівня для вищих навчальних закладів, які підпорядковуються МОН, та галузевих, а також інших зацікавлених сторін. Найбільш актуальними на даних заходах були питання щодо забезпечення якості вищої освіти, запровадження трициклової системи освіти та визнання термінів і періодів підготовки фахівців з вищою освітою в ЄПВО. Надалі МОН планує розширити коло питань для дискусій і поглибити ступінь інформованості суспільства. На сьогодні передбачається реалізація пріоритетних завдань з модернізації структури вищої освіти України, які є надзвичайно важливими для її подальшого розвитку. Найголовнішими з них є забезпечення якості вищої освіти України, гармонійний розвиток особистості студента, формування не тільки компетентних фахівців, а й високодуховних молодих людей — патріотів України.

Зрозуміло, що всі наші дії щодо модернізації вищої освіти можуть бути позитивними, якщо знаходитимуться у правовому полі. Зрозуміло і те, що наша законодавча база — Закон України «Про вищу освіту» починає поступово відставати від потреб вищої освіти, економіки та суспільства і рано чи пізно стане гальмувати самі освітні реформи. Тому модернізація структури вищої освіти України вимагає зміну системи законодавчого і нормативно-правового регулювання вищої освіти з урахуванням вимог європейської системи стандартів та сертифікації, які сприятимуть розвитку національних культурних цінностей, демократії і гуманізму як основних чинників

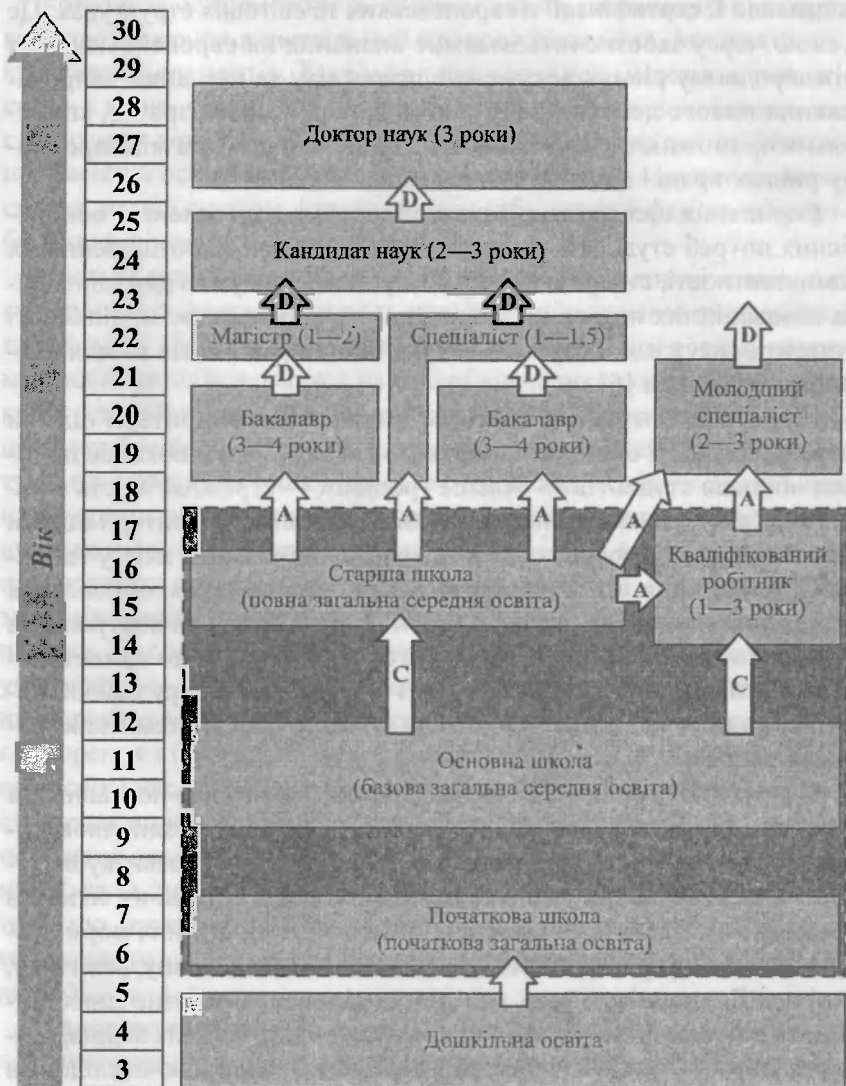

Рис. 1. Структура освіти України на даний період:
 С — свідоцтво, А — атестат, D — диплом

функціонування громадянського суспільства. Формування національної системи кваліфікацій вищої освіти, яка гармонізуватиме з системою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти, сприятиме

подальшій її сертифікації в європейських та світових структурах. Це в свою чергу забезпечить взаємне визнання на європейському та міжнародному рівнях документів про освіту та навчання, запровадження нового додатку до диплома європейського зразка, конкурентоспроможність випускників на національному та міжнародному ринках праці і надання освіти високої якості.

Вирішення цих завдань також сприятиме задоволенню особистісних потреб студентів у здобутті вищої освіти та розширенню їх компетентності, створенню і розвитку належних умов для здійснення інноваційних наукових досліджень та підвищенню мобільності студентів, наукових і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів [6].

На державному рівні варто змінити зовнішні критерії оцінки якості діяльності вищого навчального закладу. Адже поки діє принцип «більше студентів — більше грошей» — страждає якість освіти. У зв'язку з цим доцільно розробити комплексні критерії оцінки якості освітнього процесу, які включають: оцінювання змісту та технологій навчання, що застосовуються під час навчання; оцінювання отриманих студентом знань; вимоги до організації та контролю за здійсненням навчального процесу; сучасні вимоги до компетентності викладачів та студентів; чітку і прозору процедуру самообстеження вищого навчального закладу як підґрунтя системи забезпечення якості.

У результаті вирішення цих завдань значною мірою покращиться зміст професійної підготовки фахівців, ґрунтовніше здійснюватиметься теоретичне та практичне навчання на основі розвитку в студентів дослідницьких умінь та навичок. Серед соціальних аспектів вищої освіти відзначимо зменшення ризику різноманітних форм дискримінації в сфері вищої освіти, включаючи академічну, релігійну, етнічну. До організаційних змін також відносимо забезпечення підвищення професійності наукових і науково-педагогічних кадрів, розвиток співробітництва з іншими навчальними та науково-дослідними установами як України, так і зарубіжжя, підвищення ефективності і конкурентності результатів наукових досліджень, активізацію міжнародного співробітництва та обміну студентами і викладачами з відповідними іноземними освітніми закладами, покращання соціального забезпечення студентів, створення умов для навчання студентів з обмеженими можливостями тощо.

Конкурентоспроможність системи освіти насамперед залежить від впровадження в навчальний процес унікальних, інноваційних, креативних елементів. Таке можливо, якщо уся система освіти, зокрема і вища, базуються на результатах наукових досліджень, які є двигуном вищої освіти. Щоб домогтися бажаних змін у системі професійної освіти України, необхідно насамперед залучити підприємства до цієї системи і таким чином забезпечити фактичні потреби в кваліфікованих знаннях і навичках.

Заклади освіти повинні давати професійні теоретичні знання, загальну освіту, виконувати роль установ з підвищення професійної кваліфікації. Діяльність організацій професійної освіти в цьому напрямку повинна здійснюватися на основі вивчення досвіду розвинених країн у тісній взаємодії з роботодавцями для підвищення ефективності професійної підготовки кадрів і збалансованості потреби попиту та пропозиції на ринку праці. Успішна взаємодія з соціальними партнерами дозволить вирішувати проблеми працевлаштування випускників, забезпечувати контроль за якістю їхньої підготовки, прогнозувати потребу у фахівцях певних професій, удосконалювати зміст професійних програм відповідно до вимог сучасного виробництва. За соціологічним опитуванням, здійсненим державною установою — Інститутом економіки та прогнозування НАН України, передумовою посилення інноваційності українського суспільства є створення з боку держави умов і можливостей для підвищення рівня освіти населення, адже виявилася чітка закономірність кращого ставлення до інновацій серед більш освічених респондентів порівняно з менш освіченими. Ще яскравіше виявлялася та сама закономірність, коли йшлося про ставлення до розвитку техніки (можливо тому, що досягнення в техніці частіше впливають з нового фундаментального знання, а нові продукти, товари бувають похідними від нього).

Простежувалася визначена закономірність: чим вище рівень освіти опитаних, тим більше використовувалися інновації (застосування нового обладнання, матеріалів, технологій, у тому числі інформаційних, нових підходів, раціоналізаторських «знахідок» тощо) як у професійній діяльності на основному робочому місці, так і поза ним.

Значення навчання протягом життя з погляду потреби розвитку інноваційності суспільства виявилось в таких співвідношеннях: се-

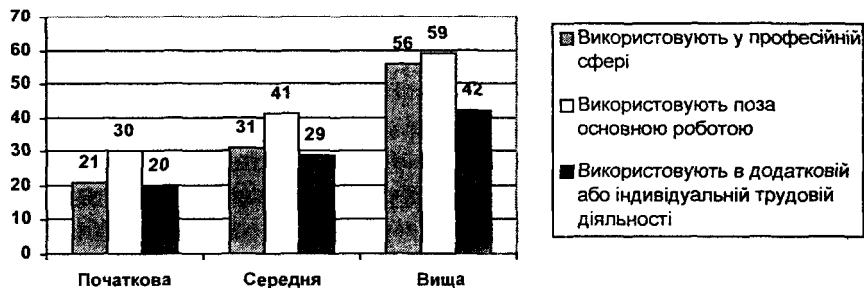

Рис. 2. Використання інновацій (у професійній діяльності на основному робочому місці, поза основною роботою, в домашньому господарстві, в індивідуальній трудовій діяльності) серед працівників з різним рівнем освіти

ред тих, що навчалися в організованих формах, погано ставились до впровадження нових (інноваційних) технологій, товарів, продуктів — 27 %, а серед тих, хто не робив цього, — 73 %. Наукові дослідження вказують, що саме освіта є важливішою детермінантою, ніж інші чинники. Долання перешкод інноваційному розвитку в українському суспільстві можливо забезпечити за рахунок прориву в освіті. Модернізація структури вищої освіти передбачає проведення ряду реформ. При цьому проводити їх необхідно виважено, щоб зберегти національні надбання та запобігти руйнації національної системи вищої освіти.

Реформування вищої освіти, по-перше, передбачає оптимізацію мережі вищих навчальних закладів. Сьогодні в Україні підготовку фахівців з вищою освітою здійснюють 920 вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації та форм власності. Вони підпорядковані 28 міністерствам і відомствам, 10 з яких мають у підпорядкуванні лише один заклад. Такої практики не має жодна європейська країна. Аналіз зарубіжного досвіду показує, що у країнах з ідентичними демографічними показниками середня кількість студентів в одному університеті становить, наприклад в Іспанії, — 22 тис., в Італії — 23 тис., у Греції — 14 тис. студентів, у Словенії — 8 тис. студентів, а в Україні — лише 6,5 тис. осіб.

Відомча підпорядкованість навчальних закладів часто заважає їх розвитку, запровадженню єдиних підходів до організації освітньої діяльності, що вимагає створення нової парадигми взаємодії навчальних закладів як з міністерствами і роботодавцями, так і з сис-

темою вищої освіти держави в цілому. Думаю, що це питання має бути вирішено на державному рівні шляхом прийняття відповідного урядового рішення. Крім того, формування оптимальної мережі передбачає визначення типів доуніверситетських і університетських навчальних закладів. Зокрема, доуніверситетські — професійні коледжі (діючі ПТУ) і коледжі, університетські заклади — університети, академії. У професійних коледжах передбачається підготовка кваліфікованих робітників та фахівців тільки за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста. У коледжах здійснюватиметься підготовка фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста та бакалавра. В університетах і академіях здійснюватиметься підготовка фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра, магістра та доктора, а також підготовка та перепідготовка наукових, науково-педагогічних працівників шляхом їх навчання в аспірантурі та докторантурі.

Сьогодні міністерство, вищі навчальні заклади і роботодавці обговорюють питання щодо визначення місця бакалавра в системі підготовки фахівців з вищою освітою. Так, у першу чергу бакалавр повинен бути затребуваним на ринку праці, як це є у багатьох європейських країнах. Треба сформувати громадську думку в кадрових службах про достатній рівень компетентності бакалавра, який може якісно виконувати свої функціональні обов'язки відповідно до сучасних вимог виробництва або соціальної сфери послуг. По-друге, модернізація структури вищої освіти передбачає запровадження національної системи кваліфікацій, що узгоджуватиметься із напрямами освіти та підготовки Європейського простору вищої освіти. По-третє, запровадження трициклової системи освіти. Щодо ступенів бакалавра та магістра, то, як було зазначено, напрацьовано досвід з організації, формування змісту підготовки та професійного використання цих фахівців, хоча проблемою залишається невідповідність кваліфікацій, що присвоюються випускникам, запитам ринку праці.

Серйозною є також проблема підготовки на третьому циклі — доктор філософії (PhD). Причиною цього є традиційне існування в Україні двох наукових ступенів (кандидат наук, доктор наук), а також те, що ці ступені в Україні можна отримати не тільки в університетах, але і в науково-дослідних установах різного підпорядкування. При цьому здобуття такого ступеня не завжди пов'язується із на-

вчанням в університеті. Це можливо зробити, працюючи за науковою тематикою самостійно або під керівництвом провідного вченого.

Як правило, в багатьох європейських країнах загальний термін університетського навчання, який дозволяє отримати докторський академічний ступінь, повинен становити не менше 8 років (3—4 роки — бакалаврат, 1—2 роки — магістратура, 3—4 роки — докторантура) [11]. Кінцевий варіант адаптації підготовки фахівців на третьому циклі ще не визначений. Із цієї проблеми в Україні відбуваються дискусії. У цьому питанні ми розраховуємо на підтримку представників університетської спільноти, науковців, громадськості, а також обмін досвідом країн, які здійснювали такі реформи.

Модернізація національної системи кваліфікацій зумовлена необхідністю забезпечення взаємозв'язку між ринком освітніх послуг та ринком праці, приведення обсягів та якості професійної освіти і навчання у відповідність до потреб роботодавців, підвищення ролі соціальних партнерів, суб'єктів господарювання в реалізації стратегії навчання впродовж життя.

Формування національної системи кваліфікацій в контексті Європейського простору вищої освіти забезпечить, по-перше, прозорість, відкритість та визнання термінів та періодів підготовки фахівців з вищою освітою в Україні, а, по-друге, національна система кваліфікацій буде сертифікована відповідними європейськими структурними органами, що дозволить запровадити у вищу освіту України новий додаток до диплома європейського зразка. Ефективне її функціонування створюватиме передумови для переходу від одного до іншого кваліфікаційного рівня чи набуття суміжних кваліфікацій, що у свою чергу мотивуватиме громадян України до професійного удосконалення та продуктивної зайнятості. Україна запроваджує національні критерії для кваліфікацій у вищій освіті. У системі цих критеріїв розроблені дескриптори кваліфікацій, що відповідають принципу «зрозумілості і порівнянності». Дані критерії будуть узгоджуватися із європейськими підходами, що ставляться до кваліфікацій короткого циклу — молодший спеціаліст (60—120 кредитів ECTS); кваліфікацій першого циклу — бакалавр (180—240 кредитів ECTS); кваліфікацій другого циклу — магістр (60—120 кредитів ECTS), а також кваліфікацій третього циклу (доктор — PhD), де навчання триватиме не менше 3 років [12].

Згідно з європейськими підходами **кваліфікації короткого циклу (молодший спеціаліст)** присвоюються студентам, які завершили відповідний цикл підготовки в професійних коледжах та коледжах.

Кваліфікації першого циклу (бакалавр) присвоюються студентам, які продемонстрували знання та компетенції за напрямком підготовки на рівні сучасних досягнень на основі використання у навчанні посібників поглибленого змісту; можуть застосовувати отримані знання та компетенції на професійному рівні виробничої діяльності та розвинули компетенції, достатні для доведення, обґрунтування та вирішення питань за напрямком підготовки;

здатні знаходити та інтерпретувати відповідні дані (за напрямком підготовки) для формування суджень з відповідних суспільних, наукових або етичних проблем; вміють доносити інформацію, ідеї, проблеми та рішення як до аудиторії фахівців, так і нефахівців; розвинули навички вчитися, необхідні для подальшого навчання з більшим ступенем самостійності. Продовження навчання в магістратурі передбачатиметься тільки для успішного бакалавра. Іншим бакалаврам, які набули прогресивного практичного досвіду на виробництві або в соціальній сфері, буде забезпечена можливість через кілька років опанувати магістерські програми. Аналогічний механізм можна застосовувати щодо магістрів при їх зарахуванні на докторські програми.

Кваліфікації другого циклу (магістр) присвоюються студентам, які продемонстрували знання та розуміння явищ і процесів, здобутих при підготовці на першому циклі, розширюють та/або поглиблюють їх, створюють основу або можливість для розвитку і/або застосування власних ідей включно для дослідницької роботи; можуть застосовувати отримані знання та компетенції, вміють вирішувати проблеми у новій або незнайомій ситуації у широкому (або багатогалузевому) контексті, пов'язаному з напрямком підготовки; здатні інтегрувати знання та вирішувати складні питання, формулювати судження за недостатньої або обмеженої інформації, вміють зрозуміло і недвозначно доносити свої висновки та знання, розумно їх обґрунтовуючи, до фахової та нефахової аудиторії; володіють навичками, що дозволяють їм навчатися самостійно. Навчання в магістратурі вимагає творчих (креативних) підходів і там повинні навчатися кращі студенти. Тому необхідно розробити механізми

(перехідні програми, а можливо програми домагістерської підготовки тощо) щодо зарахування бакалаврів на магістерські програми.

Апробацію таких схем та методик підготовки фахівців реалізували Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Харківський національний університет радіоелектроніки, Національний аграрний університет, Хмельницький національний університет та ряд інших. Також потребують розробки багатоваріантних програм за критеріями академічності та професійності. Зокрема може запроваджуватися післябакалаврська програма магістра академічного і професійного профілю. Наприклад, для технічних спеціальностей — магістр наук та магістр інженерії. Остання програма більше зорієнтована на практичну діяльність. За окремими напрямками освіти може здійснюватися підготовка фахівців за програмою інтегрованих магістрів. Інтегрований магістр — ступінь другого циклу вищої освіти, присвоєнню якого передують наскрізне навчання студента на двох початкових циклах вищої освіти (ступінь бакалавра присвоюється, але диплом бакалавра студенту не видається). Інтегрований магістр застосовується при отриманні окремих складних спеціальностей, наприклад медицина, ветеринарія, мистецтво, екологія, національна безпека. Оскільки ми маємо серйозні пріоритети в Європі та світі в галузі підготовки педагогічних працівників, доцільно зберегти інтегрованого магістра і в цьому напрямі підготовки фахівців.

Кваліфікації третього циклу (доктор — PhD) присвоюються слухачам (дослідникам), які продемонстрували комплексне розуміння напрямку підготовки та майстерне володіння навичками та методикою дослідницької роботи; здійснили суттєвий обсяг дослідницької роботи та завдяки своєму оригінальному дослідженню зробили внесок, який поглиблює знання, окремі частини якого можуть бути рекомендовані до публікації у країні та за кордоном; здатні до критичного аналізу, оцінки та синтезу нових складних ідей; можуть спілкуватися на рівних з іншими науковцями, широкою науковою спільнотою та загалом у галузі своєї спеціалізації; здатні сприяти втіленню в академічному і професійному контекстах технологічних, суспільних чи культурних досягнень в інформаційному суспільстві.

Стандартна тривалість стаціонарного докторського навчання становить не менше 3 років. Передбачається запровадження кредитів ECTS для вимірювання навчального навантаження студентів

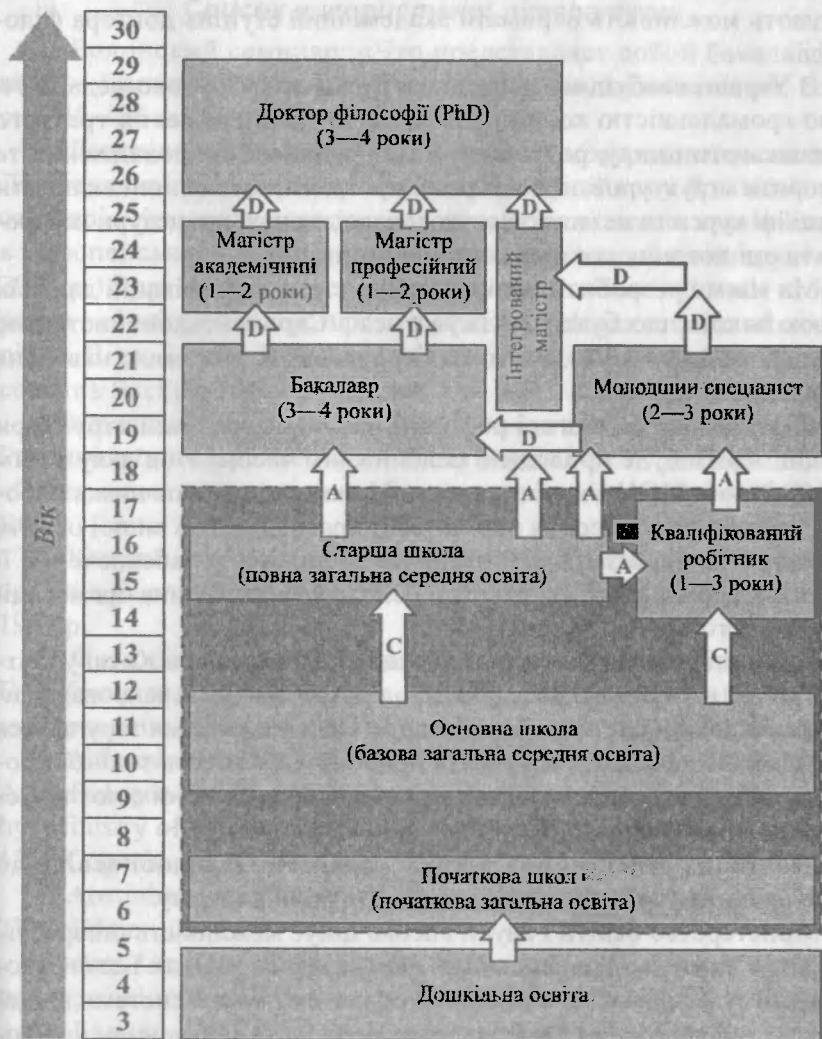

Рис. 3. Модернізація структури освіти України із врахуванням вимог ЄПВО

у докторському навчанні. Докторські програми є доступними для осіб, що вже мають ступінь магістра або його еквівалент; вони забезпечують особу (студента) детальними, ґрунтовними знаннями з певної галузі, здійснюють підготовку до незалежної, самостійної науково-дослідницької творчої діяльності і в кінцевому результаті

надають можливість отримати академічний ступінь доктора філософії.

В Україні необхідно ґрунтовно обговорити з науково-педагогічною громадськістю коло проблем щодо запровадження третього Болонського циклу, розробити механізми його запровадження та створити структуровані докторські програми, які повинні включати лекційні курси та незалежні наукові дослідження, процедури контролю та оцінювання докторського навчання.

Ми маємо розробити національну систему кваліфікацій для всіх трьох циклів, що буде узгоджуватися з Європейською системою кваліфікацій — ЄПВО, а також з Європейською системою навчання впродовж життя.

Важливі першочергові реформи щодо модернізації структури вищої освіти буде проведено найближчим часом. У зв'язку з цим за ініціативи МОН України створено і активно працює низка робочих груп з удосконалення нормативно-правових актів вищої освіти, концепції модернізації структури вищої освіти та забезпечення її якості, розробки стандартів вищої освіти, удосконалення організації навчального процесу тощо.

Сьогодні розглядається питання щодо проведення в Києві у квітні—травні наступного року міжнародного семінару із запровадження національної системи кваліфікацій. На даний час ми заручилися підтримкою та згодою на участь провідних експертів з даної проблеми, які представляють Раду Європи, Європейський союз та Болонський процес.

Реалізація реформ, пов'язаних з адаптацією вищої освіти до ЄПВО, сприяє розвитку вищої освіти України в цілому.

Міністерство освіти і науки високо цінує можливість співробітництва з нашими європейськими партнерами в рамках Болонського процесу. Наша мета — спільний розвиток гнучкої системи вищої освіти із збереженням національних надбань та залученням кращого європейського досвіду, розробка єдиних критеріїв і стандартів у цій галузі, де якість вищої освіти є основою створення цього процесу. Це забезпечить різноманітність можливостей для повноцінного розвитку, створення гнучких критеріїв кваліфікацій і систем із забезпечення якості у вищій освіті та зміцнення співробітництва між зацікавленими сторонами.

Список використаної літератури

1. Болонский семинар: «Что представляет собой бакалавриат?» — Санкт-Петербургский государственный университет, Россия, 25—26 ноября 2004 г.

2. Доповідь А. Раухваргера, Президента міжурядового комітету Лісабонської конвенції про визнання на офіційному Болонському семінарі «Удосконалення системи взаємного визнання кваліфікацій в Європейському просторі вищої освіти» (Рига, Латвія, грудень, 2004 р.) Improving the recognition of qualification and study credit points — background report presented at the Bologna seminar of recognition, Riga, Latvia, 2004 //Internet: http://www.aic.lv.rigaseminar/documents/Background/_AR_fin.pdf.

3. Ключевые компетенции для обучения в течение всей жизни. Рекомендации Парламента и Совета Европы от 18 декабря 2006 г. «О ключевых компетенциях обучения в течение жизни» (2006/962/ЕС).

4. Конвенція з визнання кваліфікацій, що відносяться до вищої освіти в Європейському регіоні. — Лісабон, Португалія, 11 квітня 1997 р.

5. Франція у Європейському просторі вищої освіти /Упоряд. Г. Г. Крючков, В. Б. Бурбело. — К.: Вид.-полігр. центр «Київський університет», 2005. — 169 с.

6. A Framework for Qualifications of the European Higher Education Area. Bologna Working Group on Qualifications Frameworks. Published by: Ministry of Science, Technology and Innovation, Bredgade 43, DK-1260 Copenhagen K., 2007.

7. Australian Qualifications Framework. Implementation Handbook. Third Edition, 2002.

Becker, Gary S. Human capital: theoretical and empirical analysis, with special reference to education. N.Y., 1964; 2 ed. N.Y., 1975 (рус. пер.: Беккер, Гэри. Человеческий капитал (главы из книги). — «США: экономика, политика, идеология», 1993, №№ 11—12).

8. Becker, Gary S. Human capital: theoretical and empirical analysis, with special reference to education. N.Y., 1964; 2 ed. N.Y., 1975 (рус. пер.: Беккер, Гери. Человеческий капитал (главы из книги). — «США: экономика, политика, идеология», 1993, №№ 11—12).

9. Bologna Seminar Council of Europe Higher Education Forum on Qualifications Frameworks. Directorate General IV: Education, Culture

and Heritage, Youth and Sport. Council of Europe Headquarters, Strasbourg, 11—12 October, 2007.

10. Chiswick, Barry R. *Income inequality: regional analysis within a human capital framework*. N.Y., 1974.

11. *Focus on the Structure of Higher Education in Europe 2006/07. National Trends in the Bologna Process*, EURYDICE, Brussels, 2007.

12. *National Qualifications Frameworks: Development and Certification /Report from Bologna Working Group on Qualifications Frameworks*, May, 2007.

13. Schultz, Theodore W. *Investment in human capital: the role of education and of research*. N.Y., 1971.

14. *Survey on Master Degrees and Joint Degrees in Europe* by Christian Tauch and Andrejs Rauhvargers. European University Association, European Commission — Directorate General for Education and Culture. September, 2002.

15. *Verification of Compatibility of Irish National Framework of Qualifications with the Framework for Qualifications of the European Higher Education Area*, Final Report — November, 2006.

4.4. МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Наказ

№ 612 від 13.07.2007

Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року

З метою подальшого розвитку національної системи освіти, забезпечення якості вищої освіти та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство

Наказую:

1. Затвердити План дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року (далі — План дій), що додається.

Організацію виконання плану дій покласти на Міністерство освіти і науки.

2. Центральним органам виконавчої влади, що мають у підпорядкуванні вищі навчальні заклади, іншим центральним органам, які визначені відповідальними виконавцями Плану дій, Академії педагогічних наук (за згодою) забезпечити щорічне розроблення заходів для реалізації Плану дій та інформувати Міністерство освіти і науки до 1 листопада про стан їх виконання.

3. Міністерству освіти і науки систематично інформувати громадськість про стан забезпечення якості вищої освіти та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство.

4. Контроль за виконанням цього наказу покласти на заступника міністра В. Д. Шинкарука.

Міністр

С. М. Ніколаєнко

*Затверджено наказом
Міністра освіти і науки
13.07.2007 р. № 612*

4.5. ПЛАН ДІЙ

Для забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року сучасні стратегії України спрямовано на подальший розвиток національної системи освіти, адаптацію її до умов соціально орієнтованої економіки, трансформацію та інтеграцію в європейське і світове освітнє співтовариство.

Починаючи з саміту в Бергені 2005 року, де наша країна приєдналася до Болонського процесу, вища освіта України значною мірою залучається до реалізації його положень на всіх рівнях. Україна підтримує загальне розуміння цілей Болонського процесу, про які зазначається в Болонській декларації і подальших комюніке в Празі, Берліні, Бергені, Лондоні. Вона підтверджує свої зобов'язання відносно координації своїх дій у рамках Болонського процесу з метою формування Європейського простору вищої освіти (ЄПВО).

Болонський процес — це міждержавний, міжурядовий процес, метою якого є створення Європейського простору вищої освіти до 2010 року.

Досягнення цієї мети передбачає реалізацію завдань за такими напрямками діяльності:

1. *Прийняття системи зрозумілих та порівнюваних ступенів.*
2. *Прийняття системи підготовки фахівців, яка в основному ґрунтується на двох циклах.*
3. *Запровадження системи кредитів.*
4. *Сприяння мобільності студентів та викладацького складу.*
5. *Сприяння європейському співробітництву в галузі забезпечення якості.*
6. *Сприяння європейському виміру у вищій освіті.*
7. *Забезпечення навчання впродовж життя.*
8. *Залучення вищих навчальних закладів і студентів до участі в Болонському процесі.*
9. *Поліпшення привабливості ЄПВО.*
10. *Докторантура як третій Болонський цикл та синергія між ЄПВО та європейським науковим простором.*

Основними принципами, які обумовлюють розвиток вищої освіти України в рамках Болонського процесу, є:

— створення інноваційного простору на основі освітньої і наукової підтримки;

— адаптація системи вищої освіти України до норм, стандартів і основних принципів Європейського простору вищої освіти;

— забезпечення соціального контексту вищої освіти, який надасть можливість випускникам вищих навчальних закладів формувати свою професійну кар'єру на основі соціальної справедливості, відповідальності та загальнолюдських цінностей.

Мета Плану дій може бути досягнута завдяки вирішенню таких завдань:

— модернізація системи вищої освіти, системи та структури кваліфікацій;

— удосконалення змісту вищої освіти та організації навчального процесу;

— підвищення ефективності та якості вищої освіти;

— міжнародне визнання документів про вищу освіту;

— зміцнення позицій вищих навчальних закладів України на європейському та світовому ринку освітніх послуг та досягнення їх рівноправності в європейському і світовому співтоваристві.

Реалізація цих завдань у системі вищої освіти України сприятиме досягненню основної мети — підготовки висококваліфікованих фахівців, які будуть конкурентоспроможними на національному, європейському та світовому ринках праці.

Зміст завдання	Терміни виконання	Відповідальні виконавці
1. Національна організація мережі вищої освіти		
1.1. Упорядкувати мережу вищих навчальних закладів: — передати до сфери управління МОН вищі навчальні заклади, які перебувають у підпорядкуванні інших центральних	2007	МОН, Мінфін, Мінекономіки, Мінюст

органів виконавчої влади (проект розпорядження Кабінету Міністрів України)	2007	МОН, Мінфін, Мінекономіки, Мінюст
— оптимізувати мережу вищих навчальних закладів III—IV рівнів акредитації шляхом їх об'єднання і створення регіональних університетів (проект розпоряджень Кабінету Міністрів України)	2008	МОН, Мінфін, Мінекономіки, Мінюст
— розробити концепцію розвитку вищих навчальних закладів I—II рівнів акредитації (наказ МОН, концепція, проекти змін до законів України «Про освіту», «Про вищу освіту»)	2007	МОН, Мінфін, Мінекономіки, Мінюст
— розробити пропозиції щодо узгодження назв різноманітних типів вищих навчальних закладів (університети, академії, коледжі, професійні коледжі тощо) та освітніх структур (корпоративні університети, віртуальні університети, ліцензійні університети, навчальні консорціуми, літні університети тощо) для забезпечення зрозумілості, прозорості та порівнянності мережі вищих навчальних закладів України на Європейському просторі вищої освіти (проекти змін до законів України «Про освіту», «Про вищу освіту»)	2008	МОН, Мінфін, Мінекономіки, Мінюст
1.2. Створити механізми державного стимулювання роботодавців (бізнес-структур), які беруть активну участь у структурній перебудові вищої професійної освіти, розвитку нових освітніх технологій, створенні необхідних елементів інноваційної інфраструктури системи вищої професійної освіти, ресурсних освітніх центрів із змішаною формою управління і власності	2007— 2008	МОН, Мінфін, Мінекономіки, Мінюст

**2. Співробітництво та структури, що супроводять
впровадження положень Болонського процесу у вищу освіту
України**

2.1. Розробити заходи щодо реалізації Плану дій по впровадженню в систему вищої освіти України положень Болонського процесу на період до 2010 року	2007	Робоча група із супроводу Болонського процесу МОН
2.2. Розробити заходи щодо діяльності Національної групи промоутерів Болонського процесу в Україні (National Team of Bologna Promoters)	2007	МОН
2.3. Розробити організаційно-розпорядчий механізм (технології, процедури, правила) щодо участі самоврядних студентських об'єднань в управлінні якістю вищої освіти	2007	МОН
2.4. Розробити механізми щодо гарантій стимулювання співробітництва та соціального партнерства на ринку праці (підприємців, роботодавців, бізнес-структур тощо) з вищими навчальними закладами відповідно до вимог Болонського процесу	2008	МОН

3. Система ступенів (національна система кваліфікацій)

3.1. Розробити заходи щодо поетапного запровадження трициклової системи (рівні бакалавра, магістра, доктора), включаючи національний контекст можливості існування проміжних кваліфікацій (короткий цикл на першому рівні — бакалавраті), з використанням дескрипторів опису загальних кваліфікацій для кожного циклу, що ґрунтуються на результатах навчання, так званих «Дублінських дескрипторах». (Кінцевим результатом запровадження має стати узгодження у 2010 році національної системи кваліфікацій із системою кваліфікацій ЄПВО)	2008— 2009	МОН, Мінпраці, Мінюст, Мінфін, Мінекономіки та інші заінтересовані центральної органи виконавчої влади
---	---------------	--

3.2. Розробити заходи щодо поєднання короткого, першого, другого та третього циклів (перехідні (брідж) програми, програми домагістерської та додокторської підготовки тощо)	2008	МОН, Мінпраці, Мінюст, Мінфін, Мінекономіки та інші заінтересовані центральні органи виконавчої влади МОН
3.3. Розробити механізми запровадження підготовки фахівців з повною вищою освітою за навчальними програмами інтегрованих магістрів (педагогічна освіта, право, медицина, фармація, філософія, мистецтво, транспорт (повітряний, водний, залізничний), служби безпеки тощо)	2008	МОН, Мінпраці, Мінюст, Мінфін, Мінекономіки та інші заінтересовані центральні органи виконавчої влади
4. Забезпечення якості		
4.1. Розробити рекомендації щодо запровадження національних стандартів та рекомендацій для забезпечення якості (ЗЯ) в Європейському просторі вищої освіти	2009	МОН
4.2. Створити систему акредитацій та Національний освітній акредитаційний центр	2008	МОН
4.3. Розробити заходи щодо підвищення міжнародного рівня участі України у зовнішній системі забезпечення якості	2007	МОН
4.4. Розробити правові механізми участі роботодавців (бізнес-структур) у процедурі контролю та суспільної відповідальності за якість вищої професійної освіти	2007	МОН
4.5. Розробити заходи щодо підвищення рівня участі студентів у національній системі забезпечення якості	2007	МОН

4.6. Розробити і запровадити постійно діючий моніторинг якості вищої освіти з урахуванням світового, європейського та національного досвіду	2007	МОН
4.7. Удосконалити рейтингову систему оцінювання результатів діяльності вищих навчальних закладів як інструментів управління якістю вищої освіти	2007	МОН
5. Визнання ступенів та періодів навчання		
5.1. Розробити рекомендації та провести організаційні заходи щодо запровадження Додатку до диплома європейського зразка	2008— 2009	МОН
5.2. Розробити рекомендації щодо запровадження інноваційної ECTS у вищу освіту України	2007	МОН
5.3. Розробити заходи щодо національного запровадження принципів Лісабонської конвенції з визнання	2009	МОН
5.4. Розробити національний план дій з визнання	2007	МОН
6. Навчання впродовж життя		
6.1. Розробити систему заходів щодо створення гнучких програм навчання для забезпечення навчання впродовж життя	2009	МОН
6.2. Розробити механізми визнання попереднього навчання, включаючи неформальне та неофіційне навчання	2009	МОН
6.3. Розробити законодавче забезпечення щодо створення можливостей для гнучких підходів до навчання у вищій освіті	2007	МОН
7. Спільні (поєднані) ступені		
7.1. Розробити рекомендації щодо запровадження та визнання спільних (поєднаних) ступенів	2008	МОН
8. Вища освіта і дослідницька робота		
8.1. Забезпечити ефективну інтеграцію науки і вищої освіти на основі синергії між вищими навчальними закладами та	2008	МОН, Мінпраці, Мінюст,

науковими та науково-дослідними установами (організаціями)		Мінфін, Мінекономіки та інші заінтересовані центральні органи виконавчої влади
8.2. Створити Державний науковий фонд з призначання дослідницьких грантів	2008	МОН, Мінпраці, Мінюст, Мінфін, Мінекономіки та інші заінтересовані центральні органи виконавчої влади
9. Соціальний вимір		
9.1. Розробити систему заходів з метою розширення доступу до якісної вищої освіти (ресурсне забезпечення — кредитування, гранти, спонсорство тощо; організаційне забезпечення — профорієнтація, професійний відбір; навчально-методичне забезпечення — довузівська підготовка, олімпіади, конкурси тощо)	2008	МОН, Мінпраці, Мінюст, Мінфін, Мінекономіки та інші заінтересовані центральні органи виконавчої влади
9.2. Розробити систему соціального захисту студентів із соціально слабких (незахищених) прошарків населення, осіб з обмеженими фізичними можливостями з метою їх рівного доступу і здобуття вищої освіти	2008	МОН, Мінпраці, Мінюст, Мінфін, Мінекономіки та інші заінтересовані центральні органи

		виконавчої влади
9.3. Створити механізми запровадження моделі фінансування — «гроші йдуть за студентом», яка орієнтована на студента та ґрунтується на грантах	2008	МОН, Мінпраці, Мінюст, Мінфін, Мінекономіки та інші заінтересовані центральні органи виконавчої влади
9.4. Розробити систему національних заходів щодо надання соціальних грантів для категорій соціально незахищених і малозабезпечених студентів	2008	МОН, Мінпраці, Мінюст, Мінфін, Мінекономіки та інші заінтересовані центральні органи виконавчої влади
9.5. Розробити механізми запровадження системи кредитів (позик) для студентів у взаємодії з українськими державними і приватними банками та іншими фінансовими установами	2008	МОН, Мінпраці, Мінюст, Мінфін, Мінекономіки та інші заінтересовані центральні органи виконавчої влади
9.6. Розробити заходи щодо захисту випускників вищих навчальних закладів на національному ринку праці та привабливості ринку освітніх послуг для громадян Європи та інших регіонів світу	2007	МОН, Мінпраці, Мінюст, Мінфін, Мінекономіки

		та інші заінтересовані центральні органи виконавчої влади
9.7. Проводити моніторинг адекватності ринку освітніх послуг ринку праці з урахуванням міжрегіональних міграційних потоків молоді за освітнім фактором	Постійно	МОН, Мінпраці, Мінюст, Мінфін, Мінекономіки та інші заінтересовані центральні органи виконавчої влади
9.8. Розробити механізми щодо сприяння працевлаштуванню випускників із бакалаврськими кваліфікаціями	2008	МОН, Мінпраці, Мінюст, Мінфін, Мінекономіки та інші заінтересовані центральні органи виконавчої влади
10. Мобільність		
10.1. Розробити заходи для усунення перешкод внутрішньої мобільності студентів та сприяння повному використанню програм мобільності	2008	МОН, Мінпраці, Мінюст, Мінфін, Мінекономіки та інші заінтересовані центральні органи виконавчої влади

10.2. Розробити заходи для підвищення портативності грантів, позик та створення національних фондів сприяння мобільності	2008	МОН, Мінпраці, Мінюст, Мінфін, Мінекономіки та інші заінтересовані центральноні органи виконавчої влади
--	------	---

11. Удосконалення навчального процесу вищого навчального закладу

11.1. Розробити концепцію інноваційної моделі навчання у вищій освіті з метою проектування навчального середовища для особистісно орієнтованого підходу до студента та сприяння організації його самостійної та індивідуальної навчальної діяльності (форми, методи, методики, технології навчання у вищій освіті, які спрямовані на результати навчання (зовнішньоорієнтовані) та студентоорієнтовані (в центрі яких знаходиться студент))	2007	МОН, Мінпраці, Мінюст, Мінфін, Мінекономіки та інші заінтересовані центральноні органи виконавчої влади
---	------	---

11.2. Розробити механізми запровадження в систему вищої освіти розвивальних технологій професійної освіти та технологій саморегульованого навчання в рамках традиційного навчання: — когнітивно орієнтованих технологій: діалогічні методи навчання, семінари-дискусії, проблемне навчання, когнітивне консультування, когнітивні карти, інструментально-логічний тренінг, тренінг рефлексії тощо; — діяльнісно орієнтованих технологій: методи проектів і направляючих тестів, контекстне навчання, організаційно-діяльнісні ігри, комплексні дидактичні	2007	МОН, Мінпраці, Мінюст, Мінфін, Мінекономіки та інші заінтересовані центральноні органи виконавчої влади
---	------	---

<p>завдання, технологічні карти, імітаційно-ігрове моделювання технологічних процесів тощо; — особистісно орієнтованих технологій: інтерактивні та імітаційні ігри, тренінги розвитку, розвивальна психодіагностика тощо.</p>		
<p>11.3. Розробити механізми запровадження дистанційного навчання (змішаного навчання) в систему вищої професійної освіти та навчання впродовж життя (кейс-технологій, ТВ-технологій, чат (Chat)-технологій, тютор-технологій тощо)</p>	2007	<p>МОН, Мінпраці, Мінюст, Мінфін, Мінекономіки та інші заінтересовані центральні органи виконавчої влади</p>
<p>11.4. Розробити науково-методичні рекомендації для використання інформаційних технологій в навчальному процесі вищих навчальних закладів</p>	2007	<p>МОН, Мінпраці, Мінюст, Мінфін, Мінекономіки та інші заінтересовані центральні органи виконавчої влади</p>
<p>11.5. Розробити науково-методичні рекомендації щодо створення сучасних підручників, інтерактивних курсів, електронних дидактичних комплексів тощо</p>	2007	<p>МОН, Мінпраці, Мінюст, Мінфін, Мінекономіки та інші заінтересовані центральні органи виконавчої влади</p>

11.6. Розробити концептуальні засади підготовки і перепідготовки науково-педагогічних працівників вищої освіти	2007	МОН, Мінпраці, Мінюст, Мінфін, Мінекономіки та інші заінтересовані центральні органи виконавчої влади
11.7. Створити Центр підготовки та підвищення кваліфікації (професіонального розвитку) науково-педагогічних працівників (вчителі, викладачі) та запровадити сучасні стандарти вимог до професії викладача, вчителя	2007	МОН, Мінпраці, Мінюст, Мінфін, Мінекономіки та інші заінтересовані центральні органи виконавчої влади
<i>12. Привабливість ЄПВО та співробітництво з іншими частинами світу і створення єдиного інформаційного простору та науково-методичного забезпечення євроінтеграції освіти</i>		
12.1. Розробити заходи для сприяння привабливості Європейського простору вищої освіти та співробітництва з країнами інших регіонів (частин) світу	2007	МОН, Мінпраці, Мінюст, Мінфін, Мінекономіки та інші заінтересовані центральні органи виконавчої влади
12.2. Забезпечити сучасний інформаційний та науково-методичний супровід впровадження положень Болонського процесу (створення	2007	МОН

спеціалізованого веб-порталу на сайті МОН, науково-методичних матеріалів, посібників, підручників тощо)		
12.3. Забезпечити регулярний переклад, публікацію та розповсюдження серед вищих навчальних закладів усіх основних документів Болонського процесу	на період до 2010 року	МОН
12.4. Створити глосарій з проблем євроінтеграції освіти з метою уніфікації термінології та визначення основних понять	2007	МОН
12.5. Забезпечити регулярне проведення навчальних семінарів для ECTS/DS координаторів вищих навчальних закладів		
12.6. Забезпечити регулярне проведення регіональних нарад, семінарів, симпозіумів, конференцій тощо з питань євроінтеграції освіти	2007	МОН
12.7. Формувати громадську думку щодо необхідності залучення вищої освіти України в Болонський процес та постійно інформувати через ЗМІ суспільство про реалізацію плану дій та заходів з імплементації його положень, які сприяють інтеграції вищої освіти України у ЄПВО	2007	МОН
13. Проведення законодавчих реформ (створення нормативно-правової бази)		
13.1. Розробити проект Закону «Про вищу освіту» у новій редакції, в якому передбачити сучасні європейські та світові тенденції розвитку вищої освіти та напрямки діяльності Болонського процесу	2008	МОН, Мінфін, Мінекономіки, Мінюст
13.2. Підготувати проекти постанов КМУ щодо запровадження Додатку до диплома європейського зразка та Європейської кредитно-трансферної системи у вищу освіту України	2008	МОН, Мінфін, Мінекономіки, Мінюст
13.3. Створити правові та економічні основи залучення бізнес-структур до:	2007	МОН, Мінфін, Мінекономіки,

<p>— оновлення навчально-лабораторної і матеріально-технічної бази вищих навчальних закладів;</p> <p>— розробки та розвитку економічних механізмів в освіті, удосконалення системи двосторонніх відносин вищого навчального закладу і бізнесу на основі принципів стратегічного менеджменту, довготривалого фінансування (бюджетування), орієнтованого на кінцевий результат, запровадження прогресивних управлінських систем</p>		Мінюст
<p>14. Формування системи фінансування супроводу Болонського процесу</p>		
<p>14.1. Розробити систему державного фінансування заходів щодо реалізації Плану дій щодо запровадження положень Болонського процесу в систему вищої освіти України на період до 2010 року</p>	2007	МОН
<p>14.2. Розробити механізми створення національних фондів, грантів та інших ресурсів для супроводу Болонського процесу в Україні</p>	2007	МОН, Мінфін, Мінекономіки, Мінюст
<p>14.3. Створити національний фонд «TEMPUS» з метою координації проектів щодо сприяння реформі вищої освіти в умовах Болонського процесу</p>	2007	МОН, Мінфін, Мінекономіки, Мінюст

4.6. Національний звіт України

*Про впровадження положень Болонського процесу
14 грудня 2006 р.*

Основні досягнення, починаючи з Бергена

1. Опишіть важливі вдосконалення стосовно Болонського процесу, із законодавчими реформами включно, починаючи з Бергена.

Освітній сектор, включаючи вищу освіту, вважається сферою діяльності стратегічного значення і пріоритетного розвитку суспільства та держави Україна. Починаючи з Бергена (травень 2005), в системі вищої освіти України запроваджено важливі кроки з реалізації положень Болонського процесу та підготовлено План дій щодо їхнього впровадження до 2010 р.

При Міністерстві науки і освіти за розпорядженням уряду України було створено Міжвідомчу комісію з впровадження положень Болонського процесу. В 2006 році створено Національну групу промоутерів Болонського процесу в Україні (National Team of Bologna Promoters), до якої залучені фахівці провідних університетів України. Вони беруть участь у навчальних тренінгах з актуальних проблем вищої освіти на Європейському освітньому просторі і відповідно проводять в Україні навчальні тренінги за такими основними напрямками:

- забезпечення якості вищої освіти;
- трициклова система освіти;
- система кваліфікацій Європейського освітнього простору.

Створена при Міністерстві освіти і науки України Всеукраїнська студентська рада стала кандидатом в члени Національних спілок студентів Європи (The National Union of Students in Europe (ESIB)). В 2006/2007 навчальному році у всіх ВНЗ України III—IV рівнів акредитації запроваджено кредитно-трансферну систему ECTS. Підготовлено відповідний пакет інноваційних нормативних документів ECTS, розроблено рекомендації та здійснюються організаційні заходи із запровадження додатку до диплома європейського зразка (Diploma Supplement). В 2006 році проведено два семінари за ініціативою Ради Magna Charta Universitatum з проблем конвергенції вищої освіти на шляху створення Європейського освітнього простору. Розширено систему інформування і мотивації суб'єктів діяльності вищих навчальних закладів з проблем інтеграції української системи вищої освіти в європейську. З цією метою розширено контакти з робочими групами Європейського союзу.

Національна організація

2. Опишіть будь-які зміни, починаючи з Бергена, в структурі органів державної влади, що відповідають за вищу освіту, основні агенції/установи у вищій освіті та їхні ролі. Зазначте:

- чи підзвітні вищі навчальні заклади (ВНЗ) різним міністерствам;
- як фінансові ресурси розподіляються між ВНЗ;
- сфери, у яких ВНЗ є автономними та самостійними.

Підготовлено проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання управління навчальними закладами», яке передбачає передачу всіх вищих навчальних закладів у сферу управління Міністерства освіти і науки (окрім МОЗ, які планується передати в сферу управління Міністерства освіти і науки з 2008 року). На даний момент вищі навчальні заклади підпорядковуються 27 міністерствам і відомствам.

3. Опишіть будь-які зміни, починаючи з Бергена, в інституційній структурі.

Зазначте:

- кількість державних/приватних ВНЗ;
- чи існують різні типи закладів, що надають вищу освіту (академічні/професійні, університетські/не університетські тощо);
- кількість/відсоток студентів, що були зараховані на 2006/2007 навчальний рік до кожного з типів закладів;
- до якої міри різні типи закладів регулюються одними правилами.

Інституційна структура України представлена 232 державними та 113 приватними вищими навчальними закладами. У системі освіти існують такі типи закладів, що надають вищу освіту: технікуми, училища, коледжі, університети, академії, інститути. Відсоток студентів, які були зараховані до кожного з типів закладів у 2006/2007 навчальному році, становить:

— технікуми — 12,4 %;	— училища — 3,3 %;
— коледжі — 8,9 %;	— університети — 55,9 %;
— академії — 12,5 %;	— інститути — 7,0 %.

Різні типи інституцій регулюються одними правилами і законами, окрім питань фінансування для державних і приватних навчальних закладів. Також діють одні і ті ж основні правила для ВНЗ відповідних типів:

- а) для університетів, академій, інститутів,
- б) для технікумів, коледжів та училищ.

Вищі навчальні заклади здійснюють прийом на навчання відповідно до «Умов прийому до вищих навчальних закладів в Україні», за-

тверджених наказом Міністерства освіти і науки України. Приймальні комісії вищих навчальних закладів діють згідно з «Примірним положенням про приймальну комісію вищого навчального закладу», затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України.

Співробітництво

4. Опишіть структуру, яка супроводжує впровадження Болонського процесу у вашій державі. Зазначте:

- членство та роль будь-якої національної Болонської групи (наприклад, офіційний урядовий комітет, група промоутерів);
- членство та роль студентів, штатних профспілок, бізнес- та соціальних партнерів у будь-якій національній Болонській групі.

При Міністерстві освіти і науки України створено відомчу робочу групу супроводу Болонського процесу у вищій освіті України (розпорядження Міністерства освіти і науки України від 24.05.2006 № 93-р) та за розпорядженням Кабінету Міністрів України — міжвідомчу робочу групу з впровадження Болонського процесу (наказ Міністерства освіти та науки України від 7.03.2006 № 164). У 2006 році створено Національну групу промоутерів Болонського процесу в Україні (National Team of Bologna Promoters), до якої залучено фахівців провідних університетів України. Вони проводять тренінги за такими напрямками:

- забезпечення якості вищої освіти;
- трициклова система освіти;
- система кваліфікацій європейського освітнього простору.

5. Опишіть заходи щодо залучення студентів та штатних профспілок/представницьких органів в управлінні ВНЗ. Зазначте:

- точні посилання (бажано з Інтернет-посиланнями) на будь-яке законодавство (або його еквівалент), щоб довести, що студенти представлені в управлінні ВНЗ;
- роль студентів в управлінні ВНЗ;
- роль штатних профспілок/представницьких органів в управлінні ВНЗ.

Положення про вищій навчальний заклад та доповнення до Закону України «Про вищу освіту» передбачають:

- створення органів студентського самоврядування на рівні університету і факультету;
- представництво студентів у складі вченої ради університету.

В цих документах вписані повноваження органів студентського самоврядування, зокрема:

— участь у прийнятті рішень щодо організації навчання;
 — участь у вирішенні питань контролю якості освітніх послуг;
 — участь у вирішенні питань організації побуту, дозвілля та сприяння працевлаштуванню. Студентські профспілки опікуються питанням стипендіального забезпечення, підтримки студентів із малозабезпечених сімей, покращання умов проживання в студентських гуртожитках. У разі виключення студента з університету за причин, не пов'язаних з невиконанням навчальної програми, ректор повинен отримати погодження на це студентської профспілки.

6. Опишіть заходи, які гарантують співробітництво бізнес- та соціальних партнерів у рамках Болонського процесу.

Підготовлено проект Закону України «Про залучення роботодавців до підготовки та перепідготовки кадрів, освітніх і наукових процесів» та проект постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок працевлаштування випускників вищих навчальних закладів».

Основні оглядові питання, включаючи елементи системи показників

Система ступенів

Запровадження першого та другого циклів

7. Опишіть прогрес, досягнутий на шляху запровадження першого та другого циклів. Зазначте: відсоток від загальної кількості студентів нижче докторського рівня, які залучені у двоциклові системи освітніх ступенів у 2006/2007 навчальному році.

100 відсотків студентів вищих навчальних закладів III—IV рівнів акредитації залучено у двоциклову систему підготовки, яка відповідає Болонським принципам, окрім підготовки у сфері медицини та ветеринарії.

Стадія запровадження третього циклу

8. Опишіть прогрес, досягнутий на шляху запровадження докторського навчання як третього Болонського циклу. Зазначте:

- відсоток студентів третього циклу відповідно до структурованих докторських програм;

- стандартна тривалість стаціонарного докторського навчання;

- елементи, які включено в докторські навчальні програми, у т. ч. чи включають вони лекційні курси чи тільки незалежні дослідження;

- процедури контролю та оцінювання докторського навчання;

- чи включене докторське навчання до системи кваліфікацій вашої держави та чи пов'язане воно з результатами навчання;

- чи інтегровані у докторське навчання міждисциплінарне навчання та розвиток взаємозамінних умінь;
- чи використовуються кредити для вимірювання навчального навантаження в докторському навчанні.

Механізми запровадження докторського навчання як третього Болонського циклу:

— відсоток студентів третього циклу відповідно до структурованих докторських програм до кількості випускників другого циклу становить 2,2;

— стандартна тривалість стаціонарного докторського навчання становить 3 роки;

— докторські навчальні програми включають лекційні курси та незалежні наукові дослідження;

— створюються процедури контролю та оцінювання докторського навчання;

— ведеться робота щодо узгодження принципів включення докторського навчання до системи національних кваліфікацій;

— докторське навчання є інтегрованим у міждисциплінарне навчання та сприяє розвитку взаємозамінних умінь. Поступово реалізуються принципи неперервності та наступності програм підготовки на другому та третьому циклах навчання;

— передбачається запровадження кредитів ECTS для вимірювання навчального навантаження студентів у докторському навчанні.

Допуск до наступного циклу

9. Опишіть заходи, які вжито для поєднання першого і другого та другого і третього циклів. Зазначте:

- відсоток кваліфікацій першого циклу, що дає допуск до другого циклу;
- якщо доречно, відсоток кваліфікацій першого циклу, що дає допуск до третього циклу;
- відсоток кваліфікацій першого циклу, що дає допуск до обох: другого та третього циклів;
- відсоток кваліфікацій другого циклу, що дає допуск до третього циклу;
- які кваліфікації першого циклу не дають допуску до другого циклу;
- які кваліфікації другого циклу не дають допуску до третього циклу;
- приклади, коли перевідні курси необхідні для переходу між циклами однієї предметної галузі;

- будь-які заплановані заходи, щоб ліквідувати перешкоди між циклами.

Усі кваліфікації першого циклу дають доступ до кількох програм другого циклу і всі наступні дають доступ, як мінімум, до однієї програми третього циклу практично без будь-яких брідж-програм.

Запровадження національної системи кваліфікацій

10. Опишіть стадію запровадження національної системи кваліфікацій для узгодження із основною системою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (ЄПВО).

Зазначте:

- стадію розвитку вашої національної системи кваліфікацій (наприклад, чи включена ваша національна система кваліфікацій до законодавства, чи узгоджена між зацікавленими сторонами; чи створено робочу групу; чи підготовлені наочні описи основних типів національних кваліфікацій, що ґрунтуються на результатах навчання; чи узгоджено графік запровадження);

- до якої міри ваша національна система кваліфікацій відповідає системі кваліфікацій ЄПВО;

- роль зацікавлених сторін у розвитку вашої національної системи кваліфікацій.

Міністерством освіти і науки України здійснено такі кроки з формування і запровадження системи національних кваліфікацій. Цей процес планується завершити поетапно до 2010 року з виконанням зобов'язань, прийнятих в Бергені 2005 року. Основою цих дій є узгодження національної системи кваліфікацій з системою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти. Зокрема здійснюються такі заходи:

— розроблено і затверджено на рівні уряду перелік програм підготовки бакалаврів, у якому враховано досвід європейських країн. Зараз розпочато формування національної структури кваліфікацій бакалавра, яка відповідає цьому переліку і буде представлена Групі супроводу Болонського процесу (BFUG) для адаптації в загальноєвропейську систему кваліфікацій;

— у 2006/2007 навчальному році студенти всіх ВНЗ III—IV рівнів акредитації залучені у двоциклову систему підготовки, що відповідає Болонським принципам.

Щодо програм другого циклу, то вивчається проблема диверсифікації програм за критеріями академічності та професійності. Зараз в Україні пропонується післябакалаврська програма — магістр наук і програма, що має умовну назву «спеціаліст», яка більше зорієнтована

на практичну діяльність. Сьогодні вищі навчальні заклади і роботодавці обговорюють питання еволюції таких програм. Пропонуються два варіанти:

1. Залишити на другому циклі тільки програму підготовки магістра (але тоді загострюється проблема працевлаштування бакалавра і значної кількості осіб, що будуть мати доступ до магістерських програм).

2. Розробити два варіанти магістерських програм — магістра академічного і професійного профілю Наприклад, для технічних спеціальностей — магістр наук, магістр інженерії. Остання програма більше зорієнтована на практичну діяльність. За окремими напрямками планується створити програми підготовки інтегрованих магістрів на базі повної середньої школи. Такі програми вже пропонуються при підготовці фахівців за окремими напрямками освіти. Це стосується медицини і ветеринарії. Можливе розширення і для спеціальностей філософії та мистецтва. Пропозиція щодо узгодження національної системи кваліфікацій з системою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти обговорювалась усіма зацікавленими сторонами на національному рівні і було узгоджено терміни її запровадження.

11. Які заходи було вжито для збільшення можливості працевлаштування випускників з бакалаврськими кваліфікаціями? Зазначте, де можливо:

- відсоток випускників першого циклу, які знайшли роботу після випуску у 2005/2006 навчальному році;
- відсоток випускників першого циклу, які продовжили навчання на другому та третьому циклах у 2005/2006;
- які зміни намітилися у 2006/2007 навчальному році.

— випускники першого циклу, які знайшли роботу після випуску у 2005/2006 навчальному році, становлять 13,9 відсотка;

— випускники першого циклу, які продовжили навчання на другому та третьому циклах у 2005/2006, становлять 81,8 відсотка;

— у 2006/2007 очікується збільшення працевлаштування бакалаврів.

Забезпечення якості

Запровадження національних стандартів та рекомендацій для забезпечення якості (ЗЯ) в ЄПВО

12. Наскільки ваша національна система ЗЯ на даний момент відповідає стандартам та рекомендаціям ЗЯ в ЄПВО? Зазначте:

- стадію запровадження національної системи забезпечення якості відповідно до стандартів і рекомендацій для ЗЯ в ЄПВО;
- які дії застосовувались для забезпечення відповідності національної системи ЗЯ стандартам і рекомендаціям ЗЯ в ЄПВО;
- встановлені терміни для прийняття рішень щодо забезпечення відповідності національної системи забезпечення якості стандартам і рекомендаціям ЗЯ в ЄПВО;
- дії, заплановані для приведення національної системи ЗЯ до стандартів і рекомендацій ЗЯ в ЄПВО.

Проводяться заходи щодо адаптації національної системи із забезпечення якості до стандартів і рекомендацій із забезпечення якості в ЄПВО. З метою співробітництва і вивчення досвіду діяльності ENQA в державній акредитаційній комісії створено спеціальний відділ. Міністерством освіти і науки України розроблено плани та встановлено терміни для вдосконалення і узгодження національної системи забезпечення якості вищої освіти зі стандартами і рекомендаціями щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. Міністерство освіти і науки планує провести в квітні наступного року семінар у м. Ялті з проблем забезпечення якості за участю представників (ENQA). Мета семінару — подальше вдосконалення методології щодо системи забезпечення якості вищої освіти відповідно до вимог Європейської мережі забезпечення якості (ENQA), вивчення передового досвіду цієї структури та країн — учасниць Болонського процесу, представлення свого досвіду й отримання його належної оцінки та сертифікації наших агенцій із забезпечення якості. Цей досвід буде корисним для розробки нормативно-правової бази з даної проблеми. (Мається на увазі внесення змін до законів, положень тощо.) Зараз в Україні формується система моніторингу і визначення рейтингу ВНЗ, яка використовує при оцінюванні діяльності міжнародні показники, водночас існує національна система моніторингу і визначення рейтингу ВНЗ з метою прийняття управлінських рішень.

Стадія розвитку зовнішньої системи забезпечення якості

13. Описати систему забезпечення якості, яка діє у вашій державі.

Зазначити:

- стадію запровадження вашої зовнішньої системи забезпечення якості;
- масштаби вашої зовнішньої системи забезпечення якості: чи діє вона на національному рівні; чи покриває всю вищу освіту;
- які із зазначених елементів включені до вашої зовнішньої системи забезпечення якості:

- внутрішнє оцінювання;

- зовнішня перевірка;

- публікація результатів;

- чи були встановлені процедури для детальної перевірки національних агенцій відповідно до стандартів та рекомендацій ЄПВО?

Національна система забезпечення якості реалізується через системи ліцензування і акредитації. Зовнішня система забезпечення якості охоплює всі вищі навчальні заклади України і поширюється на діючі в Україні філіали іноземних навчальних закладів. Система гарантії якості, що існує, включає:

- внутрішнє оцінювання (самоаналіз навчального закладу з подальшою підготовкою документів на ліцензування або при проведенні акредитації);

- зовнішню експертизу (експертне оцінювання діяльності вищого навчального закладу).

Створюється відповідна система інформування суспільства про результати акредитації. Окрім системи акредитації, здійснюється внутрішня оцінка забезпечення якості вищого навчального закладу через систему ректорських контрольних робіт і систему державних екзаменаційних комісій. В Україні функціонує також незалежна державна інспекція. До участі в оцінці якості вищої освіти залучаються студенти і громадськість усіх регіонів, при обласних управліннях створено громадські акредитаційні комісії.

Таким чином, на національному рівні діє система забезпечення якості, яка застосовується до всієї вищої освіти і включає всі елементи оцінки якості вищої освіти: внутрішню і зовнішню оцінку та публікацію результатів. На черзі — створення національної агенції(й) із забезпечення якості відповідно до стандартів та рекомендацій забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти.

Рівень участі студентів

14. Опишіть рівень участі студентів у вашій національній системі забезпечення якості. Зазначте:

- чи залучені студенти до:

- управління національних агенцій із ЗЯ;

- як повноправні члени чи спостерігачі у командах, сформованих для зовнішньої перевірки;

- як учасник процесу прийняття рішень щодо зовнішньої перевірки;

- у консультативному процесі під час зовнішньої перевірки (наприклад, за домовленістю із зовнішніми наглядачами щодо консультування із студентами);

Студенти залучені до таких аспектів системи забезпечення якості:

- з 2007 року представник органів студентського самоврядування буде включений до складу управління національної агенції із ЗЯ;
- як повноправні члени та спостерігачі у командах, сформованих для зовнішньої перевірки;
- як респонденти соціологічних опитувань щодо зовнішнього оцінювання;
- у внутрішньому оцінюванні.

Рівень міжнародної участі:

15. Опишіть рівень міжнародної участі у вашій зовнішній системі забезпечення якості. Зазначте:

- чи присутня міжнародна участь у таких аспектах забезпечення якості:
  - управління національних агенцій забезпечення якості;
  - зовнішнє оцінювання національних агенцій забезпечення якості;
  - команди для зовнішньої перевірки, члени чи спостерігачі;
  - членство у Європейській мережі забезпечення якості (ЄМЗЯ);
  - членство у будь-якій іншій міжнародній мережі.

З метою співробітництва, вивчення досвіду Європейської мережі забезпечення якості (ENQA) в управлінні ліцензування, акредитації та нострифікації Міністерства освіти і науки створено спеціальний відділ. Окремі університети самостійно звертаються до міжнародних агенцій з акредитації. На сьогодні це орієнтовно дев'ять вищих навчальних закладів.

Визнання ступенів та періоди навчання

Стадія запровадження додатка до диплома

16. Опишіть стадію запровадження додатка до диплома у вашій державі.

Зазначте:

- відсоток студентів, які закінчують університети у 2007 і отримують додаток до диплома;
- що із наступного застосовано при видачі додатка до диплома у вашій державі:
  - видається широко поширеною європейською мовою;
  - безкоштовно;
  - автоматично;
  - відповідає формату додатка до диплома EU/CoE/UNESCO (Європейського союзу/Ради Європи/ЮНЕСКО).

Розроблено рекомендації і здійснюються організаційні заходи щодо запровадження додатка до диплома, який отримає кожен студент-випускник у 2008/2009 навчальному році:

- широко поширеною європейською мовою;
- безкоштовно;
- автоматично;
- формату додатка до диплома EU/CoE/UNESCO (Європейського союзу/Ради Європи/ЮНЕСКО).

Національне запровадження принципів Лісабонської конвенції з визнання

17. Опишіть стадію запровадження основних принципів та пізніше прийнятих додаткових документів Лісабонської конвенції. Зазначте:

- чи ратифікувала ваша держава конвенцію (включно з інструментом депозитної ратифікації у Раді Європи чи у ЮНЕСКО);
- чи все відповідне законодавство узгоджується з правовою структурою конвенції та пізніше прийнятими додатковими документами;
- які із зазначених нижче принципів реалізуються на практиці:
  - право заявників (аплікантів) на справедливе оцінювання;
  - визнання, якщо жодних істотних розходжень не було доведено;
  - демонстрація істотних розходжень, якщо визнання не було одержано;
  - забезпечення інформацією про програми і вищі навчальні заклади вашої держави;
- чи маєте ви повністю розроблену ENIC;
- які дії вжиті задля ратифікації чи повного запровадження Конвенції чи пізніше прийнятих додаткових документів.

Лісабонська конвенція відповідно до Закону України «Про ратифікацію Конвенції з визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні» набула чинності у 1999 році. Визнання кваліфікацій вищої освіти регулюється Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», постановами Кабінету Міністрів України № 1260 «Про документи про освіту та вчені звання» та № 1380 «Про ліцензування освітніх послуг», наказом Міністерства освіти і науки України № 563 «Про затвердження Положення про визнання іноземних документів про освіту», де визначаються правові та організаційні основи визнання іноземних освітніх документів. Ці нормативні документи встановлюють централізовану процедуру визнання, що входить до компетенції Міністерства освіти і науки України. Національні критерії оцінювання якості іноземних кваліфікацій, отриманих у різних регіонах світу, ґрунтуються на положеннях Лісабонської конвенції. Реалізацію

цих функцій у міністерстві здійснює спеціальний підрозділ — управління ліцензування, акредитації та нострифікації.

На практиці реалізуються всі із зазначених принципів:

- право заявників (аплікантів) на справедливе оцінювання;
- визнання, якщо жодних істотних розходжень не було доведено;
- демонстрація істотних розходжень, якщо визнання не було надано;
- забезпечення інформацією про програми підготовки й вищі навчальні заклади держави.

Управління ліцензування, акредитації та нострифікації формує національну ENIC. Чинне законодавство з визнання іноземних кваліфікацій не суперечить положенням і принципам Лісабонської конвенції. Україна уклала 22 міждержавні міжнародні угоди про взаємне визнання документів про освіту, наукові ступені і вчені звання. 32 проекти таких угод проходять процедуру узгодження.

Стадія запровадження ECTS

18. Опишіть кредитну та накопичувальну систему, що діє у вашій державі.

Зазначте:

- стадію запровадження ECTS у 2006/2007 навчальному році;
- відсоток програм першого та другого циклів із використанням ECTS в 2006/2007 академічному році;
- яка інша система кредитів чи накопичення, що використовується, відповідає ECTS: чи відповідає вона ECTS; яке співвідношення між національними та ECTS кредитами.

У 2006/2007 навчальному році запроваджено ECTS з всіх програм підготовки фахівців першого і другого циклів, що дозволяє здійснювати трансфер (переведення) студентів та накопичувати кредити. Дана система відповідає ECTS. Співвідношення між національними та ECTS кредитами 1:1.

19. Чи розробила ваша держава національний план з покращання якості процесу, пов'язаного із визнанням закордонних кваліфікацій? Якщо так, коротко опишіть цей план та додайте його копію.

В Україні розроблено план з покращання та адаптації національної системи забезпечення якості вищої освіти відповідно до стандартів та норм Європейської мережі забезпечення якості (ENQA) щодо:

- внутрішнього забезпечення якості у вищих навчальних закладах;
- зовнішнього забезпечення якості вищої освіти;
- забезпечення якості у діяльності агенцій/установ із зовнішнього забезпечення якості (копія повного змісту плану додається).

Навчання впродовж усього життя

Визнання попереднього навчання

20. Опишіть заходи щодо визнання попереднього навчання, включаючи неформальне та неофіційне навчання. Зазначте:

- стадію розвитку процедур або національних рекомендацій щодо визнання попереднього навчання;
- які існують процедури чи національні рекомендації щодо оцінювання попереднього навчання як основи для доступу до вищої освіти;
- які існують процедури чи національні рекомендації з розподілу кредитів як основи для звільнення від деяких програмних вимог.

— Створюються національні рекомендації щодо визнання попереднього навчання.

— Розроблено національні рекомендації щодо оцінювання попереднього навчання як основи для доступу до вищої освіти. Навчальне навантаження студентів виражається в кредитах ECTS. Розроблено національні рекомендації для призначення кредитів ECTS і на всіх програмах першого та другого циклів підготовки фахівців розподілено кредити ECTS. Також ведеться відповідна робота щодо визнання неформального та неофіційного навчання в системі навчання впродовж життя.

21. Опишіть законодавчі заходи, які практикуються у вашій державі для створення можливостей для гнучких підходів до навчання у вищій освіті. Зазначте:

- існуючу гнучкість, що застосовується при вступі;
- гнучкі підходи до навчання;
- наявні модульні структури програм.

— Випускникам навчальних закладів I—II рівнів акредитації, які вступають на перший цикл навчання — бакалаврат, зараховуються модулі з попереднього навчання і, таким чином, скорочується термін навчання на даному циклі.

— При навчанні на першому і другому циклах студенти мають право обрати певну частку навчальних дисциплін.

— Спрощується процедура затвердження для університетів переліку магістерських програм. Університети можуть пропонувати окремим студентам індивідуальний навчальний план.

Спільні ступені

Запровадження та визнання спільних ступенів

22. Опишіть позицію законодавства щодо спільних ступенів у вашій державі. Зазначте:

- стадію використання будь-якого законодавства для впровадження спільних програм;
- чи дозволяються та заохочуються спільні ступені у законодавстві;
- чи дозволяються та заохочуються спільні ступені у всіх трьох циклах;
- визначення відсотка ВНЗ, які запровадили спільні програми та присуджують національновизнані ступені спільно з ВНЗ інших країн;
- які дії застосовані задля заохочення чи дозволу спільних програм.

— В Україні існує законодавча база для створення та впровадження спільних програм.

— Спільні ступені дозволяються та заохочуються при обміні досвідом щодо розробки спільних програм (підтримка проєктів TEMPUS/TASIS тощо).

— Спільні ступені дозволяються та заохочуються для всіх трьох циклів підготовки фахівців.

— Вищі навчальні заклади, які запровадили спільні програми та присвоюють національно визнані ступені спільно з вищими навчальними закладами інших країн, становлять 3 відсотки.

Поточні проблеми вищої освіти

Вища освіта і дослідницька робота

23. Опишіть взаємозв'язок вищої освіти та дослідницької роботи у вашій державі. Який відсоток дослідницької роботи здійснюється у ВНЗ, чи було вжито якихось заходів щодо покращання синергії між ВО та іншими секторами дослідницької роботи.

До викладання у вищі навчальні заклади залучаються вчені науково-дослідних закладів. Вищі навчальні заклади спільно з науково-дослідними інститутами створюють філії кафедр, де магістри проходять наукове стажування. В Україні щорічно проводяться регіональні та міжнародні студентські наукові конференції, на яких вони виступають з науковими доповідями.

24. Який відсоток кандидатів на отримання докторського ступеня обирають дослідницьку кар'єру? Чи було вжито заходів для збільшення кандидатів на отримання докторського ступеня, які обирають дослідницьку кар'єру?

Порівняно з 2005 роком збільшилася кількість осіб, що обирають після отримання докторського ступеня дослідницьку кар'єру, і на сьогодні вона становить 90 відсотків.

У вищих навчальних закладах працює 68 998 осіб, які мають науковий ступінь доктора наук, що становить 95 відсотків від загальної кількості осіб в Україні, що мають науковий ступінь.

Соціальний вимір

25. Опишіть будь-які заходи, які було вжито у вашій державі для зростання доступу до якісної вищої освіти. Зазначте:

- яких фінансових чи інших заходів вжито задля збільшення доступу до вищої освіти для соціально незахищених груп;
- які заходи моніторингу впливу політики на розширення доступу до вищої освіти; які результати цього впливу;
- яких планується вжити заходів, виходячи з розширення доступу до ВО.

В Україні в 2006/2007 навчальному році на 3 відсотки збільшено державне замовлення на підготовку бакалаврів за всіма напрямками освіти. При ВНЗ створено факультети довузівської підготовки, де молодь з депресивних регіонів має можливість підготуватись до вступу на навчання.

26. Опишіть будь-які заходи для допомоги студентам у завершенні їхнього навчання, що виникли через соціальне та економічне становище. Зазначте:

- які заходи з управління, надання порад чи будь-які інші послуги задля покращання стану;
- які заходи моніторингу впливу політики на покращання стану, які одержано результати, якщо можливо;
- які плануються подальші заходи, виходячи з оцінки наявного стану.

При виникненні перешкод у доступі до вищої освіти для студентів із соціально незахищених шарів населення державою передбачено такі заходи:

- підвищення стипендії на випускних курсах та покращання умов проживання в гуртожитках;
- розглядаються підходи щодо створення вищих навчальних закладів для малозабезпечених шарів населення;
- ставиться завдання щодо створення умов для навчання студентів із фізичними вадами. В Україні діє університет «Україна», де в основному навчаються такі студенти;
- організація дистанційного навчання на дому;
- створення відділень університетів у регіонах, де надаються консультації і проводяться заняття за місцем проживання.

Мобільність

27. Опишіть будь-які заходи, яких було вжито для усунення перешкод мобільності студентів та сприяння повному використанню програм мобільності. Зазначте:

- які заходи необхідні для підвищення внутрішньої мобільності студентів;
- які заходи потрібні для підвищення зовнішньої мобільності студентів.

Спрощено переведення студентів з одного вищого навчального закладу до іншого за рахунок трансферу та накопичення кредитів ECTS. Бакалавр будь-якого університету може продовжувати навчання на другому циклі іншого університету. Міжнародній академічній мобільності значною мірою сприяють двосторонні договори обміну студентами.

Показником міжнародної академічної мобільності є контингент іноземних студентів в Україні та українських студентів за кордоном. У 2005/2006 навчальному році в Україні здобувало вищу освіту 35 тис. іноземців і близько 20 тис. молодих українців проходило навчання та стажування за кордоном, що включало частковий курс навчання, повний курс навчання, дослідницьку роботу, стажування, мовні курси тощо.

28. Чи доступні портативні позики чи гранти у вашій державі? Якщо ні, опишіть будь-які заходи, вжиті для підвищення портативності грантів та позик.

В Україні досі не існує грантів та позик студентам для навчальних поїздок за кордон. Це не передбачено чинним законодавством держави. Однак зараз підготовлено проект Указу Президента про надання стипендій Президента України талановитим студентам і молодим науковцям для навчання та стажування в провідних зарубіжних університетах і дослідних центрах, яким передбачається виділення п'ятдесяти студентських стипендій щорічно.

29. Опишіть будь-які заходи, які було вжито для усунення перешкод мобільності кадрів та сприянні повному використанню програм мобільності. Зазначте:

- які заходи існують чи необхідні для підвищення внутрішньої мобільності кадрів;
- які заходи існують чи необхідні для підвищення зовнішньої мобільності кадрів.

Підвищенню внутрішньої мобільності кадрів сприяє:

- обмін викладачами між різними вищими навчальними закладами;

- можливість суміщення посад викладачами різних вищих навчальних закладів;
  - відміна права ректорів на заборону суміщення посад.
- Підвищенню зовнішньої мобільності кадрів сприяє:
- стажування викладачів українських вищих навчальних закладів у провідних європейських університетах;
  - укладання міжуніверситетських двосторонніх договорів з обміну кадрами;
  - створення спільних програм підготовки фахівців з провідними європейськими університетами;
  - виконання спільних наукових програм з провідними університетами Європейського простору вищої освіти, країн — учасниць Болонського процесу.

Привабливість ЄПВО та співробітництва з іншими частинами світу

30. Опишіть будь-які заходи, які було вжито у вашій державі для сприяння привабливості ЄПВО.

Проведення регіональних міжнародних конференцій, семінарів, симпозіумів з проблем імплементації Болонського процесу у вищу освіту України. Щорічно в Україні відбувається понад 20 таких заходів. Запроваджено навчальні програми провідних європейських університетів. Заохочується проведення в українських університетах курсів з європейських студій. Проведено День Європи в школах України.

Майбутні проблеми

31. Визначте основні проблеми, які постають перед вашою державою.

Розробка принципів, механізмів та процедур, запровадження докторського навчання як третього Болонського циклу відповідно до структурованих докторських програм із стандартною тривалістю стаціонарного докторського навчання. Працевлаштування випускників першого циклу — бакалаврів. Створення системи оцінки якості вищої освіти, яка відповідає європейським стандартам і нормам. Забезпечення мобільності студентів та професорсько-викладацького складу в міжнародному освітньому просторі.

Розширення практики соціального партнерства вищих навчальних закладів з роботодавцями, громадянами і соціальними об'єднаннями та залучення їх до процесу вироблення і прийняття рішень з проблем вищої освіти.

4.7. Ранжирування університетів — крок до відкритості та прозорості вищої освіти

Міністерство освіти і науки на реалізацію розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2004 року № 208-р «Про схвалення Концепції створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання» вже другий рік проводить експериментальне ранжування вищих навчальних закладів III—IV рівнів акредитації. Рейтингове оцінювання запроваджується в системі вищої освіти у розрізі вищих навчальних закладів та груп з урахуванням досвіду міжнародних рейтингових агентств, результати яких широко використовуються для оцінювання якості вищої освіти. Основою методології рейтингової оцінки вищих навчальних закладів є аналіз та оцінювання якісних і кількісних показників потенціалу та результативності їх діяльності. Рейтингове оцінювання розроблене робочою групою МОН.

Система вищої освіти вдосконалюється під впливом історичних, політичних, соціально-економічних, географічних, демографічних, міжнародних чинників, функціонування якої на загальнодержавному та регіональному рівнях регламентується законами України «Про освіту», «Про вищу освіту» та іншими нормативно-правовими актами і спрямовується на підвищення інтелектуального потенціалу держави й забезпечення права доступу громадян до здобуття якісної вищої освіти в контексті інтеграції у європейський та світовий освітній простір.

Архітектоніка вищої освіти досить ускладнена і потребує за умов динамічних змін зовнішнього та внутрішнього середовища радикальних, рекомбінаційних та модифікаційних інновацій, спрямованих на здобуття або утримання вищими навчальними закладами позицій лідера, досягнення конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг, ефективності управління, задоволення потреб споживачів освітніх послуг. Фундаментом є вищі навчальні заклади різних рівнів акредитації та типів, які розподіляються на загальнодержавному та регіональному рівнях за формами власності. Макропоказники вищої освіти, які характеризують її масштаби та структуру вищих навчальних закладів за типами і формами власності, наведено в таблицях 1 і 2, що дає можливість зробити певні висновки.

Україна — університетська держава. Університетський сектор вищої освіти динамічно розвивається. До його складу на загально-

Таблиця 1

Структура та потужність мережі за типами вищих навчальних закладів

Типи вищих навчальних закладів	Абсолютні виміри		Структура, %		Чисельність студентів у розрахунку на один заклад
	кількість	чисельність студентів	частка вищих навчальних закладів	частка чисельності студентів	
Університети	184	1 775 810	20,0	63,7	9651
Академії	58	361 611	6,3	13,0	6235
Інститути	125	191 548	13,6	6,9	1532
Консерваторії	1	415	0,1	0,0	415
Коледжі	199	176 178	21,6	6,3	885
Технікуми	210	224 335	22,8	8,1	1068
Училища	143	56 685	15,5	2,0	396
Всього	920	2 786 582	100,0	100,0	3029

Таблиця 2

Структура та потужність мережі вищих навчальних закладів за формами власності

Типи вищих навчальних закладів	Абсолютні виміри			Структура, %			Чисельність студентів у розрахунку на один заклад		
	державні	комунальні	приватні	державні	комунальні	приватні	державні	комунальні	приватні
Університети	140	6	38	28,0	2,7	19,1	11141	2798	5245
Академії	47	2	9	9,4	0,9	4,5	6024	3695	7897
Інститути	40	5	80	8,0	2,3	40,2	1817	2244	1346
Консерваторії	1	0	0	0,2	0,0	0,0	415	0	0
Коледжі	66	78	55	13,2	35,3	27,6	1202	795	633
Технікуми	192	4	14	38,4	1,8	7,0	1091	546	904
Училища	14	126	3	2,8	57,0	1,5	533	380	460
Всього	500	221	199	100	100	100	4424	667	2145

державному рівні входить 184 університети, у тому числі 140 університетів державної, 38 — приватної та 6 — комунальної власності. Частка університетів у загальній кількості вищих навчальних закладів становить 20 відсотків. У них навчається 63,7 відсотка студентів. Середній контингент студентів українського університету 9,7 тисячі і більш ніж утричі перевищує чисельність студентів з розрахунку на один вищий навчальний заклад України. За цих умов найбільш потужними є університети державної власності, середній контингент студентів яких становить 11 тисяч осіб. Університети приватної та комунальної власності значно поступаються державним. Приватні університети мають середній контингент студентів удвічі менший, а комунальні — у п'ять разів менший порівняно з державними. Середня чисельність студентів з розрахунку на один вищий навчальний заклад за типами досить строката. Невеликі середні контингенти студентів мають училища (396 осіб), консерваторії (415 осіб), коледжі (885 осіб). Під впливом демографічної кризи та зростання попиту на ринку освітніх послуг щодо здобуття вищої освіти в університетах, академіях та інститутах ці вищі навчальні заклади можуть втратити контингенти студентів і стати малочисельними й відповідно неефективними. Слід звернути увагу на незначні контингенти інститутів, середній показник яких становить 1,5 тисячі осіб. Міграційні потоки молоді за освітнім фактором з регіонів-донорів до регіонів-реципієнтів за умов демографічної кризи можуть суттєво вплинути на формування власного контингенту студентів та забезпечення економічності, ефективності і результативності підготовки фахівців у малочисельному вищому навчальному закладі. Така ситуація може спонукати до радикальних інновацій, спрямованих на укрупнення вищих навчальних закладів на регіональному рівні, що буде сприяти більш ефективному використанню фінансових ресурсів, які вкладаються у вищу освіту.

Структура та потужність вищих навчальних закладів суттєво залежать від їх форми власності. Середній контингент студентів вищих навчальних закладів усіх типів державної власності становить 4,4 тисячі осіб, приватної — 2,1 тисячі осіб та комунальної — лише 0,7 тисячі студентів. Цей показник за типами вищих навчальних закладів та їх формами власності наведено в табл. 2. На підставі аналізу вимірів середнього контингенту студентів до малочисельних типів вищих навчальних закладів за формами власності

слід віднести: державний сектор — училища (533 студенти), комунальний — училища й технікуми (відповідно 380 та 546 студентів), приватний — училища і коледжі (відповідно 460 та 633 студенти).

З огляду на фонову інформацію кожний вищий навчальний заклад має власне ресурсне забезпечення (фінансове, матеріальне, кадрове, інформаційне, організаційне тощо), яке є визначальним при оцінюванні якості освітньої діяльності та якості вищої освіти. За ринкових умов, коли функціонують ринок освітніх послуг і ринок праці, кожний причетний до них має певну мотивацію до якісної вищої освіти. Абітурієнтів і студентів, які мають мотивацію до здобуття вищої освіти та здібності, у першу чергу цікавлять якість освітньої діяльності вищого навчального закладу, його престиж у системі, сприяння працевлаштуванню після закінчення навчання, подальше просування по кар'єрі, соціальний захист на ринку праці. Адміністрація вищого навчального закладу мотивує свою діяльність на забезпечення навчально-виховного процесу відповідними ресурсами для надання якісних освітніх послуг, соціальне партнерство з роботодавцями, сприяння працевлаштуванню випускників, підвищення їх конкурентоспроможності на ринку праці. Роботодавці теж не можуть стояти осторонь проблем вищої освіти. Мотивація повинна бути спрямована на безпосередню участь у формуванні якісної робочої сили завдяки впливу на зміст вищої професійної освіти, проведення професійно-практичної підготовки студентів, сприяння працевлаштуванню випускників.

Ось чому сьогодні виникає проблема моніторингу якості вищої освіти на національному рівні як системи постійного спостереження та контролю за процесами, що відбуваються у вищій освіті на загальнодержавному, регіональному рівнях і в кожному вищому навчальному закладі. Стратегічна ціль моніторингу полягає в забезпеченні громадянського суспільства достовірною, об'єктивною і точною інформацією про якість освітньої діяльності та якість вищої освіти, що надаються вищими навчальними закладами, які, безумовно, не завжди відповідають вимогам чинного законодавства.

Аналіз показує, що в ряді регіонів вектор політичного та соціально-економічного розвитку не повною мірою спрямований на розв'язання проблем вищої освіти, її випереджаючий розвиток, що свідчить про недосконалий менеджмент вищими навчальними закладами, регіональними системами на загальнодержавному й регіональному

рівнях. Нерівномірний географічний розкид мережі вищих навчальних закладів є причиною великої розбіжності потенціалу регіональних систем, що сприяє міжрегіональним потокам громадян за освітнім фактором. Одночасно низький потенціал регіональної мережі створює умови для відкриття на її території відокремлених структурних підрозділів, які через обмежені ресурси (фінансові, матеріальні, кадрові, організаційні, інформаційні) неспроможні забезпечити відповідно до сучасних вимог до якості освітньої діяльності та якості вищої освіти. Відкритість, прозорість вищої освіти сьогодні — це виклик суспільства, репутація і необхідність. Кроком до вирішення цієї проблеми є впровадження зовнішнього і внутрішнього моніторингу якості вищої освіти та представлення результатів у форматі рейтингів вищих навчальних закладів на шкалі оцінювання. Застосування ранжування вищих навчальних закладів потрібне абітурієнтам та їх батькам для вибору вищого навчального закладу, адміністрації вищого навчального закладу — для ефективного адміністрування; роботодавцям — для вибору якісної робочої сили; уряду та політикам — для формування стабільної нормативно-правової бази, забезпечення адекватності ринку освітніх послуг і ринку праці. Отже, рейтингова система в принципі повинна задовольняти всіх споживачів освітніх послуг і організаторів вищої освіти.

Модель ранжування системи вищої освіти є певним віддзеркаленням стану реальності, в якому на даний час вона перебуває. Аналіз показав, що варіація за цією ознакою має надзвичайно велике значення не тільки для оцінювання ситуації, яка склалася на даний час у системі, а, головне, для формування ефективної стратегії її розвитку через забезпечення виробничої сфери і сфери послуг якісною робочою силою, підготовка якої здійснюється у вищих навчальних закладах. Сфера застосування запропонованої методики дозволяє здійснити порівняння стану та розвитку вищих навчальних закладів, окремих груп за галузевою ознакою, системи в цілому й за окремими тематичними напрямками. Ранжування дало можливість визначити місце вищого навчального закладу в системі та його внесок у формування позитивного вектора розвитку системи вищої освіти України. Реалізована технологія рейтингового оцінювання університетів, академій, інститутів усіх форм власності за виміром інтегрального рейтингового індексу вищого навчального закладу (далі — університету) передбачає:

- системний аналіз проблеми диференціації університетів за результатами освітньої та наукової діяльності, її структурування і представлення в ієрархічній формі;
- формування первинної бази даних за тематичними напрямками;
- кількісну оцінку рейтингових індикаторів, коефіцієнтів пріоритетності та індексів за тематичними напрямками;
- визначення інтегральних рейтингових індексів університетів та їх ранжування.

Ієрархія рейтингової системи являє собою трикутник, основою якого є абсолютні виміри показників первинної бази даних. Другий рівень — це тематичні напрями, які об'єднують певну групу рейтингових індикаторів, третій — рейтингові індикатори в межах тематичних напрямів, четвертий рівень — коефіцієнти пріоритетності та індекс тематичного напрямку. Вершина трикутника — це інтегральний рейтинговий індекс (ІРІ) університету. У моделі ранжування на підставі аналізу функціональних областей діяльності університету визначено десять узагальнюючих тематичних напрямів, кількість показників та рейтингових індикаторів (табл. 3).

Презентація здобутків на міжнародному рівні. Характеризує ініціативу університету у напрямі інтеграції у європейський та світо-

Таблиця 3

Структура рейтингової системи за тематичними напрямками

Назва тематичних напрямів	Кількість	
	показники	рейтингові індикатори
Презентація здобутків на міжнародному рівні	12	12
Презентація здобутків на національному рівні	10	10
Доступ, організаційна структура та управління	24	14
Науково-педагогічний потенціал	14	13
Підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів	10	8
Інтеграція вищої освіти і науки	10	10
Результативність підготовки фахівців	11	7
Фінансові ресурси	8	8
Інформаційні ресурси	6	6
Навчальна та соціальна інфраструктура	7	6
Всього	112	94

вий освітній простір. У якості категорій тематичного напрямку визначено: міжнародні зв'язки, міжнародну виставкову діяльність, здобутки студентів на міжнародному рівні.

Презентація здобутків на національному рівні. Визначає результати діяльності університету та його визнання на загальнодержавному рівні за категоріями: визнання державою наукової та освітньої діяльності науково-педагогічних працівників, здобутки студентів на національному рівні, виставкова діяльність на національному рівні, участь науково-педагогічних працівників в експертній діяльності.

Доступ, організаційна структура та управління. Тематичний напрям включає категорії: доступ до вищої освіти, масштаби підготовки та ефективність організаційної структури.

Науково-педагогічний потенціал. Безперечно важливий тематичний напрям визначає кількісні та якісні характеристики науково-педагогічного персоналу за категоріями осіб з науковими ступенями і вченими званнями: доктори наук і професори, кандидати наук та доценти.

Підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів. Тематичний напрям визначає активність університету у відтворенні кадрового потенціалу за категоріями: підтримка і потенціал та результативність захисту докторських і кандидатських дисертацій.

Інтеграція вищої освіти і науки. Тематичний напрям характеризує результати діяльності університету за категоріями: фінансове забезпечення наукової діяльності через диверсифікацію джерел, результативність наукової діяльності.

Результативність підготовки фахівців. Тематичний напрям характеризує кінцевий результат діяльності університету у форматі підготовки фахівців за категоріями: якість підготовки та працевлаштування випускників.

Фінансові ресурси. Тематичний напрям спрямований на результати діяльності університету та фінансове забезпечення підготовки фахівців. Оцінювання здійснюється за категоріями: ефективність використання коштів та фінансування бібліотеки.

Інформаційні ресурси. Тематичний напрям характеризує забезпечення навчально-виховного процесу у форматі категорій: забезпечення обчислювальними ресурсами та видавнича діяльність.

Навчальна та соціальна інфраструктура. Тематичний напрям визначає можливість університету надавати якісні освітні послуги залежно від наявності загальної та навчально-лабораторної бази, соціальної інфраструктури за категоріями академічна підтримка студентів та неакадемічна підтримка студентів, які характеризують навчальну і навчально-лабораторну базу, читальні зали, криті спортивні споруди, санаторії-профілакторії та спортивно-оздоровчі табори, забезпеченість гуртожитками.

Аналіз проблеми оцінювання результатів діяльності університетів, академій, інститутів призводить до синтезу її принципової ієрархічної структури. Рейтингові індикатори університетів і системи є відносними, стимулюючими і визначаються на підставі абсолютних вимірів показників первинної бази даних університету та системи.

Характеристика кожного тематичного напрямку визначається спектром рейтингових індикаторів, на підставі яких обчислюються коефіцієнти пріоритетності — відношення рейтингового індикатора університету до рейтингового індикатора системи.

Індекс університету за тематичним напрямом є відношення суми коефіцієнтів пріоритетності університету до суми коефіцієнтів пріоритетності системи за тематичним напрямом. У моделі ранжування відповідно до тематичних напрямів обрано індекси, які є узагальнюючими характеристиками тематичних напрямів, вимір яких може вживатися для ранжування університетів у межах тематичного напрямку:

- I_1 — індекс міжнародної презентації;
- I_2 — індекс національної презентації;
- I_3 — індекс доступу, організаційної структури та управління;
- I_4 — індекс науково-педагогічного потенціалу;
- I_5 — індекс відтворення науково-педагогічного потенціалу;
- I_6 — індекс інтеграції;
- I_7 — індекс результативності підготовки;
- I_8 — індекс фінансових ресурсів;
- I_9 — індекс інформаційних ресурсів;
- I_{10} — індекс навчальної та соціальної інфраструктури.

Проведено обчислення інтегральних рейтингових індексів університетів та системи — відношення суми індексів тематичних напрямів університету до суми індексів тематичних напрямів системи.

Ранжування вищих навчальних закладів III—IV рівнів акредитації за інтегральним рейтинговим індексом підтвердило гіпотезу про суттєву їх диференціацію за результатами діяльності на початок 2006/2007 навчального року. Пріоритетну групу представляють університети, які мають вимір інтегрального рейтингового індексу кращий за інтегральний рейтинговий індекс системи. Депресивну групу формують університети, інтегральний рейтинговий індекс яких за виміром нижчий за інтегральний рейтинговий індекс системи. Депресивна група університетів за виміром інтегрального рейтингового індексу потребує більшої уваги з боку центральних і місцевих органів виконавчої влади. Порівняльний аналіз за результатами ранжування може використовуватися при формуванні загальнодержавної та регіональної соціально-економічної політики, зокрема при визначенні:

- проблемних університетів на галузевому й регіональному рівні;
- слабких і сильних сторін університетів;
- пріоритетних напрямів розвитку окремих університетів;
- обсягів і напрямів фінансових потоків з Державного та місцевих бюджетів на розвиток регіональних систем вищої освіти.

Рейтингове управління сприяє реалізації синергії «університет — група — система», яка забезпечує позитивний підсилюючий вплив кожного університету як складової системи на її позитивний вектор. Намагання університету, який має інтегральний рейтинговий індекс нижчий за ІРІ системи, досягти за результатами діяльності рівня системи сприяє підвищенню її результативності. Аналітичні дослідження університетів слід здійснювати у такій послідовності:

- проведення аналізу первинної бази даних за абсолютними вимірами показників у контексті достовірності, об'єктивності і точності статистичної інформації;
- визначення позиціонування університетів за рейтинговими індикаторами та індексами тематичного напрямку, сильних і слабких сторін університетів порівняно з системою;
- визначення проблем, формування цілей, розробка базових стратегій, спрямованих на досягнення більш високих результатів функціонування;
- розробка заходів щодо подолання відставання університетів за визначеними індикаторами від індикаторів системи;

— оприлюднення результатів аналізу академічній спільноті, залучення вищих навчальних закладів до активної позиції в реалізації окреслених базових стратегій розвитку регіональної та загальнодержавної системи вищої освіти.

Рейтингове оцінювання результативності діяльності університетів здійснено на підставі звітів вищих навчальних закладів за такими етапами.

Перший етап. Аналіз показників університетів, визначення переліку тематичних напрямів і рейтингових індикаторів у межах тематичних напрямів.

Другий етап. Формування у вигляді таблиць первинних баз даних у межах тематичних напрямів для обчислення рейтингових індикаторів університетів та системи в цілому.

Третій етап. Обчислення рейтингових індикаторів (Р) на підставі показників первинної бази даних, коефіцієнтів пріоритетності (К) та індексів тематичних напрямів (І).

Рейтингові індикатори університетів та системи (Україна) є відносними і приведені до певного масштабу (відсотки, на 10 тис. населення, на 100 студентів денної форми навчання, на одного студента денної форми навчання, на 100 штатних викладачів тощо) і мають позитивний вплив, тобто є індикаторами-стимуляторами. Більшому виміру рейтингового індикатора відповідає більш високий рівень досягнень університету.

Коефіцієнти пріоритетності (К) — відношення рейтингового індикатора регіональної системи до рейтингового індикатора системи. Виходячи з цього визначення, коефіцієнт пріоритетності системи за кожним рейтинговим індикатором завжди дорівнює одиниці. Виміри коефіцієнтів пріоритетності університетів можуть бути:

— такими, що дорівнюють нулю, якщо в університеті явища за рейтинговим індикатором не було;

— меншими за одиницю, якщо рейтинговий індикатор університету менший, ніж рейтинговий індикатор системи (університет депресивний по відношенню до системи);

— такими, що дорівнюють одиниці, якщо рейтинговий індикатор університету дорівнює рейтинговому індикатору системи;

— більшими за одиницю, якщо рейтинговий індикатор університету більший, ніж рейтинговий індикатор системи (університет пріоритетний по відношенню до системи).

Індекс тематичного напрямку (І) — відношення суми коефіцієнтів пріоритетності університету за рейтинговими індикаторами цього напрямку до суми коефіцієнтів пріоритетності системи.

Четвертий етап. Обчислення інтегральних рейтингових індексів університетів та їх ранжування за цим показником.

П'ятий етап. Аналіз інформації щодо результатів рейтингового оцінювання діяльності регіональних систем вищих навчальних закладів III—IV рівнів акредитації та розробка ситуаційної моделі кожного університету.

Оцінювання результативності функціонування університетів, їх позиціонування в системі (групі) дає можливість визначити сильні та слабкі сторони, провести причинно-наслідковий аналіз, виявити проблеми, сформулювати цілі, розробити й реалізувати базові стратегії розвитку університету. Ранжування за інтегральним рейтинговим індексом сприятиме використанню синергетичного системного підходу до стратегічного управління університетами та системи в цілому на загальнодержавному й регіональному рівнях, тобто досягненню посилюючого ефекту внаслідок взаємодії окремих складових системи. У ранжуванні брали участь 266 вищих навчальних закладів III—IV рівнів акредитації (далі — університети) державної, комунальної, приватної власності та власності Автономної Республіки Крим за типами: університети, академії, інститути.

Отже, запропонована експериментальна рейтингова система управління вищою освітою є кроком до оцінювання результативності діяльності вищого навчального закладу, визначення його пріоритетів за певними індикаторами, його інтегрального рейтингового індексу в системі або галузевій групі. Рейтингова система забезпечує умови для зовнішнього оцінювання діяльності вищих навчальних закладів і дозволяє:

— інформувати суспільство про стан функціонування вищої освіти і рівень досягнень вищих навчальних закладів, зокрема щодо якості освітньої діяльності та якості вищої освіти;

— забезпечити органи управління освітою інформацією про стан і динаміку розвитку вищих навчальних закладів як за галузевими групами, так і в системі їх позиціонування на ринку освітніх послуг і ринку праці;

— інформувати науково-педагогічні та студентські колективи, адміністрації вищих навчальних закладів про ефективність і результативність їх роботи;

— коригувати базові стратегії розвитку вищої освіти, приймати адекватні управлінські рішення щодо вдосконалення системи управління якістю вищої освіти.

Міністерство освіти і науки сподівається на підтримку з боку академічної спільноти, керівництва вищих навчальних закладів, роботодавців започаткованої роботи по впровадженню рейтингових систем, розуміння проблем довіри до результатів ранжування вищих навчальних закладів і наголошує, що тільки достовірна, об'єктивна і точна первинна інформація певною мірою віддзеркалюватиме якість вищої освіти, яку здобувають громадяни у вищих навчальних закладах України.

В. А. Ямковий, керівник робочої групи МОН

Додатки

Ранжування вищих навчальних закладів у межах груп здійснено на підставі первинної бази даних, яка надана вищими навчальними закладами в контексті результатів діяльності у 2005/2006 навчальному році. Ранжуванню за інтегральним рейтинговим індексом передувало обчислення рейтингових індикаторів кожного J-го університету та системи в цілому, коефіцієнтів пріоритетності в межах тематичних напрямів (відношення рейтингового індикатора університету до рейтингового індикатора системи), індексів за тематичними напрямами (відношення суми коефіцієнтів пріоритетності за тематичним напрямом відповідно до суми коефіцієнтів пріоритетності системи), інтегрального рейтингового індексу (відношення суми індексів за тематичними напрямами університету відповідно

Таблиця 4

Індекси за тематичними напрямами та інтегральний рейтинговий індекс

Умовне позначення	Назва	Формули
I_1	Індекс міжнародного визнання	$I_{1J} = \sum K_{1J} / \sum K_{1C}$
I_2	Індекс національного визнання	$I_{2J} = \sum K_{2J} / \sum K_{2C}$
I_3	Індекс доступу до вищої освіти, організаційної структури та управління	$I_{3J} = \sum K_{3J} / \sum K_{3C}$
I_4	Індекс науково-педагогічного потенціалу	$I_{4J} = \sum K_{4J} / \sum K_{4C}$
I_5	Індекс відтворення наукового та науково-педагогічного потенціалу	$I_{5J} = \sum K_{5J} / \sum K_{5C}$
I_6	Індекс інтеграції науки та вищої освіти	$I_{6J} = \sum K_{6J} / \sum K_{6C}$
I_7	Індекс результативності підготовки фахівців	$I_{7J} = \sum K_{7J} / \sum K_{7C}$
I_8	Індекс фінансового забезпечення	$I_{8J} = \sum K_{8J} / \sum K_{8C}$
I_9	Індекс інформаційного забезпечення	$I_{9J} = \sum K_{9J} / \sum K_{9C}$
I_{10}	Індекс навчальної та соціальної інфраструктури	$I_{10J} = \sum K_{10J} / \sum K_{10C}$
<i>Критерій ранжування. Формат «університет у цілому»</i>		
ІРІ	Інтегральний рейтинговий індекс	$ІРІ_J = \sum I_{1J} / \sum I_{1C}$

до суми індексів системи). Назва індексів, їх умовні позначення та формули для обчислення наведено в табл. 4, а результати ранжування за інтегральним рейтинговим індексом представлено в таблицях за різними групами: класичні університети (табл. 5); технічні (табл. 6); технологічні, будівництва та транспорту (табл. 7); педагогічні, гуманітарні, фізичного виховання і спорту (табл. 8); культури, мистецтва, живопису, скульптури та дизайну (табл. 9); охорони здоров'я (табл. 10); аграрні (табл. 11); права, економіки, управління, підприємництва і торгівлі (табл. 12); приватні (табл. 13).

Класичні університети

Назва вищого навчального закладу	ІРІ	Індекси за тематичними напрямками									
		I ₁	I ₂	I ₃	I ₄	I ₅	I ₆	I ₇	I ₈	I ₉	I ₁₀
Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка	1,6359	1,51	2,02	1,16	1,20	2,33	1,79	1,17	1,23	2,90	1,05
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна	1,3470	2,21	1,46	1,10	1,27	1,51	1,44	0,91	1,08	1,46	1,03
Національний університет «Києво-Могилянська академія»	1,3375	0,87	1,37	0,94	1,12	1,52	0,83	1,37	1,13	3,49	0,74
Львівський національний університет ім. І. Франка	1,1912	1,10	1,28	1,07	1,21	1,29	1,37	1,28	1,22	1,28	0,81
Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова	1,1887	1,25	0,93	1,02	1,26	0,99	0,94	2,21	1,25	1,03	1,01
Національний університет «Острозька академія»	1,0367	0,99	0,92	0,98	0,98	0,94	0,80	1,26	1,19	1,43	0,88
Донецький національний університет	0,9863	0,77	0,84	1,09	0,99	1,21	1,05	0,89	1,22	0,73	1,08
Хмельницький національний університет	0,9670	0,90	0,69	0,94	0,98	0,89	0,78	1,00	1,30	1,21	0,98
Ужгородський національний університет	0,9441	0,69	1,22	1,00	1,09	0,83	1,00	1,19	0,81	0,72	0,90

Дніпропетровський національний університет	0,9266	0,67	0,78	1,07	0,98	0,91	1,27	0,94	0,79	0,75	1,10
Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського	0,9251	0,91	0,80	0,97	0,98	0,89	0,81	1,05	0,75	1,19	0,90
Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника	0,9245	0,71	0,86	1,08	0,99	0,97	0,70	1,15	1,16	0,64	0,99
Сумський державний університет	0,9242	1,05	0,68	0,85	0,99	0,78	0,87	1,17	0,94	1,02	0,88
Закарпатський державний університет	0,9217	1,06	1,07	0,85	0,80	0,88	0,75	0,50	1,03	1,11	1,18
Запорізький національний університет	0,9190	0,84	0,63	0,98	0,98	1,01	0,86	1,08	0,89	0,91	1,02
Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича	0,8999	0,85	0,75	1,08	1,03	1,10	0,85	0,83	0,88	0,97	0,67
Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля	0,8643	0,86	0,61	1,04	0,96	1,05	0,83	0,86	0,81	0,72	0,90
Волинський державний університет ім. Лесі Українки	0,8539	0,71	0,68	0,95	1,01	0,80	0,77	0,83	1,04	0,76	0,98
Херсонський державний університет	0,8321	0,66	0,68	0,91	0,90	0,87	0,98	0,63	0,81	0,70	1,17

Ніжинський державний університет ім. М. В. Гоголя	0,8154	0,98	0,56	0,91	0,93	0,72	0,59	0,88	0,99	0,69	0,91
Житомирський державний університет ім. І. Франка	0,8079	0,77	0,77	0,93	0,94	0,81	0,64	0,92	0,81	0,71	0,79
Кам'янець-Подільський державний університет	0,7862	0,74	0,74	0,93	0,97	0,75	0,71	0,96	0,78	0,64	0,63
Миколаївський державний університет ім. В. О. Сухомлинського	0,7535	0,59	0,58	0,92	0,89	0,62	0,59	0,78	0,71	0,96	0,89
Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького	0,7359	0,59	0,69	0,90	0,95	0,78	0,65	0,62	0,70	0,66	0,82
Система	1,0000	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00

Технічні

Назва вищого навчального закладу	ІРІ	Індекси за тематичними напрямками									
		I ₁	I ₂	I ₃	I ₄	I ₅	I ₆	I ₇	I ₈	I ₉	I ₁₀
Національний технічний університет «Київський політехнічний інститут»	1,3256	1,60	1,49	1,02	0,99	1,23	1,77	1,17	1,17	1,80	1,01
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»	1,2614	1,56	1,07	1,09	1,00	1,12	1,34	1,40	1,48	1,45	1,10
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»	1,2582	1,66	1,50	1,14	1,02	1,13	1,36	1,61	0,85	0,83	1,48
Приазовський державний технічний університет	1,2487	1,08	0,70	1,06	1,07	1,15	1,78	1,08	1,08	2,04	1,44
Національний університет «Львівська політехніка»	1,1767	0,84	0,54	1,09	1,03	1,35	1,10	1,71	1,29	1,46	1,04
Харківський національний університет радіоелектроніки	1,1647	1,81	0,75	1,13	1,02	1,24	1,05	0,96	0,91	1,85	0,91
Одеська національна академія зв'язку ім. О. С. Попова	1,1584	1,31	0,82	1,11	1,18	0,91	1,02	1,08	1,07	1,58	1,51

Продовження таблиці 6

Національний гірничий університет України	1,1436	0,92	1,25	1,14	1,07	1,26	1,18	1,07	0,91	1,56	1,08
Донбаська державна машинобудівна академія	1,1421	0,72	0,67	0,98	0,94	0,74	1,15	1,56	0,87	2,44	1,35
Національна металургійна академія України	1,0889	1,67	1,48	1,03	0,99	0,86	1,09	1,10	0,92	0,73	1,02
Одеський національний політехнічний університет	1,0771	1,75	0,78	1,07	1,00	1,04	0,92	1,41	0,79	0,79	1,22
Івано-Франківський національний університет нафти і газу	1,0498	0,93	0,90	1,09	1,02	1,03	1,16	1,02	0,85	1,45	1,05
Севастопольський національний інститут ядерної енергії та промисловості	1,0314	0,77	0,76	1,09	0,98	0,89	0,65	1,77	1,56	1,03	0,83
Тернопільський державний технічний університет ім. І. Пулюя	0,9980	0,62	0,61	0,96	1,07	1,02	1,03	1,66	1,14	0,99	0,90
Криворізький державний технічний університет	0,9941	0,80	1,16	1,07	0,92	1,01	1,32	1,03	0,75	0,99	0,90
Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка	0,9866	0,91	0,82	1,07	1,09	0,99	0,54	1,15	0,75	1,19	1,05
Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій	0,9857	0,74	1,05	1,06	0,96	1,03	1,64	0,64	0,87	1,10	0,75

Донецький державний інститут штучного інтелекту	0,9845	0,62	1,36	0,98	1,05	1,01	0,54	1,01	0,83	1,06	1,09
Вінницький національний технічний університет	0,9735	1,14	0,67	1,18	1,03	1,13	1,26	0,50	0,85	0,80	1,17
Запорізький національний технічний університет	0,9484	0,93	0,73	0,97	0,96	0,78	0,77	1,23	0,80	1,25	1,06
Донецький національний технічний університет	0,9461	0,87	1,13	1,09	1,02	0,88	0,89	0,87	0,96	0,75	1,01
Донбаський державний технічний університет	0,9357	0,78	0,63	0,96	1,00	0,63	0,94	1,54	0,94	1,00	0,93
Луцький державний технічний університет	0,9353	0,61	0,77	0,86	0,99	0,93	1,14	1,06	0,83	1,13	1,03
Севастопольський національний технічний університет	0,9352	1,13	0,73	1,11	1,00	0,80	0,76	0,81	0,93	0,76	1,33
Дніпродзержинський державний технічний університет	0,9226	0,67	0,85	1,11	1,01	1,09	0,98	1,16	0,76	0,68	0,93
Кіровоградський державний технічний університет	0,9029	0,92	0,59	1,02	0,95	0,73	1,06	1,00	0,92	0,78	1,07
Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова	0,9028	0,77	0,60	0,96	1,02	0,81	0,78	1,50	0,81	0,70	1,08
Запорізька державна інженерна академія	0,8776	0,71	0,52	1,00	0,98	0,72	0,77	1,01	0,99	0,91	1,17

Кременчуцький державний політехнічний університет	0,8763	0,67	0,87	0,97	0,95	0,93	0,84	0,50	0,75	1,25	1,03
Система	1,0000	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00

Таблиця 7

Технологічні, будівництва та транспорту

Назва вищого навчального закладу	ІРІ	Індекси за тематичними напрямками									
		I ₁	I ₂	I ₃	I ₄	I ₅	I ₆	I ₇	I ₈	I ₉	I ₁₀
Національний авіаційний університет	1,3633	2,13	1,75	1,02	1,11	1,14	1,57	1,71	1,17	1,21	0,82
Київський національний університет будівництва та архітектури	1,3305	1,28	1,45	1,11	1,05	1,33	1,31	2,49	1,37	0,8	1,12
Донбаська національна академія будівництва та архітектури	1,2276	0,75	1,36	1,10	1,09	0,98	1,65	1,71	1,01	1,21	1,42
Одеський державний екологічний університет	1,2003	1,29	1,23	1,12	1,04	1,23	0,74	2,01	1,18	0,81	1,34
Національний транспортний університет	1,1389	0,85	1,25	1,21	0,96	1,00	0,99	1,53	1,25	1,30	1,04
Харківський національний автомобільно-дорожній технічний університет	1,1335	1,72	0,69	1,11	0,99	1,08	0,82	1,01	1,16	1,92	0,83
Одеська національна морська академія	1,1234	1,03	1,56	1,10	1,05	0,78	0,66	1,08	1,62	0,90	1,45

Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури	1,0951	1,60	1,16	1,11	1,03	0,98	0,91	1,26	0,81	1,27	0,81
Національний університет харчових технологій	1,0832	1,08	1,18	1,10	1,06	1,02	1,05	1,03	1,01	1,13	1,17
Харківська національна академія міського господарства	1,0739	1,60	0,86	1,15	1,08	0,94	0,96	0,90	0,87	1,34	1,04
Українська державна академія залізничного транспорту	1,0699	1,33	1,51	0,96	0,99	1,16	1,05	0,75	1,04	0,78	1,11
Одеська національна академія харчових технологій	1,0620	1,04	0,87	1,12	1,07	0,98	0,79	1,25	0,90	1,24	1,36
Національна академія природоохоронного і курортного будівництва	1,0396	1,09	0,67	0,99	0,89	0,79	0,98	1,87	0,77	1,56	0,77
Одеська державна академія холоду	1,0354	1,50	0,66	1,01	0,99	0,89	0,87	1,55	0,97	0,86	1,06
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури	1,0156	0,71	0,74	1,05	1,01	0,89	1,09	1,31	0,91	1,20	1,25
Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту	1,0150	0,67	0,78	1,07	0,98	0,91	1,27	0,94	1,18	1,25	1,10

Київський університет економіки і технологій транспорту	1,0131	0,59	1,30	1,10	0,97	1,14	1,38	0,95	1,11	0,91	0,66
Одеська державна академія будівництва та архітектури	1,0117	1,20	0,73	1,05	1,07	0,77	0,89	1,78	0,94	0,66	1,02
Чернігівський державний технологічний університет	0,9930	0,85	0,59	1,00	0,94	1,20	0,79	0,99	0,77	1,68	1,11
Національний лісотехнічний університет	0,9524	0,72	0,93	0,98	1,08	0,93	0,94	1,02	0,78	0,79	1,34
Державна льотна академія	0,9502	0,91	0,67	0,92	0,94	0,68	0,66	1,68	1,12	0,81	1,11
Житомирський державний технологічний університет	0,9258	0,70	0,74	1,02	0,95	1,11	0,97	1,04	0,89	0,69	1,13
Український державний хіміко-технологічний університет	0,9179	0,70	0,71	0,98	1,00	1,03	1,38	0,91	0,74	0,62	1,10
Київський національний університет технологій та дизайну	0,9003	1,21	0,7	1,08	0,97	0,92	1,00	0,57	0,85	0,74	0,98
Національний університет водного господарства та природокористування	0,8991	0,63	0,69	1,04	0,96	0,76	0,72	1,11	0,89	1,27	0,93
Українська академія друкарства	0,8976	0,80	0,73	0,90	0,95	0,82	0,76	1,15	0,86	0,80	1,21
Київська державна академія водного транспорту ім. гетьмана П. Конашевича-Сагайдачного	0,8639	0,59	0,68	0,85	0,99	0,70	0,68	0,95	1,68	0,74	0,78

Українська державна інженерно-педагогічна академія	0,8578	0,93	0,65	0,91	0,95	1,12	0,63	0,85	0,81	0,77	0,96
Одеський національний морський університет	0,8360	0,90	0,71	1,09	1,02	0,87	0,64	0,72	0,77	0,75	0,88
Черкаський державний технологічний університет	0,8253	0,75	0,57	0,92	0,88	0,93	0,81	0,81	0,94	0,70	0,96
Мукачівський технологічний інститут	0,8247	0,7	0,68	1,14	0,95	0,65	0,56	0,50	1,07	0,76	1,23
Державна академія житлово-комунального господарства	0,7856	0,59	0,51	1,03	1,08	0,71	0,65	0,93	0,91	0,67	0,77
Керченський морський технологічний інститут	0,7701	0,59	0,56	0,70	0,92	0,61	0,63	0,50	1,21	0,84	1,16
Система	1,0000	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00

Таблиця 8

Педагогічні, гуманітарні, фізичного виховання і спорту

Назва вищого навчального закладу	ІРІ	Індекси за тематичними напрямками									
		I ₁	I ₂	I ₃	I ₄	I ₅	I ₆	I ₇	I ₈	I ₉	I ₁₀
Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова	1,2947	1,32	2,65	0,98	0,98	1,26	0,65	1,20	0,97	1,96	0,99
Національний університет фізичного виховання і спорту України	1,2807	1,35	1,23	0,97	1,11	1,12	1,14	1,06	1,61	0,98	2,25

Продовження таблиці 8

Південноукраїнський педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського	1,0881	1,64	0,79	1,07	1,11	1,23	0,91	0,84	0,8	0,88	1,62
Луганський національний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка	1,0099	1,79	0,78	1,00	0,90	0,98	0,64	1,57	0,79	0,75	0,89
Харківський гуманітарно-педагогічний інститут	0,9912	2,38	0,77	0,76	0,85	0,65	0,74	0,50	0,96	0,97	1,33
Миколаївський державний гуманітарний університет імені Петра Могили	0,9817	0,82	1,22	1,10	1,02	0,97	1,46	0,93	0,81	0,69	0,80
Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка	0,9778	0,60	0,63	1,03	1,02	0,96	0,69	0,77	0,87	2,3	0,92
Харківська державна академія фізичної культури	0,9758	2,8	0,57	0,98	0,94	0,78	0,59	0,72	0,87	0,62	0,90
Дніпропетровський національний інститут фізичної культури і спорту	0,9561	0,59	0,70	0,76	0,84	0,73	0,56	0,5	0,8	0,68	3,4
Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди	0,9549	0,73	0,62	0,89	1,03	1,04	0,89	0,89	1,02	1,40	1,04
Київський національний лінгвістичний університет	0,9541	1,64	0,77	0,96	1,04	1,04	0,61	0,80	0,93	1,02	0,73
Кримський гуманітарний університет	0,9530	0,63	2,25	0,78	0,92	0,99	0,86	0,78	0,81	0,75	0,75

Львівський державний інститут фізичної культури	0,9074	0,68	0,70	1,03	1,05	1,00	0,69	1,05	0,97	0,65	1,25
Мелітопольський державний педагогічний університет	0,8778	0,97	0,68	0,87	0,92	0,65	0,69	1,16	0,73	0,70	1,41
Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди	0,8427	0,61	0,86	0,96	0,93	1,02	0,64	0,77	0,93	0,83	0,87
Кіровоградський національний педагогічний університет ім. В. К. Винниченка	0,8127	0,63	0,74	0,96	1,04	0,87	0,60	1,00	0,71	0,62	0,95
Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка	0,8022	0,60	0,85	0,88	0,91	0,75	0,64	1,01	0,77	0,70	0,92
Маріупольський державний гуманітарний університет	0,7902	0,69	0,60	0,81	0,82	0,79	0,84	0,97	0,90	0,76	0,73
Полтавський державний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка	0,7841	0,68	0,75	0,89	0,97	0,86	0,67	0,75	0,79	0,63	0,85
Рівненський державний гуманітарний університет	0,7781	0,89	0,79	0,88	0,85	0,64	0,72	0,67	0,71	0,89	0,74
Кримський інженерно-педагогічний університет	0,7778	0,70	0,77	0,93	0,96	0,70	0,72	0,83	0,88	0,74	0,56
Глухівський державний педагогічний університет ім. С. М. Сергєєва-Ценського	0,7758	0,69	0,74	0,82	0,91	0,57	0,57	0,91	0,74	0,64	1,15

Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського	0,7562	0,63	0,74	1,03	0,96	0,75	0,67	0,55	0,73	0,65	0,86
Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка	0,7494	0,81	0,55	0,81	0,87	0,69	0,58	0,76	0,70	0,89	0,83
Бердянський державний педагогічний університет ім. П. Д. Осипенко	0,7487	0,60	0,54	0,88	0,87	0,75	0,64	0,67	0,77	0,76	1,02
Донецький державний інститут здоров'я, фізичного виховання і спорту	0,7406	0,63	0,78	0,90	0,86	0,59	0,54	0,50	0,92	0,71	0,98
Криворізький державний педагогічний університет	0,7398	0,72	0,56	0,84	0,99	0,70	0,72	0,58	0,57	0,66	0,86
Ізмаїльський державний гуманітарний університет	0,7348	0,75	0,51	0,75	0,86	0,94	0,56	0,50	0,68	0,71	1,10
Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов ім. Н.К. Крупської	0,7320	0,70	0,54	0,71	0,81	0,87	0,56	0,50	0,76	0,84	1,03
Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка	0,7275	0,59	0,57	0,81	0,87	0,76	0,59	0,50	0,78	0,62	1,08
Кременчуцький обласний гуманітарно-педагогічний інститут	0,7032	0,61	0,56	0,70	0,77	0,68	0,54	0,50	0,76	1,03	0,89

Слов'янський державний педагогічний університет	0,7030	0,59	0,51	0,85	1,09	0,63	0,55	0,62	0,76	0,60	0,83
Уманський державний педагогічний університет ім. П. Г. Тичини	0,6872	0,71	0,56	0,78	0,83	0,85	0,63	0,60	0,69	0,58	0,64
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія	0,6528	0,59	0,51	0,79	0,81	0,75	0,53	0,63	0,78	0,60	0,54
Мукачівський гуманітарно-педагогічний інститут	0,6100	0,59	0,50	0,76	0,77	0,60	0,51	0,50	0,71	0,61	0,55
Система	1,0000	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00

Таблиця 9

Культури, мистецтва, живопису, скульптури та дизайну

Назва вищого навчального закладу	ІРІ	Індекси за тематичними напрямками									
		I ₁	I ₂	I ₃	I ₄	I ₅	I ₆	I ₇	I ₈	I ₉	I ₁₀
Одеська державна музична академія ім. А. В. Нежданової	2,3056	11,7	1,77	1,04	1,53	1,02	0,53	1,37	1,21	0,58	2,33
Національна академія образотворчого мистецтва та архітектури	1,9535	5,65	2,25	1,02	1,15	0,96	0,55	5,39	0,80	0,63	1,12
Національна музична академія України ім. М.П. Чайковського	1,9404	3,01	3,16	0,92	1,36	1,30	0,57	4,40	3,33	0,61	0,74
Львівська державна музична академія ім. М. В. Лисенка	1,7013	2,86	2,58	1,12	1,45	1,01	0,61	4,54	1,29	0,72	0,81

Донецька державна музична академія ім. С. С. Прокоф'єва	1,6596	5,48	1,41	1,01	1,12	0,83	0,56	3,04	0,93	0,57	1,63
Київський національний університет культури та мистецтв	1,3960	2,85	1,71	0,90	1,15	1,64	0,68	2,77	0,71	0,82	0,73
Харківський державний університет мистецтв ім. І. П. Котляревського	1,3598	2,64	2,66	1,00	1,25	0,82	0,64	2,15	1,11	0,58	0,75
Львівська національна академія мистецтв	1,3368	2,83	1,03	1,11	0,96	0,86	0,65	0,74	3,90	0,63	0,67
Харківська державна академія дизайну і мистецтв	1,3074	3,91	0,91	0,98	1,11	0,87	0,70	2,16	0,91	0,65	0,88
Київський національний університет театру, кіно і телебачення	1,1628	2,54	1,45	0,95	1,01	1,05	0,74	1,15	1,24	0,77	0,73
Харківська державна академія культури	1,0833	2,34	1,17	0,99	1,08	1,20	0,66	0,72	0,97	0,91	0,79
Луганський державний інститут культури і мистецтв	0,9060	1,05	1,51	1,05	1,04	0,53	0,77	0,50	0,92	1,02	0,66
Київський державний інститут декоративно-прикладного мистецтва і дизайну ім. М. Бойчука	0,8928	0,86	2,73	0,79	0,76	0,54	0,65	0,50	0,75	0,54	0,81
Закарпатський художній інститут	0,8301	0,72	1,85	0,59	0,69	0,52	0,64	0,50	0,73	0,75	1,30
Система	1,0000	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00

Охорони здоров'я

Назва вищого навчального закладу	ІРІ	Індекси за тематичними напрямками									
		I ₁	I ₂	I ₃	I ₄	I ₅	I ₆	I ₇	I ₈	I ₉	I ₁₀
Національний медичний університет ім. О. О. Богомольця	1,7892	2,10	1,73	1,19	1,15	1,24	1,59	5,22	1,68	0,96	1,02
Одеський державний медичний університет	1,7337	2,70	0,94	1,12	1,23	1,09	0,99	5,31	1,50	0,78	1,67
Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова	1,7107	3,33	1,05	1,20	1,21	1,26	2,16	3,50	1,28	0,94	1,20
Донецький державний медичний університет ім. М. Горького	1,6120	2,70	1,04	1,08	1,38	1,27	1,08	4,35	1,25	0,71	1,27
Національний фармацевтичний університет України	1,5453	3,62	0,79	1,06	1,15	0,91	0,75	3,69	1,32	0,88	1,29
Луганський державний медичний університет	1,5378	5,22	0,78	1,22	1,26	1,20	1,33	1,58	1,05	0,78	0,96
Івано-Франківський державний медичний університет	1,4424	2,15	0,97	1,21	1,18	1,16	1,24	3,40	1,24	0,79	1,08
Кримський державний медичний університет ім. С. І. Георгієвського	1,4328	3,86	0,59	0,96	1,11	1,04	0,72	2,30	1,25	0,84	1,56

Голово В. О., Гримблат С. О., Барановський Д. І. та ін.

Закінчення таблиці 10

Діагностика вищої освіти...

Дніпропетровська державна медична академія	1,4284	2,19	1,33	1,06	1,33	1,10	1,22	2,66	1,26	0,81	1,32
Запорізький державний медичний університет	1,3250	3,15	0,84	1,18	1,24	1,18	0,81	1,10	1,54	1,13	0,98
Українська медична стоматологічна академія	1,3010	2,50	0,70	1,16	1,29	0,98	1,04	2,52	0,99	0,77	1,06
Харківський державний медичний університет	1,2416	3,61	1,03	1,22	1,16	1,19	0,92	0,50	1,02	0,78	1,00
Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького	1,2264	1,44	0,86	1,03	1,20	1,21	1,30	2,30	1,09	0,73	1,10
Буковинський державний медичний університет	1,1599	0,98	0,62	0,97	1,05	0,97	0,90	3,58	0,74	0,80	0,99
Тернопільський державний медичний університет ім. І. Я. Горбачевського	1,1062	2,04	0,78	1,06	1,20	1,09	0,90	0,50	1,02	1,48	1,00
Система	1,0000	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00

Аграрні

Назва вищого навчального закладу	ІРІ	Індекси за тематичними напрямками									
		I ₁	I ₂	I ₃	I ₄	I ₅	I ₆	I ₇	I ₈	I ₉	I ₁₀
Національний аграрний університет	1,8993	2,83	1,75	1,15	1,18	1,82	3,25	2,33	1,71	1,93	1,03
Львівський державний аграрний університет	1,8571	3,48	3,54	1,10	1,17	1,16	1,28	1,49	3,13	0,76	1,38
Дніпропетровський державний аграрний університет	1,4669	1,01	3,90	1,04	1,00	1,31	0,97	1,52	0,98	1,49	1,45
Харківська державна зооветеринарна академія	1,3755	1,11	5,56	1,04	1,07	0,93	0,88	0,66	0,94	0,78	0,79
Вінницький державний аграрний університет	1,3106	1,73	1,41	1,09	1,02	0,99	1,00	2,07	1,17	1,52	1,11
Таврійська державна агротехнічна академія	1,2131	0,90	1,33	0,99	1,00	0,95	1,47	2,13	0,90	1,36	1,10
Білоцерківський державний аграрний університет	1,1685	0,89	2,11	1,07	1,04	1,27	1,37	1,15	0,90	1,03	0,84
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва	1,1428	0,90	1,41	1,13	1,06	1,21	0,84	1,77	0,97	1,23	0,91
Херсонський державний аграрний університет	1,1387	0,59	1,13	0,97	0,95	0,98	0,79	0,75	3,09	0,82	1,32
Миколаївський державний аграрний університет	1,1080	0,86	0,95	4,07	1,01	1,26	1,58	1,13	1,08	0,93	1,21

Головко В. О., Гримблат С. О., Барановський Д. І та ін.

Продовження таблиці 11

Ніжинський агротехнічний інститут НАУ	1,0950	1,45	1,10	0,82	0,96	0,78	1,68	0,50	1,33	0,87	1,46
Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. Петра Василенка	1,0853	1,28	1,10	1,11	1,10	1,07	1,04	0,99	0,95	1,15	1,04
Луганський національний аграрний університет	1,0780	2,05	0,72	0,90	0,92	0,79	0,85	1,63	0,80	1,04	1,08
Полтавська державна аграрна академія	1,0269	1,03	1,64	1,01	0,91	0,77	1,71	0,83	0,91	1,42	1,04
Кримський агротехнологічний університет	1,0178	0,78	1,27	1,08	1,06	1,22	0,86	0,86	1,19	0,80	1,06
Державний агроекологічний університет	1,0009	0,84	1,09	1,01	0,97	1,07	0,64	1,38	1,41	0,75	0,86
Уманський державний аграрний університет	0,9955	0,62	0,79	1,03	0,98	1,14	0,78	1,62	1,19	0,82	0,99
Одеський державний аграрний університет	0,9323	0,71	0,98	1,02	1,00	0,78	0,3	1,28	1,10	0,75	0,97
Львівська національна академія ветеринарної медицини ім. С. З. Гжицького	0,8649	0,69	0,75	0,92	1,04	1,22	0,88	0,73	0,71	0,60	1,09
Подільський державний аграрно-технічний університет	0,8310	0,58	0,82	0,87	0,92	0,90	0,88	0,82	0,67	0,94	0,81

Діагностика вищої освіти...

Сумський національний аграрний університет	0,8304	0,74	0,54	1,02	0,96	0,58	0,67	1,10	0,84	0,88	0,88
Бережанський агротехнічний інститут	0,7861	0,84	0,72	0,69	0,79	0,64	0,91	0,50	0,96	1,06	0,75
Система	1,0000	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00

Таблиця 12

Права, економіка, управління, підприємництва і торгівлі

Назва вищого навчального закладу	ІРІ	Індекси за тематичними напрямками									
		I ₁	I ₂	I ₃	I ₄	I ₅	I ₆	I ₇	I ₈	I ₉	I ₁₀
Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого	1,2509	0,91	1,15	1,14	1,06	1,14	3,35	0,70	1,30	0,85	0,92
Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського	1,1757	1,25	1,13	1,15	1,05	1,18	1,01	0,89	1,80	0,99	1,32
Київський національний торговельно-економічний університет	1,0886	0,75	0,67	0,94	0,86	0,84	0,73	1,62	1,98	1,73	0,78
Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана	1,0859	0,89	0,94	1,19	0,96	0,87	0,67	1,74	0,97	1,73	0,88
Харківський національний економічний університет	1,0718	1,37	0,62	1,01	0,96	0,79	0,67	1,90	0,99	1,59	0,82

Головко В. О., Гримблат С. О., Барановський Д. І та ін.

Продовження таблиці 12

Одеська національна юридична академія	1,0573	1,36	1,21	1,17	0,91	1,05	0,76	1,10	1,53	0,74	0,75
Одеський державний економічний університет	0,9887	1,35	0,75	1,12	1,02	0,90	0,74	0,56	0,91	1,38	1,16
Тернопільський національний економічний університет	0,9744	1,45	0,66	0,95	0,95	0,83	0,60	0,85	1,18	1,25	1,01
Полтавський університет споживчої кооперації України	0,9624	0,86	0,74	0,97	0,96	0,83	0,82	0,64	1,18	1,81	0,80
Донецький державний університет управління	0,9565	0,74	1,70	1,13	1,07	1,02	0,78	0,77	0,83	0,78	0,73
Українська академія бізнесу та підприємництва	0,9548	0,59	1,65	1,00	1,02	0,97	0,65	1,22	0,72	0,95	0,77
Національна академія державної податкової служби України	0,9335	0,59	0,81	0,91	0,93	0,69	0,93	0,58	1,24	1,93	0,73
Українська академія зовнішньої торгівлі	0,9334	0,76	1,11	1,06	1,11	0,96	0,74	0,58	1,15	1,03	0,84
Львівський банківський інститут	0,8712	0,63	0,65	1,10	1,00	1,18	0,98	0,81	0,50	1,22	0,64
Львівська комерційна академія	0,8701	0,62	0,53	1,06	0,96	0,90	0,67	0,76	0,80	1,34	1,06
Українська академія банківської справи	0,8680	0,67	0,63	0,97	0,94	0,82	0,64	0,81	0,55	1,18	1,48

Діалектика вищої освіти...

Харківський державний університет харчування та торгівлі	0,8612	0,84	0,94	0,94	1,00	0,90	0,68	1,07	0,73	0,75	0,76
Академія митної служби України	0,8601	0,67	0,65	0,89	0,97	0,63	0,53	0,50	2,21	0,68	0,89
Київський інститут банківської справи	0,8490	0,59	0,54	1,20	1,75	0,78	0,74	0,50	0,78	0,84	0,78
Львівська державна фінансова академія	0,8343	0,59	0,8	1,11	0,96	0,86	0,63	0,74	0,92	0,96	0,78
Академія муніципального управління	0,8053	0,59	0,80	0,90	0,99	0,62	0,59	0,80	1,13	0,87	0,76
Дніпропетровська державна фінансова академія	0,7993	0,61	0,53	1,15	0,95	0,60	0,73	0,58	1,00	0,90	0,95
Київський університет права НАН України	0,7992	0,87	0,80	0,85	0,98	0,87	0,79	0,50	0,80	0,85	0,67
Державна академія статистики, обліку і аудиту	0,7928	0,61	0,64	0,99	0,86	1,22	0,54	0,59	0,69	0,90	0,88
Український державний університет економіки і фінансів	0,7361	0,59	0,53	0,97	0,86	0,65	0,53	0,50	1,00	0,97	0,76
Львівський державний інститут новітніх технологій та управління ім. В. Чорновола	0,7132	0,59	0,66	0,78	0,82	0,53	0,53	0,50	0,64	1,14	0,95

Закінчення таблиці 12

Чернігівський державний інститут економіки і управління	0,7126	0,59	0,61	0,79	0,93	0,66	0,66	0,50	0,74	0,73	0,91
Буковинська державна фінансова академія	0,6992	0,62	0,61	0,96	0,88	0,56	0,61	0,50	0,89	0,66	0,70
Львівський інститут економіки і туризму	0,6882	0,62	0,53	0,70	0,77	0,68	0,63	0,50	0,69	1,07	0,68
Міжгалузевий інститут управління	0,6877	0,59	0,64	0,91	1,12	0,58	0,59	0,50	0,66	0,73	0,56
Система	1,0000	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00

Таблиця 13

Приватні

Назва вищого навчального закладу	ІРІ	Індекси за тематичними напрямками									
		I ₁	I ₂	I ₃	I ₄	I ₅	I ₆	I ₇	I ₈	I ₉	I ₁₀
Академія праці і соціальних відносин	1,1242	0,59	0,86	0,79	0,96	0,74	1,26	0,99	2,04	1,24	1,76
Національна академія управління	1,1179	0,81	1,35	1,19	1,37	1,18	0,69	0,50	1,09	0,88	2,13
Європейський університет	1,0176	1,32	0,56	0,85	1,07	0,79	1,43	1,16	0,74	1,60	0,65
Університет економіки та права «КРОК»	1,0115	0,98	0,52	1,01	0,96	0,78	1,77	0,85	0,96	1,52	0,77
Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»	1,0110	0,62	0,82	0,92	0,93	0,80	1,29	1,17	0,96	1,75	0,83

Міжнародний науково-технічний університет	1,0071	0,60	0,75	1,21	1,07	0,80	1,17	1,15	1,10	1,27	0,94
Міжнародний Соломонів університет	1,0019	0,74	0,59	1,10	1,04	1,10	1,28	1,19	0,90	1,25	0,82
Київський економічний інститут менеджменту «ЕКОМЕН»	1,0014	1,62	0,52	1,14	0,98	0,79	0,84	0,96	1,23	1,14	0,78
Міжнародний університет бізнесу і права	0,9955	0,96	0,63	1,05	0,90	0,82	1,15	0,50	1,07	1,47	1,42
Інститут землевпорядкування та інформаційних технологій при НАУ	0,9951	0,73	0,57	0,66	1,06	1,65	1,19	0,50	1,25	1,32	1,03
Краматорський економіко-гуманітарний інститут	0,9945	1,33	0,50	0,87	1,06	0,63	0,56	0,50	2,31	0,88	1,31
Київський міжнародний університет (КиМУ)	0,9932	0,98	0,87	1,18	1,03	1,18	1,08	0,82	1,17	1,08	0,53
Карпатський університет імені Августина Волошина	0,9902	0,59	0,56	0,55	1,42	0,88	0,65	0,50	1,64	1,25	1,86
Мистецький інститут художнього моделювання та дизайну	0,9880	0,59	2,45	0,95	0,84	1,61	0,53	0,50	0,60	1,17	0,65
Донецький економіко-гуманітарний інститут	0,9875	0,59	1,32	1,19	1,07	1,44	0,72	1,15	0,63	0,90	0,86
Київський університет ринкових відносин	0,9823	0,78	0,92	1,11	1,07	0,67	1,02	0,73	1,08	1,31	1,13

Кременчуцький університет економіки, інформаційних технологій і управління	0,9811	0,59	1,10	0,88	0,90	0,92	0,71	2,41	0,67	0,85	0,79
Академія управління та інформаційних технологій «АПУ»	0,9755	0,85	0,87	0,99	0,94	1,10	0,63	1,22	1,26	1,09	0,80
Інститут інтелектуальної власності і права	0,9737	0,59	2,72	0,82	1,16	0,56	0,56	0,50	1,09	1,24	0,50
Медичний інститут Української асоціації народної медицини	0,9697	2,18	1,06	0,88	1,24	0,62	0,86	0,50	0,87	0,64	0,84
Економіко-технологічний університет	0,9511	0,65	1,27	0,94	1,02	0,69	0,85	0,50	0,98	1,41	1,20
Східноєвропейський університет економіки та менеджменту	0,9315	0,74	1,48	0,97	1,07	0,81	0,60	0,89	0,73	1,03	1,02
Новокаховський політехнічний інститут	0,9074	0,59	1,87	0,74	1,11	0,71	0,60	0,50	0,87	1,24	0,84
Буцацький інститут менеджменту і аудиту	0,9040	0,59	0,60	0,76	1,08	0,70	0,82	0,50	1,68	0,78	1,53
Дніпропетровський університет економіки та права	0,9035	0,84	0,86	0,91	0,92	0,73	0,59	0,79	1,01	1,50	0,88
Львівський університет бізнесу та права	0,8995	0,59	0,69	1,06	0,98	0,98	0,58	0,50	1,23	1,05	1,32

Вінницький фінансово-економічний університет	0,8926	0,59	0,90	1,10	1,01	1,05	0,75	0,92	0,81	0,84	0,95
Український фінансово-економічний інститут	0,8922	0,59	0,66	0,94	1,10	0,50	0,65	0,73	1,03	1,99	0,74
Запорізький інститут державного та муніципального управління	0,8889	0,59	1,07	1,14	1,04	1,39	0,62	0,73	0,85	0,67	0,79
Донецький університет економіки і права	0,8830	0,64	0,53	0,94	0,99	0,85	0,65	1,09	0,78	0,90	1,47
Закарпатський угорський інститут Ференца Рокоці II	0,8803	0,59	0,57	0,75	0,87	0,67	1,51	0,50	1,01	1,55	0,80
Дніпропетровський медичний інститут народної медицини	0,8432	0,59	1,14	0,81	1,13	0,63	0,71	0,50	1,02	0,74	1,16
Макіївський економіко-гуманітарний інститут	0,8404	0,89	0,70	0,99	1,03	0,72	0,58	1,17	0,75	0,78	0,80
Тернопільський інститут соціальних та інформаційних технологій	0,8320	0,83	0,58	0,88	1,20	0,77	0,86	0,50	0,80	1,07	0,84
Харківський соціально-економічний інститут	0,8290	0,74	0,55	0,70	1,09	0,94	0,67	0,50	0,74	1,59	0,78
Університет економіки і підприємництва	0,8225	0,59	0,50	0,99	0,94	0,88	0,59	0,50	1,28	1,19	0,77
Харківський інститут економіки ринкових відносин та менеджменту	0,8149	0,60	0,75	0,64	0,75	0,53	1,17	0,50	1,10	1,17	0,93

Київський університет туризму, економіки і права	0,8049	0,67	1,50	0,96	0,83	0,69	0,60	0,75	0,69	0,67	0,69
Західнодонбаський приватний інститут економіки і управління	0,8000	0,59	0,56	0,88	0,98	0,79	0,62	0,50	0,60	0,79	1,69
Таврійський екологічний інститут	0,7985	0,66	0,85	0,69	0,94	0,80	0,66	0,50	1,02	1,24	0,62
Ізмаїльський інститут водного транспорту	0,7985	0,85	1,21	0,78	0,89	0,66	0,53	0,50	1,10	0,65	0,82
Нікопольський економічний університет	0,7917	0,59	0,57	0,79	1,00	0,79	0,73	0,50	1,38	0,88	0,58
Донецький інститут управління	0,7859	0,59	0,50	0,78	1,17	1,18	0,72	0,50	0,92	0,70	0,80
Тернопільський комерційний інститут	0,7840	0,59	1,27	0,70	0,91	0,80	0,57	0,50	0,59	1,01	0,90
Хмельницький університет управління та права	0,7818	0,59	0,69	0,94	0,97	0,97	0,53	0,50	1,15	0,74	0,73
Західноукраїнський економіко-правничий університет	0,7675	0,59	0,5	0,86	0,93	0,69	0,58	0,50	1,54	0,64	0,84
Донецький інститут психології і підприємництва	0,7616	0,65	0,61	0,68	0,85	0,64	0,61	0,50	1,50	0,9	0,68
Хмельницький економічний університет	0,7528	0,59	0,55	0,98	0,85	0,74	0,52	0,50	0,97	1,00	0,82
Міжнародний Слов'янський університет	0,7520	0,91	0,77	0,80	1,00	0,75	0,59	0,50	0,63	0,78	0,79

Український інститут лінгвістики і менеджменту	0,7499	0,59	0,5	1,11	1,18	0,56	0,71	0,50	0,87	0,77	0,71
Одеський інститут підприємництва та права	0,7471	0,59	0,50	0,75	1,02	0,53	0,80	0,50	0,97	1,02	0,80
Львівський медичний інститут	0,7427	0,59	0,59	0,56	1,27	0,54	0,82	0,50	1,02	0,87	0,67
Південноукраїнський інститут бізнесу	0,7390	0,59	0,50	0,67	1,14	0,50	0,54	0,50	1,10	0,88	0,97
Львівський інститут менеджменту	0,7297	0,59	0,50	0,85	1,00	0,53	0,53	0,50	1,04	1,25	0,50
Донецький інститут соціальної освіти	0,7253	0,59	0,54	0,74	0,77	0,71	1,10	0,50	0,63	0,91	0,76
Міжнародний університет фінансів	0,7196	0,59	0,84	0,94	0,95	0,60	0,73	0,50	0,85	0,69	0,50
Міжнародний Християнський університет	0,7116	0,59	0,50	0,86	1,11	0,69	0,51	0,50	1,15	0,71	0,50
Інститут підприємництва та перспективних технологій при Національному університеті «Львівська політехніка»	0,7111	0,59	0,51	0,66	0,77	0,59	0,50	0,50	0,84	1,22	0,93
Інститут менеджменту та економіки «Галицька академія»	0,7094	0,59	0,53	0,70	0,86	0,54	0,52	0,50	0,67	1,32	0,87
Бердянський університет менеджменту і бізнесу	0,6900	0,59	0,52	1,17	0,84	0,58	0,64	0,50	0,68	0,65	0,73

Рівненський інститут слов'янознавства Київського славістичного університету	0,6811	0,59	0,55	0,82	0,90	0,84	0,54	0,50	0,74	0,67	0,68
Миколаївський політехнічний інститут	0,6706	0,59	0,50	0,87	0,78	0,60	0,56	0,50	0,74	0,71	0,85
Волинський інститут економіки та менеджменту	0,6662	0,62	0,53	0,70	0,77	0,68	0,63	0,50	0,69	0,85	0,68
Харківський інститут кадрів управління	0,5814	0,59	0,50	0,54	0,77	0,50	0,62	0,50	0,63	0,60	0,57
Система	1,0000	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Основні засади вищої освіти України*. Ч. 4 /За ред. І. О. Варчука. Упоряд.: В. Д. Шинкарук, Я. Я. Болюбаш, І. І. Бабін. — К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. — 173 с.

2. *Focus on the Structure of Higher Education in Europe 2006/07*. National Trends in the Bologna Process, EURYDICE. — Brussels, 2007.

3. *Державний комітет статистики України: Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Стат. зб.* — К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держкомстандарту України», 2007. — 350 с.

4. *Verification of Compatibility of Irish National Framework of Qualifications with the Framework for Qualifications of the European Higher Education Area, Final Report.* — November, 2006.

5. *Франція у Європейському просторі вищої освіти* /Упоряд. Г. Г. Крючков, В. Б. Бурбело. — К.: Вид.-полігр. центр «Київський університет», 2005. — 169 с.

6. *Товажнянський Л., Сокол Є. І., Клименко Б. В.* Болонський процес: цикли, ступені, кредити. — Х.:ХІП, 2004.

7. *Гримблат С. О., Сосин И. К.* Проблемы оптимизации высшего образования (на модели менеджмента и психологии). — Харьков: Факт, 2004. — 720 с.

8. *Гримблат С. О., Кузнецов С. А.* Безопасность предпринимательской деятельности. — Харьков, 1998. — 95 с.

9. *Гримблат С. О., Воронов М. В.* Стратегия управления персоналом. — К.: Ника-Центр, 2004. — 192 с.

10. *Демков М. И.* История западноевропейской педагогики: В 3-х ч. — М., 1895—1912. — 500 с.

11. *Феррьер А.* Из опыта новой школы Запада. — М.—Л., 1926. — 136 с.

12. *Кузьмин А. Г.* Славянское древнейшее письмо //Древняя Русь и славяне. — М., 1978. — С. 240—244.

13. *Петров В. М.* История обучения в Древней Руси //Сов. педагогика. — 1982. — № 6. — С. 100—106.

14. *Франція у Європейському просторі вищої освіти* / Упоряд. Г. Крючков, В. Бурбело. — К.: Вид.-полігр. центр «Київський університет», 2005. — 169 с.

15. A Framework for Qualifications of the European Higher Education Area. Bologna Working Group on Qualifications Frameworks. Published by: Ministry of Science, Technology and Innovation, Bredgade 43, DK-1260. — Copenhagen K, 2007.

15. Australian Qualifications Framework. Implementation Handbook. Third Edition, 2002.

16. Becker, Gary S. Human capital: theoretical and empirical analysis, with special reference to education. N.Y., 1964; 2 ed. N.Y., 1975 (рус. пер.: Беккер, Гери. Человеческий капитал (главы из книги). — «США: экономика, политика, идеология». — 1993. — №№ 11—12).

18. Becker, Gary S. Human capital: theoretical and empirical analysis, with special reference to education. N.Y., 1964; 2 ed. N.Y., 1975 (рус. пер.: Беккер, Гери. Человеческий капитал (главы из книги). — «США: экономика, политика, идеология». — 1993. — №№ 11—12).

19. Bologna Seminar Council of Europe Higher Education Forum on Qualifications Frameworks. Directorate General IV: Education, Culture and Heritage, Youth and Sport. Council of Europe Headquarters, Strasbourg, 11—12 October, 2007.

20. Chiswick, Barry R. Income inequality: regional analysis within a human capital framework. N.Y., 1974.

21. Focus on the Structure of Higher Education in Europe 2006/07. National Trends in the Bologna Process, EURYDICE, Brussels, 2007.

22. National Qualifications Frameworks: Development and Certification / Report from Bologna Working Group on Qualifications Frameworks, May, 2007.

23. Schultz, Theodore W. Investment in human capital: the role of education and of research. N.Y., 1971.

24. Survey on Master Degrees and Joint Degrees in Europe by Christian Tauch and Andrejs Rauhvargers. European University Association, European Commission — Directorate General for Education and Culture. September, 2002.

25. Verification of Compatibility of Irish National Framework of Qualifications with the Framework for Qualifications of the European Higher Education Area, Final Report — November, 2006.

26. *История мировой экономики*: Учеб. пос. / Под ред. Г. Б. Поляка, А. Н. Марковой. — М.: Юнити, 2002.

27. Конотопов М. В., Сметанин С. И. История экономики: Учеб. пос. — М.: РЭА им. Г. В. Плеханова, 1999.
28. *Экономическая история зарубежных стран* / Под общ. ред. В. И. Голубовича. — Минск, 1997.
29. Руководство к Своду знаний по управлению проектами (Руководство РМВОК®) Изд. 3-е. 388. — 2004 Project Management Institute, Four Campus Boulevard, Newtown Square, PA 19073-3299 USA/США.
30. Ковалев С. Н. Опыт самосознания человеческого бытия: время, свобода, необходимость. — Харьков: Коллегиум, 2005. — 504 с.
31. Данилишин Б. Інтелектуальні ресурси в економічному зростанні: шляхи поліпшення їх використання /Б. Данилишин //Економіка України. — 2006. — № 1. — С. 71—79. Потенціал освітньо-наукової сфери та перспективи його розвитку.
32. Дем'яненко Н. Класичний університет України і Болонський процес: реалізація принципу автономії в управлінні: Реформування вищої освіти і Болонський процес. Демократизація і автономність українських вищих навчальних закладів /Н. Дем'яненко //Рідна школа. — 2004. — № 5. — С. 53 — 56.
33. Жук Ю. Треба вміти дивитись у вічі, або в Болонський процес слід входити з українським досвідом, враховуючи реалії /Ю. Жук //Освіта. — 2005. — 16—23 березня (№ 12). — С. 4—5.
34. Ключек Г. Вища літературна освіта в контексті Болонського процесу: Про приєднання України до Болонського процесу /Г. Ключек //Дивослово. — 2006. — № 1. — С. 2—6.
35. Коваленко О. Один з принципів Болонського процесу — мобільність студентів у Європейському просторі: Минулого року на черговій конференції міністрів освіти країн Європи в Бергені Україна приєдналася до Болонського процесу і стала повноправним учасником формування Європейського простору вищої освіти /О. Коваленко //Освіта України. — 2006. — 20 січня (№ 5). — С. 5.
36. *Болонський процес: Нормативно-правові документи* /Уклад. З. І. Тимошенко; Європейський ун-т. — К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2004.
37. *Болонський процес і реформування вищої освіти Франції* /Упоряд. Г. Крючков, В. Бурбело; Посольство Франції в Україні; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2004.

38. *Болонський процес*: модель структури додатку до диплому /Уклад. З. І. Тимошенко; Європейський ун-т. — К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2004. — 74 с.

39. *Вища освіта України і Болонський процес*: Навч. посіб. /За ред. В. Г. Кременя. — Тернопіль: Навчальна книга—Богдан, 2004.

40. *Журавський В. С.* Болонський процес: головні принципи входу в Європейський простір вищої освіти /В. С. Журавський, М. З. Згуровський. — Київ: Політехніка, 2003.

41. *Модернізація вищої освіти України і Болонський процес*: Матеріали до першої лекції /Уклад. М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, К. М. Левківський, Ю. В. Сухарніков; Відп. ред. М. Ф. Степко. — К., 2004. — 24 с.

42. *Степко М.* Болонський процес і навчання впродовж життя /Степко М., Клименко Б., ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л.: Національний технічний ун-т «Харківський політехнічний ін-т». — Х.: НТУ «ХПІ», 2004.

Навчальне видання

ГОЛОВКО Валерій Олексійович
ГРИМБЛАТ Станіслав Олегович
БАРАНОВСЬКИЙ Дмитро Іванович
КУЗЬМІН Борис Максимович
ПРИХОДЬКО Юрій Олександрович
ХОХЛОВ Анатолій Михайлович
ПАСІЧНИК В'ячеслав Анатолійович
КАПІЄЦЬКИЙ Віталій Федорович

ДІАЛЕКТИКА ВИЩОЇ ОСВІТИ: трансформація від декларації до реалізації

Навчальний посібник

Відповідальний за випуск *О. І. Кириленко*

Комп'ютерне макетування та верстка *Є. Ю. Федоров*

Підписано до друку 5.11.2008. Формат 60×90 1/16.

Папір офсетний. Гарнітура таймс. Друк офсетний.

Умов. друк. арк. 19,00. Обл.-вид. арк. 20,23.

Замов. № 30/11

ПФ «Еспада»

м. Харків, просп. 50-річчя ВЛКСМ, 54а

(Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції, серія ДК № 1428 від 10.07.2003 р.)

Друкарня «Торнадо»

61045, м. Харків, вул. Отакара Яроша, 18